

P ✝ A

~~L. IX. 28.~~

~~(7) VI. 25~~

L. IX. 28.

14-9. G. 37

Digitized by Google

DE PROVIDENTIA NVMINIS ET ANIMI IMMORTALITATE LIBRI DVO

aduersus Atheos & Politicos:

AVCTORE
LEONARDO LESSIO *Societatis* IESV
S. Theologiæ Professore.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Viduam & Filios Io. Moreti.
cIↄ. Iↄc. XIII.

Collegii S. Pauli ad plateam Columnae...

12 - 17 L 12

Digitized by Google

REVERENDISSIMO DOMINO D.HENRICO FRANCISCO VANDER-BVRCH EPISCOPO GANDENSI

LEONARDVS LESSIVS

Salutem & omne bonum.

PLVRIMAE hoc ęuo ſectæ, & Religionum diſſidia infeſtant orbem; ſed nulla ex his vel hominum multitudine, vel locorum amplitudine, vel Regnorum & Prouinciarum diuerſitate numeroſior, quàm ſecta ἀθεότητος, hoc eſt, eorum qui Numinis prouidentiam & animorum

Digitized by Google

immortalitatem tollunt, vel certè de his ambigunt. Viget hæc apud Iaponios, Sinas, Indos, Tartaros, aliásque barbaras nationes: viget apud Mahumetanos, quorum plerique omnia fato tribuunt, vt Chalcondilas & alij auctores scribunt: viget & apud hæreticos, quorum plurimi de toto Religionis negotio dubitant. Cùm enim contempta Ecclesię auctoritate nihil firmi remaneat, quo nitantur; necesse est eos, si suæ doctrinæ fundamenta attentiùs considerent, instar arundinis fluctuare: quo fit vt facili negotio religionem commutent, & ex alia in aliam se transferant, donec in merum atheismum desinant. Denique viget etiam hæc secta inter multos qui Catholici audire volunt,

&

& plus se omnibus Theologis sapere existimant: quorum Dux hoc tempore Nicolaus Macchiauellus. Tendit sensim mundus ad terminum, & quò lõgiùs procedit, eò fit sceleratior: vt ex Scripturis sacris manifestè colligitur. Sicut enim fraude diaboli, exordio mundi (præsertim post diluuium) genus humanum ex cultu vnius Dei in πολυθείαν sensim est deductum: ita sub finem in alterum extremũ, eiusdem magistri operâ, nempe in ἀθείαν flectetur. Ante Christum per tria pænè annorum millia mundus admirabili superstitione, & plurimorum numinum metu tenebatur constrictus: verùm Christus Dominus suo aduentu discussis hisce tenebris, mundum superstitionibus, & vanorũ numinum metu

 libe-

liberauit, Idololatria ſublata, & cultu vnius Dei reſtituto. Itaque cùm diabolus videret difficile fore in tanta luce veritatis Idololatriam peſſumdatam reſtituere; omni ope ſibi conandum exiſtimauit, vt eum in alterius extremi barathrum (atheiſmum dico) præcipitaret.

Quare cùm hæc ſecta funeſtiſſima adeò latè pateat, vt maiorem pænè mundi partem occuparit; & totus diaboli conatus in eo verſetur, vt eam promoueat: operæpretium me facturum putaui, ſi eam paulò penitiùs examinarem, eius rationes & argumenta diſcuterem, & contrariis rationibus cõuellerem. Conatus ſum id præſtare duobus hiſce libris, breuiter & dilucidè, omiſſis infinitis, quæ à curioſo ſcriptore huc

IV

huc possent congeri; cùm non admirationem & laudem, sed fructum quæram.

Hos ego R^{me} DOMINE tuo nomini multis de caussis inscribendos iudicaui. Primò, vt gratuler tibi, & in primis Ecclesiæ tuę (cuius commodo id factum) nouam dignitatem, quæ tibi nullo tuo ambitu, nulla prēsatione, sed merito tuæ personæ (vt etiam Ill^{mi} Cardinales, visis informationibus, censuerunt) delata est. Constat enim, qua fide, prudentia, dexteritate, diligētia & zelo, Vicaria opera magnam illam Prouinciam Archiepiscopatus Mechliniensis plurimos annos administraueris: quibus dotibus ingenij, iudicij, doctrinę anima tua sit instructa: qua morum suauitate in congressibus, qua fortitu-

dine in negotiis, qua ſagacitate in detegendis adminiſtratorum & quęſtorum fraudibus, qua circumſpectione in cauendis periculis: deniq; præſidia illa & ornamenta quæ Apoſtolus in Epiſcopo requirit, tibi præclarè ſuppetere.

Omitto Aui tui, qui Præſes Concilij Flandriæ fuit, merita: omitto merita Parentis, ſummi iudicij & dexteritatis viri, & ſuo Principi in magna fortunæ varietate ſemper fidiſſimi; eamque ob cauſam Regi Catholico Philippo II. glor. mem. chariſſimi. Qui etſi maximis honoribus & officiis in Belgio, plurimis annis ſit perfunctus, quibus immane quantum diteſcere potuiſſet (fuit enim nō ſolùm in præcipuis Regiis Conciliis Senator, ſed etiam

.Præſes

Præſes, primùm magni Parlamenti Mechlinienſis, deinde Concilij priuati) tamen rem familiarem non auxit, grauiſſima in obſequio ſui Principis perpeſſus. Anno enim 1572. hæreticis ex improuiſo Mechliniam occupantibus, in carcerem infamem coniectus eſt, & multis moleſtiis affectus, grauem quoque fortunarum iacturam pertulit: & niſi ſubitò Dux Albanus cum exercitu ſuperueniſſet, iam erat morti deſtinatus. Anno verò 1580. cùm eadem vrbs iterùm ab hæreticis occupata fuiſſet, domus eius rurſus ſpoliata, omníſque ſupellex direpta, & inſuper pro vxore, quæ fuga ſibi conſulere non potuerat, redimenda, multa millia florenorum dependere coactus fuit. Has aliáſque moleſtias, &

rerum ſuarum cladesin obſequio ſui Principis fortiter ſuſtinuit: non tamen idcircò ſe ad ſarciendam rem familiarem, vt paſſim fieri ſolet, contulit; ſed ita ſemper in bonum publicum intẽtus manſit, vt ſua priuata negligere videretur. Poterat ſanè horum omnium haberi ratio in dignitate illa deferenda; ſed Sereniſſimus Princeps noſter, pro ſua pietate & prudentia, optimè intelligit, in dignitatibus Eccleſiaſticis, præſertim hoc tempore quo Religionis negotia turbatiſſima, non tam parentum, quàm filiorum quibus deferuntur, ſpectanda merita. quod planè iudicium in tua cauſa eſt ſecutus.

Eſt & alia cauſa, cur ad te animum conuerterim, nimirũ multorum annorũ familiaritas, quæ mihi,

mihi, & multis nostræ Societatis viris tecum intercessit; crebrum hospitiũ quo sæpè Mechliniam transeuntes, amanter & liberaliter excepti, & alia beneficia in nostrũ Seminarium, & domum Probationis collata. Ingrati simus, nisi aliquo symbolo animi gratitudinem & affectum declaremus.

Accipe itaq. R[me] DOMINE, hoc munusculum eo affectu, quo offertur, & nos solito fauore prosequi pergas. Nostrum erit assiduè Dominum precari, vt tibi valetudinem & vires ad ferendum tantum onus suppeditet, & singulari fauore ac ope conatus tuos in Ecclesiæ bonum prosequatur. Hoc vnicum votum nostrũ, hæc omnium comprecatio. Vale in Domino. Louanij, 20. Nou. 1612.

PRÆ-

PRÆFATIO.

D*VAE nobis hîc quæstiones discutiendæ: altera de Numine; sitne aliquod Numen quod sua prouidentia res humanas gubernet, & post hanc vitam rationem factorum exigat: altera de anima humana, sitne illa immortalis, an vnà cum corpore extinguatur. Res vtraque inquisitione dignissima, & inter omnia cognitu maximè necessaria. Nam quod ad priorem quæstionem attinet, si semel constiterit nullum esse Numen, à quo istud Vniuersum & res humanæ gubernentur, sed omnia vel naturæ quodam impetu, vel fortuito causarum concursu euenire; magno futurorum metu soluti, liberè secureque poterimus agere, quidquid animo fuerit collibitum. Nemo enim post hanc vitam rationem actorum exiget, nemo pro malè gestis pœnas irrogabit; nulla etiam pro benè actis præmia erunt expectanda. Vtcumque ergo vixerimus, nihil mali nobis inde impendebit,*

aut

aut boni. Nam & peccatum ipsum nihil erit nisi falsa quædam opinio legis violatæ, Numinisque offensi.

Si verò sit aliquod Numen, cuius prouidentiâ regantur omnia, magno nos eius timore contineri par est; & maximopere nobis cauendum, ne illius leges & sanctiones violantes, illud offendamus. Certissimè enim post hanc vitam rationem actorum exiget, & meritas pœnas iis qui peccauerint infliget. Nam ad prouidentiam Gubernantis pertinet inprimis, & malefacta suppliciis, & benefacta præmiis compensare. Confirmant id omnes gubernationis, quæ inter mortales in vsu sunt, formæ: tam quæ vitiosæ, vt Tyrannis, Oligarchia, & Democratia; quàm quæ probæ, vt Monarchia, Aristocratia, Politia, & quidquid ex his mixtum. Nam hæ omnes præmia & supplicia constituunt, quibus tamquam fundamentis nituntur, sine quibus nullo modo consistere valerent. Si ergo est aliquis supremus rerum moderator, necesse est etiam in eius gubernandi ratione præmia & suppli-

cia

Digitized by Google

cia esse constituta, vt eorum consideratione & à flagitiis absterreantur, & incitentur ad virtutem. Valdè igitur hoc Numen mortalibus est formidandum, ne illius iram incurrant, ne vindictam illius in caput suum accersant. Nemo illi resistere valet; nemo eius potentiam & dominatum effugere; nemo extra imperij limites euadere.

Quare & hoc cauendum quàm maximè, ne priusquam solidis rationibus planè & perspicuè constiterit, tale Numen nusquam existere, sed esse figmentum humanum ad rem politicam (vt quidam volunt) excogitatum; negetur esse in rerum natura, vel prouidentia & mundi gubernatio ei detrahatur. Maximum enim in huiusmodi temeritate est periculum grauissimi sceleris. Si enim tale Numen existit, atrocem blasphemiam, & grauissimum perduellionis crimen in illam Maiestatem patrasti. Sicut enim Regem maxima iniuria afficit, qui vel ipsum esse Regem, vel Regnum ipsi negat esse subiectum, estque reus læsæ Maiestatis, etiamsi ex aliquibus coniecturis putet se vera di-

cere:

cere : ita qui negat esse aliquod Numen supremum, quo mundus & omnia regantur, atrocem iniuriam irrogat Deo, estque reus læsæ Maiestatis diuinæ, quamuis ratiunculis aliquibus in hanc opinionem adductus sit. Quid ergo illi aliud expectãdum quàm grauissima vindicta, si tale Numen extiterit?

Ex quibus constat, quantopere hæc res sit cognitu necessaria. Neque multò minùs necessaria est notitia cõditionis animæ. Si enim deprehensum fuerit hanc esse mortalem in hominibus sicut in brutis, nihil est quod vereamur in posterum, sed securi futurorum pro arbitrio viuere poterimus. Si verò contrarium ostensum fuerit, meritò conuenit nos esse anxios, ne post hanc vitam immortalis anima in graues & immortales pœnas incurrat. Utrumque horum statui discutere. Prius de Numine, libro priore: posterius de anima, libro posteriore. Utriusque consideratio pulcherrima est, & magni solatij. Nam præsentia diuini Numinis, eiusque prouidentia mirificè elucet, tum in ipsa mundi, & eorum quæ mundo continentur, fabri-

fabrica; tum in rerum cursu & gubernatione. Animi quoque immortalitas plurimis & apertissimis indiciis deprehenditur. Tractabo hæc ea qua potero breuitate & perspicuitate, prætermissis multis curiosis & parum vtilibus, quæ Lectorem implicare & à primario scopo auertere possent. Non enim hæc ad ostentationem, sed ad fructum legentium comparata esse desidero.

DE

12-17-L 12

DE NVMINE EIVSQVE PROVIDENTIA LIBER I.

RIMO, recenſebo quinam ex veteribus ſenſerint nullum eſſe Numen, quo res humanæ temperentur, & potiora eorum argumenta proferam. Secundò, ſtatuam ſententiam contrariam, eamque multis argumentis confirmabo. Tertiò, rationes aduerſæ partis diſſoluam.

CAPVT I.

Quinam ſuſtulerint Diuinitatem, & quænam ad hoc ſuppetant rationes.

INTER veteres quidam reperiuntur, qui 1
ſuſtulere prorſus Diuinitatem, negantes omne Numen à quo mundus dependeat. Quidam admiſſo tali Numine, negarunt

 ipſius

Digitized by Google

ipsius prouidentiam circa res in particulari spectatas, præsertim circa liberas actiones, coacti ratiuncula aliqua, quam soluere non poterant. Qui prorsus negarunt, pauci fuere; quorum præcipui Diagoras Milesius, & Protagoras Abderites, vterque Democriti discipuli, & Theodorus ille passim atheus dictus, sophista impurissimus pariter & impudentissimus, & Bion Borysthenites Theodori discipulus; de quibus consule Suidam in Lexico, & Laërtium l. 2. & 9. de vitis Philosophorum. His adiungi potest Lucianus omnium numinum irrisor, & acerrimus Christianorum hostis, qui ob impietatem à canibus discerptus, teste Suida. & Plinius, qui lib. 2. c. 7. dubitat an præter solem, quem principale naturæ regimen ac *numen* antè dixerat, sit aliud numen, seu Deus alius. *Quisquis*, inquit, *est Deus (si modò est alius) & quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.* Deinde refutatis gentilium dijs, ait: *Deus est mortali iuuare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via: hac proceres iere Romani, hac nunc cælesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis æui Rector Vespasianus Augustus, fessis rebus subueniens. Hic est vetustissimus referendi benè merentibus gratiam mos, vt tales numinibus adscribantur.*

tur. Et infrà: *Irridendum verò, agere curam rerum humanarum, istud quidquid est summum. Anne tam tristi atque multiplici ministerio non pollui credamus, dubitemúsve?*

Solam prouidentiam, concesso numine, negarunt Democritus, Heraclitus, Epicurus, & Lucretius: quia omnia putabant euenire aut vi naturæ, teste Lactantio lib. 1. de ira Dei cap. 9. & 10. aut fortuito atomorum concursu, vt apertè colligitur ex Lucretio. Item Aristoteles, vt multi putant. Nam lib. 12. Metaphys. cap. 9. dicit absurdum esse primam mentem de rebus quibusdam cogitare, & melius esse quædam nō videre quàm videre. Contrarium tamen insinuat lib. 10. Ethic. cap. 8. quam ob causam illum ab hoc crimine malim vindicari. Cicero lib. 2. de diuinat. tollit præscientiam futurorum quæ pendent à libertate arbitrij; quia putat hanc præscientiam allaturam ipsis rebus necessitatem: vnde etiam tollit diuinationem & prouidentiam. Inter recentiores plures reperias, qui ipsam diuinitatem è medio tollant, pauciores qui solam prouidentiam. Ratio enim prouidentiæ ita est coniuncta cum diuinitate, vt nullo modo separari possit, si quis rem paulò attentiùs expendat. Qualis enim esset ille Deus qui ignoraret etiam ea quæ nobis sunt perspicua? aut cui 2

mens est adeò debilis & angusta, vt ad omnia, quę fiunt in mundo, attendere nequeat? Rectè à D. Augustino quodam loco contra Ciceronem dictum est, *cõfiteri esse Deum, & negare præscium futurorum, apertißima insania est*. Itaque vel admittenda est prouidentia, vel penitus Diuinitas è medio tollenda.

Lib. 5. de Ciuit. c. 9.

3 Etsi autem complures sint hodie qui Diuinitatem omnino negent, non tamen ita passim sunt noti. Premunt enim silentio hoc mysterium metu legum, nec ausi euulgare nisi apud familiares. Occasionem maximam præbuere huius æui hæreses, quæ ferè omnes ad atheismum ducunt. Vbi enim discessum est à religione Catholica, nihil inuenitur solidi in quo animus possit acquiescere: quo animaduerso, statim incidit dubitatio de toto Religionis negotio, & incipit homo ambigere, sitne res conficta ad populum metu Numinis & prætextu pietatis in officio continendum. Hinc fit, vt plerique qui inter hæreticos sunt prudentiores, maioreque præditi ingenio, de summa Religionis ambigant; & vel nullum esse Numen putent, vel ancipites hæreant, parati ad quamlibet Religionem, prout ad statum suum retinendum vel augendum visum fuerit opportunius. Hos passim Politicos vocamus, quia omnem Religionem ad Politiam, siue statum

ſtatum Politicum referunt; & quatenus Religio aliqua ad hunc conducibilis videtur, eatenus eam æſtimant & vſurpant. Ex horum numero non poſtremas tulit Nicolaus Macchiauellus, vt ex libris, quos Italicè conſcripſit, & in primis ex libro de Principe, qui multorum manibus teritur, conſtat.

Rationes præcipuæ quibus hæc ſententia nititur, ſunt iſtæ. 4

Rationes contra Prouidentiam.

1. Si eſſet aliquod Numen quo mundus regeretur, non ſic inualeſceret improbitas, non tam proſperos haberet ſucceſſus, nec ita poſſet opprimere virtutis & innocentiæ cultores; ſicut omnibus ſæculis factum videmus. Nam ad prouidentiam gubernantis pertinet, improbos non permittere dominari; ſed coërcere pœnis, & varijs calamitatibus caſtigare, tum vt probos affligere deſinant, tum vt vitam emendent, & ad virtutis ſtudium ſe conuertant. Sit enim ciuitas aliqua, in qua peſſimi quique perpetuò dominentur, impunè in aliorum fortunas inuolent, alienos toros violent, omniáque pro ſua libidine gerant nemine impediente; quis dixerit hanc ciuitatem habere gubernatorem? ſapientem, inquam, & prouidum? Quare cùm in mundo tantam videamus ordinis perturbationem, quanta maior vix animo cogitari poteſt; nimirum Dei culto-

res opprimi, paupertate & varijs miſerijs conflictari, ab omnibus deſpici, & tandem ſæpè miſerè mori; impios verò dominari, triumphare, pios ſubijcere, opibus abundare, voluptatibus & honoribus circumfluere, omnia illis ex voto cedere, denique tranquilla morte defungi; quis hîc putet præſidere aliquam prouidentiam, qua omnia diſpenſentur? Ex illa enim ataxia & confuſione rerum quæ apparet in opere, conijcimus nullum eſſe Rectorem, qui illi præſideat. Hoc argumentum iſti ſententiæ fulciendæ videtur præcipuum, quod etiam olim multos turbauit, & etiamnum turbat.

5 2. Experientiâ conſtat, cuique ferè ſua negotia ſuccedere pro ratione induſtriæ, & virium quas adhibet, non pro ratione iuris quod habet: vnde plerumque qui iniquiſſima bella gerunt, victoriam obtinent, vel quia potentiores ſunt, vel quia maiore induſtria vtuntur: & qui iniquam litem fouent, ſæpè Iudicum ſententiam obtinent, periurijs & falſis inſtrumentis inſtructi: deniq; in omnibus negotijs humanis magis induſtriam & vim humanam, quàm prouidentiam & diſpoſitionem alicuius cauſæ ſuperioris dominari videmus. quæ omnia nobis videntur indicio, nullum eſſe numen à quo omnia gubernentur, ſed quemque

ſuæ

ſuæ prouidentiæ ac induſtriæ relictum.

3. Videmus res eas quæ natura conſtant, 6
ſemper eodem modo procedere, eumdemque curſum & ordinem tenere; ſolem oriri, occidere, remeare in ſuos circulos, ſuo acceſſu efficere ver & æſtatem; receſſu autumnum & hiemem: res oriri & occidere, & alias ex alijs ſine fine procreari ad perpetuitatem ſpeciei: quod ſignum eſt omnia naturæ vi gubernari; nec aliud numen præter naturam rerum, qua hæc omnia efficiantur, quærendam.

4. Præterea videmus homines gigni, formari, naſci, creſcere, adoleſcere, ſeneſcere, & mori eodem modo, quo reliqua animantia perfectiora; & ijſdem conſtare membris ac organis: ergo idem quoque ipſis eſt finis vitæ: & ſicut illa funditus pereunt, ita & homines.

5. Denique ſi eſt aliquod Numen ſupre- 7
mum, credibile eſt illud ſe rebus humanis non immiſcere, nec curare quid apud nos agatur. Primò, quia id indignum videtur eius maieſtate: ſicut magnus quiſpiam monarcha nō immiſcet ſe negotijs priuatis ſingulorum ciuium, aut agricolarum, aut mancipiorum; nec curat quid ſinguli cogitent, aut dicant, aut agant; omnes enim tam minutam curam faſtigio regali cenſent inde-

coram:ſic etiam homines non immiſcent ſe negotijs formicarum aut culicum; neque curant quam illi politiam habeant, quæ commercia tractent aut bella gerant. At nos ad illud Numen longè ſumus formicis minores. Deinde, quia ipſum erit ſummè beatum, & ſibi ſufficientiſſimum, nec quidquam extra ſe quæret; cur ergo de rebus noſtris ſit ſollicitum? Denique, quia per res humanas, vtcumque ſe habeant, nulla poteſt illi fieri acceſſio vel deceſſio. Alias rationes non inuenio.

CAPVT II.

Eſſe vnum ſupremum Numen, cuius prouidentia adminiſtrentur omnia, multis rationibus demonſtratur.

8 AT contraria ſententia tamquam certiſſima ſtatuenda eſt, nimirum eſſe vnum ſupremum Numen, cuius prouidentia res humanę, & cetera omnia gubernentur, quod Deum vocamus: idque non tantùm credi ex reuelatione diuina, ſed etiam multis rationibus, ex iis quæ nobis nota ſunt, & ſenſibus percipiuntur, ſolidè probari poſſe. Etſi enim Diuinitas ſecundùm ſe nobis ſit planè inuiſibilis, tamen tam multæ & perſpicuæ illius in rebus ſenſibilibus elucent notæ, tot vbi-

Digitized by Google

vbique impreſſa veſtigia, tot illius lucis emicant ſtricturæ, vt ſi quis hæc diligenter conſideret, nullo modo de illa, eiuſque prouidentia, poſſit ambigere.

Quatuordecim vel quindecim mihi occurrunt rationes, quibus hęc veritas probari, imò & clarè demonſtrari poſſe videtur, quas breuiter explicabo. 9

1. Ex omnium gentium & ſapientum confeſſione.
2. Ex motu orbium cæleſtium.
3. Ex eo quòd res corporales & aſpectabiles non poſſint eſſe à ſeipſis.
4. Ex rerum pulchritudine, & ſtructura partium reſpectu totius.
5. Ex ſtructura partium mundi in ordine ad finem.
6. Ex ſtructura partium in animalibus & plantis in ordine ad finem.
7. Ex eo quòd omnium operationes ordinatiſſimè ad finem tendunt.
8. Ex vultuum & vocum diuerſitate, & mundi paupertate.
9. Ex miraculis.
10. Ex prædictionibus & occultorum reuelatione.
11. Ex ſpiritibus.
12. Ex morum & vitæ directione.
13. Ex eo quòd nihil debet manere inordi-

natum,& animæ immortalitate.

14. Ex variis diuinæ ſeueritatis & benignitatis exemplis.

15. Ex pœnis quæ blaſphemis, ſacrilegis, periuris repente & inuiſibiliter irrogatæ.

Prima RATIO, *ex gentium, & ſapientum confeſſione.*

10 OMNES gentes tam barbaræ quàm litteris cultæ,omnibus ſæculis,quantum ex hiſtoriis conſtare poteſt, ſenſerunt eſſe aliquod Numen,quod res humanas cognoſcat & gubernet, quod noſtri curam gerat, ad quod in periculis & afflictionibus ſit confugiendum, à quo præmia pro rectè factis, & ſupplicia pro ſceleribus ſint expectanda. Ita Iudæi, Ægyptij, Æthiopes, Aſſyrij, Chaldæi,Græci, Romani,Germani,Galli, Indi, Chinenſes, Iapones,Tartari, & alij; non ſolùm poſt Chriſtum, ſed etiam ante. Cuius manifeſtum ſignum eſt;nam omnes habuerunt ſua ſacra, ſuas cærimonias, ſua templa, ſuos ſacerdotes ad cultum Numinis inſtitutos. Huic preces & vota faciebant, ſacrificia & donaria offerebant, & variis modis illud placare,& ſibi conciliare conabantur. Tribuebant ergo illi prouidentiam, & ſentiebant omnia noſtra ab eo cognoſci; illudque

poſſe

poſſe opem ferre, pericula propulſare, deſiderata largiri, & malefacta vindicare. Fruſtrà enim ſupplicarent, & ſacrificia offerrent illi qui non attenderet, qui rebus noſtris ſe non miſceret, nec noſtri curam gereret.

Hinc ſequitur hanc ſententiam non eſſe 11
traditione acceptam, ſed à natura omnium mentibus inſitam, cùm omnes gentes in eam conſentiant. Etſi enim non omnes conueniant, ſitne illud Numen vnum an plura, corporeum an incorporeum, finitum an immenſum; omnes tamen ſentiunt eſſe aliquod Numen, idque eſſe colendum: vt etiam Cicero teſtatur, cùm ait: *De hominibus nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam ferrea, quæ non, etiamſi ignoret qualem Deum habere deceat, tamen habendum ſciat.* Vnde idem alibi ait, *hoc omnibus eſſe innatum & inſculptum.* Si omnibus hoc à natura eſt inſitum, fieri omnino nequit, vt ſit falſum. Natura enim non inſeuit menti aſſenſum falſi (alioquin praua eſſet, & mentem rationemq́, peruerteret) ſed ſolùm veri. Nam verum eſt bonum intellectus, & veluti ſanitas; falſum verò eſt malum eius & deprauatio. Atqui malum & vitium rei non eſt ex inclinatione naturæ, ſed contra illam: quare nec aſſenſus falſus.

Lib. 1. De legibus.

De natura deorum.

Addo: Si non eſſet verum *Deum eſſe*, non 12
ſolùm

ſolùm id eſſet falſum, ſed etiam penitus ἀδύνατον, & contradictionem implicans. Si enim Deus iam non eſt, aut prouidentiam non habet; prorſus impoſſibile eſt, & contradictionem inuoluit, ipſum aliquãdo exiſtere, & prouidentiam habere. In diuinis enim idem eſt eſſe actu, & poſſe eſſe: non eſſe actu, & eſſe impoſſibile, vt Ariſtoteles & omnes Philoſophi docent. At quomodo fieri poteſt, id quod non ſolùm eſt falſum, ſed penitus impoſſibile, ita omnibus gentibus eſſe perſuaſum, ita omnium animis inſculptum, vt in illud conſentiant omnes, & omnibus locis abſque doctrina externa ſemper conſenſerint? Qua in re oſtenditur vis huius veritatis, quæ tanta eſt, & tantam cum mente humana conſenſionem habet, vt omnium mentes ſponte ſua peruaſerit, & occuparit. Cuius etiam ſignum eſt, quòd omnes gentes in repentinis periculis naturæ quodam inſtinctu, abſque deliberatione ad Deum recurrant, eiuſque opem implorent: *O Deus ſuccurre, ô Deus adiuua me, ô Deus miſerere*, &c. Rurſus quòd Deum dicant omnia ſcire, omnia poſſe: eius fauorem imprecentur amicis, vindictam inimicis; vt eleganter proſequitur Tertullianus libello De animæ teſtimonio.

13 Et quamuis hæc veritas non ſit ita per ſe

nota,

nota, & omnibus conſpicua, vt nemo poſſit refragari; ita tamen lumini rationis eſt conſentanea, vt & ex ipſis terminis ſtatim appareat veroſimilis, & mens in eius aſſenſum inclinet, & lingua in eius confeſſionem erumpat occulto quodam inſtinctu, nulla deliberatione præuia. Vnde nemo vnquam illam negauit, niſi cui naturale iudicium falſa aliqua ratiuncula, vel peruerſa phantaſia corruptum, & veluti prauo colore fuſcatum fuit: quo modo etiam interdum accidit, vt quidam ea quæ ipſis ſenſibus ſunt manifeſta iuerint inficias. Sic Zeno negabat motum; Democritus ſtatum, affirmans nihil eſſe permanens, ſed omnia verſari in aſſiduo fluxu; & mundum quotidie naſci, quotidie interire. Nihil enim eſt adeò abſurdum, quod huic vel illi, corrupto mentis ſincero (vt ſic dicam) palato, & peruerſa Imaginatricis natiua diſpoſitione, verum & rationi conſonum videri non poſſit. Qua ex cauſa etiam factum eſt, vt quidam ex Philoſophis diuinitatem ſuſtulerint, aut prouidentiam, vt ſuprà diximus. Verùm non eſt curandum quid pauci aliqui ſenſerint, ſed quibus rationibus nixi ita ſenſerint. Rationes eſſe nullius momenti, infrà oſtendemus.

Pręter commune iudicium omnium gentium, habemus etiam ſententiam præſtan- 14

tiſſi-

tiſſimorum philoſophorum, qui vſquam gentium floruerunt. Hi enim pænè omnes diuinitatem & prouidentiam ſtatuêre, vt fusè oſtendit Auguſtinus Eugubinus in opere De perenni philoſophia. Ita docuere Patriarchæ, Prophetæ, & omnes ſapientes apud Hebræos, Sacerdotes apud Ægyptios, Magi apud Chaldæos, Gymnoſophiſtæ apud Indos, Druidæ apud Gallos, & præcipuæ philoſophorum ſectæ apud Græcos; nimirum Pythagoreorum, Platonicorum, Stoicorum & (vt probat Eugubinus) etiam Peripateticorum. Omitto ſententias hac de re clariſſimas & pulcherrimas, quæ ex Triſmegiſto, Orpheo, Muſæo, Homero, Heſiodo, Pindaro, Sophocle, ex Platone & Platonicis, ex Seneca, Plutarcho, & aliis adferri poſſent; quas qui cupit inſpicere, Auctorem memoratum conſulat.

15 Stant igitur ab hac ſententia omnes gentes, omnes ætates, omnes religiones, omnes ſacrorum ritus, omnes ſacerdotes, omnes prophetæ, omnis magorum diſciplina, omnes omnium gentium illuſtriores philoſophi; denique ipſa natura rerum quæ hunc ſenſum humano generi inſculpſit.

Cuius ergo vel amentiæ vel arrogantiæ fuerit, ob leues aliquas coniecturas contrà ſentire? hoc enim nihil eſt aliud quàm iudicium

cium priuatum iudicio totius orbis & omnium sæculorum anteponere, & seipsum omnibus sapientiorem & perspicaciorem facere. Produnt ergo omnes athei suam amentiam & superbiam quamdam immensam, quæ eos dementauit.

Secunda RATIO, *ex orbium cælestium conuersione.*

ADFERAM nunc aliquot rationes philosophicas, sed perspicuas, omissis obscurioribus quæ ex Metaphysica peti possent. 16
Primò, Videmus corpora cælestia rapidissimo motu in orbem rotari. hic autem motus non potest habere originem ab impetu aliquo naturæ cælis insito, vel à causa corporali; ergo ab aliqua substantia spiritali & intelligente. hæc autem erit Deus. Quòd hic motus non oriatur ex inclinatione naturali cælorum, videtur manifestum. Nam quæ ex naturæ inclinatione mouentur, tendunt ad aliquem terminum in quo quiescant, & conseruentur. Sic omnia sublunaria habent impetum ad motum, vt si fortè extracta loco suo natiuo fuerint, ad illum redeant, & in eo se locent ac firment. Nam in loco natiuo res omnes interitui obnoxiæ benè se habent & conseruantur: extra illum tabescunt, & natu-

naturæ statum amittunt. Nihil autem habet inclinationem ad motum, vt sine fine moueatur, & numquam ad terminum pertingat: quia motus est quid imperfectum, vtpote via ad terminum. Nihil appetit semper esse in via, sed omnia cupiunt venire ad terminum, & in eo conquiescere. Quare cùm orbium cælestium motus non tendat ad aliquem terminum, vt ibi sit requies, consequens est hunc motum non esse ex naturæ inclinatione, sicut motus omnium rerum inanimarum, quas in mundo videmus.

17 Idem confirmatur ex eo quòd inclinatio naturalis ad motum sit propter bonum subiecti, nimirum vt illud suam perfectionem assequatur, & conseruetur; non autem propter bonum aliorum. Ideò enim res singulæ habent impetum ad motũ, vt singulæ suum locum naturæ suæ congruentem assequantur, & in eo se firmiter locent; non vt aliis prosint. Atqui motus orbium cælestium nihil perfectionis adfert ipsis orbibus aut cælestibus corporibus (quid enim soli vel astris illa gyratio prodest?) sed solùm vtilis est rebus inferioribus, dum astrorum vim & efficientiam per totum orbem differt ac distribuit, & omnia facit crescere, vegetari, perfici, conseruari. Constat ergo hunc motum non esse ex naturæ inclinatione. Non enim cælo-

cælorum orbes cogitare potuerunt hunc motum vtilem fore mundo inferiori, vt ex affectu ac charitate illius ſeſe hoc modo aſſiduè rotarent. Nam hoc mentis eſt & intelligentiæ. Quare neceſſe eſt vt ſit aliqua mens potentiſſima, quę hanc vtilitatem animo conceperit, & propter illam hunc motum inſtituerit, certoque modo temperauerit, à qua aſſiduè dependeat & continuetur.

Prætereà ipſa motuum cæleſtium varie- 18
tas ſatis indicat, illos à natura, cuius inclinatio ſimplex & vniformis, non eſſe. Nam prę-ter motum ex Oriente in Occidentem ſuper polos mundi (qui omnibus eſt communis) ſinguli planetarum orbes habent proprium ex Occidente in Orientem, diuerſo axe, diuerſo tramite, differenti celeritate. Orbis enim Saturni periodum ſuam conficit annis ferè 30. Iouis 12. Martis circiter duobus, Solis vno, Veneris vno, Mercurij eodem ferè ſpatio, Lunæ 27. diebus, horis 8. Ecce quanta diuerſitas! Neque refert, etſi loco motus planetarũ in Occidentem, ſtatuas motum in Orientem, ſed tardiorem, iuxta quorumdam ſententiam; quia eadem cernitur varietas, idem motuũ diſcrimen, eadem ſymphonia & proportio. Rurſus planetæ interdum ſunt terræ viciniores, interdũ multò

remotiores, nunc ſtationarij, nunc directi, nunc retrogradi: ad quod demonſtrandum excogitati ſunt eccentrici & epicycli.

Præterea multa alia per fiſtulam dioptricam, recèns à quodam Batauo inuentam, in cælo nuper animaduerſa ſunt prorſus admiranda, & toti antiquitati tot ſæculis ignota. Nimirum corpus lunæ veluti ſpongioſum, & floccis quibuſdam conſtans, variis locis interciſum. Sidus Veneris creſcere & decreſcere inſtar lunæ: curuatur enim in cornua, eodem prorſus modo quo luna; dimidiatur, & impletur. Sed cùm plenus eſt eius orbis, non opponitur ſoli ex diametro ſicut luna, ſed parum ab eo diſtat. Vnde efficaciter colligi videtur ſidus Veneris in vaſto epicyclo moueri circùm ſolem, ita vt aliquando ſit multò altius ſole, aliquādo multò demiſſius. Simili modo circa ſidus Iouis notatæ ſunt quatuor ſtellæ paruæ, quæ nunc ipſum antecedunt, nunc ſequuntur; nunc omnes ſimul apparent: nunc aliæ apparent, aliæ non apparent. Vnde perſpicuè ſequi videtur illas moueri in paruis epicyclis circa illud ſidus. Rurſus in ſole animaduerſæ ſunt multæ maculæ, quæ tamen non retinent eumdem ſitum, ſed aſſiduè locum mutant: & nunc pauciores, nunc plures apparent. Vnde facilè colligitur eas corpori ſolis non inhæ-

inhærere, ſed eſſe paruas ſtellas, quæ ſe inter aſpectum noſtrum & ſolem obiiciunt, & circùm corpus ſolis in epicyclis mouentur. Sæpè hæc omnia ipſe inſtrumento conſpexi, cum ſumma admiratione diuinæ ſapientiæ & potentiæ, quæ motus aſtrorum tam ſtupendo artificio diſpoſuit, vt mens humana eorum rationem & modum nullo modo poſſit aſſequi. Omitto innumerabilem ſtellarum multitudinem quæ adminiculo illius Inſtrumenti diſtinctiſſimè in cęlo notantur, omnibus Aſtronomis vſque ad hoc tempus irrepertam.

Denique in ſphæra octaua, in qua ſunt 19
ſtellæ fixæ, triplex animaduerſus eſt motus. Primus ex Oriente in Occidentem, qui totum cyclum horis 24. abſoluit. Secundus ex Occidente in Orientem, qui centum annis putatur conficere gradum vnum. Tertius ex Auſtro in Septemtrionem, & contrà, quo principium Arietis & Libræ ſphæræ octauæ deſcribit paruulos circulos circa principium Arietis & Libræ ſphæræ nonæ, qui 7000. annis peragitur. Quis tam multiplicem varietatem motus localis dicat eſſe à natura, & non à mente aliqua præſtantiſſima, hæc omnia ſic moderante ob commoda ſublunarium, præſertim humani generis, cui cetera ſeruiunt?

Digitized by Google

20 Neque refert, siue dicas hos motus fieri per varios impulsus transeuntes, sicut motus rotæ figuli efficitur à figulo, siue per vires stabiles & permanentes (vt quidam volunt) cælestibus orbibus impressas. Nam vtrouis modo fiat, necesse est procedere à causa aliqua incorporea, mente & intelligentia prædita; non ab inclinatione propria naturæ. Hanc autem causam tam potenti manu; tam miris modis orbes cælestes rotantem dicimus esse Deum, siue id ipse faciat immediatè, quod est multò verisimilius; siue ministerio inferiorum spirituum, vt multi sentiunt.

Tertia RATIO, *ex eo quòd res corporeæ & aspectabiles non possint esse à seipsis, nec à casu fortuito.*

21 EST aliqua causa in rerum natura, à qua cetera omnia secundùm suam substantiam dependent. hanc autẽ vocamus Deum. Esse talem causam probatur: quia res corporeæ vel sunt à seipsis, vel à casu fortuito, vel sunt ab aliqua causa incorporea mente prædita. Nullus enim Philosophorum aliud mundi principium efficiens statuit, nec aliud fingi potest, nisi quis dicat hunc mundum esse productum ab alio mundo, & istum ab alio,

alio, & sic deinceps absque termino: quod per se est absurdum, cùm inducat processum in infinitum. Atqui constat res non esse à seipsis, nec à casu: ergo necesse est illas esse productas & formatas ab aliqua mente. Non esse à casu, nimirum ex casu fortuito atomorum seu minimorum corpusculorum, sicut Democritus, Epicurus, Lucretius & alij quidam censuerunt, patet tum ex mundi rerumque omnium structura & forma; tum ex summo ordine & constantia, quæ in motu cælorum, & aliarum rerum functione conspicitur. Quis rationis compos ea quæ summa ratione constant, & artium omnium ingenia superant, sine ratione, sine arte, solo motu, & concursu fortuito atomorum producta existimet? hoc enim perinde est, ac si palatium quoddam pulcherrimum, non ab artifice aliquo summa arte constructum, sed fortuitò extitisse dicas, terræ motu rupem disturbante, & fragmentis saxorum casu in hanc formam dispositis: aut annales Ennij, vel Liuij commentarios non à scriptoribus illis concinnatos, sed fortuito litterarum concursu perfectos. Si enim mundi partes, & partium dispositio, & corpora animalium ac plantarum, in quibus est summa ratio summumque artis ingenium, sine arte & ratione, solo fortuito cócursu atomorum fieri

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

potuerunt; cur simili modo non possunt fieri palatia, templa, ciuitates, vestes, gladij, libri, epistolæ, & similia in quibus longè minus est artis & ingenij? Valeat ergo insana illa de atomorum concursu sententia, quæ nullum alium in finem à suis Auctoribus videtur excogitata, quàm ne cogerentur fateri mundum diuina prouidentia gubernari: quam prouidentiam tamquam formidabilem humanæ menti flagitiis mancipatæ, & omnis voluptatis turbatricem, exosam habebant; vt ex Lucretio & Plinio apertè colligitur.

Lucret. libro 1. & 3. Plin. lib. 2. cap 7. & libro 7. c. 55.

22 *Homo & animantia.*

Non esse à seipsis, constat Primò, in rebus sublunaribus, inter quas eæ quæ sunt perfectissimæ, (vt homo & animantia) non possunt esse à seipsis. Quæ enim tot causarum egent præparatione & concursu, vt nascantur, tot adminiculis externis vt viuant, quomodo possunt esse à seipsis? Quomodo à seipso esse queat, quod tanta facilitate extinguitur & perit?

Dices Indiuidua seu singulos homines à seipsis non esse, verùm ipsam humanam speciem à se esse, vtpote æternam; similiter & alias rerum species. Verùm hoc imperitè dicitur. Nam species non est quid separatum ab indiuiduis, vt Platonici quidam finxerunt, sed existit in ipsis, nec habet esse in

rerum

rerum natura nisi per ipsa. Imò species humana nihil est aliud quàm tota hominum indiuiduorum tum existentium tum possibilium multitudo, vt illi inter se quamdam naturæ similitudinem habent. Si ergo singuli homines indiuidui ab alio pendent, etiam tota species, quæ ab indiuiduis ex parte rei non distinguitur, ab alio pendeat necesse est.

Quod etiam ex eo clarè constat. Nam tota species deleri potest, & penitus extingui. Id autem quod à nullo pendet, sed à se esse habet, deleri non potest. Quod enim est à se, numquam incepit, sed semper extitit; ac proinde nec potest desinere. Numquam incepisse, ex eo constat, quia quidquid incepit, aliquando non fuit: est ergo productum à non-esse ad esse. Atqui non potest esse productum à seipso, cùm producens debeat antecedere, vt id quod producendum est, ex non-esse ad esse trahere possit. Ergo quidquid incepit, ab alio productum est; ac proinde non habet esse à seipso. Habere enim esse à seipso, est habere per suam essentiam absque vllius causæ efficientis influxu. Perspicuum est ergo, omne quod à seipso est, numquam incepisse; ac proinde nec posse vmquam desinere. Et contrà omne quod incepit, non habere esse à seipso, sed ne- 23 *Quod à se est, nusquã incepit.*

ceſſariò eſſe productum ab alio.

24 *Omne compoſitum.* Præterea, quidquid eſt compoſitum ex materia & forma, non poteſt eſſe à ſe, ſed neceſſariò eſt ab aliqua cauſa efficiente, quæ & materiam diſponat, & formam producat, & eam materiæ coniungat. Materia enim neque illas diſpoſitiones ex ſua eſſentia obtinet, neque formam: poſſunt enim ab ea ſeparari. Prouenit ergo illa vnio materiæ & formæ ab aliqua cauſa extrinſeca. Idem dicendum de omni eo quod partibus conſtat. Cùm enim partes non ſint vnitæ neceſſariò, poſſintque à ſe mutuò ſeparari, neceſſe eſt earum vnionem, ab aliqua cauſa, quæ partes coniunxerit, procedere.

25 *Elementa.* Ex his patet etiam elementa, vt terram, aquam, aërem, non eſſe ex ſe, ſed habere aliquod principium efficiens. Si enim ea quæ ſunt perfectiſſima in rebus ſublunaribus, non ſunt à ſe, ſed pendent ab alio; multò magis ea quæ ſunt imperfecta, vt ſunt elementa, ab alio pendere neceſſe eſt. Eſſe enim à ſe, ſeu à nullo dependere, maximæ eſt perfectionis, cùm ipſum quod tale eſt, ſit ſibi origo & fons totius boni, & nullo externo indigeat. Deinde elementa non ſunt propter ſe, ſed propter alia, nimirum vt ſint partes mundi, & vt præbeant materiam corporibus mixtis: ergo non ſunt à ſe. Quod

enim

enim habet causam finalem ad quam ordinetur, habet etiam efficientem à qua ordinetur. Nihil enim est à se vt alteri seruiat, sed vt seipso fruatur. Itaque hoc ipso quo aliquid est non propter se, sed ob aliud, indicat se ab aliquo esse institutum, qui bonum alterius intendit. Præterea, quòd elementa sint huius vel illius magnitudinis & mensuræ, in hoc vel illo situ respectu immensi spatij, non habent à se, cùm essentia eorum nihil horum postulet: ergo habent id ab aliqua causa extrinseca, quæ singulis mensuram & situm constituit. Denique cùm elementa tot subiecta sint mutationibus, & tantæ causarum extrinsecarum seruituti, qua ratione dicentur esse à seipsis, suiq; iuris, & à nullo dependere?

Quod est propter aliud, non est à se.

Eædem rationes conuincunt etiam materiam primam non à se, sed ab alio esse. Hæc enim vel non distinguitur ab elementis, vt multi antiquorũ Philosophorum putarunt: vt si elementa ponantur corpora planè simplicia, omnis compositionis materiæ & formæ expertia, & vltimum formarum omnium subiectum: vel si distinguitur (vt vult Aristoteles cum suis) est quid elementis longè imperfectius, vtpote elementorum materies. Itaque cùm sit imperfectissima & nihilo propinquissima, omnibus mutationibus 26

Materia prima.

 sub-

subiecta, omnibus causis naturalibus serua, à se planè inops & informis, omnem perfectionem suam ab aliis mendicans, non potest esse à seipsa, ab omni alia causa independens.

Ex his perspicuum est, nihil sublunarium à se ipso, sed omnia ab alia quadam causa effectrice esse suum obtinere.

27 *Esse causam incorpoream.* Hanc autem causam esse incorpoream & intelligentem patet Primò, quia materia prima non potuit produci à causa aliqua corporea, cùm omnis actio rei corporeæ supponat subiectum in quo recipiatur, vt Aristoteles & omnes Philosophi docent. Atqui ante materiam primam nullum subiectum supponi potest, cùm ipsa sit primum, & vt sic dicam, profundissimum & fundamentale subiectum. Deinde, si causa eius esset corporalis, ea haud dubiè esset cælum. Nulla enim alia superest causa corporea, cui id possit affingi. Cælum autem non potuit materiam primam produxisse; tum quia non agit nisi lumine & influxu astrorum, quæ duo requirunt subiectum in quo excipiantur: tum quia ante productionem illam, totum spatium, in quo nunc sunt elementa, fuisset vacuũ, vtpote destitutum omni corpore; & cælum debuisset materiam in vacuo producere, nullo subiecto supposito; ac proin-

proinde ex nihilo creare: quod est supra vires omnis naturæ corporeæ. Necesse ergo est, vt causa materiæ sit incorporea & potentissima, vt quæ illam ex nihilo ad esse extraxerit.

Vnde etiam oportuit vt esset intelligens: 28
tum quia omnis substantia incorporea necessariò intelligens est, vt Philosophi docēt: tum quia non produxit illam cæco modo; sed certo consilio, nimirum vt ex ea res aliæ conficerentur, essetque formarum omnium subiectum: denique, quia causæ tam sublimi & potenti perfectissimus modus operandi tribuendus est: hic autem est per intellectum & voluntatem. Idem constat ex eo quòd in causa debeat contineri omnis perfectio effectus, idque eminentiùs quàm sit in effectu, quando causa est diuersæ rationis & naturæ. Quare cùm humana natura quæ ratione prędita est, & animantium species quæ sensu vigent, sint effectus causæ incorporeæ, necesse est in ea omnem horum perfectionem, nimirum sensum & rationem, eminenti modo contineri.

Quòd etiam cælestes orbes à seipsis non 29
sint, colligitur Primò ex eorum motu. Si *Cælestes orbes.*
enim eorum motus ab aliqua superiore causa, eaq; incorporea pendet, vt ostensum est, fatendum quoque est eorum substantiam &

figu-

Digitized by Google

figuram ab eadem causa productam. Quis enim adeò mentis inops est, vt credat causam illam in hunc mūdum tamquam in vacuam & ἀδέσποτον domum (in quam nihil ei sit iuris) ingressam, eius gubernationem sibi vindicasse? Adeóne impotens erat, vt non posset sibi propriam extruere? Si propria non erat, cur eius regimen sibi assumpsit? Cur eam tantis omnis generis opibus, fossilium, metallorum, gemmarum, herbarum, virgultorum, arborum, auium, piscium, animantium terrestrium, & omni rerum varietate impleuit?

30 Deinde si potentiam consideres, quam in hoc motu demonstrat, dubitare non poteris, quin ipse totius operis sit auctor. Etsi enim sol sit incomparabiliter maior vniuerso terræ & maris globo, (vt ex cono seu pyramide vmbræ terræ, quæ ad cælum Martis non pertingit, conuincitur) imò, iuxta Astronomos, contineat eius magnitudinem centies sexagies sexies: tamen tanta velocitate cum toto suo orbe rotatur, vt horæ vnius spatio supra centum myriades, seu decies centena millia milliariorū (millionem vocamus) conficiat. Vnde vna hora suo cursu ambitum terræ æquat quinquagies. Inter stellas fixas multæ sunt quæ 50. 70. 90. vel 100. partibus sunt maiores vniuersa terra;

&

e nulla est quæ non superet eam saltem 18. partibus, vt Astronomi tradunt; & tamen tanta cum toto orbe suo pernicitate cientur, vt illæ quæ circa Æquinoctialem sunt, singulis horis supra 40. milliones (siue quater mille myriades) milliariorum percurrant: ac proinde ambitum terræ conficiant bis millies vnâ horâ. Quis hanc potentiam, quę tam vasta & immensa corpora tam immenso impetu torquet, non admiretur? Quæ maiora possint esse omnipotentiæ indicia? Si vel vnum ex astris iuxta terram tanta velocitate per aërem raperetur, repentè omnia dissiparentur, montibus radicitus euulsis, & vnà cum terra & mari in puluerem distractis & comminutis. Magna videtur celeritas globi tormento excussi; sed si quis benè rationem subducat, hic etsi vniformiter volet, vix centum horis semel ambitum terrę conficiet. Experientiâ enim constat vno horæ minuto vix tria milliaria conficere. itaque vna hora percurret milliaria 180. centum horis octodecim millia, quæ nondum implent ambitum terræ, vt qui iuxta veriorem sententiam sit nouemdecim millium & 80. Quare longè plus sol vna hora conficit spatij, quàm globus tormenti quinque millibus horarum absolueret. Celeritas autem stellarum fixarum circa Æquinoctialem est quadrage-

dragecuplo maior, quàm sit celeritas solis. Itaque illa vis incorporea, quæ ita præsidet & dominatur orbibus cælestibus, vt eos tanta facilitate, tam incomprehensibili velocitate, tanto tempore absque vlla fatigatione vel molestia circumagat; satis indicat suum opus esse, se illorum esse dominum & opificem, cui sic ad nutum obediunt: nec aliunde eos habere naturam, quàm vnde tam stupendum habent motum. Nemo profectò qui rem istam attentiùs perpenderit, de ea dubitare queat. Non enim maius potest esse indicium, rem non esse à se, sed ab alio pendere; quàm si ea non sit sui iuris, sed alteri subsit ac seruiat, & alius ei dominetur.

31 Idem colligitur ex diuersitate partium, quibus orbes isti constant. Hæ enim cùm distinctæ prorsus sint, & diuersas qualitates habeant, non potuerunt in vnum coalescere, nisi aliquo eas vniente, & singulis suum situm, suam magnitudinem, mensuram, proprietates & vires assignante. Confirmatur, quia iste situs & dispositio illa partium, qua, verbi gratia, hæc stella est in hac parte cæli, illa in ista, &c. non est de essentia illarum, neque etiam ex essentia ipsarum necessariò manat: ergo est ab aliqua causa extrinseca quæ eas sic disposuit.

Quar-

Digitized by Google

Quarta RATIO, *ex rerum pulchritudine & structura partium respectu totius.*

PSA rerum pulchritudo, quæ sita est in 32
debita proportione quam partes habent
ım inter se, tum in ordine ad totum, mani-
stè nobis indicat esse mentem quamdam
pientissimam, quæ hæc omnia apud se an-
conceperit, expenderit, dimensa sit, con-
ılerit; deinde exteriùs produxerit. Cùm
idemus palatium aliquod magnificũ, om-
ibus suis membris absolutum, & suis men-
ıris probè constitutum, in quo partium
mnium summa proportio & symmetria,
a vt ratio architecturæ nihil in eo deside-
ıre possit; nemo dubitat, quin à peritissi-
10 architecto sit extructum: & dubitare
uis poterit hunc mundum, cuius omnes
artes adeò sunt perfectæ, & tanta inter se
roportione dispositæ, & sympathia qua-
am deuinctæ; cuius tantus est ornatus &
ecor, vt inde nomen κόσμος (quod orna-
ım denotat) obtinuerit; artificem præstan-
issimum habere?

Cælum supernè instar amplissimæ testu- 33
linis extensum, omnia ne diffluant operit,
intra se coërcet, innumera stellarum velu-
i gemmarum multitudine ad elegantiam
&

& admirationem distinctum. Pulchrum plane & pretiosum lacunar huius mundani palatij. Quid colore isto cæruleo & purpurascente oculis gratius? Quid micantibus illis gemmis purius? Quid adamantina illa firmitate, quæ iam tot sæculis inuiolata perdurat, nusquam attrita, nusquam obsolescens, aut fatiscens, solidius? Quid solari globo lucis & caloris fonte mirabilius? Quæ natura rerum his omnibus hanc formam, hunc situm, hunc nitorem & splendorem, hanc cælestem & inuiolabilem pulchritudinem impertiit? Non enim eam à seipsis habent, cùm à seipsis non sint, sed ab alio. Si ab alio habent esse: ergo & pulchritudinem. Hoc autem aliud non potest esse quid corporeum: quia cælestibus illis nullum corpus potest esse potentius aut pulchrius. Erit ergo substantia quædam incorporea, cuius infinitam potentiam & pulchritudinem ex tali opere possumus æstimare.

Terra quoque etsi imo loco sita veluti pauimentum huius basilicæ, vel potiùs sentina in quam omnes elementorum sordes exonerantur, quantam tamen pulchritudinem habet? quantam gratiam in montibus & vallibus, in fontibus & fluminibus, in pratis, in siluis, in pascuis, in satis, in hortis & campis omni colorum genere picturatis, in multiplici

ſplici illo herbarum, florum, & arbuſtorum
eſtitu omnia tapetia & aulæa vincente?
Quis dicat hæc omnia à natura rationis ex-
erte ſic eſſe diſpoſita, cùm ne mens qui-
lem cogitando quidquam admirabilius &
ulchrius in hoc genere aſſequi poſſit?

Nec refert quòd ſol & aſtra horum om- 34
ium cauſa eſſe videantur. Etſi enim abſque *Varietas*
llorum influxu & calore, quo vis ſeminalis *& pulchri-*
xcitatur, & humores vegetantes præparan- *tudo rerum*
ur, naſci, creſcere & perfici nequeant; ta- *non poteſt*
nen cauſam ſuam originalem & rationem *in Solem*
tructuræ ac conformationis à ſole non ha- *referri.*
ent, ſed à mente aliqua quæ ſeminibus vim
uamdam veluti conceptus ſui imaginem
mpreſſit, per quam, tamquam per inſtru-
nentum, ex humore terræ digerit, diſponit,
onformat rem totam, vt formæ conceptæ
mnino reſpondeat. Non enim ſol aut aſtra
cire poſſunt, qualis quæque arbor eſſe de-
eat, quo temperamento, quo colore, ſapo-
e, odore; quibus viribus ad vſus medicos,
ualibus veſtiri foliis, ornari floribus, locu-
letari fructibus, quæ radicum & ramorum
d caudicem eſſe debeat proportio, quæ ſin-
ularum partium menſuræ, figuræ, exten-
iones, diffuſiones, connexiones, & alia in-
umera, quæ in ſingulis admirabili ratione
xiſtunt. Tantum enim eſt in ſingulis na-

C tura:

turæ (vt vocant) operibus artificium, tanta subtilitas, vt nulla ars ea vel millesima ex parte assequi, nullum ingenium comprehendere possit. Et quispiam erit adeò rationis inops, vt ea quæ tam eminenti ratione constant, sine ratione effecta esse putet?

35 Sol suapte natura diffundit lumen & calorem, & per hæc vniformi quodam modo omnibus seminibus cooperatur: nimirum terram calefaciendo, semina fouendo, vim & spiritum seminalem excitando, humores pręparando. Itaque infinita illa rerum diuersitas, & quæ in illis cernitur proportio & pulchritudo, non potest esse à sole, cuius operatio circa omnia est vniformis; sed debet reduci ad aliquod principium, quod hæc omnia in se distinctè eminenti quadam ratione contineat: quod non potest esse aliud quàm mens aliqua præstantissima, horum omnium inuentrix & opifex.

36 *Animātia.* Fiet hoc magis perspicuum si res singulæ considerentur. Inspiciamus animalia: quantum est in illorum structura artificij, quantum ingenij? singula innumeris ferè particulis constant, & tamen hæ omnes certam habent tum inter se, tum ad totum quod ex illis constat, proportionem, quæ in omnibus eiusdem speciei eadem reperitur, nisi aliquid vitij ex abundantia vel defectu materiæ, vel exter-

:xternæ causę concursu interuenerit. Exempli gratia, in corpore humano est ea proportio, vt longitudo ad latitudinem sit sextupla, ad crassitiem (quæ spectatur à superficie dorsi secundùm lineam rectam ad superficiem pectoris) decupla: ad cubitum quadrupla, ad extensionem vtriusque brachij æqualis, ad pedem exporrectum sextupla, ad palmum vigecupla quadrupla, ad pollicis latitudinem septuagecupla dupla, ad latitudinem digiti nonagecupla sextupla. Similes sunt proportiones ad oculos, ad nasum, ad frontem, ad auriculas, ad oris hiatum, ad singulos artus, ad singulas etiam partes internas, ad ossa, ad viscera, ad neruos, arterias, venas, musculos: similes & harum omnium partium inter se, adeò vt plusquam centum millia proportionum in solius hominis fabrica sint consideranda. Non enim tantùm in longitudine, sed etiam in crassitie, in conformatione, in distantia & vicinitate, in robore, in temperamento proportio singularum partium esse debet. In hac partium inter se & cum toto symmetria consistit totius corporis pulchritudo: adeò vt si vel vna debita proportione caruerit, aliquid de totius pulchritudine detrahatur. *Corpus humanum.*

Similem partium symmetriam in omnibus animalibus reperiri oportet, vt formam *Reliqua animalia.*

& structuram naturæ suæ congruentem obtineant; adeò vt neque muscæ, neque culices, neque vermiculi ea sint destituti. Quodlibet enim horum adeò iuxta suam speciem est perfectum, adeò pulchrum & admirabile, vt tota sapientia hominum, etsi in vnum conflata foret, non posset quidquam in his vel minimum emendare: imò ne cogitando quidem rationem structuræ assequi. Vnde etiamsi aliquis hominum tanta esset prædítus potentia, vt solo nutu possit exteriùs facere, quidquid interiùs animo potest concipere, non tamen posset vel vnam muscam formare (quia totam structuræ illius internæ & externæ rationem comprehendere nequit) multoque minùs animare, vigoremq; sensus & motus tribuere, phantasiam & indolem inserere: quorum singula quid sint, multo minùs imaginari potest.

37 *Plantarum genus.* Iam quanta est pulchritudo in plantarum genere? Quàm decorè terrã vestiunt? Quàm miro modo eas ex sinu suo terra sursum protrudit, & radicibus apprehensas tenet & firmat, né ventorum flatu prosternantur? Quanta in his est varietas, tot arborum, tot virgultorum, tot segetum & leguminum, tot herbarum hortensium, campestrium, & montanarũ, tot florum, quibus prata & horti renident & fragrant? Et quidem in ceteris

mul-

ıultiplex eſt cõmoditas vel ad ædificia, & aria inſtrumenta conficienda; vel ad aliıenta hominũ& animantium;vel ad funes, :oreas,induméta,vela,aliáve huiuſmodi;vel d ignis fométa,& alias vitę opportunitates.

In floribus autem id tantùm ſpectari vide- *Flores.*
ır, vt ſua multiplici forma, colore, odore bleƈtent, & nos in admirationem tanti arificis rapiant. Nuſquam maior prouidentiæ iſus, & profuſio artis diuinæ in materia deò vili, & mox tabeſcente. Quæ non ibi ormæ diuerſitas? ſunt continui, diſſeƈti, prolundi, repandi, in cymbam cauati, in crinem ırreƈti, in lanam carminati, alati, roſtrati, :ornuti, caudati, apiformes, ſpicati, in ſphæam radiatim diſpoſiti, racematim ſtipati, mbellatim diffuſi, circinatim digeſti; folio implici, triplici, quadruplici, multiplici, :onſtipato, in orbem extrorſum conuoluto, ntrorſum replicato, falcato, criſpante, exılanato, ſtriato, crenato, fimbriato.

Nec minor colorum variatio, candidis, 38
lauis, giluis, luteolis, ſanguineis, puniceis, :yaneis, purpureis, ianthinis, colore ſimpli:i, miſcello, multiplici, ſaturo, diluto, ex ruɔro palleſcente, ex croceo rubeſcente, ex ɔuniceo purpuraſcente; aurato vel purpureo nterpunƈti, virgati, ſtellati, ſegmentati: fundo gemmato, vmbone medio, apicibus è

centro decorè prodeuntibus, quibus varius color, forma & diſpoſitio multiplex. Denique ſingulæ ſpecies ad miraculum pulchræ. Singulæ particulæ in tanta varietate ita conformatæ & diſpoſitæ ad elegantiam formæ pro natura & tempore cuiuſque, vt nulla arte poſſint meliùs aut accommodatiùs. Quis iſta conſiderans non agnoſcat artificis ſapientiam, eamque admiretur, laudet & veneretur?

De odoribus, quorum mira quoque varietas, & in multis ſuauitas, nihil dicam. Vix eſt vllum reperire floſculum, qui non ſuum odorem vel apertiùs, vel obſcuriùs habeat. Sæpè tamen hic minùs gratus vel etiam grauis, quibus maior formæ dignitas, non obſcuro mortalium documento: in quibuſdam tamen, odoris & formæ præſtantia copulatur & concertat.

39 Ex his luce meridiana clarius eſt, iſta non poſſe ab aliqua natura, & cauſa ratione deſtituta originem habere; ſed ab aliqua mente ſapientiſſima ſimul & potentiſſima, quæ hæc omnia antè animo conceperit, quæ ſingularum partium menſuras, figuras, proportiones, temperamenta, vires, colores, odores conſtituerit, quæ omnia & ſingula exactiſſimè expenderit, & inter ſe contulerit. Hæc ſuæ conceptionis veluti imaginem ſemini-

ninibus rerum, vel elementari miscellæ impressit, per quam ista omnia sic format & perficit. Vis enim seminibus impressa non secùs operatur, ac si ratione prædita esset: nimirum quia est conceptionis diuinæ vestigium, & veluti ἀποσφράγισμα, ac sigillaris impressio. Ab hac igitur mente tamquam prima inuentrice & formatrice causa, est omnium rerum pulchritudo, proportio, perfectio.

Neque solùm ista pulchritudo visibilis, 40
quæ oculis cerni potest, & omnis eius varietas in illam causam referenda est, sed etiam omnis pulchritudo inuisibilis, quæ in rebus istis visibilibus interiùs occultatur, & sola ratione deprehendi potest. Ab hac enim illa visibilis oritur. Quidquid enim in rebus istis corporalibus exteriùs apparet vel formæ vel proportionis, vel coloris vel speciei, id totum prouenit ab interna quadam & inuisibili substantia, quæ eò quoque est pulchrior & mirabilior, quò sublimiùs & simpliciùs omnium illorum continet rationes. In anima vegetante, qua arbores, virgulta, herbæ, flores, singula iuxta speciem suam constant & viuunt, latet ratio structuræ, & totius formæ, quæ in illis oculos nostros oblectat. In anima sentiente singulorum animalium, latet tota ratio fabricæ corporis animantis

Pulchritudo inuisibilis animarum.

cuiusque. Eadem quoque latet in vi genitali, qua ista formantur. Quanta igitur in animabus istis, quibus singula constant, & in quibus omnia ista simplici modo latent, est pulchritudo? Quàm sunt res istæ mirabiles & stupendæ, quæ vniformi modo tantam dissimilium formarum & figurarum multiplicitatem continent.

41 Porrò in anima sentiente continetur non solùm tota ratio structuræ corporis, sed etiam ratio omnium sensuum, imaginationis, appetitus sensitiui, omniũ instinctuum, & morum & operationum cuiusque: quorum singula adeò sunt mira, vt ea mens humana capere nequeat. Quanta enim est potentia sensuum? Quàm longè aspectus in momento penetrat, omnia lustrans, omnia suo radio tangens, omnium formas apprehendens & in se exprimens? Quanta est vis odoratus in canibus, vulturibus, multisque aliis? Iam imaginatrix numquam est otiosa, semper formas rerum, quas per sensus externos accepit, secum voluens, & variè componens. Appetitus ad ea quæ imaginatio concepit vt conuenientia animam trahit & impellit; à contrariis auertit. Denique potentia motrix incredibili celeritate appetitui obedit, vt etiam in muscarum cursu & volatu cernitur. Nimis longum esset omnia per-

Anima sentiens.

erſequi. Singulæ vires habent ſua obiecta, ıa inſtrumenta, ſuas operationes, ſuum peıliarem operandi modum, adeò occultum : mirabilem, vt nullus mortalium poſſit lum comprehendere : & tamen horum mnium ratio, modus, menſura in animaus latet animantium; adeò vt qui has plenè omprehenderet, illa omnia perſpecta haeret. Vnde mihi certò perſuadeo ſi quis erfectam vel vnius muſcæ notitiam poſſet dipiſci; pluris eum hanc notitiam æſtimaırum, quàm omnes regum opes, honores c delitias. Si enim Pythagoras inuenta deıonſtratiuncula vna mathematica qua quaratum lateris longioris in Iſoſceli probatur :quale duobus quadratis crurum, ita gauio exiliit, vt ſeipſum non caperet: quantum audium adferret clara notitia tot & tantaım rerum, quæ in muſca continentur, quas ullus vnquam Philoſophorum apprehenere potuit, & quæ ad multorum annorum ıauiſſimam ſpeculationem poſſent ſufficeı? Sanè quod ad me attinet, ego hanc lonè prætulerim: & quotquot opera Dei atıntè conſiderarunt, eadem mente fore on dubitem.

At omnium iſtorum animis longè pul- 42 *Anima rationalis.*
ırior eſt anima rationalis, in qua non ſom ratio ſtructuræ corporis, & omnium

 ſen-

ſenſuum; ſed etiam facultas intelligendi, recordandi, & liberè quidlibet amplectendi vel repudiandi continetur. Per intellectum concipit totum mundum, & omnium rerum in ſe veluti picturas inuiſibiles pingit. Per memoriam, omnes illas firmiter retinet; & cùm opus fuerit, in vſum profert. Quàm vaſti ſunt illi ſinus, tam innumerabilium formarum, & tot tantarumque rerum capaces? Per voluntatem omnibus vti vel frui, & de omnibus ad ſuum commodum diſponere, imò ſibi ipſe ſcopum vitæ ſtatuere poteſt.

Neque refert, ſiue hæc omnia poſſit anima per ſimplicem ſubſtantiam, ſiue per facultates diſtinctas; quia omnium ratio in ipſa ſimplici eſſentia continetur. Neceſſe igitur eſt animam rationalem eſſe ſubſtantiam miræ pulchritudinis & perfectionis; adeò vt ſi clarè cognoſceretur prout eſt in ſeipſa, diuinitas quædam videri poſſit, & eius contemplatio incredibili voluptate mentē perfunderet. Eſt enim longè altioris ordinis, & celſioris pulchritudinis, quàm omnia corporalia, & omnes animæ ceterorum viuentium, ſiue plantarum, ſiue animantium.

43 Sunt igitur quatuor pulchritudinis gradus in mundo. Primus, qui & infimus eſt, corporum; qui oculis cernitur. Secundus

eſt

ſt animæ vegetantis. Tertius, animæ ſen-
.entis. Quartus, animæ rationalis. Itaque
ιon ſolùm primum, ſed etiam ceteros à
nente aliqua ſapientiſſima eſſe formatos
erſpicuum eſt. Si enim pulchritudo, quæ
ſt in corporibus, ad mentem fabricatricem
eferenda eſt, propter partium ſymmetrias
& proportiones, vt oſtenſum eſt; multò ma-
;is pulchritudo, quæ eſt in animis, quæ ra-
ionem totius fabricæ corporis continet, &
llâ longè eſt mirabilior, ad eamdem men-
em fabricatricem referri debet. Deinde
quomodo fieri poteſt, vt cauſa aliqua abſ-
que mente & ſapientia primitus formaue-
it, & inſtituerit tot animarum vegetantium
& ſentientium diuerſitates, cùm quælibet
ideò ſit mirabilis, & tanti opus ingenij, vt
nullum humanum ingenium poſſit com-
rrehendere, aut eius conceptum proprium
& λόγον animo informare.

Denique in cauſa debet contineri omnis
perfectio & pulchritudo effectus. non enim
cauſa poteſt dare effectui ſuo quod non ha-
bet. Quare omnis perfectio animalium,
omnis ſenſuum vigor & induſtria, debet in
cauſa illa à qua primitus formata ſunt, con-
ineri; non quidem eodem modo, ſed lon-
gè eminentiori: nimirum ſicut opus conti-
netur in arte & mente artificis. Confirma-
tur,

tur, quia nulla eſt cauſa in qua tanta rerum diuerſitas & pulchritudo extare potuit, præter mentem: in mente autem diſtinctiſſimè & perfectiſſimè poteſt exiſtere: ſicut in mente artificis forma domus, & omnes eius menſuræ & proportiones.

44 Addo, qui humanam formauit animam, eique dedit intelligentiam, & arbitrij libertatem, non potuit ipſe intelligentia, & libertate arbitrij carere: ſed neceſſe eſt excellentiſſimo modo iſta habuerit. Quomodo enim fieri poteſt vt intelligentia vel libertate careat, qui intelligentiam & libertatem fecit,
Pſal. 93. & aliis dedit? *Intelligite*, inquit Propheta, *inſipientes in populo, & ſtulti aliquando ſapite: qui plantauit aurem, non audiet? qui finxit oculum, non conſiderat?* præſertim cùm hæc talia ſint, vt nulli maiori perfectioni obſint. Melius enim eſt intelligentia & libertate præditum eſſe, quàm iis carere, aut aliquid habere quod his repugnet.

Ex his perſpicuum eſt, eſſe quamdam mentem, quæ omnium iſtorum pulchrorum viſibilium & inuiſibilium ſit inuentrix, auctor, & architecta; & in qua tamquam in cauſa, & primo fonte omnis pulchritudo eminenter præexiſtit, & anticipatur, quam Deum vocamus; qui eſt benedictus in ſęcula.

Quin-

uinta RATIO, *ex structura & dispositione partium mundi in ordine ad finem.*

SICVT nulla rerum istarum quæ sub 45
aspectum cadunt est à se, sed ab alia qua-
ım effectrice causa: ita nulla etiam est pro-
:er se, sed propter finem quemdam extrin-
cum, ad quem tota ipsius structura, & om-
es partes, & partium facultates aptissimè,
: mirando modo sunt comparatæ & dispo-
tæ. Necesse est ergo esse mentem quam-
am sapientissimam, quæ omnes illos fines
onceperit, & media ad singulos opportuna
rdinauerit & instruxerit. Natura enim quę
ıtione prædita non est, sicut non potest fi-
es rerum concipere: ita nec potest idonea
d singulos media disponere. Hoc enim est
rtis & sapientiæ præcipuum opus. Declare-
ıus id primùm in cælestibus. Sol iste om-
ium rerum visibilium pulcherrimus, non
st propter seipsum (neque enim suam pul-
hritudinem sentire potest) sed propter bo-
um aliorum, nimirum vt mundum illumi-
et & aspectabilem faciat, & suo calore fo-
eat: sicut in homine, & animantibus cor
on est propter se, sed propter commodum
otius corporis. quod enim est cor in ani-
ıante, hoc sol in mundo isto inanimo. De-
buit

Sol est propter aliud, non propter se.

Digitized by Google

buit itaque & luminis & quantitatis habere certam mensuram, & situm in mundo determinatum; ne si lumen esset maius, vel ipse propinquior, terras exureret; si lumen esset minus, vel ipse remotior, non satis illuminaret vel non satis calefaceret. Hæc autem certæ mensuræ & situs determinatio, nisi à mente aliqua quæ finem & media considerare, & congruentissimam inter illa proportionem constituere potest, fieri non potuit.

Astra & orbes & tota corporea natura propter naturam rationalem.

Quid dicatur esse sui gratia.

46 Quòd si sol non sui causa, sed propter finem extrinsecum factus est, multò magis astra cetera, & cælorum orbes, ac reliqua corporea natura. Idem hac ratione confirmari potest. Id quod est sui gratia, ita debet esse excellens, vt nihil eo sit præstantius in cuius bonum possit ordinari, vt per se notum est; alioquin non erit propter se, sed propter illud in cuius bonum destinatum est. Deinde debet esse tale, vt bonum suum sentire, eoque frui possit. Si enim nullum eius habet sensum, ei non prodest. Quid enim mihi prodesset dominium totius orbis, si nullam inde voluptatem capere, nullam huius rei notitiam habere possem? Signum ergo est, illud quod suum bonum sentire non potest, non esse propter se, sed propter aliud quod illud sentire, & inde aliquid com-

ommodi vel honoris poteſt percipere. At-
ui nulla natura corporea ita eſt excellens,
t non poſſit ad aliquid præſtantius ordina-
i; gradus enim naturæ rationalis longè eſt
ræſtantior gradu naturæ corporalis, & hic
lli ad multa vſui eſſe poteſt. Deinde natura
orporea nullum ſui boni ſenſum habere
oteſt, ſed hoc totum alteri tantùm eſt vtile.
Nulla igitur natura corporea eſt ſui gratia,
ed ex eſſentia ſua ad aliud ordinatur, nimi-
um ad naturam rationalem, in cuius bo-
um & commodum exiſtit. quo fit, vt ſi
atura rationalis non exiſteret, tota natura
orporea ſit fruſtrà & nullius vtilitatis; cùm
eque ſibi aliquid commodi poſſet adferre,
eque alteri: ſicuti poſſeſſio multarum o-
um eſſet inutilis & nullius momenti, ſi il-
rum nulla eſſet notitia, nullus vſus, nul-
s ſenſus.

Idem conuincitur ex orbium cæleſtium 47
otu, qui nihil commodi ipſis cælis adfert,
ed totus ad hominum, & eorum quæ ho-
inis vſibus ſeruiunt, vtilitatem eſt compa-
s. Primùm namque ita motus eorum
emperatur, vt intra 24. horas omnes gentes
er totum orbē diffuſæ (exceptis paucis qui
erſus polos vltra 66. gradum habitant) ſe-
el diem habeant & noctem, nimirum ad
uietis & laboris gratiſſimā alternationem.

Motus cælorum propter naturam rationalem.

Dein-

Deinde sol proprio motu sub ecliptica medium Æquinoctialem secans, & nunc ad Septemtrionem, nunc ad Austrum 23. gradibus & medio declinans, quatuor anni tempestates, Hiemem, Ver, Æstatem, & Autumnum varia temperie, omnibus quæ tellus profert, accommodatissima, inducit. Hiems enim suo frigore efficit, vt spiritu & calore qui seminibus & stirpibus inest, introrsum recepto, omnia interiùs roborentur, humorem & alimenta colligant, radices figant, & omnia turgeant ad erumpendum foras. Ver suo blando tepore omnia foras euocat, & in culmos, in caules, in gemmas, in frondes, in flores elicit. Æstas suo feruore humorem superuacaneum absumit, cruda concoquit, crassa extenuat, meatus aperit, spiritum diffundit, fructus ad maturitatem perducit. Denique Autumnus suo humore & moderato frigore rursus omnia temperat, siccitatem ac feruorem, quem Æstas rebus impressit, corrigit; terram simul ad noua semina, nouasq; stirpes disponens; & corpora viuentium exhausta, ad reparandas vires, represso spiritu, & natiuo calore, (ne euanescant) afficiens & immutans. Ex quibus quis non videat, totum hunc solis & cælestium corporum motum, ad hominum commoda, ad viuentium, quæ homini ali-

Anni tempestates.

quo

quo modo vſui eſſe poſſunt, ortum perpetuandum, & copiam ſuppeditandam, eſſe inſtitutum? Nulla enim alia eius vtilitas aſſignari poteſt, nulla cur ſic vel ſic fiat alia ratio adferri.

Iam verò ſi quis ventos, imbres, nubes, 48
niues, gelu conſideret, videbit hæc omnia *Venti, imbres, nubes, &c.*
propter viuentia, & maximè propter homines eſſe inſtituta. Ventorum maxima ſunt commoda. Primò vt aërem ventilent, & ſa- *Ventorum commoda.*
lubrem reddant inſpirationi: qui ſi immotus ſtaret, putreſceret, & peſtilente qualitate concepta, homines & animantia extinguerent. Loca enim concluſa quæ multo tempore perflata non fuere, peſtifera redduntur. Deinde vt nubes per aërem deferant, ac regionibus diſpertiant. Abſque ventis foret, loca mediterranea & nubibus & imbribus perpetuò deſtituerentur, prorſusque redderentur retorrida, ſterilia, & animantium habitationi inepta. Cùm enim ex locis à mari remotioribus non poſſint vapores, qui nubibus & imbribus ſufficiant, excitari; niſi aliunde excitati eò deferrentur ventorum beneficio, oporteret ea aſſiduo ſole torreri, & omni rigatione cęleſti priuari. Mare enim potiſſimùm eſt quod nubibus materiam ſubminiſtrat, è cuius vaſto ſinu directè & aſſiduè ſoli oppanſo, magna vaporum copia

vi solis sursum attrahitur, quæ in nubes coacta vi frigoris, posteà refunditur. Itaque nisi venti has nubes aliò deferrent, omnis pluuia directè in mare, vnde eius hausta est materia, relaberetur, & vniuersa terra sterilis ac inutilis relinqueretur.

49 *Flumina & fontes vnde oriantur.* Neque id solùm, sed etiam omnes fontes, & omnia flumina breui exhausta cessarent. Hæc enim ex niue & imbribus, qui in mediterraneis & montosis locis decidunt, colliguntur & perpetuantur. Nix enim quæ per hiemem in montibus coaceruatur, calore æstiuo sensim liquescens, & per saxorum commissuras colata, variis locis ad montium radices eruptione facta, fontes constituit. Simili modo imbrium aquæ altioribus terræ locis exceptæ & combibitæ, perque varios tractus tandem in vnum corriuatæ, reperto exitu in fontes exiliunt. Ex fontibus autem & aliis aquis, siue niualibus siue pluuialibus, in vnum alueum confluentibus, flumina existunt. Hinc fit vt per æstatem dum raròpluit, flumina admodum minuantur; &, nisi per niues montanas sustententur, pænè deficiant. Vnde si duobus vel tribus annis nihil vel pluuiæ vel niuis caderet, necesse esset omnia flumina, & omnes pænè fontes inopia materiæ deficere. Sed res ita sunt dispositæ, vt quibusdam temporum

rum interuallis tantum imbrium & niuium suppeditetur, quantum satis est ad eorum continuationem.

Prætereà necessarij sunt venti ad inutilem terræ humorem absumendum, ad corpora viuentium recreanda, ad fructus maturandos, ad molas, ad haustra & similes machinas, denique ad vsum nauigationis. Ventis sublatis cessabit omnis penè nauigatio. At quantum hæc commodi adfert mortalibus? Per hanc enim quidquid in aliqua regione est boni, quod vel ad vitæ commoditatem, vel ad medicos vsus, vel ad delicias pertineat, facillimè per totum orbem distribuitur: & quidquid singulis est præcipuum, toti humano generi fit commune. 50

Imbrium non minor ferè vtilitas. Aërem enim refrigerant, corpora viuentium reficiunt, fontes & flumina perpetuant, potum animantibus suppeditant, terram irrigant & fructiferam efficiunt. Hæc enim sine imbribus prorsus esset arida, sterilis, informis, omni gratia & ornatu destituta, & hominum animantiumque habitationi inepta. Fecũditatem imbres habent duplici ex causa. Primò, misturâ materiæ pinguis, quæ vnà cum vaporibus è terra & mari educitur. Mare enim fecundum est, & suam quamdam pinguedinem habet, qua etiam pisces alun- 51 *Imbrium vtilitas.* *Fecunditas vnde.*

tur. Dum ergo sol tenuiores eius partes sursum trahit, simul oleosum quiddam elicit, quod, vnà cum vapore cui miscetur, in pluuias frigore densatum, terras irrigat. Idem accidit dum è terra vliginosa, è pratis, campis & siluis ardore solis vapores & halitus excitantur. Deinde à spiritu incluso & calore per solis radios imbri impresso: spiritus enim &calor omnia oriri & crescere faciunt. Vt verò suâ ruinâ, tenera plantarum, & florem nascentem imbres non obliderent, cauit Prouidentia, ne simul & confertim præcipitarent, sed sensim è sublimi stillarent per magnum aëris tractum, quo in minutissimas guttas dissecti & velut cribrati, blando illapsu terras adspergerent. Deinde ne statim quod infusum est, rursus ardore solis euocaretur, priusquam ad stirpium radices pertingere posset; obtenduntur plerumque nubium infecundæ reliquiæ, quæ solis radium intercipiant, donec per otium terra humorem acceptum combiberit, & introrsus ad viscera transmiserit, suis fetibus alimentum recondens.

52 *Niuis vtilitas.* Niues etiam, quæ nubium veluti spuma sunt, non modicam vtilitatem habent. Præterquam enim quòd maxima flumina & fontes qui ex altissimis montibus ortum habent, perennent, terram quoque instar velle-

velleris instrati fouent, eius calore intus cohibito; & ne gelu profundiùs penetrans vim seminalem extinguat, prohibent. Hinc maximam fertilitatem & segetum copiam adferunt. habent etiam in se fecunditatem propter aërem & halitum cælestem inclusum, qui illis candorem illum eximium impertit, infinitis veluti bullulis elucens.

Gelu quoque rebus est perutile. Nam spiritum & calorem terræ ac viuentium omnium repercutit, & introrsum agit, non sinens euanescere. Hinc fit vt non solùm homines, sed etiam animantia in regionibus frigidis sint maiora & robustiora, magisque longæua quàm in feruidis. 53 *Gelu.*

Porrò hæc omnia non promiscuè quouis tempore eueniunt, sed ita per anni tempestates sunt distributa, vt aptissimè rebus gignendis, augendis, perficiendis, & earum perpetuandis speciebus congruant, & humanis vsibus commodissimè deseruiant.

Ex quibus omnibus manifestè colligitur, ista viuentium dumtaxat causâ, & in primis humani generis, cui cetera subiecta sunt, à quadam sapientissima & potentissima mente esse instituta & ordinata.

Sed & ipsa elementa ob eamdem causam esse facta, & hoc situ disposita, & in hanc formam digesta, terra & aqua satis indicant. 54 *Elementorum dispositio mira.*

Si enim natura rerum ſpectetur, terra debe-
ret eſſe exactè rotunda, & aqua eam cir-
cumquaque ambire & operire. Omnia enim
grauia ad centrum mundi æquabiliter ten-
dũt; & quò quid eſt altero grauius, hoc cen-
tro vult eſſe propinquius, & altero inferius.
Itaque totam terram ſub aquis eſſe oporte-
ret, & aquam ſphæricè circumfundi. At
modò res longè aliter habet. Immenſa enim
terræ portio, nimirum illud totum quod
mari non eſt opertum, cum vniuerſa mon-
tium mole, longè altius eſt, & à centro re-
motius quàm aqua. Nam per medium terræ
ambitũ depreſſus eſt ingens alueus, incom-
prehenſæ profunditatis, vaſtis anfractibus
& ſinubus huc illuc ad latera excurrens,
nunc latior, nunc anguſtior, relictis ſparſim
exochis variis quà maioribus, quà minori-
bus ad Inſularum conſtitutionem. In hunc
alueum, vniuerſum aquæ elementum (præ-
ter id quod extenuatum abiit in auras) eſt
compulſum, vt detecta terra habitationi ho-
minum & animantium, rebusque gignen-
dis ſeruire poſſet.

55 *Terra conformatio.*

Deinde ipſa eo modo eſt conformata, vt
à mari verſus mediterranea ſenſim ſe attol-
lat, donec vtrimque in montes & rupes, vt
pleriſque locis eſt videre, terminetur: mira-
bili ſanè artificio. Primò, quia ſic tuta
reddi-

redditur ab eluuionibus, quæ ſubinde longis temporum interuallis, vi aſtrorum, vel impetu ventorum aquas in vnam partem impellente, accidunt. Ab his loca humiliora, quæ altitudinem maris non multùm ſuperant, ſæpè abſorbentur, habitatoribus extinctis, & vniuerſa ſubſtãtia perdita. Deinde ſine hoc molli aſcenſu non poſſunt eſſe flumina. Si enim terræ ſuperficies æquè diſtaret vndique à centro, vt in globo perfectè rotundo, nullus eſſet fluminũ lapſus. Aqua enim fluere non poteſt, niſi aſſiduè loca inferiora, centroque viciniora inueniat. Si in tumorem repentè attolleretur, lapſus fluminum eſſet iuſto concitatior, nec multum commodi hominibus adferre, nec etiam perpetuari poſſet materiæ defectu. Omitto periculum exundationum, quæ crebrò acciderent, magno mortalium damno, quando imbrium vel niuis liquatæ copia in vnum collecta ſubitò ex alto præcipitaret. Senſim ergo attolli debuit, inſenſibilibus augmentis ab oſtiis fluminum, vbi ſe in mare deuoluunt, vſque ad eorum origines, & mediterranea loca.

Iam ſi montes conſideremus, nulla rerum natura hos poſtulat, ſed hominum dumtaxat commoditas. Seruiunt enim ad vim ventorum frangendam, qui, ſi omnia plana eſ- 56 *Montes.*

ſent,nec quidquam inuenirent,quod eorum retardaret impetum, longè magis ſæuirent, & grauia mortalibus damna inferrent. Hinc fit vt multò magis in vaſto mari, vbi nulla obſtacula,& omnia æquabilia,quàm in mediis terræ locis dominentur & vigeant. Deinde ad regiones & regna diſterminanda. Sunt enim veluti magnorum regnorum limites,quibus ambitio mortalium, & dominandi libido coërcetur, ne ſine fine ad vexandos ſubiugandoſque finitimos ſe effundat. Itaque ſingulorum regnorum conſulitur ſecuritati,& infinitę bellorum clades per montium difficiles & inacceſſos tranſitus impediuntur. Suppeditát quoque materiam ſtructuris,ſaxa,calcem,lignum,tegulas,aliaque plurima vitæ mortalium vel neceſſaria, vel peraccommoda. Nam & omnia pænè metalla, & varia gẽmarum genera ex montium viſceribus & venis eruuntur,vel ad eorum radices effodiuntur. Suggerunt quoque ad vſus medicos pretioſas radices, & infinitam herbarum varietatem: præſtantiſſima quoque vina & oliuæ in montibus proueniunt. Poſtremò fontium & fluminum continent origines, illiſque alimenta ſubminiſtrant ad perpetuitatem.

57 *Terra mariſq; qualitas.*

Veniamus nunc ad terræ mariſque qualitatem. Hæc non eſt talis, qualem ipſa elemen-

mentorum natura per ſe ſpectata exigit, ſed qualem viuentia & commoditas hominum requirunt. Si enim naturam rerum ſpectemus, elementa deberent eſſe ſimplicia, vniformia, eiuſdem vbique virtutis, eiuſdem affectionis. Terra quidem extremè ſicca & moderatè frigida, aqua extremè frigida & humida: aër humidus & modicè calidus: omnia omnis ſaporis, coloris, odoris expertia. At longè aliter res habet. Terrarum enim ſunt plurimæ diuerſitates. Sunt enim calidę, frigidæ, lentæ, friabiles, leues, ponderoſæ, pingues, macræ, pullæ, giluæ, flauæ, albicantes, rubeſcentes, varij ſaporis, varij odoris, variis rebus gignendis accommodatæ.

Hîc ſegetes, illic veniunt feliciùs vuæ,
Arborei fetus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina. Nónne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?

Itaque ſingulæ peculiarem quamdam qualitatem & fecunditatem habent, ab eo qui hoc elementum condidit, variis locis impreſſam. Neque enim in ſolem & ſidera hanc totam diuerſitatem referre poſſumus; cùm ſub eodem climate alia loca ſint deſerta, alia fertiliſſima: & quibus fertilitas ineſt, non idem vbique, etſi eodem modo à ſole & aſtris aſpiciantur, proferre poſſunt. Pari

modo fossilia nõ vno omnia loco terra producit, sed diuersis diuersa. Alibi enim saxum gignit, alibi cretam, alibi rubricam, alibi chalcanthum, alibi lithanthracem, alibi sulphur, alibi ferrum, æs, plumbum, stannum, argentum, aurum, gemmas. Diuersas igitur diuersis locis vires obtinet, & diuersa temperaméta, vt mortalibus omne genus opum non solũm ad necessitatem, sed etiam ad commoditatem, ad delicias, ad splendorem, ad benefici Numinis commendationem suppeditet.

58 Habet etiam mare suam fecunditatem prorsus admirabilem, eamque variis locis variam. Non enim in quauis parte maris quæuis genera piscium reperiuntur, sed quædam in hac parte, alia in ista vel illa. Alia nascuntur in Septemtrione, alia in plaga Australi, alia in Orientali & Occidentali.

Salsedo maris. Deinde vniuersum mare contra naturam illius elementi est miræ salsedinis. Vnde id contraxit? quæ vis hoc illi impertiit, & in quem finem? Ridiculum est quod quidam Philosophi excogitarunt, salsedinem ei prouenire vi radiorum solis, quibus fundus maris aduratur: adustione enim salsedinem nasci, vt cinis indicio nobis est. Quomodo enim fundus maris tanta aquarum mole (quæ multis locis 500. vel 1000. cubitos superat)

perat) opertus, ita exuri à ſole poteſt, vt inde immenſa illa vis aquæ ſalſedinem contrahat? Non enim ſol vrit niſi per lumen, quod vltra 15. cubitos non penetrare vrinatores teſtantur; eſtque ita languidum, vt eius calor paulo infra aquam ſentiri nequeat? Vt aduſtione ſalſitas oriatur, debet eſſe tanta, vt rem diſſoluat, & in ſua principia redigat, vt experientia docet. Neque propriè aduſtio in aliis rebus ſalem efficit, ſed latentem aperit. Vnde variarum rerum ſal varium eſt, & proprias rei ex qua elicitur, vires obtinet, vt per Chymicorum conſtat experimenta. Pari modo ſpiritus cuiuſque rei (ſeu oleum quod igne elicitur) antè in ipſis rebus diffuſus latebat. Deinde ſi aduſtione ea ſalſitas orta eſſet, deberet mare continuò fieri ſalſius; vnde oporteret piſces tandem emori, tantam ſalſedině non ferentes; ſicut in lacu Aſphaltite, quod mare mortuum dictum eſt, accidit. Requirit enim eorũ natura certam aquarum temperiem. Denique illud incrementum, vt minimum ſingulis ſæculis poſſet notari. at nihil vmquam tale eſt deprehenſum. Paris probabilitatis eſt ſententia de montium ortu; qua ſtatuitur eos terræ motu extitiſſe, ſpiritu viſceribus terræ incluſo partem ſuperiorem attollente, & in ſublimi ſuſpendente. Tolerari fortè ea ſententia poſſet,
ſi de

ſi de paucis aliquot monticulis ageretur; ſed in tanta vaſtiſſimorum montium omnia pęnè mediterranea occupantium, & longiſſimè ad 800. vel 1000. leucas excurrentium multitudine, nullam veri ſpeciem habet. Omitto rationes plurimas, quibus hoc figmentum refutari poſſet. Concludo itaque hanc ſalſedinem ab initio fuiſſe mari ab auctore ſuo communicatam: qui ſicuti terræ, præter naturæ debitum, fecunditatem impertiit ad ſtirpium & animantium terreſtrium procreationem ac ſuſtentationem, ita mari ad productionem & vitam piſcium.

59 Ex quibus omnibus conſtat, omnia iſta quæ diximus, ab aliqua mente, hominum cauſa fuiſſe ſic inſtituta & diſpoſita. Omnia enim præter naturæ ſuæ conditionem hominum commodis ſeruiunt, & in hunc finem manifeſtè diriguntur; nec alia ratio, cur ita ſint diſpoſita & comparata, quàm ex ordine ad res humanas, reddi poteſt.

60 *Calamitates.* Nec obſtat quòd ſæpè per iſta magnæ clades & calamitates hominum generi inferantur, nimirum per turbines ventorum, per grandinem, per fulmina, per terræ motum, infectionem aëris, exundationes imbrium, ſiccitates. Hoc enim diuinam prouidentiam magis aperit, & reddit omnibus manifeſtiorem. Sicut enim ſapientis & prouidi Principis

pis est leges, tribunalia, arces, militiam, & cetera omnia in regno ita disponere, vt in commodum & quietem subiectorum cedant, quamdiu in fide & obedientia steterint; & easdem causas conuertere ad eorum punitionem, si rebelles vel inobedientes esse ceperint: ita supremum illud Numen etsi cælos & eleméta in commodum hominum instituerit; tamen ita regit omnia vt subinde incommoda & damna per ea irroget, ad ipsorum peccata vel maiora, vel minora, sine quibus non viuitur, castiganda. Quamuis & hæc ipsa castigatio in maximum commodum cedat omnibus, qui bona mente præditi, ea probè norunt vti, vt infrà dicemus.

Obiiciat aliquis, ista quæ diximus, non 61
euenire ob aliquem finem ad quem ab ali- *Obiectio.*
qua causa intelligente sint destinata, sed materiæ (vt Philosophi loquuntur) necessitate. Ardore enim solis halitum è terra & mari excitari, qui sursum elatus frigore mediæ regionis repulsus, ventos efficiat; coactus in nubes imbribus, niuibus, & grandini materiam præbeat. hinc fontes & flumina existere.

Fateor, quædam ex istis ita euenire, vt *Responsio.* necessitate materiæ fieri videantur; hoc tamen maiorem & sublimiorem prouidentiæ dispo-

Digitized by Google

diſpoſitionem indicat, per quam cauſa eorum vniuerſalis (nimirum motus ſolis & aſtrorum) ita eſt inſtituta & temperata, vt abſque alterius cauſę effectricis concurſu faciat illa ſuis temporibus & locis, congruentiſſimè rebus gignendis & mortalium commodis, produci & exiſtere. Itaque non ſola materiæ neceſſitate, ſed cauſæ vniuerſalis vario adſpectu & applicatione iſta proueniunt. Adde maris & terræ diſpoſitionem, montium exortum & excurſum, fluuiorum alueos, &c. non poſſe in materiæ neceſſitatem aut rerum naturam referri, ſed neceſſariò ab arte & prouidentia eſſe profecta; vt oſtenſum eſt. Sic Ægyptus cùm pluuiis deſtituatur, inundatione Nili per æſtatem ita rigatur, & limo pingui obducitur, vt ſit fertiliſſima. Sic inſulæ cuidam Canaricæ quæ *Ferri* dicitur, omni aqua dulci deſtitutę, ſubuenit diuina prouidentia arboris cuiuſdam præſidio; cuius ea eſt natura, vt aſſiduè, inſtar fontis, dulci humore ſtillet, qui hominibus & pecoribus ad potum ſufficiat.

62 Præter cæleſtia corpora & elementaria, de quibus dictum eſt, reperiuntur tria perfectè mixtorum genera, animantia, ſtirpes & foſſilia. Hæc quoque hominis cauſa eſſe, dubitari non poteſt, cùm videamus ea homini ſubiecta, eumque illis dominari, & in ſuum

ſuum illa commodum conuertere pro ſuo arbitratu.

Mundus cur conditus.

Ex quibus conſequens eſt totum hunc mundum aſpectabilem cum omnibus rebus, quas intra ſe claudit, eſſe hominis cauſa conſtitutum; atque adeò eſſe veluti quamdam ampliſſimam & pulcherrimā domum omni ſupellectilis genere, omni delitiarum, opum & ornamentorum varietate & copia inſtructiſſimam, in qua homo conſtitutus eſt, vt vitam in ea degens, diuinum Numen ſuum mundiq; totius auctorem cognoſcat, amet, veneretur & dignè colat, rebuſque omnibus iuxta rationis præſcriptum, ſiue ad corporis fomentum, ſiue ad animi ſolatium, ſiue ad cognitionis præſidium vtatur.

Homo eſt finis rerum viſibiliũ, & totius mundi iſtius.

Homo enim omnium quæ in mundo 63
ſunt, longè eſt præſtantiſſimus, eminentioris naturæ, eminentioris gradus & ordinis; cùm claſſis intelligentium ſit omnium ſuprema in rebus. Itaque debuit ipſe ceterorum eſſe finis, & cetera ipſius cauſa exiſtere, ipſique ſeruire. Solus omnia conſiderat, omnia percipit, omnia diſcernit, omnibus vti & frui poteſt; omnium dulcedinem & pulchritudinem ſentire, & veluti nouum quoddam & ſecundarium numen totum hunc mundum corporeum in ſeipſo, incorporeo modo per intellectum producere & creare.

Abſque

Abſque homine fruſtrà eſſet in rebus tanta pulchritudo, tantum artificium, tam mira diſpoſitio, tam ſtupenda ſtructura, tanta varietas formarum, colorum, odorum, ſaporum, temperamentorum. Nihil enim eſſet, quod iſta poſſet percipere, diſcernere, mirari, laudare, vti, frui, voluptatem ex illis capere. Nam cetera animalia ad paſtum abiecta ſunt, nec quidquam ſub boni ſpecie apprehendunt, niſi quod ventri aut venereis congruit, idque confuſo brutoque modo. Sicut ergo domus ea quam nullus incolit, quæ nullius vſibus aut commodis ſeruire poteſt, etiamſi opibus & omnigena ſupellectile ſit referta, nullius eſt momenti, nullius æſtimationis, & omnino fruſtrà eſt in mundo: ita mundus ipſe cum omni ſuo ornatu fruſtrà prorſus eſſet, ſi nulla exiſteret rationalis natura, cui ille ſit vſui, quæ illum incolat, inſpiciat, cognoſcat, ſcrutetur, & fructum ex eo capiat ſiue commoditatis ſiue cognitionis.

Perſpicuum ergo eſt mundum eſſe propter hominem: eſt ergo aliqua prouidentia, quæ mundum in hunc finem condidit. Non enim à ſeipſo in hunc finem exiſtere potuit; neque à ſe totam illam diſpoſitionem, qua vſibus hominum accommodatus eſt, habere, vt oſtenſum eſt. Habet ergo ſuum

ſuum eſſe, ſuamque formam, diſpoſitionem, motum, vires ab alio, quem Deum dicimus.

Sexta RATIO, *ex ſtructura animalium & plantarum in ordine ad finem.*

PORRÒ eius prouidentiam non ſolùm 64
eſſe generalem & confuſam, nimirum quatenus ſupradictas cauſas generales inſtituit ad rerum ſublunarium productionem; ſed etiam particularem & perfectiſſimam ad minima quæque diſtinctè pertinentem, ex ipſa ſtructura animalium & plantarum clarè conuincitur. Tam enim exquiſito artificio, tanta proportione ſingulæ partes ſunt conformatæ, & ad ſuas functiones ac fines aptatæ, vt nulla ars, nulla ſapientia vel minimum poſſit adiicere aut emendare: quod certiſſimum eſt ſignum, iſta omnia à ſapientiſſima quadam mente eſſe excogitata, quæ ſingula diſtinctiſſimè conſiderauerit, & ſtupenda arte exteriùs curioſiſſimè effecerit.

Id aliquot exemplis oſtendamus. Non 65
poterat homo vnico oſſe conſtare; quia ſe flectere, & membris ſuis ad varios motus & functiones vti nequiuiſſet. Itaque ex pluri-mis oſſibus partim maioribus, partim minoribus, partim minutiſſimis conſtructus eſt, quorum ſingula eam habent magnitu-

Conſideratio humani corporis.

Oſſa.

dinem, figuram, firmitatem, connexionem, quam corporis robur, facilitas motus, & membrorum vsus postulabat. Capitis ossa sunt octo. Maxillæ superioris duodecim, inferioris vnum. Dentes triginta duo. Spina cõstat vertebris triginta duobus; os pectoris ensiforme ossibus tribus. Costæ sunt viginti quattuor. ex quibus quatuordecim à spina dorsi ad os pectoris pertingunt, in eoque firmantur ad cordis & pulmonum custodiam; decem nõ pertingunt, vt stomacho & ventri laxitas relinquatur. Singuli digiti constant officulis ternis, pollex binis. Manus verò ipsæ, iunctis officulis carpi per quæ ad ossa cubiti nectuntur, constant officulis vicenis. In pedibus verò non est minor officulorum multitudo. hæc autem miro modo inter se sunt connexa. Quædam enim instar clauorum sunt infixa, vt dentes maxillæ; quædam serratim commissa & veluti consuta, vt videre est in ossibus cranij; alia pyxidatim immissa, & validis ligamentis reuincta, sicut os femoris in coxæ acetabulo; alia in modum cardinis se mutuò subintrant, (γιγγλυμώδη συνάφην vocant;) alia alio modo connectuntur, prout ratio firmitatis & motus membri postulat. Quanto artificio officula minutissima quæ sesamina dicuntur, certis locis interponuntur ad faciliorem articulorum

rum motum? Denique tanta ratione ſingula ad ſuum finem ſunt aptata, vt nihil poſſit fingi accommodatius. Nihil ibi fruſtrà, nihil redundans, nihil minus quàm oporteat, nihil non neceſſarium vel maximè expediens ad ſuum finem.

Pari modo hæc oſſa non poterant vna ali- 66
qua & continua carnis maſſa contegi; nam *Muſculi.*
& hæc quoque inepta ad motum vſumque membrorum fuiſſet: ſed oportuit varias carnis particulas, quas muſculos vocamus, aptari, & ex illis vario modo diſpoſitis oſſa contegi, corpusque formari. Sunt itaque muſculi pluſquam ſexcenti, longi, breues; lati, anguſti; craſſi, tenues; recti, curui; acuti, obtuſi; teretes, plani, anguloſi; figura ſimplici, multiplici: alij ſuper alios, iuxta alios, in directum, in obliquum, in tranſuerſum, ſtupendo prorſus artificio diſpoſiti, quorum beneficio ſingula membra ſuum motum obtinent. Scribit Galenus eſſe in corpore humano oſſa ſupra ducenta; & ſingula oſſa habere ſcopos ſupra 40. qui in illis formandis, diſponendis, connectendis conſiderandi ſunt. Itaque vt ſola oſſa corporis humani aptè formentur pluſquam octies mille ſcopos eſſe ſpectandos. Muſculos eſſe ſupra ſexcentos, quorum ſinguli ſcopos habeant decem, ac proinde in ſolis muſculis ſex millia Lib. De format. fœtus. Cl. Doctor Viringus ponit 224.

ſcoporum conſiderari. *Eadem*, inquit, *ars circa omnia viſcera exiſtit, & omnino circa quamlibet partem, adeò vt ſi quis ſtructuræ ſcopos conſideret, in aliquot myriades eorum multitudo excreſcat*. Hinc concludit corpus humanum à ſapientiſſimo & potentiſſimo artifice eſſe formatum.

67 *Spiritus.* Non ſatis erat corpus humanum oſſibus conſtare & muſculis, ſed calore opus erat vt poſſet viuere, & ſanguine quo poſſet ali, & ſpiritu quo poſſet moueri ac ſentire. Conſtat enim ſine ſpiritu animam nec ſentire, nec corpus ſuũ mouere poſſe. Spiritus enim cùm tenuiſſimæ ſit ſubſtantiæ, tamquam medium quiddam inter animam ſubtiliſſimam & corpus craſſum, eſt proximum animæ inſtrumentum, quo motum & ſenſum efficit, ſine quo etiam alimenti diſtributio fieri nequit. *Viſcera tria principalia.* Fabricata eſt igitur Prouidentia tria viſcera principalia in homine, quibus hæc perficerentur, cor, hepar, cerebrum. Cor ad totius corporis calorem & ſpiritum vitalem; hepar ad ſanguineum & ſpiritum naturalem; cerebrum ad ſpiritum animalem. His cetera viſcera, & organa externa ſeruiunt. Hepati ſeruiunt dentes, œſophagus ſtomachus ad ſuppeditandam ſanguini materiam, ſeu ſuccum probè ſubactum, quem chylùm vocamus. Inteſtina partim ad

hunc

hunc chylum per venas meſeraicas ad hepar tranſmittendum; partim ad feculentam ciborum materiem educēdam. Deinde hepati quoque ſeruit folliculus fellis, vt chylo in ſanguinem conuerſo, acriorem materiam corpori noxiam attrahat, & excipiat; lien, vt craſſiores & feculentas ſanguinis partes ad ſe alliciat: renes, vt ſerum crudum & redundans ſanguini mixtum exugant, probeq́ue colatum, per vreteres in veſicam tranſmittāt, opportuno tempore excernendum. Pulmo ſeruit cordi, noua aura crebrò attracta & exſpirata ad refrigerium, & ſpiritus vitalis recreationem.

Porrò ſpiritus gignuntur hoc modo. Ci- 68
bo concocto optimus eius ſuccus tranſmit- *Spirituum ortus.*
titur ad hepar. Fit hæc tranſmiſſio partim vitali ſtomachi compreſſione, partim vi venarum inteſtini ieiuni, & aliarum innumerabilium quæ in meſenterio poſitæ habent vim ſugendi. Hepar corpore fiſtuloſo chylum excipiens, tranſmutat illum ſua vi in ſanguinem, & ſanguinis tenuiores partes in vaporem, quem ſpiritum *naturalem* putamus, qui venas & corporis poros diſtendat, & aperiat, &c. Sanguinis partem vnam per venam cauam, quæ ex ipſo oritur, tranſmittit ad cor. Ibi calore cordis primùm in dextro, deinde in ſiniſtro ventriculo mirè ex-

tenuatur, & bonam partem in tenuissimum vaporem conuertitur; cuius portio aliqua per arteriam maiorem à corde ad cerebrum transmissa, ibi per plexum retiformem probè elaborata, clarificata, & temperata efficitur spiritus *animalis*, idoneus qui ad sensum & motum, functiones animanti proprias, seruiat; reliquam portionem spirituum cor per arterias vnà cum tenuissimo sanguine in totum corpus distribuit, vt illius calorem natiuum conseruet & foueat: hunc spiritum *vitalem* appellamus. Nunc breuiter expediendum quomodo spiritus vterque & sanguis per totum corpus distribuatur; vt intelligatur quàm admirabili sapientia hæc omnia sint disposita.

Quomodo per totum distribuantur corpus.

69 Corpus nostrum constat calido & humido. Calor assiduè humidum absumit & in auras dissipat, vt patet exemplo aquæ soli expositæ, vel calefactæ, quæ sensim tota euanescit. Hinc omnia membra & viscera exarescerent, nisi per alimentum fieret instauratio. Alimentum propinquum corporis est sanguis. quare hunc per totum corpus distribui oportuit, vt omnes partes ex eo ali possent. Officina sanguinis est hepar. Iraque ex hepate ducuntur duæ venæ ingentes, altera sursum, altera deorsum, quæ deinde in varios diuiduntur ramos, & singuli rami rursus

Distributio sanguinis.

ſus in alios minores, & hi in alios, donec tandem in minutiſſimas & inuiſibiles venulas faceſſant: tendunt hæ venæ in viſcera & in muſculos omnes, & in eos terminatur. Itaque cùm muſculi ſint ſupra ſexcentos, & plerumq; multæ venulæ in ſingulos abeant, fit vt præter venas inuiſibiles (quas capillares vocant) ſint aliquot venarum ſeu potiùs ramorum ex gemina vena ductorum chiliades.

Hac ratione efficitur vt nulla ſit particula 70
corporis tam parua, quin ad eam alimentum deferatur. Venarum mira ſtructura & vis. Conſtant enim fibris directis, obliquis & tranſuerſis. Directis, vt ſanguinem attrahant & ſugant; obliquis, vt retineant; tranſuerſis, vt vlteriùs ad muſculos & extimas vſque partes tranſmittant. Eadem ars in fiſtulis inteſtinorum ſeruata. Habent vim ſanguinis conſeruandi, qui extra illas erumpens ſtatim putreſcit, & morbos efficit, vt in pleuritide, contuſionibus & inflaminationibus videmus. Miſcetur ſanguini ſeroſus humor ad faciliorem diſtributionem, qui poſteà vel calore in halitum diſſipatur, vel ſudore excernitur. Miſcetur & modicum bilis ad tenuitatem, ne craſſeſcat, & quaſi coaguletur. Miſcetur & ſpiritus quem naturalem dicimus, vt poros aperiat, & alimentum indu-

Digitized by Google

cat. Nulla enim eſt corporis particula, quæ poroſa non ſit.

In oſſibus, muſculis, viſceribus, neruis, venis, arteriis, membranis, cartilaginibus eſt vis aſſimilatrix, per quam hæ partes ſingulæ alimentum ad ſe tranſmiſſum in ſuam naturam & ſpeciem conuertunt.

71 *Diſtributio caloris & ſpiritus vitalis.* Sicut hepar omnibus partibus corporis ſanguinem quo alantur, & ſpiritum naturalem ſuppeditat; ita cor calorem & ſpiritum vitalem, quo calor natiuus aſſiduè foueatur & ventiletur: in quem finem à corde ducuntur duæ arteriæ, altera ſurſum, altera deorſum, quæ rurſus in multos ramos abeunt, & hi rurſus in alios minores, donec in tenuiſſimas veluti fibras terminentur; eo prorſus modo quo venarum genus. Pertingunt arteriarum ramuſculi ad omnes muſculos, & ad viſcera omnia, vt calorem & ſpiritum illis infundant.

Ventilatio. Porrò ſicut in iis quæ manifeſtè calidum habent ſanguinem, cor aſſiduè per ſyſtolem & diaſtolem ſeſe agitat, vt per diaſtolem ſeu dilationem ſui nouum aërem attrahat ad caloris temperiem & ſpirituum recreationem; per ſyſtolem ſeu compreſſionem ſui, fuliginoſum vaporem expellat: ita arteriæ omnes per totum corpus iiſdem momentis mouentur, perpetua viciſſitudine ſeſe dilatando

tando

Digitized by Google

tando & contrahendo, ob eosdem fines. Estque hæc ventilatio tanti momenti, vt ea prohibita (quod interdum per affluxum humorum accidit) statim accendatur febris.

72 *Distributio spiritus animalis.* Cerebrum suppeditat spiritum animalem, qui, sicut sanguis & spiritus naturalis per venas, & sicut calor ac spiritus vitalis per arterias, ita diffunditur per neruos. Verùm quia è cerebro, quod capite continetur, non poterant sufficientes nerui procedere, qui ad omnia viscera & musculos omnes pertinerent, Prouidentia opifex hominis, substantiam cerebri vnà cum suis membranis à capite per colli vertebras, & per totam spinam dorsi protendit, ita vt medulla spinalis non sit aliud quàm continuatio quædam & productio cerebri. Ne autem spiritus euanescat, & animal subitò moriatur, inuolutum est cerebrum duplici membrana, altera tenuiore, quæ interior est; altera duriore & robustiore, quę exterior, & ossi cranij proxima. Simili modo inuoluitur medulla spinalis. *Productio cerebri & membranarũ eius.*

Nerui procedunt à cerebro, & à medulla spinali, & horum duplici membrana. A cerebro sex neruorum paria; quinque quidem paria ad quinque sensuum organa, vt spiritum suppeditent, potissimùm quidem ad sensum; deinde etiam ad motum musculorum capitis: sextum par extra caput proten- *Neruorum sex paria à cerebro.*

 ditur

ditur ad musculos aliquos ceruicis, laryngis, pectoris, & ad stomachi orificium cui summa cum corde sympathia. Ex medulla spinali eiusque membranis oriuntur paria neruorum triginta, quorum singuli in plurimos ramos diuisi, tandem in musculos, sicut de venis & arteriis dictum est, terminantur: vbi autem ad musculos pertingunt, in neruosam abeunt materiam, quam tendinem vocant, & musculi caput constituit. Spiritus itaque à cerebro & spinali medulla per neruos hoc modo in sensuum organa & musculos transmittitur; quo spiritu anima veluti instrumento quodam mouet musculos, & mediantibus musculis membra singula, & eiusdem spiritus adminiculo sensuum externorum & internorum operationes perficit.

Triginta neruorum paria ex spina dorsi.

73 Neruorum mirabilis est compositio. Sicut enim cerebrum integrum tribus constat, nimirum medulla, & duplici membrana qua inuoluitur: ita etiam singuli nerui qui ab ipso oriuntur. Nam intimum neruorum medulla est cerebri substantiæ similis, quæ duabus tunicis tegitur; adeò vt nihil aliud nerui esse videantur quàm illius medullæ, & illarum membranarum, quibus cerebrum constat, productio & continuatio. Hac ratione fit vt cerebrum quodammodò sit per totum corpus, & in singulis corporis particulis,

Neruorum compositio.

Digitized by Google

culis, quæ ſenſum & motum habent. Primariò enim locatum eſt in capite, in quo omnia ſenſuum organa. A capite vnà cum ſuis membranis protenditur per ſpinam dorſi: à ſpina dorſi abit in neruos qui ſparguntur per totum corpus, in omnes diffuſi muſculos.

Simili modo cor per arterias quæ cordis 74
naturam imitantur, & hepar per venas, quæ *Quo modo*
ipſius vim & indolem retinent, per totum *tria principalia viſcera*
corpus diffunduntur, & in minima quauis *ſint in*
particula exiſtunt. Quo mirabili artificio *ſingulis corporis*
tria illa principalia viſcera quibus ſenſus, *partibus.*
motus, pulſus & nutritio perficitur, nempe cerebrum, cor, hepar, per totum corpus extenduntur, & in ſingulis eius partibus quodammodò exiſtunt. Omitto alia innumera quæ de ſtructura ſingulorum & vſu dici poſſent.

Recenſui hæc pauca de vſu & fine iſtorum trium primariorum viſcerum, quia mihi ſæpè ſummam admirationem diuinæ ſapientiæ, quæ iſta tam mirificè excogitauit & diſpoſuit, commouerunt. Conueniat omnis ſapientia omnium hominum & Angelorum, nihil vmquam ſimile, nihil adeò ordinatum & aptum ad ſuum finem, & naturæ rei ita congruum excogitare poterunt.

Neque

75 *In ceteris animantibus tria illa reperiri.*

Neque ſolùm in homine, ſed etiam in reliquorum animantium ſpeciebus artificium iſtorum trium viſcerum reperitur. Cùm enim omnia ſenſum & motum habeant, opus habent ſpiritu animali, ac proinde cerebro ſui generis, quod ſpirituum ſit officina; & neruis è cerebro ductis, per quos ſpiritus ad organa ſenſuum & muſculos decurrant. Quia aluntur, opus eſt hepate, quod alimentum præparet; & venis, per quas ad ſingulas partes deferatur; & ſpiritu naturali, cuius beneficio per omnia penetret: quia ſuo quodam calore fouenda ſunt, vt viuere poſſint, opus eſt corde à quo calor vitalis & ſpiritus in totum corpus deferatur, & arteriis per quas deferatur. Aptiſſimè autem hæc in ſingulis ſunt diſpoſita non eodem modo, ſed infinita quadam varietate, pro natura & ſpecie cuiuſque. Itaque etiam in muſcis, in culicibus, in pulicibus, in vermiculis iſta reperiuntur. Habent enim etiam hæc animalcula ſuum cerebrum, ſuum hepar, ſuos neruos, ſuas arterias, & venas mira ſubtilitate concinnatas. Non ſunt interiùs res confuſę & vniformes, ſed organa habent perfecta, diſcreta, impermixta, diuerſi temperamenti, diuerſæ facultatis, diuerſi vſus, diuerſæ formæ, diuerſæ connexionis, diuerſi ſitus, initio & fine diuerſo, ſed tenuitate

inui-

Digitized by Google

inuiſibili & humana induſtria incomprehenſibili. indicant hoc manifeſtè ſenſuum acrimonia, velocitas motus, multiplex induſtria ac ſagacitas eorum.

Iam ſi externas partes animantium conſi- 76
deremus, quàm ſingulæ ſunt accommodatæ ad proprios vſus? quàm faciles & expeditas habent functiones & motus? Quanta earum pro varietate ſpecierum varietas? Aues capite minuto & in roſtrum acuminato, ad aërem facilè findendum, pedibus aduncis ad ramuſculos arborum, quibus inſideant, complectendos; plumis auerſis ne obſint volatui, quæ inter volandum ita corpori applicantur, vt aër minimè ſubintret. Alæ leuiſſimæ, & ita conformatæ, vt facillimè explicari ad volatum; & rurſus contrahi poſſint, molli cauitate idoneæ ad aërem in motu colligendum, & in quiete ad corpus decorè arcteque tegendum. Quæ carniuoræ, roſtro ſunt valido & adunco ad diſcerpendum, vnguibus firmis & acutis ad apprehendendum. Quæ ex aquis paſtum habent, collo oblongo, vt in profundum poſſint caput immergere. Denique quanta in auium genere colorum pigmenta? quanta pennarum pulchritudo? quanta vocum diuerſitas? Quàm ſuauis & artificioſus quarumdam cantus? in exiguo corpuſculo quàm

Externa partes animantium.

Auiū conformatio.

quàm acuta & longè penetrans vocalitas?

77 *Quadrupedum.* Quadrupedum alia est formatio, quia per terram ambulant. Quæ carniuora sunt, & ex præda viuunt, his membra ad capturam accommodata. In rictu supernè & infernè dentes gemini, longi, validi ad tenendum & discerpendum; vngues acuti & falcati ad apprehendendum, quos incedendo condunt in vaginas ne atterantur: ad capturam exerunt instar digitorum, & prædæ iniiciunt.

Quæ herbis, frondibus, fructibus vescuntur, aliter dentes & vngulas dispositas habent. Dentium series non serrata vt carniuoris, sed continua & æquabilis: quorum priores acuti ad gramina incidenda, ad virentia prata & virgulta tondenda; posteriores obtusi & lati ad pabulum comminuendum. Vngulæ firmæ instar calceorum, vt firmiùs insistant, & ne facilè pedes lædi possint in tanto corporis pondere. Colli ea longitudo quæ necessaria, vt erecta in pedes pastum è terra capiant. Hinc camelis ob corporis altitudinem collum longissimum. In elephante alia inita ratio. Deformis enim fuisset tanta colli proceritas, & vastam illam molem imbecillam reddidisset ad sui tutamen. Itaque habet collum breuissimum, & data est ei proboscis, qua tamquam manu omnia

omnia facillimè apprehendit & ori admouet. Quis non videat hæc omnia de industria mira sapientia & consideratione sic esse dispolita?

Piscium quoque genus quàm aptè, ad degendum in illo elemento, formatum! Caput plerisque angustum ad secandam faciliùs aquam: cauda lata & expansa, qua tamquam gubernaculo motum suum in omnem partem mira celeritate dirigunt. Pinnas habent ad ventrem alij binas, alij quaternas vel plures, quibus tamquam remis motum impellunt & sistunt. in dorso quoque pinnam instar membranæ productam, quam intendunt vt proni natent, néve facile in tergum resupinentur. Branchiæ quas vtrimque ad fauces habent, seruiunt ad emissionem aquæ, tum eius quam assiduè hauriunt ad cordis refrigerationem; tum illius quæ confertim influit, dum escam capiunt. Vnde qui branchiis carent, habent foramina vel fistulas, per quas hanc aquam emittant. sine hoc subsidio suffocarentur, omni respiratione impedita, vt harum rerum curiosi scribunt. Squamas habent auersas, ne obsint natatui, quæ inter meandum stringuntur arctiùs. Qui non valide respirant pulmone carent, & cor prope fauces habent, tenuiter obtectum, vt facile aquarũ attactu refri-

78 *Piscium.*

refrigeretur. Qui validam habent respirationem, pulmone quo cor obtegitur, præditi sunt, & ceteris organis ad hoc opportunis. Denique innumerabilis est ibi specierum & formarum varietas, quarum singulæ omnes partes internas & externas decentissimè formatas habent, & ad proprium vsum aptissimè; adeò vt nihil omnino ibi deprehendi possit, quod summa ratione non sit constitutum. Neque solùm in piscium corporibus hæc varietas formæ, & structuræ elegantia cernitur, sed etiam in ipsis testis, quibus concharum genus, etsi maximè imperfectum, tegitur & inuoluitur. Harum enim stupenda pulchritudo & varietas, etsi ad nihil aliud quàm ad vsum integumenti teneris concharum corpusculis muniendis seruire videantur. Nusquam alibi maius diuinæ artis specimen, præsertim absque semine, informi elemento seminales omnium rationes in se continente, & omnem illam varietatem producente. *Tot ibi colorum differentiæ, tot figuræ planis, concauis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe cæsis, in dorsum elatis, læuibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso intus replicato: iam distinctione virgulata, crinita, crispa, canaliculatim, pectinatim diuisa, imbrica-*

Plinius libro 9. c. 33.

bricatim vndata, cancellatim reticulata; in obliquum, in rectum expansa; densata, porrecta, sinuata: breui nodo ligatis, solo latere connexis, ad plausum apertis, ad buccinam recuruis. Nitor & puritas in plerisque incredibilis, omnia vincens auri & argenti metalla, nisi longissimo æuo non obsolescens.

Hoc etiam in animantibus dignum consideratu. Homini, ratione prædito qua sibi consulere potest, neque vestes, neque arma data, sed horum loco tributæ manus, quibus omne sibi vestium & armorum genus conficere, confecta assumere, & deponere pro arbitrio posset. Brutis verò, quia sibi ista parare non poterant, neque pro re nata assumere & deponere, vestes & arma semper adhærentia concessa, quæ etiam cum crescentibus crescerent, nec opus haberent interpolari & refici. Pro armis data sunt aliis cornua, aliis dentes, aliis vngues, aliis robur in calcibus, aliis spiculum in cauda, aliis vis pernicialis in dente, vngula, saliua, contactu, afflatu; aliis præsidium in fugæ celeritate & astu, vel testæ qua includuntur duritie, vel echinata cute, & spinarum quibus vestiuntur horrore, quas etiam in hostem vibrare norunt aliqua. Loco vestium alia habent pilos, plumas, squamas, crustas, testas, cutem glabram, quæ tamen sua duritie & fir-

79 *Arma, tegumenta.*

mitate illis ſufficiat. Eſt in ſingulis animantibus vis, qua hæc omnia locis congruentibus, figura,& colore accommodo, formentur & creſcant; idque ex terreſtri parte alimenti, naturæ alioquin inutili & excernenda: vt etiam in eo prouidentiam miremur, quæ materiam corpori alendo noxiam in tam neceſſarios vſus diſpenſat.

Omitto inſectorum & vermiculorum diuerſiſſimas formas, quibus & aër & terra & campi & flumina & ſtagna per æſtatem ſcatent & perſonant. Omnia ad miraculum pulchra, omnia ſuis numeris abſoluta, & ad functiones ſibi congruentes inſtructiſſima. Nihil in his adeò vile, quod non ſummam admirationem moueat attentiùs conſideranti. Quinimò quò quid eſt minus & abiectius, eò magis in eius ſtructura diuinæ prouidentiæ elucet artificium.

80 *Fabrica plãtarum.* Eadem prouidentia cernitur in fabrica plantarum, quæ ex terra erumpentes, terræ affixæ manent; quarum plurima ſunt genera & diuerſiſſimæ ſtructuræ. Nihil in his ſine ſumma ratione conſtat. Omnes partes aptiſſimè ad ſuos fines comparatæ. Radices, vt totam plantam (ſiue arbor ſit, ſiue virgultum, ſiue herba) terræ alligent, & ex ea humorem ſugant, ad totius & omnium partium alimentum. Mira earum vis, qua etiam

vaſtiſſi-

Digitized by Google

vastissimæ & ramis longè lateque diffusæ arbores ita se terræ affigunt, vt nullus ventorum impulsus eas possit prosternere. Cortex instar vestis contra frigus & æstum, & rerum incurrentium læsiones. Rami ad fructuum multiplicem prouentum. Frondes ad ornatum, & in primis ad fructuum tutamen, ne sole vel imbribus vastentur. Fructus ad seminis custodiam, & in plerisque potissimùm ad hominum & animantium escam: ideoq; adeò torosi & succosi, longeque maiores quàm seminis defensio postulet; vt in pomis, pyris, melonibus, peponibus, aliisque multis fructuum generibus, est videre. Plantæ carent musculis: quia non habent motum vt animalia, sed terræ adhærent immobiles. Constant itaque fibris rectis, quæ omnes poris plenæ, per quos alimentum sugant. Omnes omnino partes à primis radicum capillamentis vsque ad foliorum extrema porosæ sunt, & vim sugendi habent, & succum attractum assimilandi. Frondes & fructus ex tenui pedunculo pendent, qui in fibras innumeras facessit. per hunc omnis succus transit, qui deinde per fibrarum poros in totum corpus frondis & fructus diffunditur, arte stupenda. Pedunculi non adhærent ramis per fibras continuatas sed incisas, & humore quodam adglutinatas, quo exsiccato

fructus & folia, vel sponte decidunt, vel facilè carpuntur. In medulla est vis genitalis, vnde & μήτρα siue matrix dicta, & ea exempta, etsi arbor fructum proferat, hic tamen semine destituitur. Sicut radix, caudex, & rami singuli tribus constant, cortice, ligno, medulla: ita fructus cortice, pulpa, semine. Succo terræ per radices attracto, & per fibras in caudicem & ramos disperso, probeque concocto, partes aquosæ inutiles nutritioni arboris seu lignosæ substantiæ, extremis oris ramorum formantur in folia; partes aëreæ in flores; quod verò crassum & probè temperatum, partim in substantiam ligni, partim in fructus; sicque nihil ibi superflui (sicut in animalibus) quod excerni debeat. Quæ in altum excrescunt tamen imbecilla sunt, vel se circa aliquid conuoluunt, vt lupulus, hedera periploca, & multa conuoluolorum genera; vel capreolos habent, quibus veluti manibus pedamenta apprehendunt ne corruant, vt vitis, labrusca, pepones, cucurbitę, & alia quædam. Infinitum esset omnia diuinæ artis, quæ in plantarum structura elucet, recensere miracula.

81 Ex his concludo, cùm partes omnium animantium & plantarum duplicem finem habeant; alterum quatenus sunt partes, ex quibus forma & structura totius coalescat; alte-

Conclusio.

alterum vt ſunt organa ad certas functiones ſaluti totius neceſſarias deſtinata; & ad vtrumque ita ſint aptatę, commenſæ & proportionatæ, vt non poſſint exactiùs aut mirabiliùs; perſpicuum eſſe eas omnes ſumma quadam mente & ſapientia, quæ fines omnes iam antè conceperit, & media omnia conſiderauerit, eſſe perfectas. Omnino enim impoſſibile eſt, vt tam innumerabilium mediorum ad tam innumerabiles fines ſit tam eximia ſtupendaque proportio & conuenientia, niſi ſingula antè fuerint exactiſſimè perpenſa & inter ſe collata.

Hæc ratio perſpicuè conuincit diuinam prouidentiam etiam ad minima pertingere, vt quæ etiam in minimis, vt in culicibus, in muſcis, in vermiculis, in herbulis innumeras particulas & innumera organa ad totius animalculi vel plantulæ completam formam, & omnes functiones ſaluti ipſius congruentes, diſpoſuit. Prouidentia enim in nulla re magis cernitur, quàm in apta mediorum ad finem diſpoſitione. Quare cùm hæc diſpoſitio etiam in minimis cernatur perfectiſſima, luce meridiana clarius eſt, prouidentiam eximiam & diſtinctiſſimam ad illa pertinere.

Septima RATIO, *ex eo quòd omnia agant ordinatissimè ob certum finem.*

82 OSTENDIMVS diuinum Numen ex natura & dispositione partium mundi, & ex structura animantium & plantarum; nunc idem demõstremus ex eo quòd omnia operentur propter finem. Nihil est in mundo otiosum; omnia habent suas vires & operationes: hæ autem operationes tendunt ad aliquem finem, idque vel in commodum aliquod operantis, vel alterius. Tendunt autem ita ordinatè, & tam congruis viis ac mediis, vt nulla arte possint aptiùs. Quare cùm neque hunc finem ad quem tendunt, neque media, aut mediorum per quæ tendunt proportionem concipiant; necesse est vt ab aliqua mente superiore, cui omnia ista perspecta sint, dirigantur. Impossibile enim est vt aliquid ordinatè ad aliquem finem sua operatione tendat, nisi illum, & media ad illum idonea cognoscat, vt suam operationem hac notitia dirigat; vel certè vt ab alio, qui illa omnia cognoscit, dirigatur. Sic horologia, quæ ordinatè tendunt ad horarum spatia indicanda, quia neque hunc finem cognoscunt, neque se ad illum disponere valent, necessariò ab aliqua mente omnia illa cognoscente dirigi & disponi debent.

Omnia ad aliquem finem tendere con- 83
ſtat, Primò in motu cælorum, & illuminatione influxuque aſtrorum; in maris & terræ fecunditate: de quibus ſuprà dictum eſt. Secundò, in partibus omnium animalium & plantarum, quorum ſingulas ſuum vſum, ſuamque propriam functionem ſaluti totius neceſſariam, vel congruentem habere oſtendimus. Tertiò, idem oſtendendum in omnibus ſeminibus. Quartò, in induſtria animalium.

Vis ſeminalis.

Primùm igitur vis formatrix quæ eſt in ſeminibus, manifeſtè ob finem operatur: nimirum vt exſtruat corpus animantis vel plantæ. Facit autem id tam multiplici & ſtupenda arte, tam longo & ordinato opere, vt ſapientiori modo ſit impoſſibile. Et ſanè ſi vis ſeminalis mens eſſet ſapientiſſima, non poſſet magis ordinatè vel artificiosè procedere. Vnde Hippocrates libro περὶ ἀρχῶν n. 1. putat illud calidum quo omnia generabilia formantur, eſſe mente præditum & æternum. *Videtur*, inquit, *ſanè mihi id quod calidum vocamus, immortale eſſe, & cuncta intelligere, & videre, & audire, & ſcire omnia tum præſentia, tum futura.* Nimirum quia videbat ſine ſumma arte & intelligentia fieri non poſſe, quæ vi illius calidi fiunt.

Primùm craſſior ſeminis portio vi huius

Modus operanas virtutis seminaria.

calidi & spiritus extenditur in fibras, quas spiritus subiens partim in fistulas excauat, partim spongiosas efficit, alibi teneriores, alibi solidiores, & variis locis incidit, amputat, format extrema, coaptat, & diuersis modis committit & colligat, vt ratio ossium & membrorum requirit: ex reliqua seminis portione & sanguine format viscera, nempe hepar, cor, & cerebrum, ex singulis fibras deducens in venas, arterias, neruos fabricandas. Has penetrans spiritus cauas efficit, dilatat, protendit, diuidit in ramos plurimos, deducit tum per viscera, vt inter se communicent; tum per corpus vniuersum, vt alimentum, spiritum vitalem & animalem ad omnes partes deferant. intereà singulæ portiunculæ sanguinem attrahunt, & in suam substantiam conuertunt, spiritu interim singulas sensim formante, & debitam figuram, mensuram, proportionem, & cum aliis connexionem tribuente; adeò vt septimo die à conceptu totius corporis forma, & distinctio omnium membrorum etiam digitorum appareat. Quàm multiplex est ista molitio in formatione & colligatione tot ossium, tot venarum, tot arteriarum, tot neruorum, tot musculorum: in singulorum apta distributione, diductione, terminatione, seruata cuique sua debita forma, temperie,

Hippocr. lib περὶ ἀρχῶν n. 20.

ıerie, menſura, ſitu, nexu, inſitione? Quæ
nens ad tam multa ſimul poſſet eſſe inten-
:a? Quænam ars huic operi par eſſe queat?
Quis ergo iſta conſiderans dubitare poſſit,
ꝗuin ſit aliqua mens ſapientiſſima & poten-
:iſſima, à qua tota iſta operatio dirigatur, in
ꝗuam totum hoc artificium ſit referendum?
ši cumulus informis ſaxorum, tegularum,
:ementorum, lignorum ſeipſum dirigere in-
:iperet, & ſingulas confuſi partes polire, or-
line diſponere, connectere in formam pul
:herrimi palatij, vt ratio architecturæ poſt
at, quis non diceret mentem quamdar
:hitecturæ peritam inuiſibiliter ibi adeſſe, &
ımnia tam artificioſè diſponere? Pari modo
i penicillus variis coloribus infectus ſe mo-
ıere inciperet, & lineamenta faciei humanæ
ırimùm rudia ducere, deinde ſingula exple-
e, formare oculos, attollere genas, figurare
ıaſum, deſignare oris hiatum, appingere au-
es, addere comam, ſeruata in ſingulis debi-
a proportione, & congruis coloribus adhi-
ıitis, vt ratio picturæ deſiderat; nemo dubi-
aret quin penicillus ille à ſpiritu aliquo in-
elligente regeretur. At in formatione cuiuſ-
ıis animantis longè plus eſt artis & ingenij,
ꝗuàm in omnibus operibus induſtria huma-
ıa factis: eaque formatio longè procedit
ırdinatiùs quàm vllius artis operatio. Deni-

que attingit summam perfectionem, adeò vt opus illud non possit in sua specie esse perfectius, nec singulæ partes internæ & externæ meliorem habere proportionem & connexionem. Cui ergo ambiguum esse possit, hanc totam molitionem à mente quadam sapientissima dirigi?

Proportio inter animã & corpus; inter corpus & vim seminalem.

84 Porrò tria sunt hîc consideranda, inter quę summa debet esse proportio: anima ipsius animalis, corpus, & vis seminalis. Inter animam & corpus summa debet esse proportio. Tale enim debet esse corpusculum cuiusque animalculi, quale ipsius anima ad functiones sibi proprias postulat. Vnde quanta est diuersitas animarum, tanta est & corporum, si figuram & temperiem, & organorum conformationem spectes. Quare in natura animæ cuiusque, tota ratio formationis corporis continetur; adeò vt si quis naturam animæ planè perspectam haberet, ex ipsa posset statuere & referre, qualis totius corporis habitus, figura, & temperies esse debeat. Qui autem naturam illius animæ non plenè comprehendit, fieri nulla ratione potest, vt vmquam statuere possit, quale corpus ipsius esse debeat. Semper enim in aliquo deficiet, neque debitam proportionem assequetur: vt si agatur, verbi gratia, de corpusculo muscæ, quot pedes habere debeat,

ꝛat, quot crurum internodia, quæ ſingulis ꝛternodiis menſura, temperies, proportio, ɔnnexio; quot nerui in ſingula crura dedu-, quot venæ, quæ menſura biſulcis vngui-ɔlis, quæ pænè ſenſum fugiunt, & alia in-umera. Poſſent enim vel in vnius muſcæ ɔrpuſculo multa proportionum millia re-eriri neceſſaria vt ſuæ animæ illud aptè re-ɔondeat; quas omnes nemo aſſequi poteſt, iſi naturam animæ, in qua omnium ratio elut in radice latet, mente penetret.

Vis ſeminalis ſummam debet habere roportionem ad corpus, vt tale quoad om-ia formare poſſit, quale anima illa poſtulat. taque qui vim ſeminalem inſtituit & fecit, ebuit antè perſpectam habere totam cor-oris ſtructuram, vt vim effectricem illi pro-ortionatam & exactè commenſam repræ-ꝛntaret. Sicut enim in anima, tamquam in auſa finali, latet tota ratio ſtructuræ corpo-s, & ideò corpus debet illi exacta propor-one eſſe commenſum: ita in vi ſeminali tet eiuſdem ſtructuræ ratio, vt in propria : adæquata cauſa effectrice. Vnde debet in-ꝛr ſtructuram corporis & vim ſeminalem Te exacta proportio, qualis eſt inter cauſam fectricem & effectum illi adæquatum.

Ex quibus clariſſimè demonſtratur, hæc ia, animam cuiuſlibet animantis, corporis fabri- 83 *Hæc tria ab eodem principio.*

fabricam,&vim seminalem ab eodem principio originem habere : quod principium non potuit fuisse aliqua natura ratione destituta. Hæc enim non potest inter diuersa congruas proportiones constituere, nedum tam exactas & multiplices, quales sunt inter corpus & animam, inter vim seminariam & corporis fabricam. Nam istud summam & distinctissimam cognitionem requirit. Fuit ergo mens aliqua sapientissima simul & potentissima, quę per sapientiam ista potuit excogitare, & per potentiam exequi.

86 *Est impressio artis diuinæ.* Causa cur vis seminaria tanta arte operetur, vt mente prædita videri possit, est; quia est impressio quædam, & quasi vestigium artis diuinæ: hinc perinde operatur, ac si arte prædita esset. Sicut si pictor artis suæ vim permanentem posset imprimere penicillo, penicillus perinde moueretur & per se pingeret formaretque totam imaginem, ac si ars ipsa & mens ei inesset. Accedit quòd diuina mens assiduo influxu illam impressionem conseruet, & ei operanti vniuersali concursu cooperetur. Sicut in animantibus tria ista, anima, corpus, & vis seminalis mira proportione inter se respondent & commensa sunt: ita etiam in toto plantarum genere. In anima plantæ cuiusque, tota ratio structuræ corporis ipsius plantæ, & frondium,

dium, & florum, & fructuum continetur. Similiter in vi ſeminali. Res ſimplex eſt forma ſeu anima plantæ, & vis ſeminalis; ſed infinita latet ibi varietas, cauſali ratione. Totum enim diſcrimen & tota multitudo figurarum, colorum, odorum, linearum, proportionum quæ exteriùs vel in corpore plantæ, vel in foliis, vel in floribus, vel in fructibus, vel in radicibus, vel in cortice, vel in medulla, vel in ſucco cernitur, ea omnis à vi ſeminali, & ab ipſa forma ſeu anima proficiſcitur; ac proinde in vtroque ſimplici quodam & inuiſibili modo ſtupenda ratione interiùs continetur. Itaque ſi flores exteriùs apparent oculis pulchri, & admirabiles tanta figurarum, colorum & proportionum varietate; quantò pulchrior ipſa forma & vis ſeminalis, à qua tota illa viſibilis pulchritudo promanat, & in qua miro, ſingulari & ineffabili modo ea tota continetur?

Neque ſolùm rerum ſemina, quæ naturali modo & abſque cognitione vlla operantur, ſua operatione in finem aliquem tendunt, ſed etiam animantes ipſæ cùm agunt per imaginationem. Hæ enim omnes & ad paſtum, & ad generationem mouentur, & has functiones peragunt; nihil omnino cogitantes aut concipientes de fine, ad quem illæ tendunt & ſunt inſtitutæ. Non enim amore 87

Animantium operationes in finem tendunt.

amore prolis concitantur ad concubitum; neque desiderio conseruandi sui, & vitam producendi, mouentur ad pastum; sed confuso dumtaxat modo apprehendunt concubitum & pastum sub specie conuenientis aut delectabilis, & idcircò ad hæc incitantur. Certum tamen est has actiones vlteriùs tendere. Non enim pastus aut concubitus est institutus ob voluptatem; sed hic ad conseruandam speciem communem, ille ad tuendam vitam priuatam. Necesse ergo est vt sit mens aliqua superior, quæ hos fines cognoscat, & animalia bruta ad illos dirigat; quæ etiam instrumenta & organa idonea, quibus ad eos perueniretur, in singulis pro conditione & natura cuiusque, disposuerit.

88 *Industria animantiũ.* Deinde elucet in multis singularis quædam industria, qua vel cibos captant, vel cubilia & nidos construunt, vel prolem educant & tuentur, vel vitam suam conseruant, adeò vt etiamsi ratione prædita essent, non possēt ista sagaciùs pręstare; & tamen finem, ob quem ista faciunt, non apprehendunt.

Araneus. Aranea mira arte telam texit, & tamquam venator muscis captandis retia pandit. Stamina primùm decussatim extendit, paribus in medio angulis, & extrema in ambitum ad opposita alligat & firmat. Deinde à medio

o orſa texere, circinato orbe ſubtegmina lnectit, maculaſque paribus ſemper interıllis, ſed ſubinde creſcentibus, indiſſolubi- nodo implicat. Quanta ſubtilitate celat :dicas ſcutulato reti graſſantes, pexitate & olitura quadam telæ tenacem tramæ ratioem occultans? Extrà, ſpecum ſibi concaıerat ad inſidias, aucupum more, ne conıiciatur. Vbi muſca inciderit, accurrit citiſmè, apprehendit, alas glomere ventris imlicat, ne auolare poſſit; necat, aufert, reondit in tempus famis. Poſſétne ſi ratione rædita eſſet, ſingula facere ordinatiùs, & ad lum finem aptiùs?

Apiculæ fauos conſtruunt tenerrimos, 89
ıexagonis vtrimque diſtinctos cellulis, quas *Apes.*
:nis pedunculis in orbem commeantes fornant. Deinde longè lateque per ſata floreſue camporum diſperſæ, dulcem cæli roem colligunt, & in iſtos alueolos condunt, d hiberni temporis, cùm egredi non liceıit, annonam. Mira inter eos operis diſtriutio. Aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ quam ore, guttaſque lanugine totius cororis, aliæ ſtruunt, aliæ poliunt, aliæ ſuggeunt, aliæ aduentantes exonerant. Cùm celæ fuerint plenæ, tenuem membranam obendunt, ne liquor effluat. Ruentes ceras fuliunt pilarum intergerinis, quas ſolo in for-

nicem

nicem ſtruunt, tum ad firmitatem, tum ne deſit aditus ad ſarciendum. communiter quieſcunt, communiter laborant, in commune conſpirant opus, & in vicem pro ſua quæque facultate ad hoc perficiendum ſe iuuant. Omitto quæ de mira earum politia auctores ſcribunt, à pluribus curiosè obſeruata.

90 *Formicæ.* Iam in formicis quanta ſedulitas? quanta futuri cura, quibus tamen nulla futuri cognitio? In cauernulis habitaculum variis anfractibus ſinuoſum parant, terram emolientes. hîc oua vere pariunt, huc omnem annonam inferunt, & in hiemem condunt; laborem communicant vt apes. Eſt enim & in illis Reipubl. ratio & cura. Semina antè arrodunt, ne condita rurſus in fruges exeant, miranda planè prouidentia. Madefacta imbre proferunt, & ſiccant ad ſolem: deinde rurſus condunt; onera forcipe oris apprehenſa gerunt. In tanta exeuntium, redeuntium, obuiantium concurſatione, & quidem anguſto calle, inuicem ſe non impediunt; ita dextrè norunt cauere. Sepeliuntur inter ſe viuentium ſolæ præter hominem.

91 *Bombyces.* Bombyces ſepulchrum ſibi concinnant ex ſuis viſceribus, lanigera vteri fertilitate materiam ſuppeditante, quo incluſi, veluti morte functi, tandem alia forma emerſi &

in

in lucem prodeuntes, palingenesiam æmulantur, metamorphosi stupenda. Forma illis erucarum hortensium: pabulum carpunt pænè assiduè, duobus tantùm interuallis interquiescentes ad concoctionem, donec adoleuerint. Iustam adepti molem, & pastu corpore distento rursum quiescunt, vt materia concoquatur. Deinde texere incipiunt opere continuato, labore indefesso, donec se incluserint. Mira staminis huius tenuitas & tenax firmitas. Pedum vnguiculis fila diducunt, & in glomum vacuum, ouali figura, conuoluunt, intus se claudentes. Quanta in hoc opere industria & prouidentia? hinc tanta bombycini panni copia, quo nunc mundus ad luxum abutitur.

Erinaceus vites subit, acinos maturos in 92
terram excutit; vbi magna copia exciderit, in sphæram se contrahit; deinde per illos huc illuc sese voluens, acinos illos spinis confixos, & in formam racemi collectos in specum asportat, catulis se legendum præbens. Idem facit in pomis. Neque parua in felibus industria. quo silentio, quàm leuibus vestigiis obrepũt auibus? quàm occulto speculatu in musculos exiliunt? excrementa sua, effossa humo obtegunt ne odore prodantur.

Multiplex quoque in piscibus rationis & 93
prouidentiæ specimen, etiam illis, quibus *Piscium industria.*

maximè ſtupida natura. Polypus conchis marinis inſidiatur, vt earum ſe carne paſcat; hæ vt brachia illius intra biforem teſtam immiſſa ſenſerint, valuas validè cõprimunt, & brachia illi amputant: quod vt pręcaueat, arreptum lapillum inter valuas interponit, ne claudi poſſint, & ita ſecurè incluſam carnem populatur.

94 Balenæ, vt multi veterum ſcribunt, cùm viſu ſint hebeti, habent piſciculũ oblongum ducem qui præeat, ne in ſcopulos, breuia, aut arcta impingant. Multi piſces quibus minor velocitas ad venatum, appendices habent circa labra vermiculorum inſtar, vt minores piſculi eſcæ ſpecie illecti, faciliùs ab illis capiantur. Sepia, vt ſe tangi ſenſerit, atramento ſuo aquam infuſcat, vt obiectis tenebris, ſe occultet. Pinna conchæ genus naſcitur in limoſis ſurrecta ſemper, nec vmquam ſine comite quem pinnoterem ſeu pinnæ cuſtodem vocant: is eſt parua ſquilla, vel cancer dapis affectator. Pandit ſe pinna ad capturam, luminibus orbum corpus intus minutis piſciculis præbens. aſſultãt illi protinus ad eſcam, eò numero vt tandem impleant: quod tempus ſpeculatus index, leui morſu ſignificat. Illa compreſſu quidquid incluſit exanimat, partem ſocio epulandam tribuens. Torpedo merſa limo ſe occultat, vt

Oppianus lib. 5. De piſcatu. AElianus lib. 10. c. 6. Plutarch. De prudentia animal.

vt pisces non diffugiant: hos igitur securè supernatantes & obtorpescentes corripit. Plura huiusmodi recensent Plinius, Plutarchus, Oppianus, & alij.

Nec minor prouidentia in auibus. Quanta ratione & cura nidos sibi cõstruunt, quieti captandæ per noctem, & soboli educandæ idoneos? Fabricant eos in arboribus vel dumetis, procul ab hominum & ferarum incursibus. Extima materia rudis ex spinis & sarmentis, quæ magno studio vndique comportant. Hanc in formam repandi galeri dispositam argilla probè subacta oblinunt, vel ita implicant, vt facilè dissolui nequeat. Mox vestiunt interiùs materia molliore, feno, stipula, musco; cauitatem sensim arctantes in orbem versus centrum. Postremò ad mollitiem & calorem obducũt textum plumarum, pilorum, lanuginis, quantum corpore incubantes contingere queunt. Et quamuis omnes hanc rationem seruent in dispositione materiæ, singulæ tamen suam habent formam, & propriam architecturæ rationem; sicut apud nos in opere Corinthio, Dorico, Tuscano, Gothico. 95 *Auium industria.*

Est prætereà in auibus & aliis animalibus, quorum fetus recentes non possunt sibi consulere, ingens cura sobolis educandæ, donec adoleuerit. Vndique pastum accommodum 96 *Educatio sobolis.*

modum conquirunt, & in nidos illatum pullis offerunt, etiam illis quæ iam deuorarant refusis, propria appetentia repressa, stomachoque fraudato.

Defensio. Iam quibus animis sobolem teneram tuentur aduersus hostem? Statim se arrigunt, corpus interponunt, intumescunt, horrent pilis plumisque ad terrorem, arma expediunt, rostrum, dentes, vngues, cornua, calces, sua quæque tela hosti opponunt. Quædam, vbi vis maior ingruerit, vtuntur dolis vt insidiatorem auertant à nido; ostentata spe sui capiendi, minutis & intercisis volatibus illum aliorsum ducentes. Inuento nido quanta in multis comploratio? quantis aërem implent questibus? quàm insolabilis mœror, donec hunc dies ipsa absterserit?

97 *Industria conseruanda vita.* Denique in omnibus est industria qua se conseruent. Multis est præsidium in fuga, aliis in armis, aliis in dolis. Lepores in periculis cùm aliquo loco quiescere volunt, maximos saltus postremos habent, vt canes odorem vestigiis intercisis amittãt. Ob eamdem causam aquas interdum & flumina transmittunt: quia odor in aqua non figitur. Similia & plura faciunt vulpes.

In Ægypto magna est aspidum copia. huic pesti Prouidentia opposuit ichneumonem, gliris instar animalculum. hic cum aspi-

aſpide pugnaturus, ſe in limo probè volutat, & obuoluit; quo ad ſolem ſiccato, veluti lorica munitus hoſtem ex antro ad pugnam prouocat, & congreſſum conficit. Idem etiam in fauces crocodili per ſomnum hiantes ſe coniicit, & intrò penetrans illum, viſceribus eroſis, interficit.

Norunt etiam noxia pabula, & morborum vulnerumque ſuorum remedia. Canes nauſeabundi graminis eſu vomitum prouocant, & bilem reiiciunt. Palumbes, graculi, merulæ, perdices lauri folio annuum faſtidium purgant. Chelidoniam viſui ſaluberrimam hirundines monſtrauere, vexatis pullorum oculis illâ medentes. Cerui ſagitta confixi dictamni paſtu illâ eiiciunt; & à phalangio vel ſerpente percuſſi, cancros edendo ſibi faciunt medicinam. Pantheras carne aconito tincta barbari venantur: at illæ cùm fauces vi veneni intercludi ſentiunt, humana inquirunt perittomata, vnicum illis veneni iſtius remedium. Muſtela ſe ruta præmunit ad conſerendum cum venenatis. Omitto alia innumera quæ diligenti hominum inueſtigatione, vel crebra experientia de moribus animantium innotuerunt, & à probatis auctoribus referuntur. 98

Norunt noxia & remedia.

Ex his perſpicuum eſt, animantium operationes, etiam illas quas interuentu imagi- 99

nationis peragunt, ordinatiſſimè ad certum finem tendere. Si ad certos & proprios fines tendunt, neceſſe eſt eò ab aliqua cauſa deſtinari & dirigi. Hæc autem cauſa non poteſt eſſe ipſum brutum: quia bruta ſuarum operationum fines non cognoſcunt, nec cogitant hoc eſſe ad illud vtile, aut hoc propter illud eſſe faciendum. Non enim norunt araneæ, ad quid textus telæ ſit vtilis, aut quo ordine in illa concinnanda ſit procedēdum. Nec apiculæ, cur tali forma ſtruant fauos, aut quid inde commodi percipient. Nec vllum animal, cur comedat, cur bibat, cur generet, cur ſobolem alat, cur fugiat, cur ſe ſuaque defendat. Denique nullius rei quam gerit, finem aut rationem nouit: & tamen tanto ordine, tanta induſtria & ratione omnia gerit, ac ſi perfecta ratione præditum eſſet. vnde aliqui veterum putarunt omnia animalia ratione eſſe prædita, etiamſi ſermone nobis noto deſtituta eſſent: qua de re Plutarchus libellum conſcripſit: ſed falſa & ridicula eſt ſententia.

100 Neceſſe eſt ergo, ſit mens aliqua omnibus brutis præſidens, omnium actiones gubernans, quæ quid ſingulis ad vitam & incolumitatem, & ad naturæ propagationem conueniat, optimè nouerit, & quibus mediis & functionibus ad illa ſit perueniendum: per

quam

Google

quam mentem omnium actiones in proprios ac distinctos fines sint ordinatæ. Exacta enim & distincta notitia opus fuit tum omnium eorũ quæ cuique iuxta speciem suam congruunt; tum mediorum per quæ ad ea foret pertingendum. Deinde quęnam cuiusque medij ad suum finem sit proportio & vtilitas. Denique qualis instinctus ad singulas functiones, vel functionum series, sit necessarius. Hac cognitione supposita vt omnino necessaria, facile fuit mẽti illi Architectrici singulis animalibus proprios & accommodatos instinctus ad omnia ista inserere. *Quadruplex cognitio necessaria.*

Quòd autem per istos instinctus, in suis actionibus ita procedant, ac si mente prædita essent; ratio eius est, quia sunt impressiones quædam rationis diuinæ & prouidentię. Vnde ita dirigunt operationes, sicut ipsa ratio & prouidentia diuina, si animantibus insita esset, vel illis vt instrumentis vteretur, dirigeret. Duobus enim modis potest res aliqua ratione & arte in operando dirigi, & in finem tendere. Primò, proximè tamquam instrumentum ab artifice motum; sicut penicillus à pictore. Secundò, mediante vi impressa, quæ rationis sit quoddam vestigium & imitatio. Hoc modo mouentur & diriguntur animalia à diuina prouidentia. Diriguntur itaque ratione in omnibus non in- 101 *Cur instinctus dirigat instar rationis.*

hærente, ſed inuiſibiliter aſſiſtente, & præſidente; non ſicut nuda inſtrumenta proximè ab artifice mota, ſed mediante vi impreſſa, quæ vis artis formam retinet in operando. Hoc ſenſu dixere Philoſophi *opus naturæ eſſe opus intelligentiæ*: quia ab intelligente per vim impreſſā, natura in omnibus dirigitur.

102 *Ars humana ſui ſpecimen brutis imprimit.*

Simile quid efficit in brutis ratio & ars humana. Videmus canes & ſimias doceſieri hominis induſtriâ, vt numeroſè tripudient ad ſpectantium voluptatem, & quæſtum heri. Hoc tripudium arte regitur; non quæ bruto illi inhæreat, ſed quæ præſideat, quæ illius phantaſiæ quoddam ſui veſtigium crebro vſu impreſſit: & dirigitur in finem non à bruto, quod non cogitat de ſpectantium oblectamentis, & quæſtu magiſtri; ſed ab ipſo qui præeſt, qui artis imaginem ad eum finem illi indidit. Multa alia docentur canes, præſertim ad venatum, & aues, aliaque animalia, quæ ipſa pulchrè præſtant, nec tamen ſciunt quid faciant; aut cur ſic potiùs quàm aliter agant, aut ob quem finem. Sed hæc omnia nouit is, qui illa dirigit, & docuit. Si homo artis ſuę veſtigium in quædam animantia ad certas functiones certoſque fines poteſt transfundere: quantò faciliùs mens illa ſapientiſſima & potentiſſima potuit artis & prouidentiæ ſuæ veſtigium omnibus impri-

imprimere, ad ea quæ ſingulis ad vitæ cõſeruationem & propagationem eſſent congrua.

Homo quia ratione & prouidentia quadam vniuerſali prǽditus eſt, qua ſeipſum regere, ſibi finem in ſingulis operibus ſtatuere, & media ad illum opportuna diſponere poteſt, huiuſmodi inſtinctibus opus non habebat. Et quamuis plurimi ratione peculiaris temperamenti peculiares inſtinctus habeant, tum ad varios animi affectus, tum ad varias artes; tamen his ſe regere non debent, ſed rationis iudicio, quod eis pro regula vitæ conceſſum. Animantia cetera quia ratione deſtituta, non poterant ſe ipſa gubernare, & ſingulas actiones ad fines ſibi conſentaneos dirigere, inſtinctu quodam prudentiali opus habebant, quo dirigerentur, tum in operis cuiuſque confectione, tum in tendentia ad finem. Itaque homo habet prudentiam vniuerſalem, qua omnia ad ſuum finem poteſt diſponere: ſingula animalia quamdam prudentiæ veluti particulam, vel potiùs peculiarem in paucis quibuſdam operibus inſtinctum prudentię ſimilem. Hic inſtinctus quatenus conficit opus artificiosè (vt in aranea telam, in ape fauum) eſt participatio quædam & veſtigium artis diuinę, non vniuersè, ſed ſpeciatim, vt conſideratur in iſto opere. 103

Vt autem facit accommodatè ad finem, est simili modo specimen quoddam & vestigium diuinæ prouidentiæ.

In quo cõsistat iste instinctus. Consistit autem primariò in dispositione phantasiæ, qua fit vt ipsa certo modo, pro tempore & loco, quando res postulat, aliquid vt conueniens aut noxium apprehendat; secundariò tum in appetitus inclinatione, tum in quadam dexteritate ac habilitate exequendi.

104 Ex his clarè demonstratum esse arbitror, esse quamdam mentem sapientissimam & potentissimam, à qua non solùm primariæ mundi partes formatæ, & ad suos fines sint dispositæ; sed etiam omnium animalium & plantarum membra ac particulæ, & omnia rerum semina: cuius prouidentiâ omnes rerum viuentium operationes in certos fines congruentissimè & ordinatissimè dirigantur. Ex quo rursus perspicuum est, eius prouidentiam se ad omnia etiam minima extendere, & nihil omnino sine eius prouidentia fieri; cùm nihil possit fieri sine virtute, vel instinctu ab ipso rebus communicato & impresso.

105 *Obiectio.* Dices, Esto, omnes vires ad operandum rebus contulerit, hinc tamen non conficitur eius prouidentiam ad omnes earum operationes se extendere. Sicut qui canem docuit

artem ſaltandi, vel pſittacum Gręcè loquendi, non idcircò cognoſcit omnia quæ illi poſteà per hæc agunt. Verùm reſpondeo eſſe magnam diſparitatem. Homo enim poteſt procul recedere ab opere ſuo; tunc autem ſcire nequit quid illud agat. Deus autem ab opere ſuo diſcedere nequit, ſed ſemper intra illud manet; tum quia eſt vbique & omnia implet, vt nullus locus ſuperſit, quò ſe conferre poſſit: tum quia opus ſuum aſſiduo influxu ſuſtinere & conſeruare debet: alioquin ſtatim corrueret, & inſtar vmbræ euaneſceret. Non enim ſicut faber domum exſtruit, & illo ceſſante & abeunte, ipſa per ſe ſtat: ita mundus, aut aliqua res mundi Deo ceſſante ſtare poteſt. Primò, Quia faber facit opus ſuum in aliena materia, quam ipſe non fecit, nec conſeruare debet, ſed quam Deus fecit & conſeruat: in ea autem nihil facit niſi aliqua addendo vel detrahendo, & omnia certo ordine collocando. Deus autem operatur in materia quam ipſe ſolus fecit, & ſolus poteſt deſtruere & conſeruare. Secùndò, Quia Deus fecit omnia ex nihilo, ſua omnipotenti virtute inde omnia veluti extrahens, & ad eſſe eleuans. Hinc fit vt omnia rurſum in ſuum nihilum propendeant; ſicut res quæ vi è terra in ſublime elata eſt, ſuopte nutu in terram propendet. Quare ſicut

Deus ſemper operi ſuo præſens

ſicut hæc aſſiduè ſuſtineri debet, ne deorſum ruat: ita creata omnia diuina virtute continuè ſuſtentanda, ne rurſus in nihilum corruant. Nutum in nihilum non intelligo inclinationem aliquam poſitiuam, qualis eſt grauitas terræ; ſed defectum virtutis retinendi ſuum eſſe: quia non habent vllam vim qua ſe abſque Deo in eſſe conſeruent. Tertiò, Quia omnia dependent à Deo perfecto modo, ſicut lumen aëris à ſole; & ſicut ſpecies colorum intentionales (vt vocant) ab obiectis; & ſicut vmbra à corpore ſoli oppoſito: vt docent paſſim Philoſophi antiqui, præſertim Platonici. Non enim putandum eſt, minorem eſſe depēdentiam rerum creatarum à Deo cauſa vniuerſaliſſima, quàm ſit iſtorum effectuum à cauſis particularibus & creatis, ſed longè maiorem. Omnia ergo egent aſſidua conſeruatione & aſſiduo influxu; adeò vt ſi vel ad momentum Deus hunc ſubſtantificum radium (*οὐσιοποιὸν ἀκτῖνα* Dionyſius vocat) cohiberet, omnia in nihilum euaneſcerent. Omitto alias rationes. Exactior enim huius rei probatio alij loco reſeruatur; ſicut & de concurſu. Sufficit nobis modò illum non poſſe ab opere ſuo abeſſe. Ex quibus patet, fieri non poſſe, vt diuinam prouidentiam aliquid lateat, cùm omnibus ſemper intimè ſit præſens.

Octaua

Octaua RATIO, *ex vultuum & vocis diuersitate, ex hominum paupertate.*

NON paruam iſta quoque vim habent ad diuinæ prouidentiæ curam nobis perſuadendam, ſi accuratè conſiderentur. 106

Ac primùm *diuerſitas vultuum* adeò multiplex, ac propè infinita in genere humano, non paruum eſt prouidentiæ ſignum. Sine enim tali varietate nec poſſet iuſtitia inter homines conſeruari, nec Reipublicæ forma conſiſtere. Finge homines vultu ſimiles, ſicut oues, corui, paſſeres, & alia plurima eiuſdem naturæ animantia inter ſe ſunt ſimilia; grauiſſima ſequetur omnium rerum perturbatio. Neque enim mariti poterunt diſcernere ſuas vxores, neque parentes ſuos liberos, nec creditores ſuos debitores, nec amici ſuos inimicos, nec magiſtratus maleficos, nec ſubditi ſuos principes: ac proinde omnia plena erunt adulteriis, inceſtibus, fraudibus, proditionibus, cædibus, omniaque maleficia impunè committi poterunt. quiuis enim poterit ſe fingere quemlibet, nec vllo indicio facilè poterit deprehendi. Res per ſe eſt manifeſta attentiùs intuenti, & declarant exempla eorum qui ſimilitudine vultus confiſi, alienos toros, patrimonia, & regna inuadere auſi ſunt: interdum felici euen-

Diuerſitas vultuum.

euentu, interdum irrito conatu: semper tamen cum ingenti perturbatione, multisque incommodis. Perspicuum igitur est vultuum discrimen in hominibus necessarium esse, vt iustitiæ & Reipubl. ratio inter eos constare possit, & pax ac tranquillitas conseruari.

107 Dicet fortè aliquis, Discrimen istud casu euenire, non aliqua prouidentia ita disponente & procurante. Verùm absurdum illud à casu pendere, quod tantopere ad iniurias cauendas & iustitiam tuendam in genere humano est necessarium, alioquin tota iustitia & ratio politiæ quæ inter homines reperitur, casu niteretur, & fortuna omnium rerum publicarum esset fundamentum. Deinde quod casu fit non est perpetuum, nec passim reperitur in omnibus, sed rariùs fit, & in paucis: vt Aristoteles & alij Philosophi tradunt. Quòd enim homo nascatur quinis digitis, non casu fit, cùm passim vbique sic nascatur; sed quòd senis. Atqui discrimen vultuum non est res rara sed ordinaria, quæ ferè semper & vbique ortui hominum coniungitur. Non ergo casui assignanda, sed prouidentiæ, quæ genus humanum ad iustitiam & vitam ciuilem, quæ sine hac varietate non poterat probè consistere, instituit. Si natura humana eiusque propagatio ita esset

ſet inſtituta, vt homines plerumque naſcerentur ſimiles, raroque interueniret diſſimilitudo: meritò hæc dici poſſet caſu prouenire. Sed contrà fieri videmus. nam diſſimilitudo eſt ordinaria, ſimilitudo valdè rara. Vnde quòd homines naſcantur ſimiles, potiùs caſui imputandum: quòd diſſimiles, prouidentiæ. *Caſum* intelligo rarum quemdam & extraordinarium cauſarum concurſum, qui tamen diuinæ prouidentiæ manu regitur. Nihil enim illi prouidentiæ ad omnia ſe extendenti caſuale, ſed cauſis dumtaxat ſecundis, quarum & cognitio & vis agendi limitata.

In pleriſquę brutorum animantium generibus tanta eſt indiuiduorum eiuſdem naturæ paritas, vt vix aliquod diſcrimen notari queat. Cùm enim nihil interſit ſimiliáne ſint an diſſimilia, natura ſequitur id quod eſt facilius, facitque ſimilia, ita vt exteriùs non appareat notabilis diſſimilitudo. Procliuius enim eſt vt ea quæ eiuſdem naturæ & ſubſtantiæ ſunt interiùs, exteriùs quoque ſimilibus prędita qualitatibus edantur, quàm diuerſis. Quòd ſi interdum vſus poſtulet aliqua horum internoſci, vt in ouibus, capris, equis; facile eſt imprimere notas quibus diſcernantur. 108

Neque ſolùm eſt vultuum varietas in homini- 109

minibus ad diſcrimen, ſed etiam vocum; adeò vt non minùs ſono vocis quàm forma vultus homines differant & internoſcantur. Cùm enim diſtincta notitia perſonarum ad iuſtitiam & pacem tuendam eſſet omnino neceſſaria; non ſolùm in vultu, ſed etiam in voce diſcrimen notabile conſtituit prouidentia, vt duplici ſenſu, nempe viſu & auditu, tamquam gemino teſte, cuilibet de perſona alterius conſtaret. Seorſim horum alterum ſubinde falli contingit; ſed vt vterque fallatur quando conſentiunt, vix fieri poteſt. Sola vultuum diſcretio ſatis non erat: quia ſæpè agitur res in tenebris; ſæpè acies oculorum retuſa vt exactè lineamenta faciei non diſcernat: interdum quoque magna eſt vultuum ſimilitudo, ita vt in ea diſtinguenda oculus decipiatur. Hîc ſuccurrit diſcrimen vocis & ſoni locutionis humanæ: & qui ex vultu internoſci non poterant, facilè cognoſcuntur & diſcernuntur ex voce.

110 Sed & in paupertate, qua ferè totus mundus conflictatur, non modicum eſt Prouidentiæ rectricis argumentum. Paupertas enim eſt quæ genus humanum ſeruat, & omnibus ornamentis, rebuſque laude dignis excolit & ornat: ſicut è contrario affluentia perdit, & ad dedecus, turpitudinem, ac pecudum vitam abiicit. Fingamus omnia

omnia, quæ ad vitam transigendam necessaria abundè omnibus absque labore suppetere, nec vllius rei quemquam inopia premi; mox duo grauissima mala consequentur. Nimirum omnium artium ac rerum pulchrarum totiusque splendoris, qui in rebus humanis cernitur, interitus: & morum extrema corruptela, ac turpitudo. Nemo ampliùs artes mechanicas aut discere volet, aut si quas didicerit, factitare: nemo laboriosa opera subire: nemo alteri seruire. Nemo enim hæc præstat nisi paupertate quodammodò compellente. Cessabunt itaque omnes hominum industriæ, omnia artificum opera, omnia priuata & publica ciuitatum ornamenta. Nullæ ampliùs fient pulchræ vestes, nulla pretiosa supellex, nullæ splendidæ domus, nulla magnifica templa, nulla oppida, nullæ arces. Conquiescet agricultura, nauigatio, aurigatio, piscatio, aucupium, mercimonium. Nulli erunt viri nobiles & potentes, vtpote famulitio & obsequiis destituti. Graduum ac ordinum, qui in Republica sunt necessarij, discrimen omne peribit; ac proinde reuerentia pariter & obedientia. Quidquid igitur in genere humano est pulchrum, splendidum, magnificum, admirabile, id omne paupertate sublata tolletur, nihilque præter barbariem &

vastitatem belluinam erit reliquum.

111 Huic malo coniunctum erit aliud etiam maioris momenti, morum summa corruptio, omnibus in comessationes & libidines effusis. Vbi enim otium & rerum abundantia suppeditat, aliud sequi non solet. Indicio nobis sunt homines illi qui ante diluuium vixerunt, quos otium & luxus perdidit: & gentes quædam barbaræ apud Brasilios, quæ cùm paucis rebus ob clementiam cæli opus habeant, & annona abundent, ventri penitus sunt mancipatæ, & assiduè abdomini seruiunt, omnibus vitiis inquinatissimæ.

Duo sunt quæ mores hominum maximè corrumpunt, otium & rerum affluentia. Hæc materiam omnibus vitiis subministrat: illud animum ad eis vacandum expeditum efficit. Vtrumque submouet paupertas. affluentiam quidem proximè & per se, cùm ipsa nihil aliud sit quàm affluentiæ absentia & priuatio: otium verò dum suis quibusdam aculeis homines pungit, & molestiam infert; quam vt euadant, ad opus excitantur. Itaque se habet instar stimuli, quo pigra natura & otio amica, ad industriam laboremque excitatur & compellitur; quæ cùm tota intendit operi, à noxiis cogitationibus arcetur, nec vacat comessationi-

ctionibus & impudicis actibus dare operam.

Ex his perspicuum est, quàm salutaris hominum generi sit paupertas: vt quæ fomitem malorum abscindat, & mentem innocuis curis & cogitationibus occupet, & orbem omnibus ornamentis& commodis impleat. Quidquid enim in rebus humanis præclari, pulchri, admirandi cernitur, id omne paupertatis est opus, & huic maximè acceptum ferendum. Rectè quidam: Ἡ πενία τὴν σοφίαν ἔλαχε. Tractauit hoc argumentum Aristophanes in Pluto. Nos in eo insignem Dei prouidentiam, qua genus humanum gubernat, manifestè conspicimus. 112

Nona RATIO, *ex miraculis.*

MIRACVLA etiam diuinum numen apertè demonstrant. Si enim constiterit multa fieri, aut esse facta, quæ in nullam causam corporalem referri possunt: perspicuum erit esse vim quamdam maiorem & inuisibilem, à qua ista processerint. hanc Deum vocamus. Plurima autem sunt huiusmodi; quæ cùm vim omnem creatam superent, aliquando tamen facta esse constat, vel perspicua ratione, vel historiarum fide dignissimarum testimonio, & omnium gentium confessione. Recensebo quædam præcipua & illustriora, tum eorum quæ 113

ante Chriſti aduentum, tum quæ pòſt fuere patrata.

Primum ſit, Mundi ex nihilo creatio. hic enim cùm non ſit à ſe, vt ſuprà Ratione 3. & 4. oſtenſum eſt, neceſſe eſt vt ab alio factus extiterit. Ingens planè fuit ac immenſum miraculum tanti operis ex nihilo excitatio, ſolaque potentia & ſapientia infinita patrabile.

Secundum ſit, Tot animalium & plantarum formatio; tot ſeminum quibus illa propagarentur inſtitutio: tanta terræ & mari collata fecunditas; qua cooperante fit, vt vnum ſemen breui tempore propagetur in millia.

114 Tertium, Cælorum ocyſſima vertigo, & mundi inferioris per hanc vertiginem gubernatio. Per hanc enim efficit dierum & noctium gratiſſimam alternationem, & tacita vtrorumque decrementa & incrementa. Per hanc ordinat anni tempeſtates, & omnia naſci, creſcere, maturari & perfici ſuis facit periodis. Per hanc ornat campos floribus, paſcua graminibus, agros ſegetibus, ſiluas frondibus, arbores fructibus. Huius interuentu efficit maris æſtum, ventorum flatus, nubium velamina, imbrium opportunitates, niuium fecunditatem, fontium ſcaturigines, fluminum lapſus, auræ ſalubri-

tatem,

tatem, aëris ſerenitatem, tonitruum bom-
bos, fulminum iactus, & mille ætheris
phaſmata.

His adde mundi cataclyſmum, homi- 115
num & animantium per arcam ſalutem, ar-
dentis ſulphuris nimbum quo Pentapolis
euerſa, plagas Ægyptiacas, maris diuiſio-
nem, Ægyptiorum ſubmerſionem, colum-
nam nubis & ignis, eſcam cæleſtem quadra-
ginta annis populo exhibitam, fontes virgæ
percuſſu è rupibus elicitos, coturnicum infi-
nitam multitudinem caſtris immiſſam, tot
numinis apparitiones omnibus conſpicuas,
tot rebellium & incredulorum caſtigatio-
nes, nunc terra dehiſcente, nunc igne ir-
ruente, nunc ſerpentibus immiſſis: tot mi-
randas victorias. Adde ſolem in medio cur-
ſu inhibitum, & decem circiter horis de-
tentum; & aliàs retrorsùm actum: ignis vim
compreſſam, & Dei veri cultores in ardenti
fornace illæſos ſeruatos: leonum rabiem
coërcitam, ne iuſto nocumentum inferrent:
mortuos ad vitam reuocatos: impios mi-
ris modis diuinitus ſæpiſſimè punitos. Ex
quibus perſpicuum eſt, eſſe quoddam nu-
men quod omnia videt, omnia gubernat,
omnia æqua lance trutinat, & peccata mor-
talium acriter punit: quod peculiarem ge-
rit curam eorum, qui ipſum ſanctè colunt;

quod multa miranda supra naturæ vires eorum causa sæpenumerò perpetrat.

116 Neque in his potest vlla fictionis aut imposturæ subesse suspicio. Auctor enim, qui, exceptis paucis, omnia illa scripsit, erat & sapientissimus & grauissimus, & omnibus sæculis ab iis qui sanctitate vitæ vel sapientiæ laude floruerunt maximus propheta & plenus numine semper habitus. Deinde, quia plurimæ in eius opere sunt prædictiones (vt Genesis 12. & 49. Numerorum 24. Deuteron. 32. & 33.) quas cùm sciamus ex euentu esse verissimas, non possumus dubitare, quin in ceteris quoque verax fuerit. Tertiò, Singula eorum quę commemorauimus, ita minutim conscripta sunt, cum omnibus circumstantiis temporum, locorũ, personarum, nominum, occasionum, effectuum, tanto ordine, tanta rerũ consequentia, tam accommodatè rerum naturæ, tam cõgruenter pietati, & morum probitati, vt rerum gestarum inspector non possit exactiùs & cõgruentiùs. Qui fingunt, multas circumstantias declinant; vel si addiderint, facilè detegitur impostura. Non enim congruunt vel tempori, vel loco, vel naturæ rerum, vel aliis certioribus historiis, vel sibi ipsæ non constant, vt in confictis historiis Homeri, Nonni, Virgilij, Ouidij, Amadisi, & similium cernitur.

Quartò,

Quartò, Auctor plerisque non solùm interfuit, sed etiam præfuit, eaque gessit tamquam numinis instrumentum : itaque ea optimè nosse potuit. Quintò, Si falsa scripsisset, præsertim de plagis Ægypti, de maris diuisione, de gestis in deserto, à sexcentis millibus testium, qui interfuerunt, conuinci potuisset falsitatis. Nam coram tota multitudine hæc omnia lecta fuere, & in posterum legi septimo quoque anno omnibus congregatis debebant: vt constat Deut. 31.

Sextò, Eadem omnia à Dauide maximo Rege & Propheta (qui Moyse solùm 450. annis posterior fuit) carmine Hebræo celebrata fuere, tamquam in toto Oriente notissima: quæ carmina ab eo tempore vsque in hanc diem assiduè in sacris & solemnitatibus toto pænè orbe canuntur, ab Hebræis, vbi liberum habent religionis suæ vsum, & à Christianis iam ab annis ferè mille sexcentis. Imò post Moysen in illo populo singulis pænè sæculis extiterunt Prophetæ, & viri admirandi, qui numine afflati populum regerent, docerent, & aberrantem à iustitia & cultu diuino, ad legem per Moysem traditā reuocarent: qui omnes Moysem tamquam diuinū Vatem & supremi numinis interpretem ac organū suspexere. Quales verò & quanti viri isti fuerint, constat ex eorum

tum geſtis, tum ſcriptis. Geſta omnem humanam induſtriam longè ſuperant, & manifeſtè diuini numinis directionem & opem demonſtrant: qualia ſunt quæ patrauit Ioſue, Debora, Gedeon, Sampſon, Samuel, Dauid, Nathan, Salomon, Ahias Silonites, Elias, Elizæus, Eſaias, Ieremias, Daniel, Ionas, Iudith, Eſther, Machabæi, & alij plurimi. Scripta plena ſunt futurorum prædictionibus, quæ longo ſæculorum decurſu, manifeſtè ſunt cõſecuta. Nihil ſimile in aliarum gentium hiſtoriis aut ſcriptis inuenitur.

Septimò, In ipſa lege Iudaica, iam inde à Moyſis temporibus, fuit quotannis iſtorum mirabilium geſtorum, quæ à Moyſe deſcripta, per varias cerimonias, feſtos dies, ſacrificia, alioſque ritus profeſſio; ne vmquam eorum memoria mortalibus excideret. Feſtum Paſchæ, & ſacrificium agni paſchalis agebatur in gratiarum actionem pro beneficio liberationis ex Ægypto, & ſeruatis Hebræis in cæde primogenitorum Ægypti. Ob eamdem cauſam offerebantur Domino omnia primogenita. Feſtum Pentecoſtes in memoriam datæ Legis diuinæ, die quinquageſimo poſt egreſſum. Feſtum Tabernaculorum, eò quòd in deſerto per annos quadraginta habitaſſent in tabernaculis. Seruabatur arca fœderis, quam ipſe

Moy-

Moyſes iuſſu Dei & præſcripto fecerat, in qua virga Aaron; quæ fronduerat, & vrna mannæ, & Lex diuinâ manu in tabulis duabus lapideis inciſa & Moyſi tradita: variiſque canticis omnia illa Dei beneficia, & opera miranda celebrabant. Ipſi quoque libri ſumma diligentia, publica auctoritate in loco publico, ſacro, & ſecuriſſimo, tamquam oracula diuina adſeruati fuere, ne qua fraude poſſent corrumpi.

Octauò, His accedit ſcripta illa eſſe plena ſapientiæ, ſanctitatis & grauitatis. nulla in eis vanitas, nulla inutilis curioſitas. Omnia ſeria & animis formãdis ad omnem virtutẽ aptiſſima. Omni ope id in eis agitur, vt homines ab omni flagitio deterreantur, & ad omnem pietatem, iuſtitiam, benignitatem, manſuetudinem, patientiam, & temperantiam informentur; propoſitis ad hunc ſcopum non ſolùm admirandis documentis, ſed etiam præſtantiſſimorum virorum quos imitemur exemplis. Nihil ſimile in ſcriptis philoſophorum, in quibus multa ſæpè vana & curioſa, nihil vtilitatis animo adferentia: multa impia, iniqua, & impura. Nam permittunt idolorum cultum propter communem vſum; etſi ſentiant vnum dumtaxat eſſe ſupremum numen: & contemptum, odiaque occulta in inimicos, & fornicationem, &

fœdas libidines, & inanem gloriæ cupiditatem, aliosque vitiosos affectus, præsertim internos. Et quamuis subinde aliquid boni dicant dum virtutem commendant, & vitia reprehendunt: tamen nihil solidi adferũt, quod animos efficaciter stimulet & concutiat, quod eos à malo absterreat, & ad iustitiam impellat. Pulchritudo enim virtutis, & peccati turpitudo (quę sola ab eis allegantur) paruam vim habęnt ad animos permouendos. Longè maioribus opus est stimulis. Hinc nulli, vel paucissimi ex scriptis illorum meliores effecti; superbiores certè innumeri. At ex Moysis scriptis & disciplina, aliisque libris sacris, infiniti ad summam sanctitatem, & numinis diuini familiaritatem peruenere, adeò vt etiam admirandis operibus illustres fuerint.

Denique, si quis mysteria religionis Iudaicæ & Christianæ penitiùs inspexerit, eaque inter se contulerit, clarè perspiciet, ea quæ apud illos gesta, fuisse typos & vmbras mysteriorum Religionis Christianæ. vt enim Apostolus 1. ad Corinth. 10. ait, *Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta autem sunt ad nostram instructionem (νουθεσίαν) in quos, fines sæculorum deuenerunt*. Quare ex iis quæ apud nos geruntur, possumus cognoscere etiam ea, quæ apud illos facta narrantur,

esse

esse consentanea veritati. Ex quibus constat libris Moysis fidem esse habendam, non solùm vt commentariis Cæsaris, aut historiæ Liuij, alteriúsve auctoris profani; sed vt oraculis afflatu numinis conscriptis. Idem de aliis libris sacris siue historicis, siue Propheticis sentiendum; quia eædem rationes locum habent.

Veniamus nunc ad miracula noui Testamenti. Quàm multa & præclara Dominus hîc in carne cum hominibus degens, per carnem patrauit? leprosos mundauit, paralyticos erexit, dæmoniacos liberauit, morborum & languorum omne genus dispulit; cæcis visum, surdis auditum, mutis sermonem, claudis gressum, mortuis vitam restituit. Imperauit ventis, compescuit tempestates, ambulauit super vndas maris; multa hominum millia pauit, modico cibo in millecuplum repentè multiplicato. Fecit hæc non clanculùm, sed palàm coram toto mundo, ita vt per totam regionem Iudęæ essent notissima, nec æmuli possent negare. Fecit non multa molitione, non magno apparatu, sed solo verbo, vel leui contactu. In eius morte sol obscuratus, terra contremuit, rupes & saxa dissilierunt, scissum templi velum, monumenta reuulsis ostiis patefacta. Testes horum omnium multę myriades hominum, 117

minum, qui Euangelistas ista diuersis temporibus & locis scribentes, sacrilegæ vanitatis arguere potuissent, si falsa narrassent. Mendacium enim in negotio religionis ingens est sacrilegium.

118 Verùm vt cetera prętermittam, quantum est miraculum, quòd per duodecim homines eosque ignobiles, pauperes, rudes, piscatores conuerterit mundum, tota mundi potentia, sapientia, eloquentia repugnante; obnitente simul carne & sanguine; obnitente natura corrupta, & inueterata consuetudine? Non enim ad religionem facilem & sensibus blandientem, sed ad arduam, seueram, moribus humanis insolentem, traduxit mundum: quæ hominem cruci affixum Deum statuit: quæ diuitias, honores, voluptates, & quidquid magni penditur in vita, docet aspernari; quæ carnem domare, cupiditatibus repugnare, crucem ferre, inimicos diligere, bonum pro malo reddere, sanguinem & vitam pro Christo profundere, maledicentibus benedicere, persecutoribus benè precari. Quàm difficile fuit, mundo idololatria excæcato, & omnem felicitatem in opibus, honoribus, & voluptatibus reponenti, persuadere ista esse acceptanda; contra morem & auctoritatem maiorum, contra omnium gentium vsum, contra com-

mune

mune generis humani iudicium, contra omnium philosophorum sententiam, contra Principum minas & edicta, contemptis omnibus huius vitæ commodis & incommodis, honoribus & contumeliis, illecebris & tormentis? Et tamen id Christus per Apostolos suos, homines pauperes & ignobiles, perfecit, & mundi potentiam ac sapientiam sub iugum misit. Erant illi anteà rudes, timidi, pusilli animi, ignari rerum diuinarum, ignari linguarum, & planè ad istud munus inepti: & ecce accepto Christi munere Spiritu sancto, repentè facti sunt sapientissimi, imperterriti, magnanimi, omnium linguarum periti, & ausi sunt tantum opus aggredi; quod & gloriosissimè perfecerunt. Nemo hæc negare potest: plenæ sunt veteres historiæ: toti orbi notum est, orbem per piscatores & rudes homines ad Christianismum traductum; & omnia tyrannorum tormenta (quibus ipsi & innumerabiles alij erogati & consumpti) non potuisse id impedire. Nihil vmquam simile in vlla religione accidit. Planè hoc miraculum suis momentis expensum, satis est non solùm ad numinis prouidentiam, sed etiam ad Christi diuinitatem, nostræque Religionis veritatem asserendam.

Fuerunt Apostoli etiam dono miraculo-

minum, qui Euangelistas ista diuersis temporibus & locis scribentes, sacrilegæ vanitatis arguere potuissent, si falsa narrassent. Mendacium enim in negotio religionis ingens est sacrilegium.

118 Verùm vt cetera prętermittam, quantum est miraculum, quòd per duodecim homines eosque ignobiles, pauperes, rudes, piscatores conuerterit mundum, tota mundi potentia, sapientia, eloquentia repugnante; obnitente simul carne & sanguine; obnitente natura corrupta, & inueterata consuetudine? Non enim ad religionem facilem & sensibus blandientem, sed ad arduam, seueram, moribus humanis insolentem, traduxit mundum: quæ hominem cruci affixum Deum statuit: quæ diuitias, honores, voluptates, & quidquid magni penditur in vita, docet aspernari; quæ carnem domare, cupiditatibus repugnare, crucem ferre, inimicos diligere, bonum pro malo reddere, sanguinem & vitam pro Christo profundere, maledicentibus benedicere, persecutoribus benè precari. Quàm difficilè fuit, mundo idololatria excæcato, & omnem felicitatem in opibus, honoribus, & voluptatibus reponenti, persuadere ista esse acceptanda; contra morem & auctoritatem maiorum, contra omnium gentium vsum, contra commune

mune generis humani iudicium, contra omnium philoſophorum ſententiam, contra Principum minas & edicta, contemptis omnibus huius vitæ commodis & incommodis, honoribus & contumeliis, illecebris & tormentis? Et tamen id Chriſtus per Apoſtolos ſuos, homines pauperes & ignobiles, perfecit, & mundi potentiam ac ſapientiam ſub iugum miſit. Erant illi anteà rudes, timidi, puſilli animi, ignari rerum diuinarum, ignari linguarum, & planè ad iſtud munus inepti: & ecce accepto Chriſti munere Spiritu ſancto, repentè facti ſunt ſapientiſſimi, imperterriti, magnanimi, omnium linguarum periti, & auſi ſunt tantum opus aggredi; quod & glorioſiſſimè perfecerunt. Nemo hæc negare poteſt: plenæ ſunt veteres hiſtoriæ: toti orbi notum eſt, orbem per piſcatores & rudes homines ad Chriſtianiſmum traductum; & omnia tyrannorum tormenta (quibus ipſi & innumerabiles alij erogati & conſumpti) non potuiſſe id impedire. Nihil vmquam ſimile in vlla religione accidit. Planè hoc miraculum ſuis momentis expenſum, ſatis eſt non ſolùm ad numinis prouidentiam, ſed etiam ad Chriſti diuinitatem, noſtræque Religionis veritatem aſſerendam.

Fuerunt Apoſtoli etiam dono miraculo-

rum

rum instructi. Non enim tam mira & exotica mundo persuadere potuissent, nisi ea miris quoque & diuinis argumentis confirmassent. Itaque & illi cæcos illuminarunt, resolutos seu paralyticos roborarunt, claudos erexerunt, omnia morborum genera depulerunt, mortuos ad vitam reuocarunt, & alia miranda, vt ex eorum actis constat, perpetrarunt.

119 *Singulis sæculis miracula edita.* Ex illo tempore nullum sæculum effluxit, quod miraculis fuerit destitutum, vt ex historiis Ecclesiasticis, & Sanctorum gestis est notissimum. Et vt alios prætercam, *S. Gregorius Thaumaturgus.* Gregorius Neocæsariensis, qui à miraculorum magnitudine Thaumaturgus dictus, montem qui ecclesiæ ædificandæ obstabat, aliò transtulit: paludem inter fratres causam discordiarum siccauit: Lycum fluuium perniciosè agros inundantem defixo ad ripam baculo (qui mox virentem creuit in arborem) coërcuit: sæpissimè dæmones ex idolorum simulachris & hominum corporibus eiecit: multa futura prædixit, & alia plurima supra naturæ vires, numen diuinum per eum effecit. Testantur Basilius lib. de Spiritu sancto cap. 29. Gregorius Nyssenus in vita Gregorij, Hieronymus, Ruffinus, Socrates, Nicephorus, & alij. *S. Benedictus.* Sanctus Benedictus, vas in quo venenum ei propinabatur, signo crucis con-

confregit: fontem ex rupe oratione elicuit: mortuum puerum excitauit: futura prædixit, & multa alia miranda perfecit. Teſtatur Gregorius Magnus libro 2. Dialogorum. B. Bernardus innumera patrauit. Nam quocumque locorum pergeret, occurrebant populi, & omne genus ægrorum offerebant, quos ille ſigno crucis, breuique oratione curabat. Plurima huiuſmodi per Germaniam, præſente Imperatore Conrado, multiſque Principibus, & infinita populi multitudine, patrauit. Plurima per Galliam præſente Legato Apoſtolico, aliiſque Epiſcopis, & quædam præſente Summo Pontifice Eugenio. Multa per Italiam, Romę præſertim & Mediolani, conſcia tota ciuitate. Denique res erat ei pænè quotidiana miracula facere; vt eo nomine vbique tamquam Angelus cælo demiſſus exciperetur & coleretur ab omnibus. Scribit auctor vitæ illius (qui eodem tempore vixit) certis teſtibus qui præſentes inſpexerint, conſtare, in territorio Conſtantienſi circa vicum quem Doingnet vocant, vna die per manus impoſitionem ab eo illuminatos cæcos vndecim, ſanatos mancos decem, claudos erectos decem & octo. Narrat idem alia plurima particulatim ſignato loco, tempore, nominibus perſonarum, occaſione, modo, & aliis circumſtantiis; vt non

S. Bernardus.

Lib. 4. c. 4.

non possit esse suspicio fraudis vel mendacij.

120 *Miracula nostri sæculi.* Nec minora facta hoc sæculo, tum apud Indos & Iapones per eos qui fidem Christianam illis populis annuntiarunt, tum in Europa variis locis à viris sanctitate conspicuis, quæ diligentissimè publica auctoritate sunt examinata, & testibus iuratis probata. Deniq; plerique eorum qui in Ecclesia iam inde à temporibus Apostolorum sanctimonia vitæ illustres habiti sunt, miraculis quoque illustres fuere; vt ex vitis Sanctorum quæ à viris fide dignissimis conscriptæ, & probatis historiis, est perspicuum.

Porrò miracula quæ ad inuocationem Sanctorum cum Christo regnantium, & præsertim beatissimæ Virginis, toto orbe facta sunt, hodieque fiunt, sunt infinita. quæ omnia apertissimè vim numinis vbique præsentis, & omnia cernentis ac gubernantis, testantur. Patrantur hæc publicè in oculis omnium, in omnibus prouinciis Catholicis; ita vt omnes ea videre, & manibus palpare possint, ne qua possit de veritate subesse dubitatio. Vidimus superioribus annis multa huiusmodi in Belgica, quæ auctoritate publica ritè discussa & approbata in lucem typis sunt edita.

121 Nihil ad hæc responderi potest, nisi hæc omnia esse conficta, vel ope dæmonum perfecta.

fecta. At quo colore, qua veri ſpecie dici poteſt illa eſſe conficta, cùm id nulla ratione probari poſſit? Vnde enim tibi fictionis huius notitia? An quia miracula illa tibi videntur impoſſibilia? At oſtendendum erat ea impoſſibilia eſſe, cùm nihil ἀσύστατον & repugnans implicent. Nam quòd viribus naturæ fieri non poſſint, nos ipſi dicimus; & inde probamus eſſe aliquod numen inuiſibile naturâ potentius, cuius vi iſta fiant. Deinde illa ponere conficta, eſt tollere omnem fidem hiſtoriarum, omnem memoriam antiquitatis, omnem notitiam ſuperiorum ſæculorum. Omnes enim antiquæ hiſtoriæ meritò confictæ dicentur; & omnes vt fabulæ erunt reiiciendæ, ſi miracula Sanctorum conficta dixerimus: quia nullæ hiſtoriæ accuratiùs, aut maiori fide conſcriptæ: præſertim cùm Eccleſiæ ſemper maximè curæ fuerit ne incerta miracula prædicentur. De iis enim ſolis loquimur, quę ab Eccleſia tamquam certa & explorata ſunt recepta. Tertiò, Qui ita loquuntur, fatuitatis condemnant & amentiæ omnes Principes Chriſtianos, omnes magiſtratus, & nobiles, & totum populum Chriſtianum; vt qui innumeras fabulas pro rebus verè geſtis ſibi permittant obtrudi; nec tantum habeant iudicij vt valeant impoſturam deprehendere. Con-

Refutatio eorum qui dicunt illa eſſe conficta.

Digitized by Google

demnant ſacrilegę impoſturæ omnes Eccleſiæ Prælatos, omnia Concilia Oecumenica, omnes Theologos, omnes ſapientes quòd huiuſmodi commentitias narrationes & fabulas pro veris miraculis commendent & venditent, & orbi tam ſcelerate illudant.

122 Quartò, Pleraque à tantis auctoribus, tanta doctrina & ſanctitate præditis, tam minutim, cum tot circumſtantiis ſcripta ſunt, vt non poſſit eſſe ſuſpicio fraudis. In rebus confictis ſtudioſè vitari ſolet notatio nominum, cognominum, & maximè temporum & locorum, ne fraus facile poſſit deprehendi. Quintò, Nullam cauſam habuerunt iſta fingendi. Cur enim tanto ſacrilegio ſe voluiſſent obſtringere? qua ſpe, quo præmio tam infamem mendacij & impoſturæ labem ſuo nomini inurere? Nemo enim ſine cauſa quidquam facit. Quæ igitur cauſa omnes illos ſcriptores, Euſebium, Socratem, Sozomenum, Ruffinum, Gregorium Nyſſenum, Baſilium, Hieronymum, Auguſtinum, Sulpitium, Gregorium Turonenſem, Optatum Mileuitanum, Theodoretum, Damaſcenum, Gregorium Magnum, Bernardum, Bonauenturam, & alios plurimos qui miracula ſcripſere, impulit ad tam immane & nefandum facinus audendum? Sanè nulla cauſa fingi poteſt. Quis enim

enim vir grauis & religiosus non malit potius mori, quàm vel vnum mendacium scribere, maximè in iis, quæ ad religionem pertinent: cùm id non solùm sit infame apud homines, sed etiam sceleratum & abominabile apud Deum? De hæreticis quidem huius temporis, quibus per fidem specialem nullum scelus ad culpam vel pœnam imputatur, meritò potest esse fictionis suspicio, cùm de suis multas laudes, & de Catholicis multa probra scribunt. At Catholicis graue scelus est, & æternis ignibus piandum, si quis vel falsa miracula suæ religionis sociis tribuat, vel falsa probra in hostem confingat. Sextò, Si illa essent conficta, facile potuissent auctores ab eiusdem æui hominibus conuinci vanitatis; quia vitæ & res gestæ Sanctorum plerumque orbi eo tempore quo viuebant erant notissimæ, cùm tanta lux virtutis non possit manere occulta. At nemo eorum qui illa ætate vel paulò pòst vixerunt, deprehensus est, qui eos falsitatis argueret, aut illorum scripta in dubium vocaret. Septimò, Ingenium humanum suspicax est & incredulum, cùm de nouis miraculis agitur. Hinc studiosè omnia examinat, ne fortè fraus aliqua subsit, aut error. Numquam desunt æmuli, qui aliorum inuident celebritati & gloriæ. Hi curiosissimè

omnia excutiunt vt aliquid deprehendant, quo totum negotium in dubium vocent, vel saltem eleuent. Denique adhuc talia crebrò fiunt, qualia apud Scriptores leguntur, quorum multa innumeris testibus probantur. Itaque non est quòd illorum fides in dubium vocetur, aut ea à scriptoribus conficta quispiam suspicetur.

123 Si dicas ope dæmonum facta: Iam hoc ipso fateris esse spiritus, qui rebus istis visibilibus sint præstantiores: & consequenter fatendum tibi est esse aliquem supremum spiritum sapientia & potentia omnibus præstantiorem, quem Deum vocamus; vt infrà ostendetur. Verùm nulla probabili ratione ista in vim dæmonum referri possunt. Nam illuminare cæcos, erigere claudos, firmare verbo solo paralyticos, excitare mortuos, longè vim dæmonum superat; qui morbos curare nisi per causas naturales, applicitis herbarum vel aliarum rerum viribus, non possunt: vt passim Theologi & Philosophi docent. Deinde sancti viri, quorum ministerio ista facta sunt, dæmonibus fuere infensissimi; & tantum abest vt eorum adminiculó vti voluerint, vt eos passim ex corporibus hominum expulerint, eorum cultum euerterint, fraudes detexerint, disciplinam confutauerint, artes & præstigias riserint,

S. Augustinus lib. 3. de Trinit. cap. 8. S. Thomas 1. p. q. 110. a. 2.

regnum

regnum & imperium destruxerint. Tales in primis fuere Apostoli omnes, & Apostolorum multi successores: tales Gregorius Thaumaturgus, magnus Antonius, Hilarion, Paulus Eremita, Martinus, Benedictus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, Xauerius, & alij innumeri. Nulla potentia dæmonum, nullæ artes magicæ, nullæ spirituum machinationes, nullæ præstigiæ, nulla terriculamenta quidquam valent aduersus Sanctos, sed instar fumi ad signum Crucis euanescunt omnia: quod præter historias antiquas à probatissimis scriptoribus relatas, quotidiana docet experientia. Athanas. lib. de Incarnat.

Prætereà adeóne stupidi sunt omnes Catholici Doctores, omnes Prælati, omnes Principes, omnes sapientes & prudentes, qui Catholicam religionem colunt, vt non possint vera miracula distinguere à falsis, genuina ab adulterinis, proba ab assimilatis; & innumera falsa pro veris acceptent, & tot diaboli præstigias opera diuina esse putent? Scilicet soli Pharisæi, & persecutores Ethnici, & hæretici hoc donum discernendi acceperunt; soli videre potuerunt fucum in illis diabolicum? Catholici omnes cæci sunt, amentes, fatui, & omni sano rationis iudicio destituti? Nazianz. orat. 1. in Iulianum. Epiphan. hæres. 30. Greg. l. 3. Dial. c. 7.

Fuit hæc olim calumnia Pharisæorum in 124

 Domi- Lucæ 11.

In Actis Mart. Dominum, & Ethnicorum in Martyres; qui cùm ipsorum miraculorum claritate essent conuicti (vt quæ suis oculis palàm coram omnibus patrari viderent) furore perciti erumpebant in blasphemias, dæmonum viribus & arti magicæ ea quæ manifesta Dei virtute patrabantur, assignantes. Sed sicut tunc innocentia vitæ, grauitas morum, & operum magnitudo satis erat ad eam calumniam refutandam, ita & modò.

125 Causa cur numen diuinum variis subinde locis miracula faciat, est multiplex. Primò, Vt suam præsentiam & prouidentiam mortalibus declaret. Si enim multis sæculis nihil supra naturæ vires eueniret; facilè inducerent in animum credere nullum numen, cui res humanæ sint curæ, extare, sed omnia naturæ quodam impulsu euenire. Etsi enim illud infinitis se modis prodat, in motu siderum, in rerum fabrica, in directione singulorum ad certos fines, vt ostensum est; tamen multi ista non penetrant, nec attentè considerant, ipsa consuetudine oculorum quodammodò occæcati. Quàm mirabile est ex paucis granis breui tempore tantam consurgere segetem? ex informi semine tam pulchra & varia tum animalium tum plantarum formari corpora? ex minuta glande tantas excrescere arbores? Et tamen pauci

pauci hæc mirantur, pauci considerant, pauci in his mirandam Dei potentiam & prouidentiam intuentur. Itaque ne mentibus hominum suspicio subrepat, nullum supra rerum corporalium naturam esse numen; opus fuit, vt illud subinde per opera quædam rara, & naturæ vires ac ordinem superantia, se ostenderet. His enim ob raritatem & insolentiam excitantur homines ad considerandum auctorem; eiusque religione ac reuerentia commouentur. Secundò, Vt hominum animi etiam in aliis fidei capitibus confirmentur, omni prorsus dubitatione absterſa; & vt illis ritè, debitaque cum reuerentia vtantur. Sic multa facta sunt per Euchariſtiam, Baptiſmum, Extremam vnctionem, Ordinem, inuocationem Sanctorum, &c. vel horum occasione, nimirum vt homines intelligerent, quo loco iſta ſint habenda, qua reuerentia vſurpanda. Tertiò, Vt doctrinam eorum per quos iſta facit, & vitam nobis commendet. Sunt enim miracula diuina quædam teſtimonia tum veritatis doctrinæ, tum sanctitatis vitæ, præſertim ſi vita conformis doctrinæ. Quartò, Vt Sãctos ſuos hoc modo honoret. Nihil enim eſt quod ita celebres faciat viros ſanctos per orbem, & populos ad eorum amorem, cultum & imitationem excitet, vt miraculorum

effectio. Sicut enim Deus vult se amari ab hominibus supra omnia, proximum autem non supra omnia, sed in suo gradu, propter Deum: ita vult ipse se coli supra omnia, nimirum tamquã primam omnium causam effectricem & vltimum finem; Sanctos autẽ non hoc modo, sed in suo gradu, & propter respectum quem habent ad Deum, tamquam filios adoptiuos, participes regni, amicos charissimos, &c. Vnde nulla hîc vmbra idololatriæ, vt hæretici calumniantur. nam per idololatriam supremus honor, quo ni mirum aliquid æstimatur & colitur tamquã numen & primum principium, impenditur: hoc autem modo non coluntur Sancti. Quintò, Vt occasione beneficiorũ corporalium, quæ populus sperat obtinere, excitetur ad pœnitentiam & vitæ emendationem. Vbi enim miracula fiunt, sæpè multa hominum magnis sceleribus inquinatorum millia confluunt: qui ibidem graui præteritæ vitæ concepto dolore, suisque peccatis salutari confessione expiatis, seriam vitę emendationem suscipiunt; sicque fit vt multa millia hac ratione saluentur, qui alioquin erant perituri. Denique per miracula omnes excitantur ad reuerentiam & laudem numinis, ad gratiarum actionem, & gaudium spiritale; omnium animi eriguntur, & bonam spem adfutu-

futuri auxilij in afflictione concipiunt: vt superioribus annis hîc in Belgica vidimus.

Decima RATIO, *ex prophetiis.*

PROPHETIAM voco futurorum, quæ à libertate arbitrij pendent, prædictionem. 126
Hæc prædictio est manifestum signum diuinitatis. Mens enim quæ vi sua nouit futura, multò magis omnia præsentia & præterita perspecta habebit: ac proinde noscet absolutè omnia; omnia, inquam, intelligibilia, id est, quibus non repugnat intelligi. Si omnia intelligibilia vi sua nouit, etiam omnia possibilia: ac proinde est omniscia & omnipotens. causa enim rerum est scientia, seu Idea & notio rerum. vnde qui ex se habet omnium notitiam, necessariò etiam est omnipotens. Deinde esse præscium futurorum, longè excedit facultatem omnium mortalium, vt experientiâ constat. Τῶν μελλόντων τετύφλωνται φράδαι, ait Pindarus: *Ad futura cæcutiunt mentes humanæ.* Est ergo aliqua mens superior mente humana, & inuisibilis, cui vi propriâ hæc prænotio competit. ea ergo erit Deus: præsertim cùm hęc prænotio adeò sit sublimis & difficilis, vt vim intelligendi infinitam postulare videatur. Nam res futuræ neque in se determinatæ existunt, neque in suis causis; neque

quidquam eſt vnde certò colligi poſſit eas potiùs euenturas quàm non euẽturas. Quomodo ergo mens illa poteſt determinatè & certò videre quid euenturum ſit, quid non; niſi tanta ſit vis eius intuitus, tanta efficacia luminis, vt ſe ad omnia futura, vt in ſeipſis ſuo tempore erunt, extendat, perinde ac ſi modò determinatè exiſterent, vel ab æterno extitiſſent? Oportet ergo hanc vim eſſe infinitam; tum quia maior & ſublimior intuendi modus fingi nequit, tum quia ad omnia futura ſe extendit. Eadem enim eſt omnium cognoſcendi ratio, idem modus, eadem ſublimitas. Vnde hoc ipſo quo mens illa vi ſua cognoſcit vnum futurorum, cognoſcit omnia. Prænotio itaque futurorum eſt apertum ſignum diuinitatis: vnde prædictio, *diuinatio* vocatur, quaſi prædicere futura, ſit opus proprium diuinitatis. Sic Eſaiæ 41. refutantur dij gentium, quòd futura prædicere non poſſint. *Annuntiate*, inquit, *quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dij eſtis vos.*

127 Eſſe autem *prænotionem futurorum*, clariſſimum eſt ex prædictionibus innumeris, quas ex euentu conſtat eſſe veriſſimas. Prædictio enim prænotionem ſupponit. Hanc prænotionem non habuerunt Prophetæ ex ſeipſis, ſuaque induſtria & perſpicacitate,
cùm

cùm longè captum humanum superet; sed acceperunt ab aliqua mente superiore, quæ vi sua, & à se illam habet, non ab alio. Porrò tales prædictiones plurimæ sacris litteris continentur: ex quibus aliquas proferam, quas esse impletas clarè ostendi potest.

Genesis 3. prædicitur semen (prolem) mulieris contriturum caput serpentis, hoc est, diaboli potentiam & imperium euersurum: quod partim iam impletum est per Christum, dæmonum cultu, quo antè tenebatur orbis, plerisque locis abolito; partim restat implendum per eumdem in extremo iudicio, cùm diaboli & impiorum dominatus funditus delebitur. Genesis 18. & 22. prædicitur Abrahæ nasciturus filius, cuius beneficio omnes gentes benedictionem & felicitatem consequantur. quod constat impletum in Christo, per quem orbis ab idololatria & perniciosis erroribus, ad cognitionem veri Dei traductus est, & iustitiam ac salutis æternæ spem consecutus. Rursus cap. 40. eiusdem libri extat mirabilis prædictio Ioseph intra triduum complenda, & obscurissimorum somniorum de tribus propaginibus vitis, & tribus canistris, interpretatio. Et cap. 41. interpretatio somnij Pharaonis de bis septem bobus, & bis septẽ spicis. Vbi considerandum quàm expeditè, & quanta

cum

cum ſecuritate illa exponat & minutim declaret, & euentum aſſerat. Somnia illa futurorum indicia, non niſi à numine, cuius prouidentia res humanę diſponuntur, prouenire poterant: nec eorum intelligentia aliundè quàm reuelatione eiuſdẽ numinis, obtineri.

128 Cap. 49. Iacob patriarcha moriturus prædicit filiorum ſingulis, quid eorum poſteris euenturum, præſertim quod ad propagationem, opes, induſtriam, ſortem in diuiſione terræ promiſſæ, attinet. quæ omnia ſenſim longo ſæculorum decurſu impleta eſſe, ex ſacra Scriptura conſtat. Sed in primis illud memorabile quod ibidem habet: *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & Dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium.* Quibus verbis tria prædicuntur. Primò, Poteſtatem regiam fore in tribu Iuda. Hoc impletum, cùm in Dauidem tranſlata: cuius in familia manſit per 520. annos. Secundò, Hanc poteſtatem ſemper futuram in tribu Iuda, donec veniret Chriſtus. quod etiam impletum eſt: quia manſit in illa tribu donec tranſlata eſt in Herodem Aſcalonitem (qui non erat Iudæus) quo regnante natus eſt Chriſtus. Tertiò, Chriſtum reprobandum à Iudæis, & à gentibus recipiendum: ideò enim dicitur *Expectatio gentium.*

Nume-

Digitized by Google

Numerorum 24. Balaam ſpiritu diuino correptus multa prædicit; inter cetera hæc tria. Primò, Propter Agag regem Amalec, è medio tollendum regem Iſrael. Vbi exprimit nomen illius regis, qui poſt quatuor ſæcula naſciturus erat, & cuius cauſa Saul regno priuatus: quod impletum eſt 1.Reg.15. Secundò, Ex Iſrael oriturum Regem, qui totum mundum inſtar ſtellæ illuſtret, & omnibus mortalibus dominetur. hoc in Chriſto impletum. Tertiò, Venturos Romanos cum triremibus & vaſtaturos Hæbræos. factum iſtud ſub Tito & Veſpaſiano, annis pluſquam mille quingentis poſt illam prædictionem.

Deuteronomij 18.Moyſes prædicit Deum 130
ex Iudæis excitaturum Prophetam ipſi ſimilem, quem omnes audire debeant: & ni audiant, Deo vltore plectendos. Vbi apertè prædicit aduentum Chriſti, eiuſque munus inſinuat, & Iudæorum incredulitatem & excidium. Erat Chriſtus ſimilis Moyſi ſicut corpus vmbræ, veritas figuræ, exemplar imagini: quia Moyſes typus Chriſti. Moyſes liberauit populū ex ſeruitute Ægyptia: Chriſtus mundum e ſeruitute diaboli. Moyſes traduxit eos per mare rubrum ſubmerſis Ægyptiis: Chriſtus traduxit per Baptiſmum (cuius tota vis à Chriſti ſanguine) ſubmer-

fis

sis ac deletis peccatis. Moyses dedit illis legem veterem; Christus mundo legem nouam & euangelicam. Moyses in deserto pauit populum manna cælitus, seu ex loco sublimi aëris delapso, & potauit aqua de petra: Christus in Ecclesia pascit suos vero pane & potu cælesti, corpore & sanguine suo: ipse enim panis de cælo descendens, & manna absconditum: ipse petra salutis æternæ, potum suis profundens. Illi operâ Moysi vicerunt inimicos, & tandem peruenerunt ad terram promissionis: nos auxilio Christi vincimus hostes salutis nostræ, & perducimur ad cælum. Ob has & similes comparationes Christus dicitur Propheta similis Moysi.

131 Deuteronomij 28. 29. 30. 31. & 32. prædicitur idololatria Iudæorum, aliaque peccata, & multæ clades ob eam causam ipsis obuenturæ. Deuteron. 33. singulis tribubus suam sortem, & varios euentus, quos in sua benedictione Iacob non expresserat, prædicit Moyses.

Mirabilis quoque est illa prædictio quæ narratur 3. Reg. 13. Vbi cùm Ieroboam thus adoleret Idolis, quidam Propheta exclamauit: *Altare, Altare, Hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur domui Dauid Iosias nomine, & immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc*

nunc in te thura ſuccendunt, & oſſa hominum ſuper te incendet, &c. Quæ omnia exactè completa eſſe patet 4. Regum 23. idque poſt annos 361. tot enim annos interceſſiſſe inter illam prædictionem & eius euentum ſcribit Ioſephus lib. 10. antiquit. cap. 5.

Iſaiæ 45. prædicitur regnum Cyri poſt ducentos annos naſciturí, expreſſo eius nomine; & ſimul eius potentia, bella, victoriæ, ſpolia, opes, & beneficentia in Iudæos inſinuantur. Quem locum cùm Iudæi Cyro oſtendiſſent, admiratus eſt ipſe vatis diuinitatem, & incenſus cupiditate exequendi quę legerat, magnis eos beneficiis affecit, vt teſtatur Ioſephus lib. 11. Antiquitatum cap. 1. Omitto alias innumeras prophetias, quæ apud eumdem Prophetam leguntur.

Apud Danielem extant multæ ſtupendæ 132
prædictiones, & obſcuriſſimarum rerum interpretationes. Cap. 2. Cùm Regi Chaldæorum mirabile quoddam ſomnium oſtenſum eſſet, illudque memoria excidiſſe; Daniel ei diſtinctè & per partes viſum aperuit, nimirum per quietem oſtēſam ei ſtatuam quamdam grandem & terribilem, cuius caput aureum, pectus & brachia argentea, venter & femora ærea, tibiæ ferreæ, deſinentes in pedes partim fictiles, partim ferreos. Deinde vidiſſe lapidem abſcindi è monte ſine manibus,

nibus, & ferire ſtatuam in pedibus; quibus contritis corruiſſe ſtatuam & in puluerem redactam: & lapidem illum creuiſſe in montem magnum, qui repleret totã terram. Expoſito ſomnij viſo, adiecit eius interpretationẽ: præſignari hac ſtatua quatuor monarchias, quarum prima iam exſtabat, ceteræ ſuis temporibus alia poſt aliam erant exorituræ. Caput enim aureum deſignabat regnum Chaldæorum, quod tunc ampliſſimum erat & opulentiſſimum. Pectus argenteum monarchiam Perſarum & Medorum, quæ illi ſucceſſit, & duobus regnis, veluti brachiis, conſtabat. Venter & femora ænea monarchiam Græcorum. Tibiæ ferreæ monarchiam Romanorum potentiſſimam, in imperium Orientale & Occidentale diuiſam. Pedes partim fictiles, partim ferrei, indicant illam monarchiam extremis temporibus partim firmam fore, partim imbecillam. Lapis exciſus de monte ſine manibus Chriſtum Dominum demonſtrat, qui abſque virili opera de Virgine ſanctiſſima, ſtirpeque Abrahamitica natus; qui in montem magnum excreuit, excitato regno quod totam terram erat occupaturum: qui in fine mundi omnia alia regna deleturus, & ſolus regnum æternum obtenturus. In huius ſomnij indicio & expoſitione tam clare diuini nu-

minis

minis poteſtas, ſapientia, & prouidentia eluxit, vt Rex ſuperbiſſimus in faciem procidens Danielem ſeruum ſuum adorauerit, & numinis maieſtatem luculentè fuerit confeſſus.

Eædem quatuor monarchiæ ordine ſuc- 133
ceſſuræ, & ſingularum conditiones ac proprietates alio mirabili viſo Danieli fuere præmonſtratæ cap.7. ſub ſpecie quatuor beſtiarum. Deinde illi oſtenſum regnum ſanctorum, quod deletis omnibus mundi regnis æternùm florebit: ita enim Angelus hanc viſionem Danieli eſt interpretatus. *Hæ quatuor beſtiæ magnæ, quatuor ſunt regna, quæ conſurgent de terra. Suſcipient autem regnum ſancti Dei altiſſimi, & obtinebunt regnum vſque in ſæculum, & ſæculum ſæculorum*, id eſt, in omnem æternitatem. Videmus nunc impleta quæ de quatuor monarchiis exorituris ipſi oſtenſa fuere: vnde non debemus dubitare, quin ea quæ de regno ſanctorum & iudicio diuino ibidem prædicta ſunt, ſuo tempore certiſſimè complebuntur.

Rurſus cap.8. adhuc florente Monarchia Chaldęorum, aliȩ monarchiȩ huic ſucceſſuræ, eidem Danieli oſtenſæ: Medorum quidem & Perſarũ ſpeciȩ arietis bicornis; Græcorum hirci vnicornis: modus item quo illa

ab hac foret delenda; & hæc post primum Regem mox in quatuor reges diuidenda. Ex quorum regum posteris vnus esset venturus (nempe Antiochus Epiphanes) qui ex modico magnus effectus, Iudæos grauiter affligeret, Sanctuarium profanaret, iuge sacrificium è medio tolleret, & cogeret omnes ad idololatriam; idque per dies 2300. hoc est, per sex annos, tres menses, & dies viginti. & illum tandem absq; hominum opera, vltione diuina conterendum. Quæ omnia impleta esse tempore persecutionis Antiochi constat ex libris Machabæorum; nimirum quadringentis & octo annis post hãc Danielis prædictionem: vt refert Iosephus lib. 12. Antiquitat. cap. 11. Qui lib. 11. cap. 8. etiam narrat hoc vaticiniũ Danielis de rege Græcorum qui Persarum imperium euerteret, Alexandro, cùm esset Ierosolymis, à sacerdotibus ostensum: illumque magno gaudio affectum, eò quòd ipse de se illud interpretaretur, nempe se esse illum regem Græcorum (sicuti verè erat) qui Persarum imperium esset obtenturus.

134 Cap. 11. multa prædicuntur. Primò, progressus imperij Persici. Secundò, expeditio Xerxis in Grecos. Tertiò, Alexandri Magni imperium Persico successurum. Quartò, huius diuisio in quatuor regna. Quintò, bel-

bella atrocissima inter duos Alexandri successores; reges nimirum Syriæ & Ægypti, quibus inter se collisis, Iudęam in medio positam, vtrimque miserè affligandam. item fœdera, matrimonia, fraudes, proditiones, & varij successus inter eosdem, adeò vt non tam prophetia videatur, quàm historia. Sextò, persecutio Antiochi Epiphanis aduersus Iudæos. Septimò, occasione illius persecutionis transit ad persecutionem quæ futura est sub Antichristo, cuius typus erat illa Antiochi. Porrò omnia illa impleta esse præter vltimum (quod in fine mundi implendum expectatur) constat ex scriptis Ethnicorum, Iosephi, & libris Machabæorum. Stupenda planè fuit tam exacta, minuta, & multiplex futurorum prophetia.

Sed infinitum esset omnia persequi, quia omnes libri Prophetarum huiusmodi vaticiniis pleni: vnde ipsi & *Prophetæ* & *Videntes* ab omnibus appellati. Solùm breuiter ostendam ea quæ ad Christum Dominum nostrum pertinent, & ab Euangelistis commemorantur, sigillatim plurimis retrò sæculis fuisse præuisa & prænuntiata.

1. Ac primùm, Deum in specie humana 135
cum hominibus versaturum plurimis locis insinuatur. sed clarissimè Baruch 3. *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduer-*

ſus eum. Hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Iacob puero ſuo, & Iſraël dilecto ſuo. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Item Iſaiæ 35. vide infrà . 7.

2. Naſciturum ex virgine. Iſaiæ 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* quo nomine inſinuatur illum fore Deum & hominem: quia *Emmanuel* idem eſt quod Nobiſcum Deus.

3. Naſciturum in Bethlehem. Micheæ 7. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. Ex te exiet Dux qui regat populum meum Iſraël, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.* Vbi rurſus eius diuinitas inſinuatur.

4. Tempus quo venturus eſſet, deſignauit Iacob Geneſis 49. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & Dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium.* Et magis diſtinctè Daniel cap. 9. vt paulò pòſt dicemus.

5. Habiturum præcurſorem qui animos populi ad illum excipiendum præparet, prædicitur Malachiæ 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: & ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti, quem vos vultis.* Quem locum ipſe Domi-

nus

nus de suo præcursore Ioanne intelligendum docuit Matth. 11. & Luc. 7. Rursus Isaiæ 40. *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri.* De quo loco vide cap. 3. Matth. & 3. Lucæ.

6. Prædicatio Domini. Isaiæ 61. *Spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem: vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro: vt consolarer omnes lugentes*, &c. Quam prophetiam ipse Dominus in se completam docet Lucæ 4.

7. De miraculis Isaiæ 35. *Dicite pusillanimes; Confortamini, & nolite timere. Ecce Deus vester vltionem adducet retributionis: Deus ipse veniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum*, &c. Quem locum de se intelligendum ostendit Dominus Matthæi 11. cùm ait: *Ite & renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.*

8. Ingressus Domini in Ierusalem. Zachariæ 9. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce Rex tuus veniet tibi iustus &*

Saluator: ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Hoc impletum constat ex cap. 21. Matth.

9. Proditio per discipulum. Psal. 40. *Etenim homo pacis meæ, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationē.* Quem locum ipse Dominus Ioannis 13. de suo proditore interpretatur.

10. Triginta argenteis vendendum. Zachariæ 11. *Appenderunt mercedem meam triginta argenteos. & dixit Dominus ad me, Proiice illud ad statuarium decorum pretium quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium.* Hîc apertè prædicitur Dominum triginta argenteis appretiandum; & illos triginta argenteos abiiciendos in templum, & agrum figuli seu statuarij ex illis coëmendum. Quæ omnia impleta esse patet Matthæi 27.

11. Fuga discipulorum. Zachar. 13 *Percutiam pastorem, & dispergentur oues.* Ita hunc locum interpretatur ipse Dominus passione imminente Matth. 26.

12. Multiplices ipsius dolores per flagella, coronationem, crucem. Isa. 53. *Non est species ei neque decor. Et vidimus eum* (Prophetica visione) *despectum & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem,* &c.

13. Quod

13. Quòd ſponte & ſumma cum modeſtia ac manſuetudine, & ſine vlla contradictione, noſtrâ cauſâ iſta paſſurus eſſet. Iſa. 53. *Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit. Et nos putauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à Deo & humiliatum. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras: attritus eſt propter ſcelera noſtra: diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. Omnes nos quaſi oues errauimus; vnuſquiſque in viam ſuam declinauit, & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrûm. Oblatus eſt quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum*, &c. Hæc omnia apertiſſimè in Domino impleta eſſe conſtat ex Euangeliſtis.

14. Crucifixio. Pſal. 21. *Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia oſſa mea.* Eadem præfigurata in ſerpente æneo in ſublimi ſuſpenſo, cuius aſpectu morſi à ſerpentibus ſanabantur. Num. 21. ſicut ipſe Dominus declarat Ioan. 3.

15. Quòd inter latrones crucifigendus, & pro ſuis perſecutoribus eſſet rogaturus Patrem. Iſa. 53. *Ideò diſpertiam ei plurimos, & fortium diuidet ſpolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam ſuam; & cum ſceleratis reputatus*

tatus est. Et ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.

16. Iudæorum irrisiones & blasphemiæ in Christum cruci affixum. Psal. 21. *Ego sum vermis & non homo, approbrium hominum & abiectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, & mouerunt caput. Sperauit in Domino, eripiat eum, saluum faciat eum quoniam vult eum.* Ecce ipsissima verba Scribarum & Pharisæorum Matthæi 27.

17. Vestimentorum diuisio & sortitio. Psal. 21. *Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Alteram enim vestem diuiserunt in quatuor partes: pro altera, quia scindi non poterat, miserunt sortem. Ioannis 19.

18. Quòd felle & aceto in cruce potandus. Psal. 68. *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.*

19. Ossa eius non confringenda. Exod. 12. & Num. 9. *Os illius non confringetis.* Lancea latus eius perforandum. Zach. 12. *Adspicient ad me quem confixerunt.* Vtrumque locum exposuit nobis S. Ioannes Euangelista c. 19.

20. Resurrectio. Psal. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo.*

tuo. Hunc locum de Domini resurrectione intelligendum ostendit Petrus Spiritu sancto iam recèns accepto illustratus, & repentè ex rudi & indocto piscatore sapientissimus orbis doctor effectus. Act. 2.

21. Die tertia resurrecturum. Osee 6. *Viuificabit nos post duos dies, & in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius*. Huius rei typus (iuxta Domini explicationem, Matth. 12.) fuit Ionas, qui tribus diebus fuit in ventre ceti, & tertio die viuus exiuit. Ionæ 2.

22. Ascensio in cælum. Psal. 23. *Aperite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ*. Et Psal. 67. *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus*. Ita hunc locum intelligendum docet Apostolus ad Ephesios 4. Micheę 2. *Ascendet pandens iter ante eos.*

23. Missio Spiritus sancti. Ioëlis 2. *Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt*, &c. Quam prophetiam impletam esse constat Actorum 2. Petro interprete.

24. Excidium Iudæorum ob necem Christi. Psal. 68. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in retributionem, & in scanda-*

 lum.

lum. Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. Effunde ſuper eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet: quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt, &c.

25. Tempus quo hæc omnia debebant fieri exactè deſcripſit Daniel angelica reuelatione edoctus. Ita enim loquitur Angelus cap. 9. *Tu animaduerte ſermonem, & intellige viſionem. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper vrbem ſanctam tuam, vt conſummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iuſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & prophetia, & vngatur Sanctus ſanctorum.* Senſus eſt, Deum definiiſſe ſpatium annorum 490. (tot enim annos continent ſeptuaginta hebdomades annorum) intra quod ſpatium (nempe ſub finem illius) venturus eſt Meſſias auctor omnis ſanctitatis, qui peccatum generis humani delebit, & homines Deo reconciliabit, & iuſtitiam ſempiternam adducet; cuius aduentu viſiones & prędictiones Prophetarum implebuntur. Deinde declarat quomodo hebdomades iſtæ ſint inchoandæ, & vbi termi-

terminandæ. *Scito ergo & animaduerte: Ab exitu sermonis, vt iterùm ædificetur Ierusalem, vsque ad Christum ducem hebdomades septem & sexaginta duæ erunt,* hoc est sexaginta nouem, seu anni 483. *Exitus sermonis* (id est completio mandati Regij de ædificanda Ierusalem, nempe quãdo ciuitas completa & dedicata est, vt viri doctissimi interpretantur & probant.) factus est anno vigesimo tertio Artaxerxis, siue vt Iosephus libro 11. Antiquit. cap. 5. ait, anno vigesimo octauo ab exordio regni Xerxis computando, hoc est Olympiadis octogesimæ anno tertio, qui fuit annus septimus Artaxerxis solitariè regnantis. Porrò ab anno illo tertio Olympiadis octogesimæ vsq; ad baptismum Christi, quando Christus à Patre dux populi declaratus est, & ipse se ducem doctrina & miraculis præbere cœpit, sunt præcisè anni 483. seu hebdomades sexaginta nouem. *Et rursus ædificabitur platea & muri in angustia temporũ.* Hoc sępius concessum & tentatum, sed bis impeditum, & demum perfectum à vigesimo anno Artaxerxis vsque ad vigesimum tertium Olympiade octogesima. *Et post hebdomadas sexaginta duas* (quæ sequentur post septem hebdomadas primas) *occidetur Christus,* id est, post annos 483. seu in hebdomade septuagesima. *Et non erit eius popu-*

Ioan. Deckerius in Thesib. Iac. Tirinus, & quidam alij.

populus, qui eum negaturus est. Iudaicus populus non ampliùs censebitur populus Dei. *Et ciuitatem & sanctuarium* (templum) *dissipabit populus cum Duce venturo*; exercitus Romanus cum Tito & Vespasiano. *Et finis eius vastitas: & post finem belli statuta desolatio*, nempe quam Deus statuit & prædixit. *Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna.* Legem Euangelicam multis miraculis, aliisque modis confirmabit Christus dux hebdomada vltima, nempe septuagesima. Nam per tres annos & aliquot menses post baptismum prædicauit. *In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium.* Christo enim in dimidio hebdomadis vltimæ mortem subeunte, cessabit ratio veterum sacrificiorum, quæ ad sacrificium crucis præfigurandum erant instituta. *Et erit in templo abominatio desolationis.* Quibus verbis vel insinuatur detestabilis factio zelotarum, quæ totius desolationis & excidij causa extitit: vt narrat Iosephus lib. 6. De bello Iudaico cap. 16. lib. 7. cap. 4. & alibi. vel significatur quòd exercitus gentilium desolationem & vastitatem inferens non solùm ciuitatem, sed etiam templum occupabit & vastabit. *Et vsque ad consummationem* (sæculi) *& finem perseuerabit desolatio.* Videmus hæc omnia completa præter istud vltimum. Verùm non

dubi-

dubitandum, quin & hoc quoque perfectè complebitur, cùm iam pænè ſedecim ſæculis illa deſolatio & Iudæorum diſperſio durauerit.

26. Gentium ad fidem Chriſti conuerſio. Geneſis 18. *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes*. Pſal. 21. *Reminiſcentur & conuertentur ad Dominum vniuerſi fines terræ: & adorabunt in conſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium: quoniam Domini eſt regnum, & ipſe dominabitur gentium*, &c.

Iſaiæ 49. *Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcipiendas tribus Iacob, & fæces Iſraël conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea ad extremũ terræ*. & c.66. *Mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad gentes in Africam & Lydiam, in Italiam & Græciam, ad inſulas longè, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam: & annuntiabunt gloriam meam gentibus, & de cunctis gentibus adducent donum Deo*.

Hæc & alia plurima de Domino multis ſæculis ante eius in carnem aduentum à Prophetis prædicta, quæ clariſſimè conſtat eſſe completa. Ipſe verò Dominus, tamquam omnium præſcius, miras quoque prædictiones edidit, quibus ſuam diuinitatem patefecit: ex quibus nonnullas referam.

1. Prædixit minutim & ordine totam 137
ſuam

Marci 10. suam passionem Matth. 20. *Ecce ascendimus*
Lucæ 18. *Ierosolymam, & Filius hominis tradetur Principibus sacerdotum, & Scribis, & condemnabunt eum morte: & tradent illum gentibus ad illudendum, & crucifigendum, & tertia die resurget.* Eadem sæpe aliàs insinuauit Matthæi cap. 16. 17. & 26. Marci 9. Lucæ 9. Ioannis 3. &c.

2. Negationem Petri. Marci 14. ait illi Iesus: *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.* Stupenda prorsus fuit ista adeò distincta & minuta prædictio, præsertim cùm Petrus videretur omnium firmissimus, & tempus esset adeò breue, & illa præmonitio posset illum ad sibi cauendum excitare. Vnde Dominus non solùm præsciebat illud ita euenturum, sed etiam nouerat hanc suam reuelationem non impedituram euentum.

3. Proditionem Iudæ & fugam discipulorum. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 13.

4. Occursum hominis amphoram aquæ baiulantis, &c. Marci 14. & Lucæ 22. *Mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ecce introëuntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis*

dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi magister, vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum; & ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis, &c. Similis est prædictio de pullo asinæ Luc. 19. Matth. 21.

5. De statere in ore piscis qui primus occursurus. Matth. 17. *Vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum: & eum piscem qui primus ascenderit tolle: & aperto ore eius inuenies staterem; illum sumens da eis pro me & te.* Vbi non solùm ostendit se præscium futurorum, sed etiam se esse Dominum maris & piscium; qui omnia etiam longinqua & absentia habeat in potestate.

6. Euersionem Iudæorum. Matth. 24. *Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non destruatur.* Lucæ 19. *Videns ciuitatem fleuit super eam, dicens: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis! Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te vndique: & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem,*

eò

eò quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ. Lucæ 21. *Cùm videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes; & qui in medio eius, discedant; & qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies vltionis hi sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt: & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes,* &c. Quæ omnia sic impleta esse constat ex historia Iosephi.

Omitto alias plurimas Domini prædictiones, vt de Apostolorum prædicatione & miraculis; de illorum persecutionibus, de Petri crucifixione, & Ioannis permansione; de gentium conuersione, de Euangelij in toto orbe prædicatione, de Ecclesiæ in finem mundi duratione; & similia.

Omitto etiam innumeras prædictiones sanctorum virorum qui post Christum singulis sæculis extiterunt, & diuino spiritu afflati futuros euentus prænuntiarunt, & alia occultissima patefecerunt.

138 Ex iis quæ dicta sunt, tria manifestè colliguntur. Primò, Esse aliquod Numen omnium futurorum & occultorum conscium, à quo res humanæ gubernantur, quod suis eximiis cultoribus arcana pandit, & futura, quorum nullæ causæ determinatæ extant, reue-

reuelat. Secundò, Christum, cuius omnia gesta & euenta à Prophetis tot antè sæculis prædicta sunt, quique ipse adeò mirabilis, & ortu, & operibus, & prædictionibus, & doctrina, & vita, & exitu, & successibus fuit, esse verum & vnicum mundi Saluatorem. Tertiò, Fidem Christi ad salutem esse necessariam. Nemo de istis dubitare poterit, qui prædictiones suprà commemoratas iudicio & ratione expenderit.

Vndecima RATIO, *ex spiritibus.*

INFINITIS exemplis & experientiis constat esse spiritus, hoc est, substantias quasdam inuisibiles, mente præditas, subtilitate naturæ omnia peruadentes, quæ longè humanam omnem potentiam, sapientiam & industriam superant. 139

Id manifestum est, Primò, ex oraculis & responsis quæ per idola apud omnes gentes reddi consulentibus consueuerunt. Non enim statuæ inanimæ supplicantes intelligere, aut responsa dare poterant, sed subibant eas spiritus, seu dæmones, & per illas respondebant. Aliis locis responsa dabantur per sacerdotes idolorum, qui certis ceremoniis inuocato dæmone, ab eo correpti, tamquam numine afflati oracula fundebant, dæmone per os eorum, aut ventrem & vmbilicum,

aut pudenda, loquente. Hinc ἐγγαστρόμυθοι, siue ventriloqui, & Pythonem habentes. Notissima sunt ista non solùm ex sacra, sed etiam ex prophana historia. Celeberrimum multis sæculis fuit oraculum Apollinis Delphici, & Iouis Ammonis vltra Cyrenem, & Dodonæum in Epiro, & alia nonnulla. Hac impostura dæmones idololatriam propagarunt, & se ipsi in statuis toto ferè orbe plurimis sæculis tamquam numina cóli fecerunt; & etiamnum apud Indos, Chinenses, Iapones, Tartaros, Brasilios, Peruanos, & alias nonnullas gentes coluntur: vt meritò dixerit Propheta Psalmo 95. *Quoniam omnes dij gentium dæmonia; Dominus autem cælos fecit.*

140 Secundò, Idem perspicuum est ex disciplina Necromanticorum & Magorum, qui apud omnes gentes reperiuntur. Hi enim certis ceremoniis & carminibus norunt dæmones euocare, & efficere non solùm vt mirabiles edant effectus, qui eorum indicent præsentiam; sed etiam vt ipsi se præsentes visibili forma sistant, & cum hominibus sermones misceant, seseque familiares exhibeant. Formam huius euocationis describit Homerus lib. 11. Odysseæ: vbi Vlysses excitat Tyresiam & vmbras Orco, vt ab illis de reditu suo sciscitetur. Similis Necromantica excitatio facta legitur à Scipione apud Silium,

lium, à Tiresia apud Statium, ab Oesone apud Flaccum, à Canidia apud Horatium, ab Erichthone apud Lucanum. Vnde patet hác rem etiam apud veteres fuisse vsitatam; imò antiquissimam esse constat ex Historia sacra, quæ de magis Pharaonis, & pythonissa commemorat. & hoc sæculo ex actis iudicialibus & multiplici experientia passim constat de sagarum cum dæmonibus commercio & conuictu. Exo. 8. & 9 1. Reg 28.

141 Tertiò, Ex iis quæ cernuntur in obsessis, quos energumenos vocamus. Duo enim in illis videmus, quæ vim humani ingenij longè superant. Alterum est, quòd sæpe loquantur linguis peregrinis, quas ipsi prorsus nec intelligunt, nec vmquã didicerunt. Alterum quòd pandant occulta, vel procul posita annũtient, perinde ac si coràm vidissent. Vtrũque manifestum est indicium superioris cuiusdã & inuisibilis naturę, qua tunc aguntur.

Denique idem conuincitur ex plurimis spirituum apparitionibus, quæ probatissimis historiis sunt consignatæ.

142 Ex his perspicuum est, esse in mundo spiritus, & quidem ingenti numero. Nam vbique terrarum ab omni æuo sæpissimè se manifestarunt: adeò vt nullum sit regnum, nulla prouincia, nullum oppidum, nullus pagus, vbi apparitionis eorum nõ sit memo-

ria, aut non extent vestigia. Pythagoras, vt refert Laërtius, *Totum hunc aëra plenum esse volebat animis; & eos dæmonas ac heroas existimari.* Eadem ferè fuit aliorum veterum sententia: qui singulis hominibus suum genium vel dæmonem assignatum à Deo statuebant. ita Hesiodus, Homerus, Menander, Trismegistus, Plato, & Stoici. Quòd si multi sunt spiritus, necesse est vnum esse spiritum summum, cui ceteri subsint, cuius nutu & imperio regantur. Omnis enim multitudo nisi ad vnum principium & rectorem reuocetur, parit confusionem. Vnde etiam inter corpora est certus ordo, & alia sunt superiora, alia inferiora; omniaque tandem vni supremo subsunt, cuius & complexu coercentur, & motu cientur. potiore ratione debet esse ordo inter spiritus, ita vt omnes ad vnum supremum reducantur. Quantò enim aliquid est præstantius, tantò debet esse magis ordinatum, & rectè dispositum in mundo. at spiritus sunt longè omnibus rebus corporeis præstantiores: debet ergo inter illos esse maximus ordo, subiectionis nimirum & prælationis. Absurdum planè est in suprema ac nobilissima Vniuersi classe ἀταξίαν & confusionem admittere, cùm inferiorem tam præclarè videamus distributam & dispositam.

Idem

Idem confirmatur ex grauiſſimis incom- 143
modis, quæ inde ſequerentur. Si enim inter ſpiritus non eſſet ordo, nec omnes vni ſupremo ſubiicerentur, cuius nutu ac potentia contineantur; quilibet eorum pro ſua libidine poſſet mundum turbare, homines exagitare, bona diripere, incendere, vaſtare; corporibus dolores, morbos, mortem immittere; denique totum genus humanum perdere ac profligare: nec vllum eſſet remedium, cùm ille non habeat ſuperiorem à quo coërceatur. Itaque non poſſet mundus vllo modo conſiſtere. Quàm enim ſpiritus dęmoniorum ſint proni ad malefaciendum, & ad calamitates hominibus inferendas, conſtat tum ex hiſtoria Iob, cuius vniuerſam ſubſtantiam ſatan perdidit, filios & filias interfecit, corpus grauiſſimis vlceribus afflixit: tum ex innumeris ſacrificiis Ethnicorum, in quibus humanas hoſtias ſibi dæmones iubebant offerri, delecto eo quod cuique erat chariſſimum, nempe filio vel filia, vel eo qui in Republica præſtantiſſimus: tum ex bellis & cędibus, ad quę illi ſpecie numinum mortales concitabant. Si ita ſæuierunt in homines, Deo illis habenas propter hominum peccata nonnihil laxante; quid non facerent, quas calamitates non irrogarent, quos cultus & honores ab illis non extorquerent,

si sui prorsus essent arbitrij, & nullius superioris vi & imperio cohiberentur?

Sed & inter ipsos discordiæ & bella facilè concitari possent, nemine eos coërcente. Sicut enim inter Principes, qui nullum superiorem agnoscunt, passim videmus bella moueri, quibus orbis grauissimè concutitur; eò quòd nullius potentioris, qui eorum controuersias dirimat, ius dicat, & iniqua molientes coërceat, imperio contineantur: ita inter spiritus necesse erit dissensiones, simultates, & bella concitari, quibus mundus planè pessum ibit, si nulli superiori subduntur. Quisque enim suo honori studebit, & omnia ad suum nutum & imperium trahere conabitur. Vnde meritò Homerus:

Οὐκ ἀγαθὴ πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Non est bonum multos esse in regno Principes, vnus Princeps esto, vnus Rex. & ex Homero Aristoteles: Τὰ γὰρ ὄντα οὐ βούλεται πολιτεύεσθαι κακῶς. *Natura rerum non vult malè gubernari*, sed optimè.

12. Metaphys. c. vlt. in fine.

Denique cùm multi sint spiritus, vt ostensum est; vnde hæc multitudo ortum habuit? quis eos in hunc mundum introduxit? Non enim orti sunt ex corporibus, cùm ipsi omnibus rebus corporalibus sint eminentiores: & corpus non pariat nisi corpus. Neque etiam

etiam alij ex aliis, ſicut animalia, propagati: hoc enim proprium eſt rerum corruptioni obnoxiarum; nimirum vt hac ratione ſpecies earum perpetuentur, dum natura extincta in parente, conſeruatur in ſobole. Neque ſinguli habent eſſe à ſeipſis, ita vt à nulla cauſa dependeant: quia ſi aliquid ſtatuendum ſit quod eſſe à ſe habeat, ſatius eſt illud eſſe vnum quàm multa. Magis enim conſentaneum eſt, eſſe vnam quamdam naturam à nullo dependentem, in qua tota plenitudo eſſendi eminenter & vnite exiſtat, & à qua in reliquas omnes pro cuiuſque gradu & captu eſſe deſcendat; quàm multas naturas, quæ à nullo dependeant. Vbi enim eſt multitudo vel ſpecierum vel indiuiduorum, ibi quoque eſt limitatio & imperfectio, cùm illa multa ſint omnino diſtincta, nec alterum alterius perfectionem & vim contineat. Hinc fit vt nihil illorum ſit propter ſe, ſed propter aliud, & omnia illa conſpirent, & coaleſcant in vnum, ſintque veluti partes vnius integri, quod ex ipſis conſurgit. Sic multa corpora conſtituunt vnum mundum, & multi homines vnam Rempublicam, & multi ſpiritus vnum regnum, ſeu Rempubl. ſpirituum. At verò quod eſt à ſe, debet eſſe omnino perfectum, & ſibi planè ſufficiens, nullius egens conſortio. quid ita?

quia quod à ſe eſt, id etiam eſt propter ſe: quod caret principio effectiuo, etiam caret fine: ac proinde ipſum ſibi eſt finis ac omne bonum, ita vt extra ſe nec conſortium, nec auxilium, nec complementum, nec lucem, nec veritatem, nec gaudium, nec beatitudinem quærere debeat, ſed omnia hæc in ſeipſo, & à ſeipſo pleniſſimè habeat. Itaque id quod eſt à ſe, à nullo dependens, ſolùm vnum eſſe poteſt, non multa; nempe ipſum eſſe illimitatum & primordiale, per ſe ſufficiens, fons omnis entis & naturæ limitatæ.

145 His accedit quòd ponere multos ſpiritus à nemine dependentes, nihil eſt aliud, quàm introducere πολυθεΐαν, ſeu deorum confuſam turbam, & multa prima principia: ſicut olim faciebat cæca Gentilitas, ſingulis negotiis & rebus humanis proprios & particulares deos aſſignans, qui illarum eſſent auctores, directores, & ſupremi præſides, à nullo dependentes. Sic Venerem faciebant præſidem amorum & libidinum; Dianam, venationis; Cererem, frugum; Mercurium, negotiationis; Æſculapium, curandorum morborum; Martem, belli; Palladem, ſapientiæ; Apollinem & Muſas, poëtices; Fortunam, euentuum fortuitorum; & ita in aliis innumeris: ſtulto planè iudicio: quaſi vnum numen non valeat tantæ negotiorum multitudini

dini attendere; nec tantum habeat sapientiæ aut potentiæ, vt illa possit simul dirigere ac moderari, vel saltem non absque tædio & molestia. *Fragilis & laboriosa mortalitas in partes ista digessit, infirmitatis suæ memor, vt portionibus quisque coleret, quo maximè indigeret.* Plinius libro 2.c.7.

Ex his satis demonstratum, esse vnum supremum spiritum, cui omnes alij spiritus subsint, cuius nutu & imperio gubernentur, à quo ceteri omnes sint procreati & formati; quem Deum vocamus.

Duodecima RATIO, *ex absurdo.*

SI nullum est numen, nullaque prouidentia, qua res humanæ gubernentur; multa profectò sequuntur absurda, & ab omni ratione, sanoque iudicio aliena; quæ clarè conuincunt illud nullo modo statui posse. 146

Nam primò sequitur, Primam ac supremam veritatem de numine & prouidentia, aperire portam mortalibus ad omnem vitæ impuritatem, ad omnem iniquitatem & iniustitiam, ad omnem superbiam, arrogantiam, tyrannidem, deniquè ad perfidiam, periuria, sacrilegia, & omne scelerum genus. Nihil enim est tam immane, vel iniquum, vel impium, quod metu numinis sublato, mens humana non ausit aggredi, & perficere, *Si nullum est numen, prima veritas aperiet viam ad omnia scelera.*

Psal. 52. cere, iuxta illud Psalmistæ: *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus*, &c. Ecce fructum illius doctrinæ & persuasionis; omnium scelerum turpitudo & abominabilis enormitas. Illud sequi est manifestum. Sicut enim, si est aliquod numen, prima & suprema veritas est *esse Deum qui mundum regat*: ita si nullum est numen, prima & suprema veritas erit *nullum esse Deum qui mundum regat*. Erit enim veritas de eo, quod apprehenditur ab omnibus esse supremum ac primum omnium principium. Hæc autem veritas extinguet in animis hominum omnem numinis metum & reuerentiam: sublato autem metu, patet via ad omnia scelera. At quid absurdius dici vel cogitari potest, quàm primam & summam veritatem, & maximum diuinitatis arcanum ab hominibus cognitum vel apprehensum, ad omne nefas & flagitium viam aperire, eosque sceleratissimos & impurissimos efficere?

147 *Impossibile figmentum erit causa omnis virtutis.* Secundò sequitur, id quod est falsum & impossibile, & mera chimæra, esse causam omnis religionis, pietatis, iustitiæ, temperantiæ, modestiæ, benignitatis, patientiæ, denique omnis virtutis & honestatis: pacis insuper & tranquillitatis in Republica, & omnis boni in genere humano. Persuasio enim numi-

numinis,eiusque amor & timor, hæc omnia bona pariunt: & quò illa maiora & vehementiora fuerint, eò maiora bona ex illis in animis hominum, & statu politico oriuntur. Vnde numquam extitit Respublica benè instituta, in qua Religio,& persuasio prouidentiæ numinis non viguerit: & priuatim quò quisque fuit erga numen reuerentior & religiosior, eò probitate & vitæ innocentia fuit illustrior. E contrario quò quis numen minoris æstimauit, eò fuit sceleratior: vt ex vtraque historia tam prophana quàm sacra constat. At cuius amentiæ est credere, falso & impossibili figmento tantam inesse vim ad omnem virtutem; solidæ autem veritati tantam illecebram ad omne flagitium & perniciem?

Tertiò sequitur, Veram & summam sapientiam extinguere omnem virtutem, & homines efficere pessimos: summum verò errorem & amentiam excitare ad omnem virtutem, & homines efficere optimos. Si enim nullum est numen, summus error & amentia est, certò credere esse numen, & prouidentiam;summa sapientia,credere hęc nihil esse nisi hominum figmenta & chimæras. Item consequitur, veritatem & sapientiam esse homini & Reipublicæ maximè perniciosam; errorem verò maximè saluta- 148

Sapientia extinguet omnē virtutem; error verò suscitabit.

lutarem: veritatem & sapientiam esse maximè occultandam tamquam venenum animorum & omnis Reipublicæ, errorem verò omnibus modis promouendum tamquam omnis boni fontem: lucem summam intellectus summas adferre tenebras animorum; & summas tenebras intellectus gignere summam lucem & pulchritudinem animorum. Quæ omnia plena sunt furoris & amentiæ.

Optimi fuissent stultissimi; pessimi sapientissimi.

Quartò sequitur, Omnes eos qui sapientia, vitæ sanctitate, miraculis, prophetico spiritu maximè illustres vmquam fuere, deceptos fuisse in re maxima, nec potuisse veritatem circa numinis rationem assequi; hi enim omnes diuinitatem & prouidentiam agnouere, & summè venerati sunt: qui verò impietate, turpitudine vitæ, & omni scelerum immanitate erant infames, eos solos hoc arcanum deprehendisse; tales enim fuerunt omnes numinis cõtemptores. Omnium ergo mortalium pessimi fuere sapientissimi, omnium verò optimi insipientissimi; & tenebris maximis ignorantiæ, & errorum obsiti.

149 *Optima virtutum officia esset pessima.*

Quintò sequitur, Amare Deum, timere vindictam, offerre sacrificia, orare numen, hymnis & laudibus illud celebrare, seruare iusiurandum, non esse bona, sed inania, stulta, impia, & rectæ rationi aduersa: non secùs

eũs ac amare, timere, colere, laudare chimæram; vel aliud humani capitis figmentum. Si enim diuinitas eſt figmentum ſicut chimæra, manifeſtum eſt non amplius illi deferendum quàm chimæræ.

Sextò ſequitur Eſſe impium, ſacrilegum, blaſphemum, numinis contemptorem, non eſſe malum, aut rectæ rationi aduerſum; ſed hæc eſſe bona & laude digna, cùm veræ doctrinæ de numine ſint conſentanea. Si enim nullum eſt numen, omnes illi actus quibus contemnitur, & ignominia afficitur, boni ſunt: tum quia ſunt proteſtationes quædam arcanæ veritatis: tum quia valent ad falſam perſuaſionem hominibus de prouidentia & numine eximendam. Sicut contumeliæ in idola gentilium ſunt laudabiles: quia illis teſtamur nullam idolis ineſſe diuinitatem. nihil contemptibilius eo quod nec eſt, nec eſſe poteſt.

Blaſphemia non eſſet mala.

Septimò ſequitur, Mundum eſſe inſtar 150 nauis in ſalo fluctuantis, quę gubernaculo & gubernatore eſt deſtituta. Item inſtar maximæ Reipub. ex omni hominum genere conflatæ, in qua nullæ ſunt leges, nullus Iudex, nullus rector, nullus tranquillitatis & boni publici curator. Si ita eſt, quomodo mundus poteſt conſiſtere, præſertim cùm rebus tam diſparibus, & contrariis, & pugnantibus con-

constet? Sicut enim nauis absque gubernatore huc illuc fortuito impetu iactatur, donec allidatur in scopulos, vel impingat in breuia, vel fluctibus hauriatur; & Respublica absque rectore cædibus & seditionibus se ipsa conficit: ita necesse erit mundum inordinatissimè ferri, & contrariorum pugna dissolui, si nullus est rector, qui dirigat, & pugnantia in concordiam conspirare faciat.

Vniuersum casu factū. Octauò sequitur, Hoc vniuersum, & partium eius formationem ac dispositionem casu extitisse, & in hanc formam ac speciem coaluisse. Si enim nulla est mens, quæ singulas eius partes formauit, & in hanc structuram, quam videmus, digessit ac composuit; necessariò fatendum est casu id totum accidisse, iuxta sententiam Democriti, qui ex fortuito impetu & cõcursu atomorum omnia formata statuebat. At quid hoc est aliud quàm mera fatuitas & rationis inopia? Quomodo quod summa ratione constat, casu fieri potuit? Videt quispiam splẽdidissimum & summa arte perfectum palatium, cuius structuram omnes Architecti mirantur; quęrit, quis artifex hoc extruxerit: respondetur ei, à nullo artifice exstructum, sed olim ibidem extitisse montem arboribus consitum, quo per terræ motum corruente partes dissilierint: & hoc lapsu ac collisione singulas partes

partes ita formatas, in hanc ſpeciem ſubſtructionis & palatij formam, loco informis cumuli, repentè coaluiſſe. quis adeò vecors erit, vt hoc credat?

Hæc & alia multa, eo principio poſito, manifeſtè conſequuntur. quæ omnia quàm ab omni ſpecie veri ſint aliena, rationis luci aduerſa, & dictu horrenda, nemo non videt. Quare & illud principium, quod fons eſt talium ſcatebrarum, oportet à veritate eſſe alieniſſimum.

Dicet aliquis falſam perſuaſionem in religionibus ſæpè maximam vim habere ad hominũ animos à ſceleribus abſterrendos, & ad probitatem ac iuſtitiam impellendos. Ethnici enim qui plures deos pro multitudine & diuerſitate rerum humanarum ſtatuebant, eorumque prouidentia res humanas geri, & mortalibus præmia vel ſupplicia pro meritis decerni putabant (quæ tamen omnia falſa erant, & impoſſibilia) nihilominùs ex hac animi conceptione abſtinebant à multis iniuriis & ſceleribus, quibus illa numina credebant offendi, ne in illorum iram incurrerent, & pœnas ſiue in hac vita, ſiue in futura darent. Itaque argumentum illud quod ſuprà ſecundo loco numero 141. adduximus, alicui videri poſſit minimè firmum. 151 Obiectio.

Reſpon-

Respondeo, Persuasionem Ethnicorum fuisse quidem falsam in particulari (quatenus sentiebant hos vel illos esse numina, & curare res humanas) non tamen in genere, quatenus sentiebant esse aliquod numen, cui res humanæ sint curæ, quodque factorum exigat rationem. Vnde quando vel metu numinis offendendi, vel affectu placendi, abstinebant à malo, vel faciebant aliquid boni, impellebantur non vi persuasionis quà falsa erat de tali numine, sed quà vera in genere. Solùm enim errabant in re subiecta, tribuentes rationem numinis & prouidentiæ illis quibus minimè oportebat, eamque in illis venerantes. Itaq; non tollebant ipsam rationem formalem numinis & prouidentiæ, sed eam statuebant: ac proinde retinebant aliquo módo iustitiæ politicæ verum fundamentum. At verò si nullum est numen, nulla prouidentia, ipsum fundamentum in genere penitus est falsum & fictitium: ac proinde fieri non potest vt aliquam vim habeat ad vitæ probitatem: aut si aliquam vim habet, vt experientiâ constat habere maximam, perspicuum est non esse rem fictitiam, sed veram.

Deci-

Google

Decima tertia RATIO, *ex animæ immortalitate.*

SI anima rationalis ſtatuitur non extingui 152
cum corpore, ſed viuere immortalis, nulla eſt ratio tollendi numinis & prouidentiæ. Si enim eſt infimus aliquis ſpiritus incorporeus, viuus, intelligens & immortalis, cur non ſit aliquis ſummus? Vbi enim ſunt varij gradus naturarum, neceſſe eſt inueniri ſupremũ, non minùs quàm infimum, & medios. Oſtenſum autem eſt ſuprà, eſſe aliquos ſpirituum gradus longè anima humana præſtantiores. Infra tamen animam nullus eſt gradus, ſed ipſa natura rationalis vltimus eſt terminus. Brutorum enim animas cum corpore interire conſtat.

Deinde ſi eſt immortalis, non eſt dubitandum, quin poſt hanc vitam ſit factorum retributio; & virtuti conſtitutum ſit præmium, flagitio ſupplicium.

Abſurdum enim eſt eas animas quę ſceleratè & in omni bonorũ affluentia vixerunt in corpore, & nullam ſcelerum pœnam dederunt, poſt hanc vitam pares eſſe illis, quæ hîc grauia ſunt perpeſſæ, & nihilominùs iuſtitiæ tramitem non deſeruere: nullamque haberi rationem eorum, quæ geſta in hac

vita. Oportet ergo esse aliquam prouidentiam, cui hæc curæ sint, & singulis pro meritis compenset. Vnde omnes philosophi, & omnes religiones quæ animam post corpus superesse censent, simul statuunt præmia & supplicia, & prouidentiam numinis, qua hæc iustè dispensentur. Pulchrè hoc argumentum prosequitur Chrysostomus serm. 4. De prouidentia. *Si nihil est post hanc vitam* (si anima cum corpore extinguitur) *ergo neque Deus est. Nam si Deus est, iustus est: si iustus est, iuxta merita vnicuique distribuit. Si autem nihil est post hanc vitam, vbi accipient singuli pro suis meritis? Multi hîc benè habent, & in honore degunt, licet mali: alij verò affliguntur, licet iustè viuant. Si ergo posthac nihil est, emigrabunt iusti affecti iniuria, & iniusti immerita felicitate potiti. Vbi manebit ergo iustitia? Si enim nemo quæ meritus est accipiat, neque Deus secundùm se iustus est. Si autem Deus non est iustus, neque Deus est*, &c. Et infrà: *Atqui Deum esse, creaturæ clamitant: igitur & iustus est. Quòd si iustus est, tribuit vnicuique quod iustum. Si vnicuique quod iustum est tribuit; necesse est post hanc vitam esse tempus, in quo singuli iuxta merita accipient.* Hæc ille. Itaque concessa animi immortalitate, necesse est fateri numen, eiusque prouidentiam: & sublata

animi

animi immortalitate, etiam tollitur iustitia & prouidentia numinis, atque adeò ipsum numen. Probanda igitur nobis est animorum immortalitas: verùm quia ea res erit prolixior, commodiùs in secundum librum differetur, vbi ex professo id acturi sumus.

Decima quarta RATIO, *ex variis diuinæ vltionis & benignitatis exemplis.*

ETSI præcipua peccatorum vindicta re- 153
seruetur sæculo futuro, quando fiet omnibus iusta meritorum compensatio; tamen in hoc sæculo interdum nonnulla eduntur exempla, vt homines intelligát, Deum non dormire, sed excubare in rebus humanis, & omnia aduertere; secumque reputent quàm grauia post hanc vitam omnes iniquos maneant supplicia. Itaque etsi laxæ admodum habenæ, & magna viuendi pro arbitratu licentia mortalibus sit concessa, & pleraque ita perturbatè geri ferrique videantur, vt nulla subinde numinis prouidentia in rebus humanis appareat, impiis omnia pro sua libidine agentibus, & iustis miserè oppressis: tamen si quis temporum decursus consideret, videbit eam non ita quiescere & abdi, quin sæpiùs post aliquod interuallum (mensurâ peccatorum in aliqua gente completâ)

ſeſe prodat graui & notabili ſupplicio in eam gentem vindicando. Cuius rei plurima extant exempla, tum in Sacris litteris, tum apud profanos ſcriptores. Nos aliquot illuſtriora in medium proferemus.

154 Primum ſit diluuium generale, quo totum genus humanum (exceptis octo hominibus) propter ſua ſcelera eſt deletum. Deſcripſit hoc ſupplicium cum ſuis periſtaſibus elegantiſſimè magnus propheta Moyſes, Geneſis 6. 7. 8. Multis modis hîc ſe aperuit diuina prouidentia. Primò, cùm in vindictam peccatorum ſanxit humani generis in-
Gen. 6. v. 3. ternecionem, eamq; prædixit ipſi Noë centum & viginti annis ante euentũ. Secundò, cùm ad ſeminarium mundi iuſſit fabricari arcam, præſcriptâ formâ & menſurâ, quæ omnium animantium terreſtrium & volatilium ſpecies capere poſſet, & ab interitu ſeruare; trecentis cubitis in longum, quinquaginta in latum, & triginta in altum deſignatis. Eam verò menſuram fuiſſe ſufficientem, non ſolùm omnibus animantibus, ſed etiam pabulo quantum in annum opus erat, facilè demonſtrari poteſt, & à viris doctiſſimis oſtenſum: vt liqueat rem eam non humano conſilio, ſed diuina ſapientia conſtitutam. Tertiò, cùm miro modo effecit vt pluuia ingruente omne genus animantium ad arcam

arcam conflueret, & se per mansiunculas aptatas distribui sineret. Quartò, cùm pluuiam assiduam, quadraginta dierum & quadraginta noctium spatio, per totum orbem induxit, qua globus aquæ terram vndique cingens ita excreuit, vt altissimos montes quindecim cubitis superaret. Porrò eam pluuiam potuisse tantum aquarum intra illud tempus efficere, partim ratione, partim experientia facilè ostendi potest. Quintò, cùm intra vnius anni spatium tantum aquarum in terras effusum, & rursum in auras dissipatum. Nam quadraginta diebus aqua ad summum excreuit, centum quinquaginta diebus in eadem altitudine & copia constitit: reliquo tẽpore anni, hoc est centum septuaginta quinque diebus ita absumpta ac dissipata, vt vltimo die terrâ iam siccatâ, Noë cum vniuersa familia & animantibus omnibus sit egressus. Itaque annum integrum solarem in arca fuit, hoc est dies 365. ingressus enim est anno sexcentesimo vitæ suæ, mense secundo, die decimoseptimo: egressus verò anno sexcentesimo primo, mense secundo, die vigesimo septimo: quare duodecim menses lunares & vndecim dies, qui efficiunt annum solarem. Sextò, cùm pœnę lentitudine miseris illis tribuit spatium pœnitentiæ, ne vnà cum corpore perirent etiam

animæ. Non enim dubitandum est quin innumeri, diuinam manum in tam horrenda castigatione sentientes, pœnitentiam egerint, & veniam peccatorum cum ingenti dolore à Domino petierint & obtinuerint. sicut fieri consueuit in periculis naufragij, vbi etiam sceleratissimi quique magno pietatis affectu ad Deum confugiunt, pectora tundunt, dolorem malefactorũ concipiunt, emendationem promittunt, & veniam obtinent, animæque salutem, corporibus pereuntibus, consequuntur. Diluuij istius & Arcæ meminerunt omnes barbaricæ historiæ scriptores, teste Iosepho lib. 1. Antiquit. Iudaicarum cap. 4. vbi & hoc addit, etiam suo tempore reliquias arcæ apud Armenos ostendi solitas.

155 Secundum sit excidium Sodomæ & vicinarum trium ciuitatum, quando Deus imbre sulphureo cælitus immisso totam illam regionem cum omnibus suis habitatoribus propter eorum peccata deleuit. Hanc cladem ita describit Moyses Genesis 19. *Sol egressus est super terram, & Loth ingressus est Segor. Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cælo: & subuertit ciuitates has, & omnem circà regionem, vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia.* Vix quadringenti

anni

anni elapſi erant à diluuio, cùm hoc accidit: quò minùs excuſatione digni erant, qui in tam recenti memoria tantæ punitionis, rurſum in omnia flagitiorum genera, & præſertim in fœdiſſimas libidines (quarum cauſa potiſſimùm prior illa internecio irrogata fuerat) ſe ingurgitarunt. Mirificè in hoc Dei opere eluxit tum miſericordia, tum iuſtitia, *Miſericordia*, cùm deprecante Abrahamo oſtendit Dominus ſe paratum parcere Sodomæ, ſi vel decem iuſtitiæ cultores in ea reperirentur. Quid benignius, quàm parcere decem millibus impiorum propter decem iuſtos illis permixtos? Tanti eſt apud Deum iuſtorum vita. *Iuſtitia*, cùm eos ex inopinato, & nihil tale metuentes opprimit; vix modico ad pœnitendum conceſſo ſpatio, idque ſupplicio adeò immani & horrendo. Quid enim terribilius quàm ardẽtis ſulphuris immenſa vis cælitus confertim effuſa? Hac repentè omnia longè lateque arſère, & ipſum ſolum in profundum ita exuſtum, vt alueum ingentem excipiendo mari mortuo per ſeptuaginta duò milliaria in longum, & tredecim in latum præbuerit. Aquæ huius amariſſimę nihil viuum retinent, halitu adeò tetro, vt vicina reddantur ſterilia, nec quidquam in hodiernum diem proferant præter poma quædam putenti cinere plena, iræ di-

uinæ ſymbola. Oſtendere voluit Deus hoc exemplo quid peccatoribus poſt hanc vitam ſit expectandum, nempe ſulphureum ignem & æternam vaſtitatem.

156 Tertium ſit multiplex illa Pharaonis & Ægyptiorum caſtigatio, cùm populum Dei nollent dimittere. Deſcripſit illam Moyſes luculentiſſimè, qui vbique non ſolùm interfuit, ſed etiam præfuit, omnium arbiter & moderator: quo Deus vt inſtrumento in omnibus illis cladibus tum irrogandis, tum continuandis, tum deſinendis vſus eſt. Primùm, Conuertit omnes aquas Ægypti, quæ vel flumine, vel lacubus & paludibus, vel puteis & ciſternis continebantur, in ſanguinem. durauit ea plaga per ſeptem dies. Secundò, Eduxit repentè infinitam ranarum copiam, quæ totam terram, & domos Ægyptiorum impleuit, omnia ſuo tabo contaminans. Tertiò, Ranis ſucceſſere ciniphes, vniuerſo puluere Ægypti ſubitò in ciniphes conuerſo. Erant ciniphes culicum genus minutiſſimum, ſpiculo acutiſſimo intra proboſcidem armatum, cutim acri cum dolore terebrans & ſanguinem ſugens. Ioſephus tamen lib. 2. cap. 5. putat fuiſſe pediculos è corporibus Ægyptiorum infinita copia prorumpentes, & eorum carnem depaſcentes. Quartò, His ad preces Moyſis ſublatis, ſicut &

Exodi 7. 8. 9. Philo lib. 1. De vita Moyſis. Ioſephus lib. 2. Antiquitatum.

& prioribus plagis, persistente in contumacia Pharaone, immissa muscarum omne genus & insectorum agmina, quibus Ægyptij mirum in modum diuexati. Quintò, Muscas excepit pestis animalium: qua vno tempore omnes equi, asini, cameli, oues & boues quæ in agris erant per totam Ægyptum (saluis iis quæ erant filiorum Israel) perierunt. Sextò, Hanc cladem mox secuta est scabies, hominum & iumentorum superstitum corpora grauissimè exulcerans & affligens. Septimò, Scabiem sequitur grando immanis (qualis numquam in Ægypto visa) fulminibus permixta, qua omnia viuentia, quæ foris erant, & arbusta protrita, confracta & vastata fuere. Octauò, Grandinem secuta immensa locustarum agmina. Hæ, quidquid grando & fulmen reliqui fecerant, deuorarunt, adeò vt nihil virens relictum fuerit. Homines quoque crebro assultu & diro morsu, & acutis vnguibus, & alarum strepitu, & fœdis excrementis, & tabo abominabili mirè discruciabant. Hoc quoque malo ad preces Moysis repentè sublato, cùm Pharao non staret promissis, inductæ tenebræ horribiles per totam Ægyptum (excepto loco vbi habitabant Israelitæ) eæque triduo continuatæ: nemo alterum poterat videre; nemo se præ metu audebat loco, in

quo constiterat, mouere. Decimò, Post triduũ, restituta luce, cùm Rex in obstinatione persisteret ingens clades immissa, occisis per Angelum media nocte, vna hora, omnibus hominum & iumentorum primogenitis: adeò vt nulla domus esset sine funere & luctu, perempto eo quod in quaque dignissimũ & charissimum. Accidit ea clades decima quarta luna mensis primi nocte insequente. Eius rei memoriam præcipuâ ceremoniâ quotannis ab eo tempore vsque ad hanc ætatem Iudæi celebrant, nempe sacrificio agni Paschalis, & vsu azymorum, & oblatione primogenitorum.

Tantis calamitatibus fracti Ægyptij, tandem illis abitum liberum permisere: verùm paulò pòst ducti pœnitentia eos ingenti exercitu sunt persecuti, vt retraherent in seruitutem. quibus inter mare & montes deprehensis, cùm nullum esset effugium, Dominus mare aperuit, latissima via in fundo à vicino littore in littus oppositum patefacta, quæ immenso exercitui ad celerem transitum sufficeret. itaque per siccum medij maris alueum transeunt in aduersam solitudinem, Ægyptiis properè sequentibus. qui cùm omnes in eumdem alueum descendissent, & Israëlitæ iam euasissent in continentem, Dominus relaxat manum, & Moyse aquam eius

eius iussu feriente, immensa illa moles aquarum, quæ veluti muris vtrimq; coërcita sublimis steterat, subitò cum ingenti fragore concidit, & in consuetum præcipitans alueum magna vi collisa, Ægyptios omnes vnà cum suis equis, curribus, armis ita inuoluit & obruit, vt ne vnus quidem euadere potuerit. Clades istæ Ægyptiorum populum Dei persequentium, typus quidam & adumbratio earum fuere cladium, quibus sub finem mundi (quando Deus populum suum ab impiorum tyrannide liberaturus est, & in promissam terrã traducturus) impij conflictabuntur. Postquã enim multas eis calamitates, vt resipiscant, irrogauerit, & illi nihilo inde meliores effecti in cõtumacia perstiterint, tandem omnes immisso igne, terraque dehiscente delebuntur.

Quartò, Occurrunt plurima diuinæ prouidentiæ exempla (benignitatis præsertim & seueritatis) populo Israelitico exhibita in deserto. 1. Cùm enim tantam hominum multitudinem, in qua facilè ad vicies centena millia capitum censebantur, eduxisset in vastam solitudinem, & alimenta, quæ ex Ægypto secũ detulerant, iam essent absumpta, nouo & inaudito miraculo illis de annona prouidit; quotidie (sabbatis exceptis) per noctem cęlitus illis manna instar pruinę, 157

vel

Exodi 16. vel minutissimæ grandinis effundens: quo cibo per annos quadraginta sustentati.

Ibid. 15. 2. Deinde cùm aquæ ibidem essent amaræ, eas mox in dulces conuertit, & potabiles fecit.

3. Quinquagesimo ab egressu die, omnibus inspectantibus & audientibus legem dedit; omnium oculis in vertice montis Sinai sub specie maximi ignis, & caliginosæ nubis, se conspicuum exhibens, cum ingenti sonitu buccinæ, crebrisque tonitruis & fulminibus, terra tremente, & monte crebrò subsultante.

Exodi 40. 4. Per quadraginta annos assiduè suam præsentiam illis exhibuit, per diem ingenti nubis columnâ ab æstu solis castra protegens, & noctu eâdem columnâ instar ignis tunc fulgente, castra illustrans. Hæc columna, quando castra mouenda, in altum se leuans lento motu præcedebat, vt scirent quà esset eundum; & rursus quando & vbi quiescendum, sistebat: adeò vt omnis castrorum metatio, & commoratio, & mutatio, & profectio ex directione solius numinis ageretur.

Ibid. 40. 5. Iussu & præscripto Dei Moyses primo anno egressionis extruxit tabernaculum, illudque anno secundo, mense primo, prima die mensis in medio castrorum erexit: quo erecto statim columna illa se directè supra taber-

tabernaculum stitit, ei perpetuò incumbens; præter cùm esset proficiscendũ: tunc enim in altum se efferens præcedebat. Cùm Moyses Deum deprecaturus, tabernaculum ingrederetur, descendebat Deus sub illa nube omni populo inspectante super tabernaculum, illud operiens: oratione peracta rursus nubes in consuetum locum ascendebat. Exodi 33.

6. Cùm populus siti laborasset mansione vndecima in Raphidim, iussu diuino Moyses rupem arentem soleque exustam virga percussit, & egressæ sunt aquæ largissimæ. Idem factum mansione trigesimatertia in Cades. vbi cùm Moyses propter incredulam plebem nonnihil hæsitasset, ambigens an Deus aquam esset daturus, punitus est, hac pœnâ ei à Deo inflictâ; Populum in terram promissam non introduces, sed antè è vita decedes. Exodi 17. Num. 20.

7. Cùm populus carnes appeteret, eamque ob causam aduersus Moysen concitaretur, ollas Ægypti suspirans; Deus, etsi iratus, promisit carnes, & postridie tantam coturnicum multitudinem in castra immisit, vt ad mensem integrum omnibus sufficerent. Vix toto mundo tanta huius generis auium copia cõtineri putabatur. Verùm mox Deus hanc ingratissimi populi importunam creophagiam seuerè vindicauit, plurimis eorum Num. 11.

inter-

interfectis: vnde & locus *Sepulchra concupiscentiæ* appellatus.

8. Exploratoribus reuersis, & robur aduersariorum extollentibus, terramque promissam calumniantibus, populus timore correptus promissis diuinis diffidere cœpit, adeò vt terræ promissæ renuntiaret, & in Ægyptum reuerti vellet. Quam ob causam iratus Dominus omnes à viginti annis & suprà (qui erant sexcenta tria hominum millia & quingenti) morte damnauit, præter duos, Caleb & Iosue, qui Domino confisi populum animarant. Statuit enim vt nullus illorum terram promissam ingrederetur, sed omnes in solitudine (vti murmurando præoptarant) morerentur. Quam ob rem quadraginta annis illos in deserto detinuit, huc illuc circumducens, donec omnes consum-
Num. 26. pti: filiis eorum qui infra vigesimum annum erant in vita conseruatis, & loco parentum substitutis. Vnde etsi anno quadragesimo, cùm terra illa erat occupanda, omnes illi murmuratores essent mortui, inuenta tamen sunt ex filiis eorum sexcenta millia, mille septingenti triginta: & præter eos viginti tria millia Leuitici generis: adeò vt plures tunc fuerint terram promissam ingressuri, quàm primo anno fuerant.

9. Core, Dathan, & Abiron primarij viri

viri inter Iſraëlitas,adiunctis ſibi aliis ducentis quinquaginta ex nobilioribus ſeditionem contra Moyſen & Aaron concitarunt,auerſo ab ipſorum obedientia populo, quaſi ipſi ſibi principatum & pontificatum per ambitionem & malas artes vſurpaſſent,non diuino iuſſu & decreto ſuſcepiſſent. Itaque ob rei indignitatem Moyſe diuinum iudicium appellante, Deus cauſam diiudicauit, horrendo ſupplicio omnibus inſpectantibus in illos animaduertens. Vix enim Moyſes verba minacia finierat, cùm terra ſub illis contremiſcere, & inſtar maris fluctuare cœpit: mox vaſto hiatu cum ingenti fragore dehiſcens, Core, Dathan & Abiron cum ſuis tabernaculis & vniuerſa ſubſtantia abſorpſit, & rurſus ita ſe clauſit,vt nullum hiatus extaret veſtigium. Reliquos verò ducentos quinquaginta ſocios ſeditionis, ignis maximus diuinitus accenſus in eos irruens ſubitò conſumpſit, ita vt ne cadauerum quidem extarent reliquiæ. Poſtridie cùm ob hanc cauſam populus aduerſus Moyſen & Aaron inſurgeret, quaſi ipſi eius cladis auctores fuiſſent, & Deus in eorum gratiam viros innoxios (vt ipſi ferebant) morte affeciſſet, iratus in rebelles Deus, ignem in eos immiſit, quo ſtatim quatuordecim millia ſeptingenti internecione deleti.

Num.16. & 16.

Num.16. Ioſephus lib.4. c.3. & 4.

10. Alio

10. Alio item tempore, populo contra Dominum ob laborem itineris murmurante, rursus Deus in eos ignis flammam immisit, quæ deuorauit extremam castrorum par-
Num. 10. tem, longiùs etiam progressura, nisi Moyse deprecante fuisset cohibita: cuius precibus terra se aperiente ignis ille absorptus.

11. Aliquanto tempore pòst, rursus ob itineris molestiam populus contra Deum impiè murmurauit. Quamobrem Deus ignitos serpentes in eos immisit. ad quorum pla-
Ibid. 21. gas & mortes plurimorũ venerunt ad Moysen peccatum suum confitentes. Itaq; Moyses iussu diuino erexit serpentem æneum, è sublimi furca suspendens; cuius solius aspectu curabantur quicumque à serpentibus il-
Ioan. 3. v. 14. lis nocentissimis icti erant. Fuit hoc illustris typus Christi Domini in cruce suspensi, cuius solius fide antiqui serpentis ictus curantur, & salus æterna restituitur.

12. Denique totis illis quadraginta annis
Deut. 29. quibus in illa solitudine & arenis circumducti, nec vestes eorum nec calceamenta fuerunt detrita, aut vetustate consumpta, diuina prouidentia ea conseruante, quòd aliorum non suppeteret copia.

13. His adde tot opitulationes in præliis, tot illustres victorias diuinitus obtentas; toties cæsos hostes nullo vel certè quàm mi-

nimo

nimo Israëlitarum damno. Exercitus Amalec ad internecionẽ cæsus, Moyse ad Deum manus leuante. quamdiu eas leuabat, vincebat Israel; si paululùm remisisset, vincebat Amalec: magno planè mysterio. Iordanis ad præsentiam Arcæ diuisus (superiore parte instar montis intumescente, inferiore prorsus deficiente) vniuerso populo transitum præbuit. Muri Iericho validissimi ad sonitum buccinarum, & populi clamorem, funditus in circuitu corruerunt. Exercitus quinque Regum Amorrhæorum victus ab Israelitis, cùm fugeret, in ipsa fuga lapidibus grandinis diuinitus immissis, magna ex parte contritus. Sol & luna ad imperium Iosue (Deo eius petitioni obsequente) ad decem vel duodecim horas inhibito cursu steterunt immobiles, donec ille hostes suos deleret. Omitto alia plurima illi populo, vt terram promissam assequeretur, eo tempore diuinitus præstita, quæ assiduam numinis præsentiam & prouidentiam clarissimè demonstrant. Fuerunt ista omnia figuræ quædam & typi eorum, quæ tempore noui Testamenti gerenda in Ecclesia, & illius prouidentiæ, qua Deus in populo suo tum è seruitute diaboli liberando, tum ab inimicis defendendo, tum in cælestem patriam introducendo, tunc vsurus erat.

Exodi 17. Iosue 3. Ibid. 6. Ibid. 10.

158 Quintò, consideranda quæ eis obuenerint sub Iudicibus postquam terram promissam occuparunt. Quotiescumque enim relicto Dei cultu ad idola, more aliarum gentium, conuersi sunt, grauiter à Deo fuere afflicti, & in potestatem hostium ac seruitutem traditi: quoties verò pœnitentia ducti ad Deum ex animo redierunt, mox illorum calamitatẽ miseratus, excitauit illis Ducem, qui eos ab hostium oppressione eriperet, & in libertatem vindicaret. Septies id eis (mirum dictu) intra spatium quingentorum annorum, cùm sub Iudicibus agerent, accidit; septies illo temporis interuallo idololatriæ se manciparunt; septies in seruitutem traditi; septies ad Dominum redeuntes liberati.

Iudic. 3. Ac primùm mortuo Iosue & senioribus, qui mirabilium Dei operum spectatores fuerant, eosque in vera religione continuerant, recesserunt à Deo, cultui idolorũ Baalim & Astaroth se mancipantes. Quamobrem tradidit eos Deus in manus Chusan Rasathaim Regis Mesopotamię, cui seruierunt octo annis. tandem cùm illis ea oppressio grauis admodum esset, & monitu virorum sanctorum cognoscerent eam propter peccata à Deo inflictam, pœnitentia ducti veniam & opem flagitant. Itaque Dominus illorum misertus suscitauit illis Othoniel, qui coacto exer-

citu

citu Regem Mesopotamiæ cecîdit, eiusque iugum excussit: & quieuit terra annis 40.

Mortuo Othoniel, rursus illi, aliarum gentiũ consuetudine veluti æstu pelagi abrepti, ad idola rediere, omnium beneficiorum & mandatorum Dei immemores. Quare ad eos castigandos suscitauit Dominus Eglon regem Moab, cum Ammonitis & Amalecitis, à quibus vehementer afflicti annis octodecim. Vnde cùm rursus peccata sua detestati ad Deum confugerent, excitauit illis Aod, qui occiso Rege & exercitu Moabitarum deleto, populum liberauit: & quieuit terra à bellis annis octoginta. Iudic. 3.

Post mortem Aod iterùm ad idololatriam reuersi. Quare tradidit eos Dominus in manus Iabin regis Chanaan, à quo oppressi annis viginti. Vexatione iterùm illis intellectum dante, rursus pœnitet scelerum, & ad opem diuinam confugitur. Iterùm Dominus misericordia motus suscitauit eis Deboram prophetissam & Barac virũ strenuum, qui coacto exercitu deleuerunt exercitum regis Iabin, occiso eius duce Sisara, per feminam nomine Iahel. hinc quies à bellis annis quadraginta. Ibid. 4.

Quiete potiti, rursus ad idola conuersi sunt. Quam ob causam traditi à Domino in manus Madian annis septem, grauissimè ab Ibid. 6.

 his

his afflicti fuere, Madianitis quotannis cum infinita multitudine redeuntibus, & omnia absumentibus. Vnde rursus opem à Domino flagitantes, primùm per Prophetam grauiter corripiuntur, quòd toties à Domino liberati, & tot beneficiis affecti, ab ipso desciscerét. Deinde cùm illi perstarent Deum obnixè precari, suscitauit illis Gedeonem, misso ad eum Angelo specie humana, qui illum ad tantum opus animaret. Hic cùm miris indiciis diuinitus ei ostensis certior esset redditus de victoria, trecentis viris inermibus, sola buccina, & vase fictili facem continente instructis, rem tantam est aggressus. His per circuitum castrorum, tribus locis buccina perstrepentibus, & fictilia complodentibus, tanta inter hostes orta est perturbatio, vt veluti furore perciti partim se mutuis gladiis confoderent, partim in effusam fugam raperentur, interfectis ex ipsis amplius centum millibus.

Iudic. 10. Mortuo Gedeone iterùm ad idola relapsi. Quam ob causam tradidit illos Dominus in potestatem Philisthinorũ & Ammonitarum, à quibus afflicti & oppressi annis decem & octo. Itaque cùm rursus ad Dominum refugerent, & veniam opemque postularent, excitauit illis Iephte; qui mox comparato exercitu conflixit cum hostibus,

&

& vno impetu viginti ciuitates Ammonitarum cepit, eorumque iugum, Israelitis in libertatem vindicatis, excussit.

Vix à morte Iephte vigintiquinque anni effluxerant, cùm Israelitæ rursus ad vomitum redeunt; Deo vero, cuius beneficia toties fuerant experti, relicto, idolorum cultui (qui tot malorum eis causa fuerat) se mancipantes. Itaque traditi in manus Philisthinorũ annis quadraginta, à quibus cùm grauiter affligerentur, Dominus misericordia motus excitauit eis Sampsonem; cuius tantum erat corporis robur, diuino spiritu illum agente, vt nihil ei posset resistere. Nam & leonem in ipsum ferocientem manibus discerpsit, & portas vrbis Gazæ, vbi inclusus ab hostibus obsidebatur, cardinibus reuulsas, vnà cum seris & vectibus in montem suis humeris asportauit; & inermis multorum millium armatorum exercitum, sola asini mandibula instructus, inuasit; mille ex illis eo instrumento interemptis, reliquis in fugam actis: & ædem Dagon, concussis vi lacertorum duabus primariis columnis, euertit, multis millibus Philisthinorum, qui ibi præsentes erant, ruina oppressis. Quibus cladibus afflicti Philisthæi Israelitis dedêre spatium respirandi.

Iudic. 14. 15. 16.

Qui rursus longa pace corrupti, cùm pec-

1.Reg.4. catis veteribus assiduè noua adiicerent, traditi sunt iterùm in manus Philisthinorum, à quibus cæsa Israelitarum triginta quatuor millia, Arca capta, & primarij sacerdotes Arcæ custodes Ophni & Phinees (prout Dominus per Samuelem futurum prædixerat) interfecti. Accidit ea calamitas anno quadragesimo Heli. Verùm hîc ita puniti sunt Israelitæ victi, vt longè grauioribus plagis affecti fuerint Philisthęi victores. Cùm enim arcam Dei idolo suo, tamquam victori spolium, obtulissent, Deus in vindictam iniuriæ multis eos cladibus affecit: nam non solùm ipsum idolum bis terrę afflictum coram Arca, & capite palmisque fuit mutilatum, sed etiam corpora Philisthinorum per omnes ciuitates acri & fœdissimo morbo percussa, extremo intestino putrescente forasque prominente; vnde mortui innumerabiles. Deinde infinita vi murium ex agris & villis ebulliente, omnes terræ fructus vastati, omnisque annona absumpta vel corrupta. Longè acerbiora hæc erant, quàm si ab Israelitis in seruitutem redacti fuissent. Itaq; vel inuiti coacti sunt potentiam Dei Israel confiteri, & Arcam cum donariis, malorum à Deo inflictorum testibus, honorificè remittere. Hæc sub Iudicibus.

159 Sextò, considerandа quæ illis accidêre sub

ſub Regibus. 1. Saul mirabili modo, & ſingulari Dei beneficio (nimirum electione diuina pariter & ſorte populi) euectus ad regnum, cùm mandatis diuinis non obtemperaſſet, rurſus à Deo iure regnandi cum tota poſteritate priuatus eſt, & tandem in prælio vnà cum filio primogenito, amiſſo exercitu, cæſus, regnumque ad Dauidem tranſlatum. 1.Reg.13. &15.

2. Dauid, etſi maximus Dei cultor eſſet, tamen eius peccata (vnum videlicet adulterium & vnum homicidium) grauiſſimè à Deo, etiam poſt peractam pœnitentiam, fuere vindicata. Nam & proli ſuſceptæ, magno eius dolore, vita ablata, & filiarum ipſius pulcherrima à primogenito infami inceſtu violata: & idem primogenitus à fratre proditoriè interfectus: & ipſe à filio turpiter regno deiectus, eiuſque vxores in oculis totius populi à filio conſtupratæ. Hæc omnia ei obuentura in vltionem illius adulterij & homicidij prædixerat iuſſu diuino Nathán Propheta. 2.Reg. 11. 12.&c.

3. Rurſus cùm Dauid peccaſſet animi elatione numerando populum, Deus in vltionem, miſſo ad illum Gad Propheta, è tribus flagellis ei optionem dedit: nimirum vt vel ſeptem annis fame regnum affligeretur; vel tribus menſibus ſuperaretur ab ho- 2.Reg. 24.

ſtibus; vel tribus diebus vaſtaretur peſtilentia. in quas anguſtias cùm ſe videret coniectum Dauid, reſpondit: *Coarctor nimis: ſed melius eſt vt incidam in manus Domini (multæ enim miſericordiæ eius ſunt) quàm in manus hominum.* Itaque elegit peſtilitatem; qua repentè diuinitus immiſſa, triduò abſumpta ſunt ſeptuaginta hominum millia: & oblato ſacrificio clades illa ſubitò eſt cohibita.

4. Dauidi ſucceſſit Salomon. hic cùm ſapientia ſupra omnes mortales à Deo eſſet ornatus, inſuper opibus, gloria, diuitiis, & longa pace præ reliquis illius populi Regibus
3.Reg. 11. cumulatus, tandem mulierum amoribus, quibus effuſiſſimè deditus erat, ita deprauatus eſt, vt idolorum cultui in earum gratiam ſe manciparet. In vltionem tanti ſceleris Deus ſtatim ipſo mortuo ſcidit regnũ ipſius, decem tribubus ad Ieroboam tranſlatis; & duabus tantùm filio Salomonis Roboamo relictis; ſicut Salomoni ante mortem fuerat minatus. Mira in executione huius diuiſionis apparuit Dei prouidentia; ſicuti cap. 11. & 12. libro 3. Regũm eſt videre.

5. Ieroboam ex humili ſtatu euectus ad regnum, nihil habuit antiquius, quàm vt ſibi per fas & nefas imperium ſtabiliret. itaque cùm metueret ne ſi populus ſacrificij cauſa quotannis adiret templum Domini in

Ieru-

Ierusalem, sensim conuerteretur ad Roboam Regem Iuda, & ipse regnum amitteret, astutum in speciem excogitauit consilium quo hoc impediret, formatis & in deos erectis duobus vitulis aureis, & excitatis phanis in Dan & Bethel, addito edicto quo iuberetur populus non adire Ierusalem, sed in Dan & Bethel illis idolis sacrificare. Videbatur hoc consilium ad statum politicum tuendum salutare; sed re vera nihil ad illum labefactandum & funditus subuertendum excogitari poterat accommodatius. Nam propter hanc causam *euersa est domus Ieroboam, & deleta de superficie terræ:* vt habemus 3. Regum cap. 13. Regnauit ipse annis vigintiduobus, non sine multis doloribus & incommodis. quo mortuo cùm Nadab filius successisset, & vix biennium obtinuisset imperium, vita pariter & regno à seruo suo, Baasa nomine, priuatus est. qui mox omnem familiam Ieroboam ita deleuit, vt ne vnus quidem esset reliquus. Hoc ipsum Dominus ei per Prophetam minatus fuerat.

Talia ferè sunt consilia Politicorum (quorum iste Ieroboam clarissimum exemplar) qui Religionem seruire faciunt politiæ, & talem fidem ac religionem amplectuntur, qualem regno vel obtinendo vel retinendo, vel augendo, aliisque scopis sibi propositis

putant commodiorem. Etsi enim eorum cõsilia initio videantur speciosa & vtilia, tamen plerumque successu temporis maximis difficultatibus Principes inuoluunt, & eis perniciem adferunt: ita disponente diuina prouidentia, quæ omnibus hominum consiliis dominatur.

6. Post Ieroboam, eiusque filium, imperium Israeliticũ tenuit Baasa. Mira huius hominis fatuitas. Cùm enim sciret Ieroboam cum vniuersa familia ob idololatriam penitus excisum, nihilominùs ipse eam non deseruit. quapropter & ipsi per prophetam Iehu excidium simile denuntiatum: & euentus non ita diu pòst est secutus. Cùm enim viginti & duos annos regnasset sicut Ieroboam, & Ela filius ei successisset, anno secundo Elæ, vnus ex ducibus, Zamri nomine, aduersus Elam insurrexit, eoque occiso regnum inuasit, & mox omnem familiam Baasa internecione deleuit.

7. Idem post aliquot annos accidit Regi Achab, & vxori eius impiissimæ Iesabel. Nam & ipse Achab post triennalem & semestrem siccitatem, aliasque calamitates, in prælio contra Syros est occisus; & post mortem eius, Iehu dux militiæ à Deo excitus, filium Achab Ochoziam regni successorem interfecit, & omnem progeniem eius è medio

dio

dio ſuſtulit, & Ieſabel Reginam è ſublimi præcipitatam canibus deuorandam obiecit. Hęc omnia propter idololatriam, aliaq; ſcelera, illis obuentura Deus per ſuos Prophetas illis prænuntiarat.

8. Tandem poſt tot minas, tot Prophetarum monitiones & increpationes, tot clades à Deo inflictas, cùm Reges Iſrael & eorum populus nullum peccandi, & præſertim idola colendi finem facerent, ſpoliati ſunt regno, vrbibus, domiciliis, agris, poſſeſſionibus, libertate, & in perpetuam ſeruitutem traditi, & tranſlati in Aſſyriam.

9. Simili modo diuina prouidentia ſe geſſit cum regibus Iuda & populo illorum. Nam quotieſcumque ad idololatriam deflexerunt, variis bellis & calamitatibus attriti ſunt, donec reſipiſcerent: quando verò Deum piè colebant, magna proſperitate vſi ſunt, multiſque victoriis & opibus aucti: vt Abia, Aſa, Ioſaphat, Ezechias. Cõtra Abiam Regem Iuda venit Ieroboam cum octoginta millibus: ille ſe imparem videns tantæ potentiæ, cum ſuis ad preces confugit; quibus diuinam opem inclamantibus, Deus immiſſo terrore exercitum Ieroboam in fugam compulit, quem inſecutus Abia, quinquaginta millia occidit, & multas ciuitates hoſti ademit. Maiorem longè victoriam ob- 2.Par.19.

tinuit Aſa. Mouerat illi bellũ Zara Æthiops, maximo exercitu, in quo decies centena millia armatorum, in eum producto. Huic tanto exercitui Aſa etſi viribus longè inferior,
2. Par. 14. obuiàm prodit diuino fretus auxilio: cumq; inſtructa acie Deum ſupplex inuocaret, exterriti ſunt diuinitus Æthiopes, & in fugam acti. Fugientes perſecutus Aſa cum ſuis vſque ad internecionem deleuit, infinitis ſpoliis ditatus. Nec minùs miranda victoria Ioſaphat, qui ſua pietate maximum exercitum
Ibid. 20. ex tribus gentibus numeroſiſſimis, Ammonitis, Moabitis & Idumæis conflatum abſque armis deleuit. Eductis enim ſuis contra hoſtes copiis, iuſſit cantores qui diuinas laudes concinerent, aciem antecedere, quibus concinentibus, & contra hoſtilem exercitum canendo procedentibus, hoſtes ſubitò veluti in rabiem acti ſe mutuis vulneribus confecere, & Iudæis immenſam vim ſpoliorum reliquere. His meritò adiungi poteſt vi-
4. Reg. 19. 2. Par. 32. ctoria Ezechiæ, qui ab Aſſyriis ad extrema redactus, cum ſuis ad diuinam opem confugit; quem Deus exaudiens, miſit Angelum qui vna nocte centum octogintaquinque millia Aſſyriorum interfecit.

Omitto captiuitatem Babylonicam, hiſtoriam Eſther, hiſtoriam Iudith, hiſtoriam Tobiæ, prælia Machabæorum, obſidionem Roma-

Romanorum, excidium Iudæorum, in quibus omnibus mirificè diuina prouidentia eluxit. Infinitum esset omnia diuinæ prouidentiæ exempla quibus pios iuuat & extollit, impios humiliat & castigat, persequi. Nihil enim ferè aliud historiis sacris continetur, cùm omnis earum narratio eò tendat, vt homines intelligant res secundas & aduersas à diuina prouidentia pendere, easq; hominibus plerumque, pro ratione operum, dispensari, nec posse quemquam eius vim & dispositionem effugere. qua in re differt historia sacra à prophana. Illa enim cùm spiritu diuino conscripta sit, narrat res humanas vt à diuina prouidentia gubernantur: hæc verò spiritu humano composita, refert eas vt ab hominum prudentia & industria proueniunt. Itaque illa docet prudentiam diuinam, qua mens pio cultu Deo adhæreat, eiusque ope potissimùm nitatur: hæc verò prudentiam humanam, & minutas quasdam cautiunculas hominum industria inuentas; quæ plerumque parum habent virium, & sæpenumerò adferunt perniciem. Quamobrem nihil congruentius Principum institutioni, quàm sacræ historiæ, præsertim libri Regum, explicatio. Inde clarè intelligent fundamentum regni & politiæ, totiusque prosperitatis in vera religione & iustitia collocan-

Discrimen historiæ sacræ & prophanæ.

locandum: extra hęc nihil Christiano principi fore firmum aut tranquillum. Profuit id plurimũ Carolo V. cui adolescenti Adrianus Institutor datus prælegit libros Regum. Vnde ille ea hausit gubernandi documenta & principia, quæ illum non solùm Catholicum & pium præstiterunt; sed etiam in maximum & potentissimum Principem, successibus felicem, euexere. Porrò libros illos esse fide dignissimos, & diuini spiritus afflatu ac directione scriptos, suprà numero 109. ostensum.

Decimaquinta RATIO, *ex occulta punitione blasphemiæ, periurij, sacrilegij.*

161 HÆC peccata potissimùm sunt contra diuini numinis reuerentiam. Vnde cùm variis exemplis constet ea præ ceteris inuisibili manu sæpè vindicari, manifestè colligimus esse aliquod numen quod illorum iniuriam sentiat. Si enim nullum esset numen, nullum in illis esset peccatum: sicut nullum peccatum est si maledicas chimeræ, aut per illam peieres, aut si eius signum violes & proteras. Si nullum esset peccatum, nulla deberetur pœna, nulla castigatio. Atqui contrarium multis exemplis est perspicuum. Rex Ægyptius Pharao cùm Deum vili-

vilipenderet, & contemptim de eo loqueretur (*Quis*, inquit, *est Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israël? Nescio Dominum, & Israël non dimittam*) maximis calamitatibus affectus est, & tandem cum exercitu suo funditus deletus. Exo. 5. & seqq.

Sennacherib Rex Assyriorum potentissimo exercitu Iudęam inuadens, Ezechię Regi per suos duces renuntiari iussit, frustrà ab ipso spem in ope diuina reponi. Aliarum gentium Deos non potuisse suos cultores aduersus Regis Assyriorum potentiam tueri: quare nec Deum Israel posse. Ob quam blasphemiam Deus exercitum Regis vna nocte pænè totum ad internecionem deleuit, cæsis operâ vnius Angeli armatorum centum octogintaquinque millibus. Et ipse Rex post tantam cladem in suam ciuitatem Niniuen reuersus, dum studet placare idola, quæ illum iuuare non potuerant, à propriis filiis interficitur. 4. Reg. 19. 2. Par. 32. Tobiæ 1.

Nabuchodonosor Rex Chaldæorũ, cùm ira incensus tres pueros, qui statuam ab ipso erectam adorare recusabant, in ardentem fornacem immitteret, simili modo Deum blasphemauit, suam potentiam illius potentiæ præferens: *Quis*, inquit, *est Deus, qui vos eripiat de manu mea?* Agnouit tamen paulò pòst, & confessus est diuinam potentiam Dan. 3.

viso

viso stupendo illo miraculo, quo illi in mediis ignibus illæsi mansêre. Verùm cùm posteà rediret ad ingenium, & rursum superbè se efferret, suam potentiam & gloriam tamquam nulli subiectam vel obnoxiam iactando, subitò à Deo punitus est; huiusmodi voce cælitus ad eum ruente: *Tibi dicitur Nabuchodonosor Rex: Regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eiicient te, & cum bestiis & feris erit habitatio tua: fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quòd dominetur Excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit det illud.* Hac voce completa è vestigio ille mente captus est, & in furorem versus. Vnde ab humano contubernio expulsus, inter feras in siluis commorari cœpit, & ferarum more per septennium vixit. quo exacto, mens illi restituta est, & ipse potentiam diuinam præclarè confessus. Hoc illi obuenturum Deus mirabili viso in somnis ante annum præmonstrarat, Daniele visum interpretante.

Dan.4.

Agrippa senior, cùm Cesareæ in splendido amictu & sublimi sella ad populum verba faceret, ei ab adulatoribus, tamquam Deo cuidam, acclamatum est: quas voces cùm ille libenter admisisset, sibique de tali honore in animo blandiretur, repentè ab Angelo percussus est, & putrescente carne ac visce-

Actor.12. Iosephus lib.19. Antiquitatũ, cap.7.

viſceribus, morbo pediculari conſumptus.

Syri prælio ab Iſraelitis in locis montanis ſuperati, cladem ſuam Diis montium referebant acceptam, quos aiebant Iſraelitis fauere. Itaque in vallibus cum illis pugnandum, in quas Deo Iſrael nihil iuris competeret; ibique ſe fore victores. Quam ob cauſam Deus per Prophetam ita locutus eſt ad Regē Iſrael: *Quia dixerunt Syri; Deus montium eſt Dominus, & non eſt Deus vallium; dabo omnem multitudinem hanc grandem in manu tua, & ſcietis quia ego ſum Dominus.* Itaque directis vtrimque aciebus, Iſraelitæ etſi exiguo numero, *percuſſerunt de Syris centum millia peditum vna die.* Remanſerant in loco vicino viginti ſeptem millia, qui omnes, cùm in ciuitatem confugerent, muri ruinâ oppreſſi perierunt; manifeſtâ blaſphemiæ vindictâ. 3. Reg. 20.

Ductor exercitus Demetrij Regis Nicanor cùm Iudæos ſabbato pararet inuadere, monitus vt in honorem Dei omnia conſpicientis ſacro die abſtineret, arroganter reſpondit: *Eſtne potens quiſpiam in cælo, qui imperauit agi diem ſabbatorum?* Cui cùm diceretur: *Eſt Dominus viuus, ipſe in cælo potens, qui iuſſit agi diem ſeptimam.* ſubiecit: *Et ego potens ſum ſuper terram, qui impero ſumi arma, & negotia Regis im-* 2. Mach. 15

pleri. Quam ob causam commisso prælio, etsi maximum & omni genere armorum instructissimum haberet exercitum, à paucis cæsus est, triginta quinque millibus armatorum amissis, eiusque lingua blasphema excisa, & auibus particulatim obiecta, & manus quam contra templum extenderat, è regione templi suspensa.

Leu. 24. Leuitici 24. Dominus filium mulieris Israëlitidis qui in iurgio blasphemauerat, iussit lapidibus obrui: ibidemque lex ista sancitur, & bis repetitur: *Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo populi, siue ille ciuis siue peregrinus fuerit. Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur.* Repetitio illa momentum rei & firmam legislatoris voluntatem insinuat.

Iudith 6. Cùm Achior potentiam Dei cæli commendaret, diceretque Iudæos ea tutos fore, si Deum piè colerent: indignatus Holofernes respõdit: *Quoniam prophetasti quòd gens Israël defendatur à Deo suo; ostendam tibi quòd non est Deus nisi Nabuchodonosor, cùm omnes quasi vnum hominem percusserim*, &c.

Ibid. 13. quæ blasphemia illi carè stetit. Nam & ipse manu feminæ absciso capite ibidem periit, & exercitus in fugam actus magnam partem à Iudæis concisus.

Antio-

Antiochus ob superbiam & blasphemiam inuisibili & insanabili plaga à Deo percussus est. Nam repentè dirus viscerũ dolor illum inuasit: mox curru excussus grauiter ad terram affligitur: insuper fœda phthiriasi corpus computrescens, & intolerabilẽ fœtorem exhalans, viuum à vermibus absumptum. 2.Mach.9.

Philisthæi maximis calamitatibus diuinitus oppressi fuere, quòd Arcam Domini indignè tractassent: & nisi eam breui remisissent, periculum erat ne omnes vsque ad internecionem delerentur. Vnde post septem menses eam cum honore restituêre: quo facto plaga cessauit. 1.Reg.5. & 6.

Cùm Bethsamitę Arcam Domini curiosè & parum reuerenter contra præceptum diuinum cap. 4. Numer. expressum intuiti essent, interfecti ex primoribus septuaginta viri, & ex plebeiis quinquaginta millia; diuino numine etiam conspectum curiosum morte vlciscente. Ibid.6.

Balthazar Rex Chaldæorum cùm sacra proferri iussisset, & ex illis cum suis optimatibus & concubinis potaret, repentè vltionem diuinam sensit. Nam in medio conuiuio, & comessantium lætitia, *apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum, in superficie parietis aulæ regiæ,* omnibus intuentibus & vehementer con- Dan.5.

ſternatis. Scripta ſunt autem hæc tria verba, MANE, THECEL, PHARES: quorum, interprete Daniele, hæc erat ſententia: MANE, *numerauit Deus regnum tuum, & compleuit illud:* hoc eſt, cōpleuit annos quibus regnum tuũ durare conſtituit. THECEL, *appenſus es in ſtatera, & inuentus es minus habens.* PHARES, *diuiſum eſt regnum tuum, & datum eſt Medis & Perſis.* Denique eadem nocte & ciuitas capta eſt, & Rex cum infinita hominum multitudine, & magna nobilitatis parte interfectus. Tria ex hoc facto colligimus. 1. Omnibus regnis certam periodum à diuina prouidentia conſtitutam, quâ expleta cōmutentur, & ad alios transferantur. 2. Singulorum Regum opera expendi, & inde plerumque ſtatui de ſpatio regnandi. 3. Regnorum ortus, interitus, durationes & tranſlationes à diuina prouidentia diſponi.

2.Mach.3. Heliodorus cùm ſacrum ærarium violato templi azylo ſpoliare conatur, Iudæis diuinam opem implorantibus, non ſolùm ipſe virtute numinis eſt prohibitus, ſed etiam grauiter ob ſacrilegium attentatum verberibus mulctatus, & milites quos ſecum duxerat ingenti pauore concuſſi. Apparuit enim illis eques vultu terribili, amictu ſplendido: cuius equus in Heliodorum impetu facto prio-

prioribus calcibus insiliens, illum grauiter affligit. Deinde conspecti duo iuuenes robore & pulchritudine excellenti, qui Heliodorum vtrimque inuadentes, flagellis ita excipiunt, vt de vita ipsius desperaretur. Verùm sacrificio pro illius salute oblato, subitò curatur. Hæc breuiter ex sacris. Nam exempla, quæ ex prophanis & aliis Ecclesiæ scriptoribus in hanc sententiam adduci possunt, sunt infinita. Nulla enim est natio, nulla prouincia, nullum oppidulum, vbi blasphemiæ, sacrilegia, & periuria non fuerint à numine sæpiùs vindicata: adeò vt hic metus vbique gentium plerumque homines ab istis flagitiis deterreat.

Mirum fortasse alicui videatur, quòd non 162
solùm vnius veri, summique Numinis, sed etiam falsorum numinum contemptores & sacrilegos legamus diuinitus fuisse punitos. Milites enim Xerxis qui fanum Cabirorum apud Thebanos (vbi Ceres colebatur) spoliandi causa intrare ausi fuere, omnes insania correpti, partim se in mare abiecere, partim è rupibus præcipitarunt: vt refert Pausanias in Bœoticis. Cùm Alexander Macedo Miletum vrbem Ioniæ munitissimam expugnasset, & quidam è militibus in templum Cereris, illius spoliandi causa irrupissent, repente omnium oculos obiectus ful-

regeretur; sed omnia vel fatali necessitate, vel temeritate fortunæ geri. Qua ratione doctiores plerique apud Iaponios & Sinenses etiam hoc tempore vel sunt Athei & omnis numinis contemptores, vel certè de negotio diuinitatis animo fluctuant.

Itaque cùm Ethnici in exemplis suprà commemoratis (dum in sacris suorum numinum sacrilegè agunt) peccent vel contra conscientiam, qua credunt ipsis aliquid diuinitatis inesse; vel contemptu generali numinis; mirum non est, si pœnam subinde senserint.

Neque his obstat, quòd inter blasphemos, sacrilegos, & periuros multò maior sit eorum numerus qui in hac vita non puniuntur, quàm qui puniuntur. Id enim non est signum defectus prouidentiæ, sed dilationis pœnæ. Ad prouidentiam pertinet non hîc omnia punire, sed sinere res agi suis motibus, præcipuâ vindictâ in futurum dilatâ: alioquin & genus humanum breui exhaustum foret, & virtutis officia seruiliter coacta, non libera, non ex ingenuo in bonum virtutis affectu profecta viderentur. Satis prouidētia se prodit, dum subinde miris & insolitis modis in hoc sæculo peccatoribus pœnas irrogat, idque in media hominum luce, omnibus animaduertentibus & obstu-

obſtupeſcentibus, ac diuinæ potentiæ manum ea in re agnoſcentibus.

CAPVT III.

Diſſolutio argumentorum quæ contra Prouidentiam obiiciuntur.

Primum argumentum contra Prouidentiam.

SI prouidentiâ Numinis mundus regeretur, non ſic inualeſceret improbitas, nec tam proſperos haberet ſucceſſus aduerſus innocentiam & probitatem. Nam ad prouidentiam Gubernantis maximè pertinet, improbis non dare licentiam graſſandi, ſed eos coërcere, & ad virtutem compellere: probos verò tueri, & ad honores ac opes euehere. Si in aliqua magna ciuitate peſſimi quique perpetuò dominarentur, & impunè aliis iniurias inferrent, & probi ciues ab eis oppreſſi iacerent; quis dixerit eam ciuitatem à prouido iuſtoque Rectore gubernari? Quare cùm in mundo tantam videamus ordinis perturbationem, quanta maior vix animo concipi poteſt, improbis vbique dominantibus, & omnia pro arbitrio gerentibus, probis miſerè afflictis & oppreſſis; quis credat illum prouidentia aliquâ ſuprema, quæ omnia iuſte diſponere deberet, regi? 165

regeretur; ſed omnia vel fatali neceſſitate, vel temeritate fortunæ geri. Qua ratione doctiores plerique apud Iaponios & Sinenſes etiam hoc tempore vel ſunt Athei & omnis numinis contemptores, vel certè de negotio diuinitatis animo fluctuant.

Itaque cùm Ethnici in exemplis ſuprà commemoratis (dum in ſacris ſuorum numinum ſacrilegè agunt) peccent vel contra conſcientiam, qua credunt ipſis aliquid diuinitatis ineſſe; vel contemptu generali numinis; mirum non eſt, ſi pœnam ſubinde ſenſerint.

Neque his obſtat, quòd inter blaſphemos, ſacrilegos, & periuros multò maior ſit eorum numerus qui in hac vita non puniuntur, quàm qui puniuntur. Id enim non eſt ſignum defectus prouidentiæ, ſed dilationis pœnæ. Ad prouidentiam pertinet non hîc omnia punire, ſed ſinere res agi ſuis motibus, præcipuâ vindictâ in futurum dilatâ: alioquin & genus humanum breui exhauſtum foret, & virtutis officia ſeruiliter coacta, non libera, non ex ingenuo in bonum virtutis affectu profecta viderentur. Satis prouidẽtia ſe prodit, dum ſubinde miris & inſolitis modis in hoc ſæculo peccatoribus pœnas irrogat, idque in media hominum luce, omnibus animaduertentibus & obſtu-

obstupescentibus, ac diuinæ potentiæ manum ea in re agnoscentibus.

CAPVT III.

Dissolutio argumentorum quæ contra Prouidentiam obiiciuntur.

Primum argumentum contra Prouidentiam.

SI prouidentiâ Numinis mundus regeretur, non sic inualesceret improbitas, nec tam prosperos haberet successus aduersus innocentiam & probitatem. Nam ad prouidentiam Gubernantis maximè pertinet, improbis non dare licentiam grassandi, sed eos coërcere, & ad virtutem compellere: probos verò tueri, & ad honores ac opes euehere. Si in aliqua magna ciuitate pessimi quique perpetuò dominarentur, & impunè aliis iniurias inferrent, & probi ciues ab eis oppressi iacerent; quis dixerit eam ciuitatem à prouido iustoque Rectore gubernari? Quare cùm in mundo tantam videamus ordinis perturbationem, quanta maior vix animo concipi potest, improbis vbique dominantibus, & omnia pro arbitrio gerentibus, probis miserè afflictis & oppressis; quis credat illum prouidentia aliquâ suprema, quæ omnia iuste disponere deberet, regi? 165

166 Respondeo, hoc argumento potissimùm Atheos niti: eodemque etiam fideles interdum conturbantur; & ipse Propheta Dauid se commotum insinuat Psalmo 72. Verùm facilis est solutio. Sicut enim duplex est finis, alter ad hanc vitam temporalem pertinens, nempe tranquillitas Reipubl. alter ad futuram, nimirum æterna gloria in cælis: ita quoque duplex est prouidentia consideranda, quarum altera disponit media ad obtinendum finem temporalem, altera ad finem æternum. Illa est humana & politica, vtpote sapientia humana nitens, & ad bonum politicum tendens: ista verò est diuina, vt quæ diuina sapientia constet, & æternum bonum spectet.

Cùm ergo dicitur, ad prouidentiam pertinere coërcere iniquos, non sinere eos dominari, &c. verum est si loquamur de prouidentia politica, & coërcitione temporali, &c. Cum enim hæc prouidentia instituta sit ad conseruandam pacem temporalem, eius munus est impedire (quantum fieri potest) omnia scelera, quibus pax temporalis turbatur. Vnde si aliqua sit Respublica in qua flagitia impunè committantur, rectè iudicamus illam Gubernatore destitui, vel certè hunc iniquum esse, ac tyrannum.

167 Si verò loquamur de prouidentia illa suprema,

prema, falſum eſt ad illius munus ſpectare, vt non permittat impios temporaliter dominari. Quinimò contrarium planè ad illius munus ſpectat, nimirum vt res omnes ſuis facultatibus inſtructas ſinat ad certum tempus ferri ſuis motibus: idque ob multas cauſas.

Cur prouidentia in hoc mundo ſinat plerumq; res ferri ſuis motibus.

Primò, Vt ſponte ad virtutem feramur, non amara neceſſitate compulſi. Virtus enim coacta non eſt virtus, ſed ſeruitus. Vera virtus non formidinè pœnæ, ſed honeſti amore officium præſtat. Itaque vt vera virtus ac perfectum meritum locum habeat, neceſſarium fuit, vt diuina prouidentia homines non cogeret, ſed ſuo arbitrio & libertati relinqueret.

Secundò, Quia dignitas æterni præmij tanta eſt, vt abundè ſufficiat, ſi benè conſideretur, ad noſtros affectus ſui amore inflammandos, & ad omnem virtutem ac ſanctitatem excitandos. Itaque contra dignitatem illius boni foret, ſi homines ad illud proſequendum compellerentur.

Tertiò, Pari modo æterna ſupplicia, ſi benè ſuis pendantur momentis, abundè ſatis ſunt ad hominum animos ab omnibus flagitiis deterrendos. Vnde etiamſi Deus non caſtigaret homines in hac vita, non tamen eius prouidentia eſſent deſtituti. Suffi-

cit enim vt promittat præmia, & minetur ſupplicia in futurum.

Quartò, Si diuina prouidentia ſemper pro meritis flagitia plecteret in hac vita, ſicut facit prouidentia politica, breui mundus foret exhauſtus. Vnde & pauciſſimi eſſent virtutis cultores, & hominibus ſceleratis non pateret aditus ad ſalutem.

Quintò, Malignitas iniquorum non fruſtrà à Deo permittitur, quia per illam excitatur, & exercetur, & illuſtriùs apparet virtus iuſtorum; & datur occaſio maioris meriti & coronæ. Tolle ſæuitiam tyrannorum, non erit gloria martyrum: tolle iniurias iniquorum, non apparebit patientia iuſtorum. Infinita ſeges bonorum mundo deerit, ſi Deus iniquos in hac vita ſemper coërceat. Eadem malignitas ſeruit ad punienda peccata tam iuſtorum (quæ ipſi ſubinde committunt) quàm iniquorum: vt ex Sacris litteris conſtat. Sic Deus ſæpè malitia & ambitione Aſſyriorum, Chaldæorum, Perſarum, Ægyptiorum, Romanorum, & aliorum impiorum vſus eſt, ad populum Iudaicum aliaſque gentes caſtigandas, permittens eos iuxta certam temporum, locorum, perſonarum, calamitatum & ſuppliciorum menſuram in populum Dei aliaſque nationes graſſari. Et hanc rationem omnibus ſæcu-

sæculis seruauit, & seruabit vsque ad mundi consummationem.

Sextò, Præterea discimus ex hac prouidentia, non esse magni pendenda ista temporalia, vt quæ bonis & malis sint communia, & quibus mali magis abundant quàm boni. Deinde quanta sint ea bona quæ Deus suis cultoribus promisit. Si enim inimicis suis, qui ipsum assiduè iniuriis afficiunt, tribuit ista temporalia, quæ multis adeò videntur splendida: qualia & quanta sunt ea, quæ suis amicis & filiis toto corde ipsum colentibus reseruauit?

Denique hæc ratio prouidentiæ maximè commendat diuinam benignitatem, quæ dum lentè procedit ad vindictam, expectat peccatores ad pœnitentiam. Neque tamen omnino expers est iustitiæ & seueritatis; quia sæpè miris modis etiam in hac vita peccata punit, vt homines intelligant illum non dormire, sed suo tempore omnium rationem exacturum. Ex quibus patet, hanc prouidentiam, quæ tantam perturbationem in rebus humanis permittit, esse perfectissimam, & summa ratione subnixam. Illa enim perturbatio ordinis est temporalis, & quasi momentanea, breuiq; æterna quiete & εὐταξίᾳ commutabitur. Qui hoc considerat, non solùm hac rerum humanarum iactatione non

non offendetur; sed admirabitur, & laudabit diuinam prouidentiam, quæ tam sapienti consilio illam permittit.

Secundum Argumentum contra Prouidentiam.

168 EXPERIENTIA docet, cuique sua ferè negotia succedere pro ratione industriæ quam adhibet, non pro ratione iuris quod obtinet: vnde plerumque qui iniquissimas causas fouent, superiores euadunt. Quod est indicium quemque suæ relictum prouidentiæ, nec aliam homini quærendam. Vide suprà cap. 1. num. 5. Hoc argumento vsus est ante aliquot annos quidam Dux hæreticorum multis victoriis clarus: cui cùm quidam Princeps Catholicus ab illo in bello captus, diuinam prouidentiam commemoraret; ille subridens, manu ensis sui capulo admota, respondit, Hac prouidentia nitendum.

Respondeo huius argumenti solutionem patêre ex superiore. Idcircò enim plerumq; negotia hominibus secundùm industriam quam adhibent, succedunt: quia suprema prouidentia statuit permittere, vt res, durante hoc æuo vitæ mortalis, suis agantur motibus, laxissimis habenis in vtramquè partem naturæ humanæ concessis. Itaque vbi maior industria vel potentia, ibi plerumque suc-

succeſſus felicior: non vbi maior iuſtitia vel æquitas. Cur autem hoc ita ſtatuerit, ſuprà multæ rationes allatæ.

Adde, Etſi plerumque conatus iniquorum videantur ipſis ad tempus ex voto ſuccedere, cùm potentia præualent: id tamen non eſt diuturnum, & illa proſperitas ſæpè multis aduerſitatibus & afflictionibus temperatur. Nam plerique vel in ipſis exordiis, vel in progreſſu, cùm ſe planè firmos & ſecuros exiſtimant, miſerrimè euertuntur. Videre id eſt Primò in celeberrimis monarchiis, quæ ſuis temporibus maximè floruerũt. Nam Aſſyriorum monarchia euerſa eſt à Chaldæis: Chaldæorum à Perſis & Medis: Perſarum à Græcis: Græcorum à Romanis: & Romanorum nunc mirè acciſa, & ad magnas anguſtias redacta. Deinde in ſingulis monarchiis quantæ extitere calamitates, & clades etiam eorum qui potentiſſimi videbantur? Nabuchodonoſor in ſumma proſperitate poſt tot gentes ſubactas & euerſas, repentè cæleſti ſententia perculſus, ad loca deſerta & ferarum vitam ablegatur. Balthazar eius nepos epulis & lætitiæ deditus, eadem nocte capta ciuitate, occiditur. Cyrus poſt tot victorias, miſerrimè à Scythis, amiſſo exercitu, trucidatur. Xerxes cum exercitu in quo tricies centena millia pugnatorum,

169

torum, à Græcis turpiter vincitur & pænè deletur. Alexander Magnus, deleto Persarum imperio, & aliis plurimis regnis breui tempore subactis, absque herede moritur; & suis Ducibus regna parta diuisit: qui paulò pòst mutuis cladibus se confecere, & Romanis in prædam cessere. Ipsi verò Romani quantis laboribus & incommodis creuere? Quot cladibus sæpè attriti, & pænè vsque ad internecionem deleti? Quot bellis intestinis afflicti? Quantas suorum Ducum & Imperatorum crudelitates perpessi? Quot eorum Duces & Imperatores post infinitas curas & labores tandem crudeliter occisi, & ignominiosè tractati? Infinitum esset omnia persequi. Si quis enim historias tum veteres, tum recentiores lustret, singulis sæculis inueniet plurimos, quorum iniqui conatus, etsi potentia & armis essent instructissimi, infelices exitus habuere, prouidentia numinis manifestè se inserente, & iniquas moli-
Psal. 32. tiones disturbante; iuxta illud Psalmi: *Dominus dissipat consilia gentium: reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia Principum. Consilium autem Domini in æternum manet: cogitationes eius in generationem & generationem.*

Ter-

Tertium Argumentum.

VIDEMVS res eas quæ natura constant, semper eodem modo procedere, eumdemque cursum & ordinem tenere; solem oriri, occumbere, remeare in suos circulos, suoque accessu & recessu solitas anni tempestates efficere: item sublunaria omnia oriri & occidere, & alia ex aliis sine fine procreari ad speciei perpetuitatem. Atqui hæc omnia vi naturæ, quæ tam ratum ordinem tenere consueuit, ita procedunt: ac proinde præter naturam nulla alia prouidentia requirenda; nulla præmia aut supplicia exspectanda. 170

Respondeo: Hoc argumento nouissimis temporibus homines Atheos vsuros, insinuat S. Petrus Epist. 2. cap. 7. *Venient*, inquit, *in nouissimis diebus in deceptione illusores* (qui mysteria fidei nostrę irrident) *iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim Patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ.* Ad quod ipse respondet: Promissiones diuinas quibus æternum regnum promisit, non esse idcircò vacuas putandas, quòd videantur in longum differri: quia quod nobis longum, Deo est breuissimum: cùm mille anni, apud eum qui æternitatem

complectitur, ſint inſtar diei vnius, imò inſtar momenti. Deinde omnem illam moram procedere ex illius benignitate, qua omnes ad ſalutem expectat. Errare verò eos, qui mundum in eodem ſemper ſtatu perſeuerare exiſtimant: nam & olim aquis deletum, & in futurum igni delendum reſeruari: tunc nouos cælos & nouam terram exhibitum iri. His adde, omnia ea quæ naturæ vi effici videntur, eſſe opera intelligentiæ & prouidentiæ: tantum abeſt vt hæc inter ſe pugnent. Nam & cælorum motus, & aſtrorum ſitus, & terrarum, montium, fluminum, marium diſpoſitionem; & animantium ac plantarum formas, ortus, incrementa, propagationes, opus eſſe prouidentiæ, ſuprà luculentè demonſtratum. Neque conſtantia rerum prouidentiam excludit, cùm hanc ab ipſa prouidentia acceperint, vt ſeruiant humano generi, donec terminus huius æui mortalis à Deo præſtitutus aduenerit.

Quartum Argumentum.

171 QVARTVM Argumentũ ſumitur ex ſimilitudine naſcendi, creſcendi, ſeneſcendi, moriendi, quę hominibus intercedit cum beſtiis: & ex membrorũ conformitate. Hinc enim videtur rectè colligi, ita homines funditus extingui per mortẽ, ſicut cetera animãtia. Reſpon-

Reſpondeo id peſſimè colligi. Etſi enim corporis affectibus homo ſit ſimilis beſtiis; animi tamen conditione illis infinitè eſt pręſtantior: adeò vt animo ſit ſublimior magiſque affinis Deo & ſpiritibus incorporeis, quàm corpore beſtiis. Itaque nihil mirum ſi corpore tabeſcēte animus ſuperſtes maneat, & ſpiritibus aggregetur. Verùm hoc argumentum potiùs ad librum ſecundum pertinet, vbi ex profeſſo de animorum immortalitate agitur: ſecundariò tamen & ex conſequenti oppugnat etiam Prouidentiam.

Quintum Argumentum.

SI eſt aliquod numen, credibile eſt illud rebus humanis ſe non miſcere, ſed ſeipſo beatum & contentum, æternum æuum ducere, ſemotum à curis mortalium. Tum quia indignum videtur eius maieſtate, ad tam vilia & minuta deſcendere: tum quia ſeipſo beatum, nihil extra ſe quærit: tum quia per res humanas, vtcumque ſe habeant, nulla poteſt ei fieri acceſſio, aut deceſſio. Vide ſuprà num. 7. 172

Reſpondeo ita ratiocinari Epicurum, Lucretium, Plinium, & alios quoſdam veterum, qui diuinam mentem anguſtiis ſuæ mentis metiebantur. Et ſanè ſi mens diuina foret limitata, neque vim intelligendi infi-

nitam haberet, ratio illa esset valdè probabilis. Tunc enim longè melius esset ipsam rebus humanis non attendere: tum quia sine molestia tam *multiplici & tristi ministerio* (vt Plinius loquitur) non posset vacare, tum quia à melioribus & iucundioribus auocaretur. Sed nimis rudis, Deoque indigna est ista imaginatio. Sicuti enim essentia diuina est infinita, & vniuersum ens in se eminenter continet: ita etiam intelligentia infinita est, & ad omne intelligibile se extendit, idque absque labore & conatu, sola naturæ necessitate. Neque multiplicitas rerum impedit attentionem ad singula: quia tam perfectè considerat singula, quàm si ea sola proposita haberet, cùm ad singula lumen infinitum conferat. Insinuat illud præclarè Scriptura sacra, tum aliis locis plurimis, tum Ecclesiastici 23. Ὀφθαλμοὶ κυρίου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροι, ἐπιβλέποντες πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων καὶ κατανοοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη. *Oculi Domini decies millies* (infinities) *sole lucidiores, inspicientes omnes vias hominum, & considerantes in absconditis partibus*; id est, omnia quæ in penitissimis cordis recessibus latent. Itaque hæc consideratio minimorum non est indigna diuina Maiestate, sed maximè digna; imò necessaria: quia alioquin in Deo esset infinitarum rerum ignoran-

norantia. Et quamuis res & actiones humanæ viles ſint ; non tamen eſt vilis earum intelligentia, & diiudicatio : neque vilis eſt iuſtitiæ ratio, qua illis congrua merces perſoluitur.

Nec obſtat quòd Deus ſeipſo ſit pleniſſimè beatus. Hoc enim ſolùm probat, ipſum extra ſe nihil agere, neque curam rerum gerere eo fine, vt inde beatior reddatur, aut ſibi aliquid commodi acquirat: non autem probat abſolutè, eum nihil extra ſe moliri. Quia cùm ſit ſummum bonum, atque adeò totius bonitatis plenitudo, totum vniuerſi bonum eminenter in ſe cótinens; congruentiſſimum erat, vt illum fontem apud ſe concluſum non retineret, ſed ſineret emanare in creaturas ſecundùm varios gradus & ſpecies rerum, & menſuram capacitatis cuiuſque, ſingula in ſuo ordine creando, formando, conſeruando, & ſuum in finem dirigendo. Bonum enim eſt ſui diffuſiuum. Nulla itaque inopia, nulla propriæ vtilitatis aut commodi ratio Deum impulit ad res moliendas, & gubernandas; ſed ſupereminens ipſius bonitas : nimirum, vt ea in res creatas pro earum captu diffunderetur, & cum eis communicaretur. Denique rerum etiam minutiſſimarum : vt muſcarum, culicum, vermiculorum notitiam & prouidentiam gerere, ſu- 173

prà copiosè demonſtratum eſt: quantò magis hominum, qui animo ei quàm ſimillimi.

174 Dicet aliquis, Deum quidem ſcire quid homines agant, dicant, cogitent; nihil tamen curare: ſicut magni Principes, quorum ſtatus in tuto eſt, parum curant, quid plebs de illis dicat. Sed hoc abſurdiſſimè dicitur. Cùm enim homo ſit opus Dei, cuius menti ipſe leges iuſtitiæ omniſque virtutis impreſſit; maximè ad illum pertinet illius curam gerere, vt ſecundùm illas leges viuat. Ad opificem enim pertinet curare ſuum opus, vt perfectum euadat: ad legiſlatorem, vt leges, quas ſuis ſubditis impoſuit, ſeruentur. Parentis intereſt quomodo ſe gerant filij. Deus autem omnium parens. Nemo architectum probauerit, qui palatium à ſe conſtructum, impolitum relinquit, & conſeruare negligit, ita vt nemini ſit commodum; nemo legiſlatorem, qui conditis optimis legibus, nullam curam adhibet vt executioni mandentur, ſed omnia permittit ſubditorum arbitrio: nemo parentem, cui nulla de filiorum moribus & vita eſt cura. Quantò minùs probandus eſſet ille Deus, qui tam eximium opus à ſe factum negligeret, & nullam rerum humanarum curam gereret, præſertim cùm facillimè, & abſque omni labore poſſit eas optimè gubernare? Deni-

que

que quis eſt Principum, qui non magnopere curet, quomodo ſubditi in ſua præſentia & conſpectu ſe gerant, quid dicant, quid agant; an leges ſeruent, an eas violent & contemnant; honorem an contumeliam, laudes an conuitia ingerant? Imò quis priuatus adeò brutus eſt, qui iniurias & honores non ſentiat? Atqui Deus vbique præſens eſt: omnia audit, omnia videt, omnes cordis latebras introſpicit; omnia in eius oculis & præſentia geruntur. Fatuum itaque eſt, putare eum dictis, factis, & cogitatis hominum non tangi, non exacerbari, non delectari. Quò maior eſt illa maieſtas, illa ſapientia & potentia, & quò maiora eius in nos beneficia: eò magis & acriùs omnes iniurias & legum ſuarum præuaricationes ſentit & ponderat, & ſuo tempore vindicabit.

Hactenus de prouidentia numinis: atque hîc eſto finis lib. 1. Sequitur liber ſecundus, qui de animi immortalitate.

DE IMMORTALITATE ANIMORVM LIBER II.

1
IBRO ſuperiore demonſtrauimus diuinam prouidentiam; hoc verò probanda nobis animi immortalitas. Sunt quidem hæc duo dogmata adeò inter ſe connexa, vt ſe viciſſim ſtatuant & tollant. Si enim eſt prouidentia, neceſſe eſt animum poſt hanc vitam ſupereſſe, vt pro meritis accipiat. Et ſi animus poſt hanc vitam manet ſuperſtes, oportet eſſe prouidentiam, quæ illi pro meritis compenſet, vt ſuprà ex Chryſoſtomo obiter oſtenſum eſt. Rurſus ſublata prouidentia, tollitur animę immortalitas: & ſublata animæ immortalitate, neceſſe eſt tolli prouidentiam; qua de re plura ſuo loco dicturi ſumus. Quia tamen dogma immortalitatis multis aliis rationibus ſtabiliri poteſt, nec pauci ſunt qui de eo ambigant, etſi numen non omnino negare videantur; operæpretium cenſui hanc rem accuratiùs & ſeorſim diſcutere.

Agi-

Digitized by Google

Agimus de anima hominis, non brutorum. Hanc enim mortalem esse constat, cùm nihil appetat, nec vlla re delectetur, nisi quæ ad corporis commodum aut voluptatem pertineat. Igitur animam humanam (quæ & *animus* & *mens* dicitur, quatenus intelligentia & libertate prædita est) immortalem esse, multis argumentis ostendi potest, quæ breuiter & dilucidè in medium adferemus.

Ac primùm si auctoritate agendum sit, 2
quicumq; sapientia maximè fuere illustres, statuerunt animos hominum esse immortales. nimirum sapientes Hebræorum, Chaldæorum, Ægyptiorum cum suo Trismegisto Mercurio; Indorum, Gallorum, quos Druidas vocabant; Pythagorici & Platonici cum suis antesignanis: Stoici quoque animum post funera superstitem esse voluerũt: etsi in eo plerique eorum hallucinati sint, quòd existimarent omnes animos esse particulas ex anima mundi (quam Deum esse arbitrabantur) delibatas, & certa specie insignitas: quam speciem in mundi conflagratione essent perdituri, eaque amissa in simplicem formam, nimirum in animam mundi, reuersuri: sicut corpora mixta resoluentur in elementa ex quibus formata. Quid Aristoteles hîc senserit, est satis ambiguum:

quia variè loquitur. Libro tamen secundo De ortu animalium cap. 3. apertè dicit *solam mentem foris subire corpus, & solam quid diuinum esse: eò quòd ipsius operationi corporalis operatio non communicet.* Ceteras animas vult in materia vi seminis ingigni, eò quòd omnis earum operatio à corpore pendeat. Hîc manifestè docet animum humanum à corpore non pendere, ac proinde vi seminis non nasci, sed foris venire. Vnde plerique Aristotelis sectatores hanc sententiam illi tribuunt. Denique eamdem sententiam clarè & indubitanter tenuere omnes qui vitæ sanctitate, vel insigni probitate, vel prophetiæ dono, vel miraculorum patratione celebres extiterunt. Qui illam negarunt, ferè improbi fuere & impij; vt Epicurei, & Athei.

5 Si verò rationibus philosophicis hæc res discutiatur, parum quoque aduersæ sententiæ præsidij. nam ratio præcipua qua aduersa sententia nititur, est valdè infirma. Ea ex similitudine corporum, quæ hominibus cum brutis animantibus intercedit, desumitur. Videmus enim homines & bruta similiter concipi, formari, nasci, ali, augescere, senescere, mori: similibus constare partibus tum internis, tum externis, quæ singulæ similes vsus in vtrisque habeant. Sicut ergo mo-

Præcipua ratio sententia aduersa.

moriente & expirante bruto, in nihilum euanescit eius anima, nec quidquam illius post corpus superest: ita dicendũ videtur, moriente homine, animam eius in nihilum redire.

Verùm hæc ratio nullius est momenti. Etsi enim inter homines & bruta magna sit affinitas, si corporis structura, & singularum partium vsus spectetur: inter animam tamen hominis, qua parte ratione prædita est, & Mens dicitur, & animam brutorum, infinita est distantia: ex qua meritò colligimus, illam vtpote superioris & diuini ordinis, non interire; etsi hæc vnà cum corpore extinguatur. *Soluitur ea ratio.*

4 Nam bestiæ nullo modo percipiunt ea quæ ad homines pertinent: nec vlla est inter hos & illas negotiorum & cõsiliorum communicatio. Nesciunt canes & equi, an dominus sit diues an pauper, nobilis an ignobilis, senex an iuuenis, sanus an æger, matrimonio iunctus an cælebs, pius an impius, Italus an Germanus; nihil horum distinguunt, aut apprehendunt; vnde nec gaudium, nec mœrorem ex iis quæ hominibus obueniunt, concipere possunt. Vident solem & lunam, arbores & domos, vrbes & villas: sed non cogitant quid illa sint, aut quem vsum habeant, aut vnde proueniant. Tota eorum notitia ad pauca est restricta & limi- *Brutorum cognitio & appetitio valdè angusta.*

limitata, nempe ad ea quæ ad paſtum & venerea pertinent, vel naturæ eorum ſunt amica aut inimica: de his ſolis pro ſuo captu iudicant, idque confuſo & bruto modo, ſub imagine commodi vel incommodi, conuenientis vel aduerſantis, ea concipiendo. Non alia ratione amant herum, niſi quia per phantaſiam apprehendunt illũ ſpecie commodi, quòd pabulum illis ſuppeditet, vel corpus benè afficiat: nec alia ratione ouis fugit lupum, niſi quia naturæ inſtinctu concipit vt ſibi aduerſum: cauſas commodi & incommodi non cogitant.

Brutorum animantiũ animas eſſe mortales.

Itaque cùm bruta animantia habeant notitiam adeò rudem & reſtrictam, nec quidquam norint, niſi quod ad corporis & vitæ conſeruationem pertinet, nec vlla re delectentur aut doleant, niſi quatenus ea res corpus benè aut malè afficit: manifeſtè colligimus, animam eorum ſimul cum corpore interire. Si enim anima cognoſcendo & appetendo non poteſt ſe eleuare ad aliquid quod eſt ſupra corpus, & propriè ad naturam ſpiritalem pertinet; perſpicuum eſt ipſam non [illegible]e ſpiritalem, nec ſupra corpus eleuatam, [illegible] naturæ corporeæ penitus immerſam: [illegible]ſtantia enim rei cognoſcitur ex operatione: o[illegible]tio verò ex obiecto circa quod [illegible]que cùm hoc obiectum eiuſque

ratio

ratio formalis (quæ est commodum vel incommodum corporis) corpus tantùm respiciat; necesse est substantiam animæ corpori adstrictam esse.

At longè aliter se res habet in homine.

Prima Ratio.

Qvia cognitio eius est omnino illimitata. Concipit enim omnia rerum genera, omnes gradus naturarum; neque solùm ea quæ sunt, sed etiam quæ non sunt. Fingit animo quidlibet, & nouos in mente sua architectatur mundos: concipit rationes rerum vniuersales, à singularibus, à materia sensibili, à loco & tempore abstractas, easque per se contemplatur. Inquirit rerum omnium rationes, causas, effectus, proprietates, & de omnibus iudicat. Hæc omnia manifesta sunt argumenta, mentem humanam non esse corpori immersam, sed substantiam spiritalem, à corpore separabilem. Nam omnes hi actus nullum habent ordinem ad corporis commoda, sed sunt ornamẽta solius animi. Ipsa quoque obiecta non concipiuntur vt corpori amica aut sensui, gustandi vel tangendi gratia; sed secundùm proprias rationes, vt vera & æternis rationibus conformia, quo modo ad solum animum, & nullo modo ad corpus pertinent.

5 *Cognitio hominis illimitata.*

Secun-

Secunda RATIO.

6 QVIA appetitio humana similiter est illimitata & infinita. Non enim solùm appetit ea quæ ad corpus pertinent, nempe pastum & venerea, sicut bestiæ; sed extendit se ad omne verum, appetendo omnis veri notitiam & contemplationem: nec solùm ad omne verũ, sed etiam ad omne bonum, ad quod appetitus & amor omnium & singularum rerum se profert. Singulæ enim res suo modo amant quod naturæ ipsarum est consentaneum. Homo verò omnia illa suo amore complectitur, cùm non solùm sibi commoda appetat, sed etiam cuique rei ea omnia, quæ ipsi sunt cõsentanea, exoptet, & quantum in se est procuret. Itaque & sibi & rebus omnibus appetit omnia congrua: sibi in cognitione, seu vt Philosophi loquuntur, in esse cognito: rebus singulis in esse reali. Hinc patet quantopere vis appetendi in homine sit eleuata supra materiam, & corpoream conditionem.

Tertia RATIO.

7 IDEM confirmatur ex eius delectationibus & oblectamentis. Delectatur enim maximè contemplatione veritatis, & ipsa veritate: delectatur rerum omnium pulchritudine

dine & ſpecie, & mirando quod in ſingulis elucet artificio: delectatur proportionibus, & mathematicis diſciplinis: delectatur operibus religionis, pietatis, iuſtitiæ, & aliarum virtutum officiis: delectatur fama, honore, laude, gloria, imperio. Hæc omnia ſunt propria animi bona, eaque homo tanti facit, vt omnia quæ ad corporis commoda pertinent, contemnat, & nihili æſtimet. Itaque cùm mentis humanæ tanta ſit capacitas, & tam latè patens ſinus, vt omnia complectatur, & totam entis latitudinem, altitudinem, & profunditatem ambiat, & in ſe ipſa, ac intra ſe condat; habeatque proprias notiones, appetitiones, amores, delectationes, & propria ornamenta, quæ nihil ad corporis commoda pertinent, idque circa obiecta ſpiritalia, vel ea quæ à corporis commodis ſunt aliena, & hæc longè pluris æſtimet quàm corporis bona: perſpicuum eſt eam longè corpore eſſe ſuperiorem, & diuinæ cuiuſdam indolis, quæ à carnis commercio minimè pendeat.

Quarta RATIO.

IDEM probatur ex dominio animi ſupra corpus, & arbitrij libertate. Ita enim dominatur animus corpori & omnibus affectibus, vt nulli vel bonis oblatis, vel tormen-

tis

non esset capax boni infiniti: imò nec desiderium suum vltra ea, quæ vitæ corporali sunt accommodata, proferre posset; vt in ceteris animantibus cernitur. Corpus enim & materia, formarum appetitum & capacitatem restringit.

11 Vnde quò forma est magis materialis, eò angustior & minùs capax: quò verò est eleuatior & spiritalior, eò amplior & capacior, & ad plura se extendit, vt se perficiat. quod perspicuum fiet, si quis formarum gradus consideret. Nam res inanimæ, vt saxa & metalla, earumque formæ, quia maximè materiales, nihil extra se appetunt, nec aliquid ad suam perfectionem moliuntur, sed in se quietæ & mortuæ manent. Plantæ verò, quia earum forma magis est eleuata, suo modo appetunt alimentum, illudque extrinsecus attrahunt, immutant, distribuunt per vniuersum corpus, & in se conuertunt, deinde flores, fructus, semina, & frutices emittunt; sicque assiduè ad sui augmentum, conseruationem, perfectionem & propagationem operantur. Verùm nullum habent alimenti sensum, nullam inde voluptatem, vel ex contrario dolorem percipiunt. Animalia, quòd forma eorum in altiori sit gradu, non solùm faciunt omnia quæ plantæ, sed etiam habent notitiam & sen-

Quinque formarum gradus.

Digitized by Google

ſenſum ſui alimenti, ad illud ſe mouent, illud inquirunt, ex eius vſu voluptatem, ex inopia moleſtiam percipiunt. Verùm tota eorum notitia & affectio inter anguſtos limites eſt reſtricta. ſolùm enim ad corporis commoda & incommoda ſeſe extendit, ita vt nihil aliud percipiant, nihil aliud appetant & fugiant, nulla alia re delectentur & doleant: manifeſtum id eſt indicium, animam eorum à corpore pendere. Ideò enim nihil percipit, nihil appetit, niſi ad corporis vel vitæ corporalis quietem & commodum pertinens, quia ſine corpore eſſe non poteſt: & ita totum ipſius bonum à corporis bono dependet. Supra animalia cetera eſt homo, anima rationali ſeu mente præditus, cuius notitia & affectio non eſt limitata ad ea quæ corporali vitæ congruunt, ſed omnino illimitata, extendens ſe ad omne verum, & omne bonum (vt ſuprà oſtenſum eſt) quæ nullum ordinem ad corpus habent. Vnde eius capacitas tum in cognoſcendo, tum in appetendo, tum in delectatione percipienda eſt infinita, non ſecùs ac capacitas ſpirituum ſeparatorum, ſeu Intelligentiarũ cæleſtium: quod eſt euidens argumentum animum hominis non eſſe corpori aſtrictum.

Quod etiam inde confirmari poteſt. Idcircò enim ſubſtantiæ ſeparatæ habent vim 12

tis intentatis aut etiã irrogatis cogi possit, vt aliquid dicat aut faciat quod non vult, aut propositum mutet: vt infinitis constat exemplis. Idem ostendit Iosephus in opusculo cui titulus, Ὅτι αὐτοκράτωρ τῶν παθῶν ὁ λογισμός, *Quòd Ratio affectuum sit domina.* Huius rei non potest alia causa assignari, nisi quia animus à corpore minimè pendet, sed sui iuris est, sui mancipij, sui arbitrij & consilij. Vnde ea quæ corporis sunt, ita æstimat, ac si ad se minimè pertinerent, suis bonis nixus & contentus. Contrarium cernitur in bestiis. Earum enim anima cùm tota sit corpori mancipata, & secundùm suum esse à corpore pendeat, necessariò fertur ad ea quę corpori sunt commoda, & fugit ea quæ corpori aduersa. Vnde nec affectus suos, nec externos motus habet in sua potestate.

Quinta RATIO.

9 SI animus omnino penderet à corpore, nec posset extincto corpore consistere, nihil adeò horreret ac mortem, nec quidquam adeò illi esset charum, quod non libenter ad mortem arcendam expenderet. Mors enim corporis animum omni bono spoliaret, essetque summum eius malum; & vita præsens summum bonum. Itaque nihil æquè ac ipsa mors, qua funditus interiret, ei esset

Digitized by Google

esset pertimescendum; & nihil perinde vt vita præsens foret amandum, prosequendum & tuendum. Atqui contrarium docet experientia quotidiana. Plurimi enim vitam istam parui æstimant, etsi omnibus bonis fortunæ circumfluentem, eamque pro laude, pro fama, pro libertate, pro vitando de-
decore, pro virtutis pulchritudine libenter 11
profundunt: nec desunt qui manu sua illam abrumpant, vt dedecus aliquod vel molestiam animi declinent, vel laudem consequantur. tanti quæ ad animum pertinent æstimantur præ illis quæ ad corpus.

Sexta Ratio.

Tanta est capacitas animi & amplitu- 10
do, vt nullæ opes, nullæ dignitates, nulla regna, nec totius quidem orbis imperium, nullæ voluptates, nulla denique bona finita ipsius desiderium explere possint; sed opus ad hoc sit bono immenso & illimitato, in quo totius boni plenitudo eminenter contineatur. Insinuat hoc Propheta cùm ait: *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* quasi dicat: Nulla res alia me satiare poterit, nisi manifestatio gloriæ tuæ, quæ bonum infinitum. Et S. Augustinus: *Fecisti nos ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* Si ad corporis angustias animus esset restrictus,

Psal. 16.

Lib. 1. confess. cap. 1.

limitata, nempe ad ea quæ ad pastum & venerea pertinent, vel naturæ eorum sunt amica aut inimica: de his solis pro suo captu iudicant, idque confuso & bruto modo, sub imagine commodi vel incommodi, conuenientis vel aduersantis, ea concipiendo. Non alia ratione amant herum, nisi quia per phantasiam apprehendunt illũ specie commodi, quòd pabulum illis suppeditet, vel corpus benè afficiat: nec alia ratione ouis fugit lupum, nisi quia naturæ instinctu concipit vt sibi aduersum: causas commodi & incommodi non cogitant.

Brutorum animantiũ animas esse mortales.

Itaque cùm bruta animantia habeant notitiam adeò rudem & restrictam, nec quidquam norint, nisi quod ad corporis & vitæ conseruationem pertinet, nec vlla re delectentur aut doleant, nisi quatenus ea res corpus benè aut malè afficit: manifestè colligimus, animam eorum simul cum corpore interire. Si enim anima cognoscendo & appetendo non potest se eleuare ad aliquid quod est supra corpus, & propriè ad naturam spiritalem pertinet; perspicuum est ipsam non esse spiritalem, nec supra corpus eleuatam, sed naturæ corporeæ penitus immersam. Substantia enim rei cognoscitur ex operatione: operatio verò ex obiecto circa quod versatur. Itaque cùm hoc obiectum eiusque

ratio

ratio formalis (quæ eſt commodum vel incommodum corporis) corpus tantùm reſpiciat; neceſſe eſt ſubſtantiam animæ corpori adſtrictam eſſe.

At longè aliter ſe res habet in homine.

Prima RATIO.

QVIA cognitio eius eſt omnino illimitata. Concipit enim omnia rerum genera, omnes gradus naturarum; neque ſolùm ea quæ ſunt, ſed etiam quæ non ſunt. Fingit animo quidlibet, & nouos in mente ſua architectatur mundos: concipit rationes rerum vniuerſales, à ſingularibus, à materia ſenſibili, à loco & tempore abſtractas, eaſque per ſe contemplatur. Inquirit rerum omnium rationes, cauſas, effectus, proprietates, & de omnibus iudicat. Hæc omnia manifeſta ſunt argumenta, mentem humanam non eſſe corpori immerſam, ſed ſubſtantiam ſpiritalem, à corpore ſeparabilem. Nam omnes hi actus nullum habent ordinem ad corporis commoda, ſed ſunt ornamẽta ſolius animi. Ipſa quoque obiecta non concipiuntur vt corpori amica aut ſenſui, guſtandi vel tangendi gratia; ſed ſecundùm proprias rationes, vt vera & æternis rationibus conformia, quo modo ad ſolum animum, & nullo modo ad corpus pertinent.

5 *Cognitio hominis illimitata.*

Secun-

Secunda RATIO.

6 QVIA appetitio humana similiter est illimitata & infinita. Non enim solùm appetit ea quæ ad corpus pertinent, nempe pastum & venerea, sicut bestiæ; sed extendit se ad omne verum, appetendo omnis veri notitiam & contemplationem: nec solùm ad omne verũ, sed etiam ad omne bonum, ad quod appetitus & amor omnium & singularum rerum se profert. Singulæ enim res suo modo amant quod naturæ ipsarum est consentaneum. Homo verò omnia illa suo amore complectitur, cùm non solùm sibi commoda appetat, sed etiam cuique rei ea omnia, quæ ipsi sunt cõsentanea, exoptet, & quantum in se est procuret. Itaque & sibi & rebus omnibus appetit omnia congrua: sibi in cognitione, seu vt Philosophi loquuntur, in esse cognito: rebus singulis in esse reali. Hinc patet quantopere vis appetendi in homine sit eleuata supra materiam, & corpoream conditionem.

Tertia RATIO.

7 IDEM confirmatur ex eius delectationibus & oblectamentis. Delectatur enim maximè contemplatione veritatis, & ipsa veritate: delectatur rerum omnium pulchritudine

dine & ſpecie, & mirando quod in ſingulis elucet artificio: delectatur proportionibus, & mathematicis diſciplinis: delectatur operibus religionis, pietatis, iuſtitiæ, & aliarum virtutum officiis: delectatur fama, honore, laude, gloria, imperio. Hæc omnia ſunt propria animi bona, eaque homo tanti facit, vt omnia quæ ad corporis commoda pertinent, contemnat, & nihili æſtimet. Itaque cùm mentis humanæ tanta ſit capacitas, & tam latè patens ſinus, vt omnia complectatur, & totam entis latitudinem, altitudinem, & profunditatem ambiat, & in ſe ipſa, ac intra ſe condat; habeatque proprias notiones, appetitiones, amores, delectationes, & propria ornamenta, quæ nihil ad corporis commoda pertinent, idque circa obiecta ſpiritalia, vel ea quæ à corporis commodis ſunt aliena, & hæc longè pluris æſtimet quàm corporis bona: perſpicuum eſt eam longè corpore eſſe ſuperiorem, & diuinæ cuiuſdam indolis, quæ à carnis commercio minimè pendeat.

Quarta RATIO.

IDEM probatur ex dominio animi ſupra corpus, & arbitrij libertate. Ita enim dominatur animus corpori & omnibus affectibus, vt nullis vel bonis oblatis, vel tormen-

tis

tis intentatis aut etiã irrogatis cogi possit, vt aliquid dicat aut faciat quod non vult, aut propositum mutet: vt infinitis constat exemplis. Idem ostendit Iosephus in opusculo cui titulus, Ὅτι αὐτοκράτωρ τῶν παθῶν ὁ λογισμός, *Quòd Ratio affectuum sit domina*. Huius rei non potest alia causa assignari, nisi quia animus à corpore minimè pendet, sed sui iuris est, sui mancipij, sui arbitrij & consilij. Vnde ea quæ corporis sunt, ita æstimat, ac si ad se minimè pertinerent, suis bonis nixus & contentus. Contrarium cernitur in bestiis. Earum enim anima cùm tota sit corpori mancipata, & secundùm suum esse à corpore pendeat, necessariò fertur ad ea quę corpori sunt commoda, & fugit ea quæ corpori aduersa. Vnde nec affectus suos, nec externos motus habet in sua potestate.

Quinta RATIO.

9 Si animus omnino penderet à corpore, nec posset extincto corpore consistere, nihil adeò horreret ac mortem, nec quidquam adeò illi esset charum, quod non libenter ad mortem arcendam expenderet. Mors enim corporis animum omni bono spoliaret, essetque summum eius malum; & vita præsens summum bonum. Itaque nihil æque ac ipsa mors, qua funditus interiret, ei

esset

esset pertimescendum; & nihil perinde vt vita præsens foret amandum, prosequendum & tuendum. Atqui contrarium docet experientia quotidiana. Plurimi enim vitam istam parui æstimant, etsi omnibus bonis fortunæ circumfluentem, eamque pro laude, pro fama, pro libertate, pro vitando de-
decore, pro virtutis pulchritudine libenter 11
profundunt: nec desunt qui manu sua illam abrumpant, vt dedecus aliquod vel molestiam animi declinent, vel laudem consequantur. tanti quæ ad animum pertinent æstimantur præ illis quæ ad corpus.

Sexta RATIO.

TANTA est capacitas animi & amplitu- 10
do, vt nullæ opes, nullæ dignitates, nulla regna, nec totius quidem orbis imperium, nullæ voluptates, nulla denique bona finita ipsius desiderium explere possint, sed opus ad hoc sit bono immenso & illimitato, in quo totius boni plenitudo eminenter contineatur. Insinuat hoc Propheta cùm ait: *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* quasi dicat: Nulla res alia me satiare poterit, nisi manifestatio gloriæ tuæ, quæ bonum infinitum. Et S. Augustinus: *Fecisti nos ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* Si ad corporis angustias animus esset restrictus,

Psal. 16.

Lib. 1. confess. cap. 1.

non esset capax boni infiniti: imò nec desiderium suum vltra ea, quæ vitæ corporali sunt accommodata, proferre posset; vt in ceteris animantibus cernitur. Corpus enim & materia, formarum appetitum & capacitatem restringit.

11 Vnde quò forma est magis materialis, eò angustior & minùs capax: quò verò est eleuatior & spiritalior, eò amplior & capacior, & ad plura se extendit, vt se perficiat. quod perspicuum fiet, si quis formarum gradus consideret. Nam res inanimæ, vt saxa & metalla, earumque formæ, quia maximè materiales, nihil extra se appetunt, nec aliquid ad suam perfectionem moliuntur, sed in se quietæ & mortuæ manent. Plantæ verò, quia earum forma magis est eleuata, suo modo appetunt alimentum, illudque extrinsecus attrahunt, immutant, distribuunt per vniuersum corpus, & in se conuertunt, deinde flores, fructus, semina, & frutices emittunt; sicque assiduè ad sui augmentum, conseruationem, perfectionem & propagationem operantur. Verùm nullum habent alimenti sensum, nullam inde voluptatem, vel ex contrario dolorem percipiunt. Animalia, quòd forma eorum in altiori sit gradu, non solùm faciunt omnia quæ plantæ, sed etiam habent notitiam & sen-

Quinque formarum gradus.

sensum sui alimenti, ad illud se mouent, illud inquirunt, ex eius vsu voluptatem, ex inopia molestiam percipiunt. Verùm tota eorum notitia & affectio inter angustos limites est restricta. solùm enim ad corporis commoda & incommoda sese extendit, ita vt nihil aliud percipiant, nihil aliud appetant & fugiant, nulla alia re delectentur & doleant: manifestum id est indicium, animam eorum à corpore pendere. Ideò enim nihil percipit, nihil appetit, nisi ad corporis vel vitæ corporalis quietem & commodum pertinens, quia sine corpore esse non potest: & ita totum ipsius bonum à corporis bono dependet. Supra animalia cetera est homo, anima rationali seu mente præditus, cuius notitia & affectio non est limitata ad ea quæ corporali vitæ congruunt, sed omnino illimitata, extendens se ad omne verum, & omne bonum (vt suprà ostensum est) quæ nullum ordinem ad corpus habent. Vnde eius capacitas tum in cognoscendo, tum in appetendo, tum in delectatione percipienda est infinita, non secùs ac capacitas spirituum separatorum, seu Intelligentiarũ cælestium: quod est euidens argumentum animum hominis non esse corpori astrictum.

12 Quod etiam inde confirmari potest. Idcircò enim substantiæ separatæ habent vim

Aristoteles 12. Metaphys. cap. 9. intelligendi, & extendunt se ad totum ens, & ad omne verum ac bonum; quia sunt formæ simplices, eleuatæ supra materiam, ita vt ab ea non dependeant: vt passim tradunt philosophi. Vnde fieri non potest, vt sit aliqua substantia spiritalis, quin eo ipso sit intelligens. Itaque cùm animum hominis videamus vi intelligendi præditum, & se ad totam entis latitudinem, & ad omne verum ac bonum expandere, non secùs ac substantias separatas; dubitare non possumus, quin à materia non pendeat. Vbi enim inuenitur proprius & adæquatus effectus, ibi quoque necesse est reperiri propriam & adæquatam causam, vnde effectus ille sequitur. Atqui in animo humano reperitur effectus, nempe vis intelligendi, & capacitas omnis veri & boni: ergo reperitur & causa, natura videlicet spiritalis à materia & corpore independens.

Septima RATIO.

13 SVNT in rerum natura aliquæ formæ viuę, à materia secundùm esse & modum essendi penitus separatæ: quas philosophi vocant Intelligentias, & substantias separatas; Christiani, spiritus & angelos. Sunt item aliquæ secundùm esse & modum essendi materiæ penitus addictæ ac immersæ; quales sunt

ſunt animæ brutorum animantium. Ergo oportet eſſe aliquas quæ medio modo ſe habeant, quæ ſecundùm ſuum eſſe non pendeant à corpore, vt hac ex parte conueniant cum ſpiritibus ſeparatis: ſecundùm tamen modum eſſendi, nempe vt congruenti modo ſint, corpus requirant: & ita conueniant cum animabus brutis. Tales ſunt animi humani. Confirmatur, quia hic gradus rerum maximè videtur conſentaneus; ne tranſeatur ab extremo ad extremum ſine medio, nimirum à natura penitus mortali, & corpori addicta, ad naturam penitus immortalẽ, & ſeparatam à corpore. In medio enim erit natura partim mortalis, partim immortalis; mortalis ſecundùm corpus, immortalis ſecundùm animam: & ipſa anima ſecundùm eſſe ſuum erit immortalis, ſpirituum ſuppar & ſocia; ſecundùm modum exiſtendi, & viuificationem corporis mortalis, vt ita dicam, eſt ſimilis animabus brutorum. Perit enim vnio eius cum corpore, informatio, & viuificatio totius corporis, ſicut in beſtiis. Hinc fit vt homo contineat in ſe vires & facultates vtriuſq; extremi, ſpirituum & brutorum; ſitque corpore & ſenſibus ſimilis brutis, mente ſpiritibus ſeparatis. Vnde Platonici illum vocant horizontem Vniuerſi. quia cùm Vniuerſum duabus partibus

Digitized by Google

veluti hemisphæriis constet, natura spiritali & corporali; homo naturā spiritalem, quasi hemisphęriū superius connectit naturæ corporali, veluti hemisphærio inferiori, vtriusque extremi particeps. Ob eamdem causam vocatur μικρόκοσμος, mundus minor, quia omnes Vniuersi gradus in se complectitur; non secùs ac mundus iste maior.

Octaua Ratio.

14 Accedit quòd longè maior sit affinitas mentis humanæ cum spiritibus, quàm brutorum cum hominibus. Sicut enim spiritus habent notitiam & affectum nullo limite circumscriptū, & delectantur veritatis ac virtutis pulchritudine; ita etiam animus humanus: adeò vt hac in re nulla sit inter animum & spiritus discrepantia, etsi sit aliquod discrimen in actuum intellectus & voluntatis perfectione. Brutorum verò sensus omnis & affectus est ad pastum & venerem abiectus. Deinde mens humana societatem & amicitiam habet cum spiritibus, cum illis versatur, & sua negotia tractat, ab illis consilium & opem petit, de rebus illorum & statu cogitat, disquirit, disputat, iudicat, & similem sibi statum exoptat. Nihil tale cernitur in brutis ad homines. Nihil enim de rebus hominum concipere possunt aut appetere, nul-

nullaque poteſt eſſe conſiliorum communicatio. Itaque quod ad conditionem mortalitatis & immortalitatis attinet, mirandum non eſt, ſi mens humana ſequatur potiùs conditionem ſpirituum, quibuſcum tanta ei cognatio; quàm brutorum, à quibus immenſo interuallo, atque adeò toto genere diſtat.

Nona Ratio.

Si animus ſine corpore eſſe non poſſit, 15
ſummum eius bonum conſiſtet in vita corporali, & voluptatibus corporis: & ſummum malum in corporis afflictione & morte. Vnde Epicurei, & alij qui animum cum corpore extingui voluerunt, ſummum bonum in corporis voluptate ſtatuerunt. Idem apertè oſtendunt illi qui Sapientiæ 2. concludunt, in hac vita vacãdum voluptatibus, & hanc eſſe felicitatem hominis; eò quòd poſt mortem nihil ſuperſit. & qui Iſaiæ 22. dicunt: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.*

Si ita eſt, laudabile erit vacare ventri & abdomini, & ſtudioſè ſectari quidquid huc pertinet, & ad hoc iuuat: quia laudabile eſt ſectari ſummum bonum, eoque omni tempore frui. At contrà videmus id probro dari, & reprehendi tamquam fœdum, & homine

indignum; & eos qui voluptatibus sunt dediti, in bestiarum censu locari. Nihil enim adeò ad brutorum vilitatem hominem abiicit, ac voluptas corporis, quæ gustu vel tactu percipitur. Vnde meritò Architas Tarentinus persuadere conabatur, *Nullam capitaliorem pestem quàm corporis voluptatem à natura hominibus esse datam:* teste Cicerone lib. De senectute.

16 Rursus, si summum hominis bonum ad vitam corporalem pertinet, fas erit ad mortem & tormenta vitanda cogente tyranno peierare, blasphemare, idola colere, omnem pietatem, iustitiam, virtutem & veritatem prodere ac pessumdare. Est enim naturæ lex per se omnibus nota, nihil summo bono anteponendum; ipsum verò præferendum aliis omnibus: &, nihil summo malo magis fugiendum. Vnde in omni euentu, in quo necesse est vel summum bonum perdi, vel aliud bonum quod non est summum; natura & ratio dictat quodlibet aliud bonum pro summo bono retinendo profundendum, & quoduis malum pro vitando summo malo subeundum. At quid absurdius aut tetrius dici potest, quàm mortis vitandæ causa quodlibet flagitium posse committi?

De-

Decima RATIO.

NATVRA intelligens eſt omnium quæ ſunt in mundo præſtantiſſima. cuius 17 ſignum eſt, quòd omnium ceterarum ſit capax. Omnes enim illas comprehendit, & in ſeipſa quodammodò format & exprimit, veluti omnium artifex: omnibus vtitur, omnia in ſua aſſumit commoda, non ſolùm terrena, ſed etiam cæleſtia; lucem, tenebras, diem, noctem, ventos, imbres, æſtum, frigora, & ipſa mundi elementa. Itaque natura mente prædita eſt in hoc mundo, veluti in ſuo domicilio, omnis generis ſupellectili, ad vſum, commoditatem & oblectationem inſtructiſſimo. Abſurdum ergo eſt illam penitus interire. ſic enim id quod in mundo eſt præſtantiſſimum, & ſolùm dominatum obtinet, & cui cetera ſeruiunt, periret: quod prorſus à ratione eſt alienum. Si enim terra, mare, ſidera, quæ propter naturam intelligentem facta ſunt, vt ei ſeruiant, non pereunt vmquam, ſed permanent æterna: qua ratione dici poteſt naturam intelligentem, quæ eſt illorum finis, ſcopus, domina, perire? Si mens adeò nobilis eſt, vt talia ſeruitia ei fuerint comparanda, quæ numquam deficiant; quomodo rationi conſonum eſt, vt ipſa intercidat? Iniquum eſt eam natu-

Digitized by Google

ram, cui immortalia seruiunt, mortalem existimare.

Vndecima RATIO.

18 NATVRA humana secundùm mentem est infinitè præstantior omnibus animantibus; cùm toto genere sit superior, & ad infinita se extendat: vt ex supradictis est manifestum. Ergo oportet vt summum eius bonum sit infinitè præstantius & sublimius, summo bono bestiarum: similiter actio illa, qua summum bonum suum percipit & sentit, & voluptas quam inde percipit, actione & voluptate bestiarum. Talis enim est proportio inter obiecta, inter operationes, & inter voluptates, qualis est inter naturas, & inter facultates quibus obiecta percipiuntur. At si mens vnà cum corpore extinguitur, nihil natura humana calamitosius: nam omnes ferè bestiarum species longè erunt feliciores. Subiicitur enim ipsa in hac vita ærumnis innumeris, à quibus bestiarum natura est immunis. Assiduè solicitatur curis, exagitatur timoribus, tabescit inuidia, conficitur mœrore, cruciatur desideriis, vritur aliena prosperitate, semper anxia, semper querula, numquam sua sorte contenta, numquam animo tranquilla. His adde paupertatem, exilia, carceres, serui-

tutem,

tutem, orbitatem, infamiam, matrimonij iugum, liberorum educationem, fortunarum iacturam, præteritorum pœnitentiam, futurorum ſolicitudinem; tot labores & ſudores vt caro miſera ſuſtentetur, vt ab iniuriis aëris vindicetur, vt miſeram vitam trahat: tot errores, tot ſuſpiciones, tot fraudes, tot morbos, languores & dolores quibus noſtra mortalitas eſt expoſita: vt meritò dixerit quidam,

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν οὐδὲ συμφορὰ,
Ἧς οὐκ ἂν φέροιτ' ἄχθος ἀνθρώπων γένος.
Nihil adeò graue aut calamitoſum,
Cuius pondus non ferat humanum genus.

At beſtiarum genus ab omnibus hiſce ma- 19
lis ferè eſt liberum, & ſumma in tranquillitate ac libertate viuit. Nullis exagitatur curis, nullis futuri mali timoribus, nullo ex aduerſis caſibus mœrore. Non eſt ſolicitum de futuris, nec pœnitet præteritorum, nec impendentia mala pertimeſcit. Nulla ambitione, nulla inuidia tangitur, ſua ſorte contentum; omnia quæ ipſi neceſſaria & commoda, abſque laboris moleſtia abundè ſuppeditante natura. Quòd ſi æuum conſideres, multis id animantium eſt longius quàm homini: vt ceruis, elephantis, coruis. Si locum & regionem, quid optabilius quàm viuere in ſublimi aëre procul à cœno & fæce

ter-

Digitized by Google

terrena, & celerrimo volatu ingentes ætheris tractus breuiſſimo tempore tranſmittere? Si corporis habitum, longè commodius eſt pilis vel plumis veſtiri, quæ corporis agilitatem non impediunt, quàm externarum veſtium pondere grauari. Si voluptates corporis, iis magis aſſiduè & ſincerè fruuntur beſtiæ, quæ totos dies paſtui ſunt deditæ, & venerem abſque verecundiæ metu & crebriùs exercent.

Ex quibus perſpicuum eſt, cetera animantia homine & mente humana longè eſſe feliciora, ſi mens poſt hanc vitam non manet ſuperſtes.

Duodecima RATIO.

20 NON ſolùm cetera animantia homine erunt beatiora, ſed inter homines illi erunt feliciores, qui fuerint ſceleratiores, & carni magis mancipati; illi miſeriores, qui contemptis carnis illecebris vacant ſapientiæ, colunt pietatem & iuſtitiam: imò optimi & ſanctiſſimi erunt infeliciſſimi & miſerrimi; quia maximè à carnis voluptatibus alieni, cùm eam variis modis affligant & macerent. Vnde Apoſtolus 1. ad Corinth. 15. *Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus*, id eſt, ſi nihil ſupereſt poſt hanc vitam, *miſerabiliores ſumus omnibus hominibus*. nimirum

Digitized by Google

mirum quia expertes bonis huius vitæ & futuræ; inſuper aſſiduos labores & acerbas perſecutiones ſuſtinemus.

Decimatertia RATIO.

VIDEMVS res omnes perduci ad perfe- 21
ctionem cuius ſunt capaces. Exemplo ſunt plantæ & animantium ſpecies. Ita enim ſenſim creſcunt, augentur, roborantur & ſecundùm corpus, & ſecundùm omnes animæ facultates, vt tandem perueniant ad culmen perfectionis, cuius quæque ſpecies eſt capax. Oportet ergo etiam hominem & animum humanum ad ſuæ perfectionis apicem perduci. Cùm enim inferiora iſta & vilia naturę ſuam aſſequantur perfectionem; cur id quod omnium eſt pretioſiſſimum & ſummum, non etiam aliquando aſſequatur ſuam? Atqui hoc omnino eſt impoſſibile, niſi animus poſt hanc vitam ſuperſit. Perfectio enim animi conſiſtit in ſapientia & virtute, quibus ſupremæ facultates exornantur, & ſuos fines attingunt. At pauciſſimi in hac vita ſapientiæ ſunt dediti, ac proinde longè maxima pars hominum nihil vel parum eius obtinent: & illi quoque qui aſſiduè ad eam incumbunt, vix centeſimam partem illius abundantiæ aſſequuntur, cuius mens humana eſt capax. Etſi enim homo viueret mille

Digitized by Google

mille annos, & continenter operam ſapientiæ daret, ſemper poſſet proficere, nec vnquam pertingeret ad culmen. Neceſſe eſt ergo illum ſupereſſe poſt hanc vitam, & tunc ſuam perfectionem conſequi. Fruſtrà alioquin eſſet tanta eius capacitas; fruſtrà tantum ſciendi deſiderium animo à natura inſitum. Fruſtrà enim eſt capacitas & deſiderium, quod impleri non poteſt. Et abſurdum eſt naturam, quæ ne minimis quidem in rebus quidquam fruſtrà facit, in re maxima & nobiliſſima tantùm fruſtrà & in vanum molitam.

Decimaquarta Ratio.

22 Animvs in hac vita non poteſt ſeipſum cognoſcere, niſi admodum obſcurè & confuse; ſicut is qui eminus aliquid per nebulam videt, malignè percipit, nec poteſt colores & lineamenta rei diſcernere. vnde nihil pænè de ſe nouit planè & perſpicuè. Hinc tot philoſophorum de animi ſubſtantia opiniones; aliis eum igneæ naturæ, aliis aëreæ, aliis ex æthere vel anima mundi delibatum aſſerentibus. Neſcit ipſe ſeſe, quid ſit aut qualis; ſpiritúſne purus, an corpore tenuiſſimo conſtans: facultates habeat à ſe diſtinctas, ſibique inſertas, an ipſe per ſe omnia præſtet: quæ ſingularum ſit vis & natura:

tura: quomodo suas obeant functiones: quomodo obiecta se cum illis socient, & concurrant: quomodo sensuum organa & spiritus animales. In his & aliis ferè omnibus ad se pertinentibus, etsi generalia sint, mirè cæcutit, & veluti per somnium diuinat. Itaque si vnà cum corpore perit, numquam seipsum cognoscit; sed ignarus sui & nascitur, & viuit, & extinguitur. At maximè consentaneum erat vt seipsum aliquando contemplari posset, suamque speciem, naturam, & ornamenta videre. Sicut enim nihil adeò ad ipsum pertinet ac sua ipsius natura, & ea quæ ipsi intrinseca, ita nulla notitia ei magis congruit, quàm notitia sui, & rerum suarum: nihil ei propinquius, nihil charius, quàm ipse sibi. Necessariò itaque fatendum est ipsum non extingui, sed cùm exutus corpore fuerit, & ab obiectis corporeis ad quæ per sensus externos erat effusus, receperit se ad suam simplicitatem, tunc se distinctè & clarè visurum, & bona sua, quæ ipse hîc subinde contemnit, suis momentis æstimaturum. Alius enim intelligendi modus congruit ei dũ corpori mortali est alligatus, alius quando à corporis vinculis erit liber, & nudus per se existet. In corpore nihil distinctè potest nosse nisi corporeum, & sub corporali specie: quò fit vt seipsum videre aut cognoscere nequeat.

nequeat. Vbi verò corpore erit ſolutus, accipiet modum intelligendi ſpirituum; & ita tunc cernet ſpiritalia, ſicut modò per oculos intuetur corporalia. Modus enim cognoſcendi reſpondet modo exiſtendi, & congruit intelligentis ſtatui. nam quælibet res iuxta modum naturæ ſuæ operatur.

Decimaquinta Ratio.

23 MVNDVS iſte corporeus, & ceteræ res quæ eius complexu continentur, factæ ſunt propter hominem: vt ſuprà oſtenſum eſt. Sic enim omnia diſpoſita ſunt, vt commodis hominum ſeruiant; adeò vt ipſe mundus nihil videatur eſſe aliud quàm ampliſſimum domicilium, omnis generis ſupellectili, & annona, & ſeruitiis inſtructum; cuius incola, poſſeſſor & fructuarius ſit homo. Vnde ſublato homine nullus amplius eſt mundi vſus; ſed perinde eſt ac domus deſerta, nulli ſeruiens vſui niſi ad ferarum luſtra, & horridam ſpinarum ac fruticum ſiluam. Itaque cùm omnia iſta inſtituta ſint propter hominem, neceſſe eſt hominem eſſe rem digniſſimam, & ad maiora deſtinari, quàm ſint ea quæ ipſe percipit in hac vita. Cui enim tanta deputata ſunt obſequia, tantæ opes ad hanc mortalem vitam tranſigendam: quomodo credi par eſt, nihil boni eum

poſt

post hanc vitam manere, sed vnà cum corpore extingui? Indicio profectò sunt ista, illum ad ingens quoddam & admirabile bonum, & summum statum, hîc præparari.

Confirmatur, Quia si perit vnà cum corpore, ergo totus ille mundi apparatus idcircò solùm instructus erit à natura, vt homo ad breue tempus, ad momentum, inquam, viuat, comedat, bibat, dormiat, generet, & mox funditus pereat. Nimirum hoc totum erit bonum, hic finis & fructus tantæ molitionis. Idcircò assidua vertigine rotantur cæli, & cursum suum peragunt sol, luna, sidera; in hunc finem instituta alternatio dierum & noctium, vicissitudo temporum, & perpetuus veris, æstatis, autumni ac hiemis circulus: idcircò spirant venti, coguntur nubes, effunduntur imbres: idcircò terra tot species florum & fructuum effundit, tantas opes sinu suo condit; mare tot piscium genera producit; aër tot volatilibus scatet, & omnis natura in hunc finem parit & laborat: nempe vt mortale animal homo in multis miseriis, in multa ignorantia & animi prauitate, ad modicum tempus viuat, mox in nihilum reuersurus. Si nullum aliud tantæ rei & operæ est pretium, nullus alius fructus: ergo frustrà omnia illa instituta sunt, frustrà in omnibus operatur natura, 24

fruſtrà conſtat totus hic mundus viſibilis. Quid enim boni habet, tam breui tempore in tantis animi & corporis miſeriis viuere? Non enim illud per ſe bonum eſt aut optabile, tum quia tantis permixtum malis; tum quia nullum bonum corporale per ſe expetendum. Nam ſicut corpus eſt propter animum: ita bona corporalia referenda ad bonum animi. Neque etiam eſt optabile, propter aliud bonum, ad quod per hanc vitam tranſeatur: quia ſupponitur nullum tale ſupereſſe. Intellexit hoc præclarè Salomon, qui poſtquam omnes huius vitæ delitias abundè fuiſſet expertus, hanc protulit ſententiam: *Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Et infrà: *Vidi cuncta quæ fiunt ſub ſole, & ecce vniuerſa vanitas & afflictio ſpiritus.* Et alia plurima toto illo libello proſequitur, quibus omnibus mortalibus velut è ſublimi loco concionatur, omnia huius vitæ bona, omnes delitias, opes, honores, oblectationes, eſſe res vanas, nullius momenti, nullius fructus; nempe ſi in ſe ſpectentur, nec ad futuram vitam iuuent.

25 Addo, vitam iſtam corporalem non ſolùm nihil habere boni quod ſit alicuius momenti, ſed etiam tantis implicari malis, vt longè melius ſit & congruentius, hominem ipſum

ipſum numquam extitiſſe, quàm accepiſſe animum morti obnoxium. Nam præterquam quòd infinitis curis, ægritudinibus, & miſeriis conficietur, parum vel nihil faciet boni; & plurimum faciet mali, in omni turpitudine & ſcelerum immanitate vitâ tranſigens. Conferantur mala cum bonis, peccata & ſcelera cum virtutum officiis; infinitis illa partibus excedent, non ſecùs ac arena maris vnum pugillum. Atqui ea res quæ tanti mali eſt auctor, & tam exiguum vel nihil boni præſtat, & de qua nihil vmquam boni fieri poteſt, quomodo bona aut vtilis cenſeri poteſt huic Vniuerſo? Imò cur non ſtatim tamquam pernicioſa debeat exterminari? Sicut in Regno vel Republica ampliſſima, ſi aliqua gens reperiatur, quæ cùm nihil ferè in publicum conferat commodi, aſſiduè tamen Leges ac Iura Reipubl. violat & peſſumdat, ſtatim è medio tollitur, quia pernicioſa bono publico iudicatur: cur pari modo totum genus hominum, quod naturæ & Dei legem proculcat, ex hac totius Vniuerſi ampliſſima Republica, tamquam iuſtitiæ & virtuti inimicum, non exterminetur?

Ex quibus conſequens eſt, hominem & ipſum mundum non ſolùm fruſtrà eſſe factum, vt ex quo tam parum exſtet boni, vt

fructus non constet operæ: sed malè à natura comparatum, quod genus humanum vnquam in lucem fuerit productum. Sicut enim qui gentem inutilem, & legum contemptricem inducit in regnum, malè de regno meretur: ita qui hominem in Orbem. Quæ omnia quàm sint à ratione aliena, nemo sanæ mentis non videt. Fatendum ergo, animum post hanc vitam non extingui; & tunc maximorum bonorum fore compotem, si benè vixerit in corpore: vel maximorum malorum, si malè.

26 *Vtrùm impij frustrà sint in mundo.* Dices, Si hæc ratio esset firma, sequeretur etiam nunc omnes impios esse frustrà natos; imò debuisse non nasci: quia nihil vel parum faciunt boni in mundo, & insuper illum fœdant suis sceleribus, abutentes vniuersa natura & omnibus Dei donis ad omnem improbitatem.

Respondeo, Fateor omnes impios qui non sunt conuertendi, & omnes qui diem extremũ in improbitate sunt clausuri, quadam ex parte posse dici frustrà natos; quia à principali fine, ad quem primariò conditi sunt, excidunt, & melius illis fuisset numquam nasci, quàm ita viuere & mori. Hinc tamen nõ sequitur, ipsum genus humanum, & hoc eius domicilium, nempe mundum, esse frustrà institutum. Primò, Quia plurimi

rimi hîc iustè viuunt, & posteà summi boni erunt participes; qui planè digni sunt, quibus in hac vita mūdus iste seruiat, & ad tam sublime bonum adminiculetur. *Omnia enim, propter electos, vt ipsi salutem consequantur.* 1. ad Cor. 3. 2. ad Timoth. 2.

Et quamuis numerus reproborum sit incomparabiliter maior quàm electorum; tamen hic non est tam exiguus, aut parui momenti, vt Deum pœnitere debeat vel mundi conditi, vel generis humani. Sicut qui colit hortum, & plurimas in eo peregrini generis serit arbores, quarum plerisq; emortuis, quæ supersunt eximios proferunt fructus, qui abundè sufficiant alendæ familiæ, non frustrà laborem impendit, sed sibi gratulatur tam nobilem prouentum, etsi in minore numero; quia præstantia fructuum paucitatem compensat, præsertim cùm ea copia sit familiæ sufficiens: simile quid & analogum de mundi & hominum opifice ac satore Deo cogitandum.

Secundò, Quia iniqui non sunt omnino frustrà in hoc mundo. Seruiunt enim ad acuendam virtutem iustorum. Dum enim iustos variis modis affligunt, vberem patientiæ & humilitatis materiam, & multiplicis colendæ virtutis occasionem eis præbent. Sic enim iusti terrena discunt contemnere, cælestia sectari, ad Deum confugere, in ipso 27

ſpes ſuas collocare, eleemoſynas largiri, & genus omne bonorum operum exequi. quotidianis exemplis id eſt manifeſtum. Rectè S. Auguſtinus in Pſal. 54. *Ne putetis, gratis malos eſſe in hoc mundo, & nihil boni de illis agere Deum. Omnis malus aut ideò viuit vt corrigatur, aut ideò viuit, vt per eum bonus exerceatur*. Hac ratione dicitur Deus vti malis ad profectũ & ſalutem bonorum. Deinde relucet circa illos in hac vita magnitudo diuinæ bonitatis & miſericordiæ; quæ homines ſceleratos tantis beneficiis proſequitur, tantis bonis cumulat, tam benignè inuitat & expectat ad pœnitẽtiam, vt cęleſtium bonorum fiant participes. Deniq; poſt hanc vitam reſplendet in illis ſeueritas diuinæ iuſtitiæ, peccata illorum iuſtiſſimè vindicantis: & ſimul conſpicitur, quanta peccati ſit malignitas, quæ tantam meretur caſtigationem: daturque occaſio electis perpetuæ gratiarum actionis, quòd tantis malis ſint erepti.

Itaque etſi homines impij non pertingant ad finem primarium, & hac ratione quodammodò fruſtrà ſint nati; tamen abſolutè non ſunt fruſtrà: quia pertingunt ad finem ſuccidaneum, ad quem ſecũdo loco, & veluti ſub conditione, ſi à primo exciderent, eoque ſe redderent indignos, ſunt deſtinati. Quòd ſi animus ſimul cum corpore periret, nihil

nihil istorum bonorũ haberet locum : vnde planè frustrà & ipse, & mundus propter ipsum conditus videretur; vt ostensum est.

Decimasexta RATIO.

PVLCHRITVDO mundi,& rerum omnium 28
quæ mundi cõplexu continentur, comparata est ab Auctore mũdi,vt videatur,cognoscatur, æstimetur; nimirum vt videntes speciem tam eximiam operis, admiremur, laudemus,& amemus artificem. Sic pulchritudo basilicarum, palatiorum, picturarum, & omnium operum humanorum, concinnata est vt videatur & æstimetur. Si à nemine cognoscitur, planè censetur inutilis. Ad quid enim seruit species & decor vultus delitescens in tenebris? Sicut inutiles sunt odores, si nullus est odoratus; & sapores, si nullus est gustatus; & symphoniæ, si nullus auditus: ita omnis pulchritudo rerum, omnis artificij subtilitas, omne ingenium artis superuacaneum est, si nullus est oculus vel corporis vel mentis, qui ista videat & norit æstimare. Atqui si animus extinguitur vnà cum corpore, pulchritudo mundi & rerum omnium manet incognita, & veluti æternis tenebris circumfusa: quia in hac vita vix millesimam partem assequimur, idq; valdè confusè & distortè, sicut cùm cæcutiens eminus cernit picturas. Toti hæremus in ex-

Digitized by Google

terna ſuperficie, nuſquam penetramus ad penitiora eſſentię, vbi tamen omnis pulchritudo rerum & veritas recondita. ibi genuina rei ſpecies & forma, ibi omne artificium & ingenium magnæ illius mentis, quæ ſua ſapientia omnia excogitauit & formauit; ibi omnium quæ rei conueniunt, rationes latent. Denique tanta eſt in eſſentiis rerum pulchritudo, tanta artis diuinæ excellentia, vt auſim dicere, optabilius eſſe cernere clarè (ſicut Angeli cernũt) naturam vnius muſcæ vel culicis, quàm obtinere imperium totius Orbis. Plus enim voluptatis ex hac luce & contemplatione menti obtingeret, quàm ex omnibus delitiis corporis & honoribus. Facilè mihi fidem habebunt, qui capiunt quod dico, & dulcedinem veritatis, quæ etiam in rebus iſtis infimis recondita, aliquando ſunt experti. Adſtipulantur quoque antiqui Philoſophi, qui pulchritudine veritatis & ſapientiæ capti, opes & voluptates corporis aſpernati ſunt, vt ad eam ſectandam eſſent expeditiores. Cùm ergo à ratione alienum ſit, mundi rerumq. omnium pulchritudinem, artemque interiorem fruſtrà conſtitutam, aut ſemper in tenebris remanſuram: dubitandum non eſt, animum funeri eſſe ſuperſtitem, & tunc perfectam omnium adepturum cognitionem. Tunc omnes abditæ veri-

rita-

ritates, & totius naturæ vultus, qui nunc abſconditus, proferetur in lucem: tunc mirabitur & laudabit artificem, qui ſingulis ſuam ſpeciem impreſſit, & infinita ſapientia formauit.

Dicet aliquis, Subſtantiæ ſpirituales, quas 29 Angelos vocamus, perfectè cognoſcunt totius mundi & rerum omnium ſtructuram: ergo etiamſi ea numquam ab homine cognoſcatur, non ideò erit fruſtrà. *Obiectio.*

Reſpondeo, negando conſequent. Ab illo enim ſtructura mundi debet cognoſci, cuius cauſa factus eſt, vt hic gratias agat conditori. atqui factus eſt hominis cauſa, non Angelorum, qui mundo corporeo non egebant. Itaque ab homine cognoſci debet. homini enim ſeruit; idque duplici ratione: ſuis commodis & fructibus ad vitam corporalem; & ſua ſpecie ac pulchritudine ad ſapientiam & contemplationem: vt ex opere diſcat opificem, eiuſque potentiam, ſapientiam & bonitatem admiretur, laudet, veneretur, & illius legibus obtemperet.

Decimaſeptima RATIO.

ILLVD dogma, quod è vita humana tollit 30 omnem probitatem, & inducit omnem impuritatem, ac vitiorum colluuiem, non poteſt cenſeri ſanum, aut veritati cōſonum.

Veritas enim & ſapientia auertũnt homines à turpitudine, & accendunt in eorum animis amorem honeſti & virtutis. Nam virtus intellectus, eſt cauſa virtutis omnis quæ in affectu, & hæc ab illa naſcitur; ſicut pulchritudo quæ eſt in opere, naſcitur ab arte quæ eſt in mente. Lumen non poteſt eſſe cauſa tenebrarum. Veritas eſt lumen, & norma recti; vitium tenebræ, mendacium, & aberratio à regula veritatis. Atqui dogma, quo anima ſtatuitur mortalis, ſubuertit fundamentum omnis probitatis, & tribuit licentiam omnium vitiorum & ſcelerum. Quis enim durum virtutis iter capeſſat, cupiditates frangat, libidinem domet, ab alieno abſtineat, numen colat, ſi nihil inde ſperat commodi, nec vllus huius laboris eſt fructus? Vnde experientiâ conſtat, eos, qui hac perſuaſione ſunt imbuti, eſſe vitæ profligatiſſimæ. Sicut enim in Republ. fieri non poteſt, vt conſtet iuſtitia externa, & honeſtas politica, vt arceatur vis ac iniuria, niſi legum decreto propoſita ſint præmia & ſupplicia: ita in genere humano non poteſt retineri probitas, & improbitas caueri, niſi diuino decreto conſtituta ſint præmia & ſupplicia. Quæ cùm in hac vita non rependantur, conſequẽs eſt reſeruari in futurũ. Alioquin (quod dictu nefas eſt) ſapientiùs & meliùs inſtituta

esset Respublica per homines, quàm genus humanum à Deo.

Improbitatem eiusmodi hominum opti- 31
mè describit Sapiens cap. 2. *Exiguum, & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis. quia ex nihilo* (αὐτοσχεδίως casu) *nati sumus, & post hoc erimus tamquam non fuerimus*, &c. *Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tamquam in iuuentute celeriter. Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra. Vbique relinquamus signa lætitiæ: quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors.* Itaq; constituunt summum bonum in voluptatibus corporis. Deinde ostendit quomodo se gerant erga iustos, eosque spolient, affligant, occidant, & suam potentiam faciant iustitiæ legem; vt omne quod volunt & possunt exequi, iustum habeatur: quo nihil potest esse iniquius. *Sit*, inquiunt, *fortitudo nostra lex iustitiæ; quod enim infirmum est, inutile inuenitur*, &c. Denique post multa concludit Sapiens: *Hæc cogitauerunt & errauerunt. excæcauit enim illos malitia eorum, & nescierunt sacramenta Dei* (arcana eius consilia) *neque mercedem sperauerunt iustitiæ, nec iudicauerunt honorem animarum sanctarum: quoniam Deus creauit hominem inexterminabilem, &*

ad

Digitized by Google

ad imaginem similitudinis suæ fecit illum. Vbi reddit rationem, cur homo secundùm animum sit inexterminabilis; nimirum, quia similis est Deo, vtpote eius imago: mente enim capax diuinitatis,& omnis veri ac boni. Itaque cùm hæc de animi natura persuasio adeò sit pestilens moribus, & inimica omnis virtutis; consequens est eam à veritate esse alienissimam.

32 Rursus, illud dogma quod est fons & fundamentum omnis iustitiæ, pietatis, & virtutis, non potest esse inane & falsum. Sicut enim lux non potest nasci ex tenebris, aut illis inniti: ita splendor virtutis non potest nasci ex errorum caligine. Et sanè per se absurdum est, omnis iustitiæ & probitatis fontem esse errorem iudicij, & falsam animi persuasionem. Atqui dogma quo statuitur anima immortalis, & post hanc vitam capessere præmia vel supplicia,est fons & fundamentum omnis iustitiæ & probitatis. Hac enim vnica ratione impellitur homo vt vitiorum lenocinia deuitet, & virtutis tramitem sectetur. Vnde quicumque aliqua virtutis laude vmquam floruerunt, hac persuasione ad illius studium incitati fuere. Oportet ergo hoc dogma veritati esse consentaneum. Incredibile enim est animi naturam ita esse institutam, vt vera sui notitia sit ipsi

causa

causa omnis improbitatis; & falsa persuasio, causa omnis virtutis. Sic enim nihil ei esset salutarius, quàm se ignorare; nihil nocétius, quàm se nosse: quod omnino est paradoxon & absurdum. Nam omnes sapientes instar oraculi hoc monitum, Γνῶθι σεαυτὸν, *Nosce teipsum*, habuerunt. adeò vt vestibulo templi Apollinis Delphici inscribi voluerint, vt testatur Plato: nimirum vt omnibus esset conspicuum, hanc vnicam esse ad felicitatem viam, à numine patefactam hominibus. Vnde quidam:

In Charmide.

— *E cælo descendit*, Γνῶθι σεαυτόν. Iuuenalis.

Dices, Ipsa virtus est sui præmium, & vitium sui supplicium: ergo etiamsi animus sit mortalis, nec aliud ei vel expectandum sit præmium, vel metuendum supplicium; habebit tamen ad virtutem sectandam, & vitium fugiendum, satis magnum calcar & incitamentum. 33

An virtus sit sui præmium.

Respondeo, Stoicam istam imaginationem esse imbecillam, & parui momenti ad affectus hominum regendos, quantumuis aliquid masculi in fronte præferre videatur. Primò, quia valdè abdita res est illa virtutis pulchritudo, & vitiorum deformitas; & à paucis apprehenditur: quo fit vt animos hominum commouere nequeat. Nihil enim incognitum mouet affectum.

Dein-

Deinde, quia etiam in animis eorum quibus hæc res vtcumque nota est, parum virium habet. Quotus enim quisque est qui voluptates eo dũtaxat nomine fugiat, quòd turpes sint, seu legi rationis aduersæ; & arduum virtutis iter amplectatur, quia pulchrum & rationi consonum, nullo alio commodo vel incommodo sibi proposito? Nam & ipsi Stoici, qui hanc doctrinam venditabant, non solo virtutis & vitij vultu ducti fuere; sed potissimùm laude, & probro: sicut & alij qui apud Romanos, vel Græcos clari extitere. Omnes enim ardebant gloriæ cupiditate. Testatur hoc multis locis Cicero: *Trahimur*, inquit, *omnes laudis studio, & optimus quisque maximè gloriâ ducitur. Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt. in quo prædicationem & nobilitatem despiciunt, prædicari se ac nominari volunt.*

Pro Archia Poëta.

Longè enim plus virium habent blanditiæ & lenocinia voluptatum, quæ sensibus sunt obuia, ad affectum alliciendum, quàm turpitudo earum (quæ valde subtilis est, & vix mente concipitur) ad repellendum. Sensibus accommodata vehementiùs mouent. Pari modo asperitas virtutis carni & innatæ cupiditati repugnans, maiorẽ vim habet ad animam carni amicam absterrendam, quàm decor

decor eius ad conciliandum amorem. Opus est ergo aliis adminiculis & incentiuis, quibus animus ad virtutis studium, & vitiorum fugam impellatur.

34 Tertiò, quia Stoicorum illud placitum, *Virtutem sibi iustum esse præmium*, à veritate alienum est. Nulla enim res agit solùm vt agat, & in pulchritudine ac præstantia suæ actionis quiescat; sed vlteriùs aliquid intendit, quod per suam actionem consequatur: vt perspicuum est tam in iis quæ naturâ, quàm quæ arte operantur. Non enim cæli mouentur propter pulchritudinẽ illius motus, sed propter bonum mundi inferioris, & commodum hominum. Neque vis quæ inest seminibus, plantis, animalibus, operatur solùm vt extet bonum illius operationis, sed vt res formentur, nascantur, alantur, crescant, perficiantur, fructus proferant. Neque animantia se mouent & operantur propter ipsum motum, sed vt ea quæ commoda, conquirant; quæ incommoda, fugiant. Pari modo omnes artifices aliquid vltra suæ artis functionem spectant, cuius causa illam suscipiunt. Idem ergo dicẽdum erit de functionibus virtutum, eas non suscipi ob solum bonum & pulchrum, quod in ipsis cernitur; sed ad aliquid aliud, quod sit optimum, & animo maximè expetendum, referri.

Etsi

Etsi enim singulæ virtutes non se proferant vltra propriam honesti, quod cuique propositum est, rationem; tamen animus, qui illas possidet, & tamquam instrumentis vtitur, eo bono non est contentus, sed vlteriùs aliquid spectat, siue honor istud sit vel gloria, siue futuræ felicitatis gaudium à Deo post hanc vitam retribuendum. Hinc fit vt qui hanc futuræ vitæ mercedem vel ignorant, vel non cogitant, pęnè in omnibus pręclaris facinoribus gloriæ cupiditatę ducantur. *Ex omnibus præmiis virtutis*, inquit Cicero, *amplissimum est præmium, gloria: quæ vitæ breuitatem posteritatis memoria consolatur*. Et alibi: *Nullam virtus aliam mercedem laborum periculorumq; desiderat, præter hanc laudis & gloriæ; qua detracta, quid est quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus?* Hęc ille, quia maiora præmia ignorabat. Sic Romani veteres, qui insignem iustitiæ & moderationis speciem in suis factis præ se tulerunt, gloriæ studio plerumque ducti fuere; vt S. Augustinus luculentè ostendit. Ita planè est humanum ingenium, & sic naturâ comparatum, vt in virtutum officiis obeundis aliquid amplius desideret & spectet, quàm pulchrum & bonum ipsarum functionum; quod ipsum tale sit vt affectum poten-

Pro Milone.

Pro Archia.

Lib. 5. De ciuit. Dei, cap. 12.

potentiùs ad se pertrahat, & in virtutum functiones impellat, quàm ipsa virtutis pulchritudo: quod etiam hac consideratione magis fiet perspicuum.

Deus auctor naturæ iis functionibus quæ 35
ad vitam tuendam, vel ad speciem propagandam pertinent (nimirum sumptioni alimenti & procreationi liberorum) magnas admiscuit voluptates, ne fortè animalia pertæsa laboris & molestiæ, quæ subinde coniuncta, eas functiones negligerent, vel minùs studiosè sectarentur, quàm conseruationi sui, & speciei propagationi conueniat. At virtutis functionibus plerisque nulla ferè, vel exigua voluptas coniuncta, sed ingentes sæpè labores, curæ, molestiæ. Arduum est virtutis iter, nec sine sudore conscenditur. Difficile mortalibus frænare cupiditates, frangere impetus animorum, desideria moderari, inuidiam extinguere, affectus omnes intra rationis gyrum coërcere. Triste & molestum iniurias perferre, odium & iram continere, sua in egenos & miseros effundere, nomina debitorum dissoluere. Itaque cùm in ipsa virtutis functione, nulla vel exigua sit illecebra quæ animos alliciat, sed contrà multæ asperitates quæ auertant: opus fuit, extra illam causas aliquas constitui, quæ potenter & ad virtutem impellant, & à vitiis

Google

deterreant, nempe præmia & supplicia, sine quibus arduum virtutis tramitem nemo vel ingredi, vel ingressum tenere, & vitiorum lenocinia contemnere vellet. Si enim functionibus istis infimis, quibus vita corporalis conseruatur & propagatur, tantas prouidentia admiscuit illecebras, ne omitterentur: quis credat illam neglexisse summas & nobilissimas, quibus Deo similes efficimur; nec vllos stimulos, quibus ad eas excitaremur, apposuisse? Præpostera planè fuisset illa prouidentiæ cura. Etsi itaque virtus carni sit aspera, & vitia blanda: tamen consideratio præmij quod virtuti propositum (in quo summa & æterna voluptas) temperat molestiam, & facit illam suauem ac expetendam; & consideratio supplicij in quod vitia præcipitant, voluptatem illorum reddit amaram & detestabilem.

36 Accedit, quòd is qui alteri seruit, & in gratiam eius operatur, mercedem ab opere suo distinctam mereatur. Non enim bonum operis sui seruat sibi, vt ipse eo fruatur, sed impendit alterius honori vel commodis: ac proinde iustam ab eo expectat mercedem. Atqui homo qui ex virtute vitam instituit, ea in re alteri quodammodò seruit, nimirum Deo, omnis iustitiæ & rectitudinis præceptori ac præsidi. Facit enim illud vt legem diui-

diuinam custodiat, Deo placeat, Dei voluntati se accommodet, Deo honorem habeat. Ergo debetur ei merces extra suum obsequium. Confirmatur, Quia si virtus esset sibi merces sufficiens, nemo vlteriorem exspectare deberet. Hoc ipso enim quo ex virtute esset præstitum opus, iustam mercedem sui laboris accepisset, sicque esset illi satisfactum. Itaque nec militi, qui strenuè pugnasset pro Republica; nec famulo, qui fideliter domino inseruisset; nec vlli alteri, qui opus iuxta virtutis regulam confecisset, vlla alia merces esset persoluenda. Iniquum enim est vltra iustam mercedem alia stipendia exigere. Ex quibus patet hánc doctrinam ipso communi sensu generis humani damnari. Est quidem in virtutis functione bonum aliquod, quod etiam propter se, & absque præmio, dignum sit expeti; sed illud minimè est sufficiens ad animos hominum permouendos. Vnde si nulla alia esset eius vtilitas, nemo virtutis iter capesseret.

Hæc tamen omnia intelligi velim de functionibus, quas virtus in hac vita præstare potest. Non enim negãdum, quin post hanc vitam sit aliqua functio, quæ & sui & ceterarum quæ antecesserunt, sit præmium. Talis est Visio clara Dei, & amor, ac gaudium inde exoriens. Hæ enim functiones maximè

sunt propter se expetendæ, eo modo vt nullum vlteriùs inde cõmodum expectes; cùm in his nostra suprema felicitas, seu beatitudo formalis (vt scholæ loquuntur) sit constituta. Verùm quòd hæ functiones nos beatos efficiant, non habent ex eo quòd sint functiones virtutum, sed quòd coniungant animum cum Deo, qui est *summum verum, summum pulchrum*, & *summum bonum*. Vnde non ita in illis constituimus nostram beatitatem, sicut Stoici in virtute. Hi enim summum bonum statuebant potissimùm in ipsa virtute, & proposito animi rationi consentaneo, non in obiecto, cui virtus mentem copulat: virtutem ipsam facientes beatitudinem, & formalem, & obiectiuam. Nos verò summum bonum non locamus præcipuè in illis functionibus, sed in obiecto cui mentem coniungunt: ita vt illæ functiones non dicantur summum bonum, nisi quatenus sunt vnio quædam perfecta cum summo bono, & vitalis coniunctio. Deinde illi functionem eàm virtutis volebant esse in nostra potestate, ac omnino liberam: at nos functionem beatam statuimus non esse in nostra potestate, sed esse donum cæleste diuinitus infusum, constans, immutabile, sempiternum.

37 Dices, Gloriam & laudem sufficere animis

mis hominum ad virtutis studium excitandis; ac proinde non opus esse aliis post hanc vitam vel præmiis, vel pœnis. Ita enim videtur sensisse Cicero, qui passim hoc præmium mirificè extollit, affirmans *nullam mercedem à virtute excellenti præter hanc laudis & gloriæ desiderari. Ex omnibus enim præmiis virtutis, amplißimum esse præmium gloriam: quæ,* inquit, *vitæ breuitatem posteritatis memoriâ consolatur: quæ efficit vt absentes adsimus, vt mortui viuamus, cuius gradibus etiam homines in cælum videntur ascendere.* Et alibi: *Non vita hæc dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est, quæ viget memoriâ sæculorum omnium, quam posteritas alit, quam ipsa æternitas semper intuetur.*

Respondeo, Perspicuum esse, gloriam & laudem humanam minimè sufficere; idque ob multas causas. Primò, Quia gloriæ appetitio bonum virtutis corrumpit, solam externam speciem & veluti virtutis laruam relinquens. Virtus est amor honesti quà honestum, vt rectè Aristoteles, & tota philosophorum schola. Si ergo opus honestum facias non affectu honesti, sed amore commodi, voluptatis, laudis; non est opus veræ virtutis nisi externa facie: abest enim vita interior, & veluti anima virtutis. Sicut enim Lib. 2. Eth. cap. 4.

 ani-

animal constat anima & corpore: ita opus virtutis affectu interno honesti, & opere externo. Vnde sicut extincta vel recedente anima, solum relinquitur cadauer: ita extincto affectu honesti, nihil superest nisi vacua virtutis imago. Tantum ergo abest vt gloria, laus, fama, sufficiant ad virtutem excitandam, vt eius bonum perdant & corrumpant: sicut venena quædam feruida, quę spiritus sopitos animantis ita excitant, vt illos penitus dissoluant & dissipent.

Secundò, Quia isti fines non habent locum nisi in paucis actionibus externis, quæ publicè geruntur. Non enim ad internum virtutis affectum & genuinum amorem impellunt, vt ostensum est; sed ad actionem externam, non quamlibet, sed eam dumtaxat quæ est conspicua, & oculis hominum patet. Laudi enim & gloriæ satis est, si exteriùs in oculis hominum appareas probus & strenuus, etiamsi in recessu animi & priuatim sis improbus & ignauus. Itaque appetitio laudis potiùs hypocritas facit quàm virtutis cultores.

Tertiò, Quia virtutis præmium debet esse solidum quoddam bonum & intrinsecum, quod animum ipsum afficiat & perficiat, sitque virtute præstantius. Finis enim debet esse præstantior mediis. Atqui gloria huma-

humana est res extrinseca in hominum persuasione & iudicio sita, nihil animo conferens perfectionis. Quid enim miserorum mortalium opinio mihi prodesse potest? quid sermones & rumusculi?

Dices, Vnde ergo fit, vt omnes pænè mortales laudis & gloriæ cupiditate incitentur? *Nulla enim*, vt quidam ait, *est tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur.* quo fit vt etiam viris sanctis hæc affectio cenodoxiæ & philotimiæ interdum subrepat. 38 *Cur homines adeò sint laudis appetentes.* Val. Max. lib. 8.

Respondeo, huius rei tres esse causas. Primò, Quia omnibus innatus est appetitus excellentiæ, qui maximè in animo dominatur. *1. Causa.* Nihil enim in omni bono, siue sit sapientia, siue virtus, siue potentia, siue nobilitas, magis expetendum, quàm in eo excellere. Honor autem est excellentiæ testimonium; gloria, eiusdem excellentiæ notitia & opinio; laus, prædicatio. Vnde dum hæc exhibentur, nascitur in homine apprehensio & cogitatio suæ excellentiæ, qua mirificè delectatur. Sicut è contrario per conuitium concitatur apprehensio vilitatis, quæ illi est exosa, & mœrorem adfert. Itaq. omnes amant laudem & gloriam, quia hæc sunt signa excellentiæ: oderunt conuitium & contumeliam, quia sunt signa vilitatis & abiectionis.

2. Causa. Secundò, Quia sicut animus maximè desiderat eminere & excellens esse: ita quoque desiderat videri, & talis haberi in mentibus hominum. Hoc enim censet ad se pertinere, tamquam nouum quoddam esse, & nouam vitam intelligibilem, qua cognitum sub illustri specie & forma videtur viuere in mente cognoscentis. Intelligere enim est quoddam rei intelligibilis esse, vt philosophi docent. Hoc ipsum apertè indicat Cicero verbis suprà recitatis, cùm ait: *eam esse vitam quæ viget memoriâ sæculorum omnium, quam posteritas alit, qua absentes adsumus, & mortui viuimus.* Hæc itaque memoria, hæc æstimatio & prædicatio, est vita quædam animi & ornamentorum ipsius, quæ non oculis videtur, sed mente sentitur; non naturâ constat, sed animorum iudicio & æstimatione; non intrinsecus inhæret, sed extrinsecus possidetur: qua sibi videtur in mentibus hominum viuere, & tot habere vitas, quot sunt homines, in quorum cordibus magni penditur. Hanc tanti plerumque facit, vt vitam corporalem præ illa aspernetur, & malit corpus exponere certissimę morti, quàm vel tantillum gloriæ & nominis sui detrimentum sustinere: pluris æstimans viuere in aliorum mente per memoriam, quàm in proprio corpore per naturam. Quod sanè indicio

cio est, gloriam & diuitiis & voluptatibus præstare, etsi alioqui res ieiuna, vacua & imaginaria videatur; nimirum ea est animi excellentia, vt minima bona quæ ad ipsum pertinere censentur, maximis bonis corporis longè sint præferenda.

Tertiò, Quia gloria & fama ad multa vtilis. retinet enim hominem in officio, coërcens à turpitudine, ignauia, improbitate, nimirum ne bonum nomen amittat. Pessima res est depuduisse, pudoremque exuisse contempto proborum hominum iudicio. Deinde efficit vt cum dignitate & voluptate possimus versari in publico, & hominum proborum conuentibus, vbi viles & degeneres non audent comparere. Item vt prouehamur ad magistratus, honores, & munia publica; cùm infamibus portæ dignitatum non pateant. Denique vt cum fructu versemur inter homines. Siue enim de doctrina agatur & monitis, siue de officij administratione, neutrum fructuosè præstari potest sine bono nomine; vt meritò dixerit Sapiens: *Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.* Et alibi: *Curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi quàm mille thesauri pretiosi & magni.* — 3. Causa. — Prou. 22. — Eccli. 41.

Decimaoctaua RATIO.

39 *Quòd iniuria maneāt inulta, & virtus sine præmio.*

RVRSVS si animus vnà cum corpore extinguitur, præter alia incommoda quæ suprà adduximus, etiā hæc duo consequuntur. Primò, quòd iniuriæ maneant inultæ, & scelera sine vindicta, omniaque in genere humano impunè gerantur. Secundò, quòd pietati & iustitiæ nullum sit præmium, nullus fructus. Quòd enim in hac vita plerumque nulla fiat vindicta aut compensatio, manifestum est. Videmus enim in hoc sæculo homines impios, conscceleratos, & innocentum oppressores, maximè florere, & omni temporalium bonorum genere, opibus inquam, honoribus, delitiis circumfluere: iustos verò & pios variis calamitatibus inuolui, & vitam in afflictione transigere: quasi impietatis merces sit prosperitas, iustitiæ verò calamitas. Itaque si nec etiam post hanc vitam est retributio, perspicuum est manere istam ἀταξίαν, & ordinis perturbationem: nimirum vt scelera sint impunita, & virtus irremunerata; iustitia proculcata, & iniquitas erecta. Iniuriæ enim & crimina censentur manere, & hanc Vniuersi Rempub. funestare, donec vindicentur & per supplicium expientur: vt ex communi hominum iudicio constat.

Hinc

Hinc vlteriùs ſequitur, nullum eſſe numen, 40 nullam prouidentiam, cui res humanæ ſint cordi, ſed omnia temerè geri, & cuique ſuam libidinem & potentiam legem eſſe. Nihil enim eſt quod magis ſit aduerſum prouidentiæ, quàm huiuſmodi licentia & impunitas. Sicut enim, ſi aliquod ſit regnum in quo nulla iniuriarum & ſcelerum publicè ſit conſtituta vindicta, ſed omnibus omnia impunè liceant, rectè dicimus illud regnum vel carere rectore, vel rectorem eſſe iniuſtum, & ſceleratorum fautorem: ita ſi in hoc totius humani generis veluti regno omnia impunè aguntur, rectè collegerimus nullam eſſe prouidentiam, nullum ſupremum moderatorem, quo res humanæ regantur; vel ſi ſit aliquis, illum iniuſtum eſſe. Confirmatur, Quia primarium rectoris officium eſt curare leges ſeruari, propoſitis præmiis & ſuppliciis: deinde eos qui ſeruarint remunerare; qui violarint, punire. Sic enim omnia rediguntur ad ordinem iuſtitiæ, quo nihil pulchrius in mundo. Vbi ergo hæc deſiderantur, perſpicuum eſt, deſiderari rectorem & prouidentiam. Idem confirmatur ex eo quòd ad prouidentiam maximè pertineat, cuique, quod ſuum eſt, tribuere. Hæc enim eſt lex iuſtitiæ, quæ maximè in gubernatione ſeruanda. Vnde diuina prouidentia in

omni-

Digitized by Google

omnibus rebus creatis, prout quæque capax est, id ſeruat, ſingulis id tribuens, quod cuique ſecundùm ſuam naturam & conditionem congruit. Quòd ſi in rebus infimis id ſeruatur, multò magis par eſt ſeruari in re totius mundi præſtantiſſima; nempe in animo humano, qui ſolus iuſtitiæ & iniuriæ, iuris & debiti eſt capax. Abſurdum profectò eſt, muſcis, culicibus, & vermiculis, ad quos nulla eſt iuſtitiæ vel iniuriæ ratio, per diuinam prouidentiam exactè omnia, quæ naturæ illorum ſunt congruentia, tribui; animo humano quæ ipſi congruunt & debita ſunt, quæ ipſe ſuis actionibus bonis vel malis promeretur, non rependi. Præpoſtera eſſet illa prouidentiæ cura circa minima, ſi in maximis eſſet otioſa. Id enim perinde eſſet ac ſi Rex quiſpiam ſumma cura prouideret, vt equis, mulis, canibus omnia ſuppeterent, quæ illorum congruunt conditioni; familiam verò ſuam negligeret, nulla compenſatione propoſita fidis obſequiis, nulla vindicta ſceleribus. Quo quid poteſt eſſe magis præpoſterũ, aut à recta ratione alienum? Quò enim quæque res dignior eſt & Deo ſimilior, eò maiorem prouidentiæ curam poſtulat, vt finem ſuum conſequatur. Familia Dei eſt ſola natura rationalis. Hæc enim ſola Deum cognoſcit, illique obſequium &
hono-

honorem voluntariè defert. Hæc sola illum contemnit & offendit; ac proinde sola præmium vel supplicium meretur.

Ex his itaque manifestè conuincitur, nullum esse numen, nullam prouidentiam, si animus cum corpore extinguitur. Si enim extinguitur, nulla est retributio, nulla iustitia: manent iniuriæ inultæ, & virtus inhonorata: manet summa ordinis perturbatio in præstantissima mundi parte. Quæ omnia apertè conuincunt, mundum rectore destitutum. Vnde hæc potissimùm consideratio omnibus sæculis mentes hominum perturbauit, & ad negandam prouidentiam, suasque cupiditates sectandas, impulit: neq; alia suppetiit vnquam ratio effugij, quàm nouissima, quæ post mortẽ singulis obueniunt, considerando; sicut pulcherrimè Propheta Psalmo 72. explicuit. Horum sola consideratio mentem pacatam reddit, & virtutis tramitem in rebus aduersis constanter tenere facit. 41

Dicet aliquis, satis esse supplicij animo pro omnibus iniuriis & sceleribus hîc patratis, quòd in morte funditus pereat. Verùm id non rectè dicitur: quia interitus ille statuitur non pœna, sed naturæ conditio, quam non minùs pietatis & iustitiæ cultores necessariò sustinere debeant, quàm impij & scele- 42

ſceleratiſſimi. Sicut in Republica ſi nulla eſſet conſtituta pœna præter mortem corporis, quæ ſecundùm naturæ curſum cuilibet eſt obuentura: nulla abſolutè pœna cenſeretur ibi ſceleribus ſtatuta, ſed ſumma impunitas & licentia. Pœna debet infligi propter culpam, tamquam iuſta illius compenſatio & merces; adeò vt ſi culpa non ſit, malum pœnæ locum non habeat: iſte autem interitus non infligitur ob culpam; nec minùs obuenit probis quàm improbis.

Decimanona RATIO.

43 IDEO conditus eſt hic mundus à Deo, vt in eo, tamquam in opere pulcherrimo, diuinitatis perfectiones reſplendeant & manifeſtentur. Hæc enim manifeſtatio eſt vltimus finis Dei, ſeu primi agentis in mundi molitione. Cùm enim nihil ſit præſtantius Deo, cuius cauſa ipſe operetur, & cuius bonum vltimò intendat, neceſſariò operatur & intendit bonum proprium: non intrinſecum (quod neceſſariò ſemper adeſt, nec augeri vel minui poteſt) ſed extrinſecum: quod nihil eſt aliud quàm ſuæ perfectionis in creaturis & per creaturas manifeſtatio: in qua ipſius gloria extrinſeca conſiſtit. Hoc ſenſu philoſophi dicunt, *Idem eſſe primum agens & vltimum finem.* quia primum agens neceſſa-

cessariò intendit vltimo loco bonum suum. Quod etiam indicat Scriptura Prouerb. 16. *Omnia propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum. Omnia operatus*, non solùm positiua actione, faciendo; sed etiam negatiua, sinendo & permittendo. *Operari* enim latissimè hîc sumitur. *propter semetipsum*, id est propter suam gloriam; nempe vt ipsius excellentissimæ perfectiones manifestentur & cognoscãtur. *Impium quoque*, &c. quia quòd hominem sinat fieri impium, & iam impium factum destinet ad diem damnationis, & pœnam æternam; id totum facit gloriæ suæ intuitu. Atqui si animus est mortalis, tantum abest vt diuinæ perfectiones in mundi fabrica & dispositione resplendeant, vt potiùs videantur obscurari. Non enim est indicium potentiæ conditoris, sed potiùs imbecillitatis, quòd animum rerum dominatorem nō potuerit facere immortalem, cùm maxime tamen id ei videatur debitum. Non est sapientiæ, seruitia, mancipia, & domicilium efficere æterna: ipsum verò dominum, cuius obsequiis cetera instituta, tam breui & miserabili æuo concludere; & eo exacto, sinere funditus interire. Non est bonitatis, cetera omnia ad perfectionem cuique congruentem perducere, animum verò ita negligere,

vt

vt numquam vel centesimam partem eius boni, cuius est capax, consequi possit. Non est prouidentiæ, relinquere animum suæ libidini, nullis præmiis quibus alliciatur ad virtutem, nullis suppliciis quibus à flagitiis deterreatur, illi propositis; relinquere scelera multa, & iustitiam pessumdatam: denique tantam in mundo permittere ataxiam, tam fœdam & horribilem confusionem, iniquis dominantibus, & iustis oppressis; nulla data spe recti ordinis aliquando instaurandi.

44 De misericordia & iustitia quid dicam? Cuius enim misericordię est, hominem tam breui tempore, & in tantis miseriis vitam istam corporalem & animalem trahere, absque spe vllius boni in posterum obtinendi? Si quid enim ista vita habet dulcedinis, tantum absynthij admixtum est, vt prudēti tota amara videatur, nisi expectationis futurorum dulcedo illam temperet. Cuius æquitatis & iustitiæ, optimum quemque à sceleratis permittere opprimi, affligi, occidi, nulla vindicta, qua tantæ iniuriæ sarciantur, repensa? nullum pietati, iustitiæ, virtuti constituere præmium; nullum impietati, iniuriæ, & sceleri supplicium: impios omnibus huius vitæ bonis, opibus, honoribus, voluptatibus, imperio cumulare; pios omnibus calamitatibus inuoluere? Quis ista considerans

rans

Digitized by Google

rans non existimet ea potiùs esse signa crudelitatis & iniuriæ, quàm misericordiæ & iustitiæ? & ipsum Numen, si quod sit, fauere impiis & iniquis, odisse pietatis & iustitiæ cultores, nisi post hanc vitam vtrisque iusta fiat compensatio? Hinc Ethnici, qui de futura retributione parum nouerāt, sæpe deos suos crudelitatis & iniustitiæ accusabant, quòd iustos affligi, impios dominari permitterent. Exempla multa extant apud Homerum, Euripidem, Athenæum,& alios. Quin & Christianis nō raró talis cogitatio & commotio animi subrepit, dum futura non considerant. Et sanè, si post hanc vitam nihil superesset, non facile esset Numen à crudelitatis & iniustitiæ nota vindicare: vt suprà lib. 1. demonst. 13. etiam ex Chrysostomo ostensum est. Quis enim Regem illum benignum & iustum censeat, qui tantam in regno suo permitteret confusionem, nullo præmio virtuti, nullo supplicio sceleri constituto; summa impunitate sceleratis omnibus concessa?

At verò, posita animi immortalitate, omnia cessant incommoda, omnes aduersus Deum querimoniæ & murmurationes silēt. 45
Hæc enim rerum confusio non durat nisi ad modicum tempus; quo transacto, æterno ordine emendabitur. Singulis enim statim

post hanc vitam suus assignatur locus, & status, & gradus, & iusta actorum ac perpessorum cuique fit retributio. Nullum malum remanet inultum, nullum bonum irremuneratum. Sicut peritus pictor nouit quo loco ponat colorem atrum, quo candidum, vel au[illegible]: ita Deus nouit quo loco in hoc Vniuerso quemque collocet, probum, improbum; pium, impium. Et sicut ex illa colorum apta distributione consurgit pulchritudo picturæ; ita ex hac animorum, pulchritudo Vniuersi, quod est veluti pictura quædam diuinitatis, eius potentiam, sapientiam, bonitatem, prouidentiam, misericordiam & iustitiam mirificè nobis spectandā exhibens.

46 Non ergo est quòd iusti murmurent & querantur de diuina prouidentia, cùm in hac vita rebus aduersis conflictantur: quia huius vitæ calamitates breues sunt, & animo generoso exiguæ: fructus verò earum maximus & æternus. Vt enim inquit ille, quo fortasse nemo mortalium plura & grauiora
2. Cor. 4. pertulit, *Momentaneum & leue tribulationis huius, supra modum in sublimitate* (in cælo) *æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Non debet graue videri, quod tanta mercede compensatur. Valent quoque ad animorum rubiginem, & quotidianas maculas abstergendas. Nemo enim hic est adeò purus, quin

quin ſubinde labes aliquas animo contrahat, quæ huiuſmodi remedio tamquam acri ſapone ſunt eluendæ.

Pari modo non eſt cur indignentur proſperitate impiorum: hæc enim & breuis eſt, & multo felle permixta, eamque æternus luctus excipiet. Nemo latroni, qui breui in rotam agendus, inuidet hauſtum vini, aut quòd paucis horis aliquid ei permittatur ſolatij. *Noli*, inquit Propheta, *æmulari in ma-* Pſal. 36.
lignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem: quoniam tamquam fænum velociter areſcent. Et Sapiens: *Stupa collecta ſynagoga* Eccli. 21.
peccantium, & conſummatio eorum flamma ignis. Veniet meſſis, cùm omnes peccatores tamquam noxiæ herbæ & zizania in faſciculos colligentur, & igni tradentur, ſicut Dominus admiranda illa parabola Matthæi 13. docuit.

Vigeſima RATIO.

ITA naturâ comparatum eſt, vt qui grauia 47
crimina commiſere, patiantur occultum conſcientiæ flagellum: quo interdum ita exagitantur, vt ſibi ipſi vitam abrumpant. Illa enim aſſiduè eos accuſat & condemnat, & dignos ſupplicio pronuntiat, & tamquam ingens malum impendeat, dira apprehendere & timere facit. Hinc fit vt omni indu-

ſtria conentur mentem auertere, & has cogitationes diſcutere, vt iſta moleſtia careant. Dedunt ſe luſibus & conuiuiis, ſympoſiis & confabulationibus, & ad omnia externa ſe effundunt, vt internum illum accuſatorem & tortorem fugiant: nihil illis grauius quàm eſſe ſecum, & cum animo ſuo colloqui. Hæc omnia ſunt præſagia futuri iudicij, & vindictæ, quæ poſt hanc vitam ſceleratos animos manet. Ipſa crimina ſunt veluti ſemina impendentiũ ſuppliciorum; & ideò naturę quodam inſtinctu pręcipitur & ſentitur illa moleſtia ex criminũ recordatione. Non eſt exiſtimandũ, naturæ præſagia eſſe vana, aut inſtinctus fruſtraneos. Si nihil poſt hanc vitam eſſet metuendum, nec mali quidquam immineret, fruſtrà datus eſſet animis ille ſtimulus, fruſtrà mala cõſcientia ſęua pręſumeret.

Pari modo conſcientia rectè factorum magnum adfert ſolatium: *Magna eſt*, ait quidam, *vis conſcientiæ in vtramque partem, vt neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccauerint*. Et alibi: *Si optimorum conſiliorum atque factorum teſtis in omni vita nobis conſcientia fuerit, ſine vllo metu ſumma cum honeſtate viuemus*. Nimirũ præſagit animus bona, quæ virtutis cultoribus poſt hanc vitam re pendentur.

Cicero.

Vige-

Vigeſimaprima RATIO.

DENIQVE immortalitas animi mani- 48
feſtè conuincitur ex reditu animarum
poſt hanc vitam. Conſtat enim infinitis ex-
emplis, mortuos excitatos,& animas defun-
ctorum reduces à ſuis locis, viuis apparuiſ-
ſe. Anima Samuelis apparuit Pythoniſſæ &
Saüli, eiq; interitum ſuū prædixit, 1. Reg. 28.
& Eccleſiaſtici 49. Anima Moyſis ſiue in
corpore proprio, illi ad tempus diuina vir-
tute reſtituto, ſiue in aſſumpto, vnà cum
Elia obtulit ſe Chriſto in monte Thabor,&
tribus primariis Apoſtolis, Petro, Iacobo, &
Ioanni; vt refertur Matthæi 17. & Lucæ 9.
Anima Oniæ & Ieremiæ Prophetæ per vi-
ſum ſe exhibuere Iudæ Machabæo, eique
ad hoſtes patriæ debellandos animum ad-
didere, 1. Machab. 15. Apoſtoli Petrus
& Paulus in ſomnis apparuere Conſtantino
Imperatori, eique remedium lepræ oſtendê-
re: vt refertur in ſeptima Synodo Act. 2. &
teſtantur Hiſtorici complures.

Ioannes Euangeliſta & Philippus Apoſto-
lus apparuerunt Theodoſio, eique victoriam
aduerſus Eugenium promiſere, quæ ſtatim
non ſine ingenti miraculo ſecuta eſt. Idem
viſum cuidam militi eodem tempore obla-
tum eſt, ne ab Imperatore confictum puta-

retur. refert Theodoretus lib. 5. hiſt. c. 24. Idem Euangeliſta cum B. Virgine auguſtiſſima ſpecie ſe exhibuit Gregorio Thaumaturgo vigilanti, eumque myſterium Trinitatis edocuit. Rem totam & ipſam doctrinæ formulam refert Gregorius Nyſſenus in vita Thaumaturgi.

B. Virgo cum inſigni beatarum virginum choro apparuit cuidam puellæ, cui nomen Muſa, eamque ad ſanctiorem vitam traduxit, & breui cum illis virginibus futuram promiſit. Eadem viſio eidem puellæ rurſum poſt triginta dies, cùm mors inſtaret, ſe obtulit: refert S. Gregorius lib.4. dial. cap.17. Eadem B.Virgo apparuit Ioanni Patritio, & oſtendit qua ratione opes ſuas optimè collocaret, quod ipſe noſſe iam diu deſiderabat: atque vt fides certior huic viſioni conſtaret, eadem nocte apparuit Liberio Summo Pontifici, & ſimilia monita dedit. Veritatem huius viſionis declarauit nix locum Eccleſiæ in monte Eſquilino ſignans, & magnifica baſilica ibidem opibus Ioannis excitata. Refertur in precibus Canonicis, & in monumentis Baſilicæ S. Mariæ maioris. Apparuit Ioanni Damaſceno, eiuſque manum, fraude & calumnia per Leonem Iſaurum ſtructa, abſciſſam reſtituit: vt teſtatur Ioannes Patriarcha Ieroſolymitanus in eius vita. In

cuius

Digitized by Google

cuius rei fidem relicta in brachio ad locum incisionis rubra linea.

Refert Gregorius Turonensis, lib. De gloria Martyrum cap. 8. puerum quemdam filium vitriarij Iudæi à parente in ardentem fornacem coniectū, eò quòd vnà cum Christianis in æde B. Virginis Eucharistiam sumpsisset: verùm illæsum conseruatum; & iam egressum retulisse, se contra vim ignis protectum ab illa, cuius imaginem in templo viderat.

Omitto innumeras eiusdem beatissimæ Virginis apparitiones. Extant & aliorū Sanctorum plurimæ. Sancta Agnes post mortem choro beatarum virginum stipata, parentibus ad ipsius monumētum pernoctantibus apparuit, eósque consolata est. Eadem se per visum exhibuit Constantiæ Constantini filiæ, eiusque vlcus insanabile curauit. refert S. Ambrosius serm. 90.

S. Potamiena tertio à suo martyrio die astitit Basilidi suo carnifici per noctem, & capiti eius coronam imposuit, dicens, se illi gratiam à Domino impetrasse propter humanitatem, qua erga illam vsus fuerat: quam ob causam & ipse Christianus factus est, & pro fidei confessione mortem subiit. narrat Eusebius lib. 6. historiæ cap. 5.

S. Antonius vidit animam S. Pauli inter

Angelorum choros, inter Prophetarum & Apoſtolorum cœtus in cęlum aſcendere, teſte Hieronymo in vita Pauli. Abbatis Spei anima ab omnibus fratribus qui aderant, ſpecie columbæ viſa eſt ex ore eius egredi, & aperto oratorij tecto cælũ penetrare: Gregori[illegible]ib. 4.dial. cap. 10. Probo Reatinæ vrbis Epiſcopo, & eius miniſtro, viſibili ſpecie ſe oſtenderunt S. Iuuenalis & S. Eleutherius: vt refert idem Greg. cap. 12.

Iuſtiniano Imperatori deſperatè laboranti apparuerunt ſancti Coſmas & Damianus, eique ſanitatem attulerunt: teſtis Procopius de ædificiis Iuſtiniani.

S. Benedictus animam Scholaſticæ ſororis ſuæ egreſſam è corpore vidit in ſpecie columbæ ſecreta cæli penetrantem. & Germani Capuani Epiſcopi animam vidit in ſphęra ignea ab Angelis in cælum ferri, teſte S. Gregor. lib. 2. dialog. cap. 34. & 35.

Quidam Eremita magnæ ſanctitatis in inſula Lipara, ea hora qua Theodoricus rex Arrianus defunctus eſt, vidit ipſum diſcinctum & diſcalceatum vinctis manibus inter Ioannem Papam & Symmachum Patritium (illum carcere, hunc ferro iniquè necauerat) deduci, & in vicinam Vulcani ollam, id eſt Ætnam, iactari. Viſioni fidem fecit, quòd eadem hora obiiſſe deprehenſum

ſit,

sit; Gregorius libro 4. dialogorum cap. 30.

Tiburtius quidam impuræ vitę presbyter, visus est ad loca pœnarum deduci, rogo imponi & exuri: cui visioni fides habita, quia facta inquisitione, cognitum fuit Tiburtium eadem hora expirasse, & vitam eius tale supplicium mereri; Greg. lib. 4. dial. c. 31.

Paschasius Diaconus diu post mortem visibili specie exhibuit se S. Germano Episcopo Capuano in Thermis Angulanis, vbi expiabatur, teste eodem Greg. l. 4. c. 40.

Infinitum esset recensere omnia quæ de apparitionibus animarum, vel sanctarum vel improbarum, reperiuntur apud Scriptores. Nimiæ impudentiæ est, dicere illa omnia esse conficta. Hoc enim est tollere fidem omnium historiarum, & plurimis viris sanctitate & eruditione clarissimis, auctoritate grauissimis crimen imponere falsi, idque absque vlla probabili ratione. Nullus est sanctorum Patrum, nullus Historicorum, præsertim Christianorum, qui harum mentionem non faciat. Apud Ethnicos etiam olim ea res passim fuit celebrata, vt ex Homero, Virgilio, & aliis notum est.

Homerus l. 11. odyss. & alibi passim. Virg. lib. 8. Aeneid. Ouid. l. 4. Metamor. Silius Italicus l. 13

Itaque cùm tot exemplis, quæ nullo colore negari possunt, cõstet animas post hanc vitam subinde viuentibus se exhibuisse: perspicuè concludimus, eas cum corpore non

extingui, ſed immortales perſiſtere; & tunc eorum quæ in vita geſſerunt præmia, vel pœnas referre.

49 *Ex mortuorum reſurrectione.* Idem confirmatur ex mortuorum reſurrectione. Plurimis enim exemplis conſtat mort[illegible] ad vitam reuocatos. Elias enim Pro[illegible]eta excitauit filium viduæ Sareptanæ defunctum, 3. Regum 17.

Eliſeus filium Sunamitidis, 4. Reg. c.4. Idem iam mortuus alium defunctum excitauit ſolo oſſium contactu: vt habemus capite 13. eiuſdem libri.

Chriſtus Dominus præter alios excitauit Lazarum quatriduò iam mortuum, tota ciuitate Ieroſolymorum conſcia: vt refert ſanctus Ioannes cap. 11.

Denique ne longior ſim, excitati ad vitam plurimi, tum ab Apoſtolis, tum ab aliis ſanctitate illuſtribus viris: vt ex hiſtoria Eccleſiaſtica, & Sanctorum vitis conſtat.

Reſurrectio mortuorum manifeſtum eſt ſignum animas non interire, ſed permanere ſeparatas, donec rurſus corpore conuenienter diſpoſito reuocentur, & ei vniantur. Simul atque enim completa fuerit tota corporis diſpoſitio quæ ad vnionem eſt neceſſaria, & anima ſe illi intimè præſentem exhibuerit; ſponte, & naturali quodam conſequio reſultat vnio: ſicut ignis fomitem tangens natu-

naturaliter illi adhærescit, mutuo quodam raptu & attractu. Corpus enim aptatum, naturali quodam pondere appetit vnionem animæ, & anima vnionem corporis: quod pondus exit in actum, quando posita vltima dispositione sunt sibi mutuò intimè præsentia.

Vigesimasecunda RATIO.

DENIQVE vt multa alia minuta omittam: Immortalitas animæ est fundamentum omnis religionis, omnis iustitiæ, omnis probitatis, innocentiæ, sanctitatis. Si hoc fundamentum est falsum, falsa est & conficta fabula vniuersa sacra Scriptura: falsa Prophetarum oracula: falsa Christi doctrina & prædicatio: falsa eius miracula: falsa quæ de eius resurrectione, de quadraginta dierum cum Apostolis post resurrectionem tractatione, de ascensione, de Spiritu sancto in Apostolos & alios fideles effuso, ab Euangelistis sunt prodita. Decepti sunt omnes qui Christi religionem suscepere, frustrà tot myriades Sanctorum carnem domuere; pietatem, iustitiam, innocentiam, temperantiam, & virtutum genus omne tanto studio tantoque labore coluere. Frustrà omnia Ecclesiæ sacramenta, omnia sacrificia, omnia instituta, omnes diuinæ laudes, omnis eccle-

siasti-

Digitized by Google

ſiaſticus ordo, omnes ſacri conuentus, omnes Prælatorum & Paſtorum labores, omnis Patrum doctrina, omnis Chriſtianorum vita: hæc omnia, ſi anima cum corpore extinguitur, fruſtrà ſunt, inania, nullius frugis, falſo & commentitio ſubnixa fundamento: & omn' qui ſanctitate vitæ, prophetiæ dono, miraculorum gloria, cæleſti ſapientia, omnibus ſæculis celeberrimi extitere, decepti ſunt, & à vero aberrarunt; ſoliſq; impuris, improbis, Epicureis veritas patefacta. Quę omnia ab omni luce rationis ſunt alieniſſima.

51 Hactenus adduximus rationes quibus animæ immortalitas ſtabiliatur. quæ ſi ritè perpendantur, animum ita conuincunt, vt nulla prorſus relinquatur ambiguitas. His adijciamus vnum vel alterum Ethnicorum teſtimonium. Seneca epiſtola 102. *Magna & generoſa res eſt humanus animus: nullos ſibi poni niſi communes & cum Deo terminos patitur.* nimirum quia ad omnem locum, & ad omne tempus ſe extendit. Pergit hoc explicare. *Primùm humilem non accipit patriam, Epheſum aut Alexandriam, aut ſi quod eſt etiamnum frequentius incolis, latius tectis ſolum. Illi patria eſt, quodcumque ſuprema & vniuerſa circuitu ſuo cingit: hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina ſecernens etiam coniungit,*

iungit, intra quod diſpoſita tot numina in actus ſuos excubant. Per *numina* ſtellas intelligit, & fortè etiam genios. Hæc de loco ſeu patria. Addit de ætate ſeu tempore. *Deinde arctam ætatem ſibi dari non ſinit. Omnes, inquit, anni mei ſunt: nullum ſæculum magnis ingenijs clusum eſt: nullum non cogitationi peruium tempus. Cùm venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humaniq; ſecernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipſe me dijs reddam. Nec nunc ſine illis ſum, ſed graui terrenoq; detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longioriq; proluditur. Quemadmodum nouem menſibus nos tenet maternus vterus, & præparat nõ ſibi, ſed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei ſpiritum trahere, & in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium matureſcimus partum. Alia origo nos expectat: alius rerum ſtatus. nondum cælum niſi ex interuallo pati poſſumus. proinde intrepidus horam illam decretoriam proſpice: non eſt animo ſuprema, ſed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tamquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt. Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre quàm intuleris: imò etiam ex eo quod in vitam attuliſti, magna pars ponenda eſt. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouiſſimum velamentum tui,*

Vita mortalis eſt præparatio ad immortalem.

Omnia externa veluti hoſpitalis loci ſarcina ſpectanda.

tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis: detrahentur ossa, neruiq; firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste quem tamquam extremum reformidas, aeterni natalis est. Depone onus. quid cunctaris, tamquam non prius quoque relicto in quo latebas corpore exieris? Haer[illegible] reluctaris: tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere nascentis est. Et infrà. *Quid ista sic diligis quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. Aliquando naturae arcana tibi retegentur, discutietur ista caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum quantus ille sit fulgor, tot sideribus lumen inter se miscentibus. Nulla serenum vmbra turbabit: aequaliter splendebit omne caeli latus: dies & nox aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cùm totam lucem totus adspexeris: quam nunc per angustissimas oculorum vias obscurè intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cùm illam suo loco videris? Haec cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait: illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & aeternitatem proponere.* Hæc ille.

Dies mortis est natalis aeternitatis.

Bona vita futura.

Deo nos approbare & parare iubemur.

Æternitas proponenda.

Multa hîc præclara tradit Seneca de animo humano. 1. Esse similem Deo, cùm per omnem

omnem locum & æternitatem se extendat. 2. Cùm excesserit è corpore, diuis & genijs, seu spiritibus sociari. 3. Nos hîc versari tamquam in via: patriam nostram esse cælum. Omnia quæ in hoc mundo extra animum sunt posita, eo loco habenda quo sarcinæ, & varia supellex hospitij, pe[illegible]quod iter agentes transimus. 4. Sicut infans nouem mensibus præparatur ad vitam degendam in hoc mundo: ita in hoc mundo toto tempore quo viuimus, nos aptari ad vitam immortalem sæculi futuri. 5. Supremum diem vitæ mortalis, initialem esse æternitatis. 6. Animum à corpore digressum, arcana naturæ, & lucem diuinam clarè visurum. 7. Æternitatem ob oculos habendam, vt illi nos aptemus, & Deo omnium rerum inspectori vitam nostram approbemus.

Similia reperire est apud Platonem, Plotinum, Ciceronem, Epictetum, Arianum, & alios Ethnicos scriptores. Sequitur nunc, vt argumenta, quibus hæc veritas oppugnari queat, proferamus in medium, eaque dissoluamus.

Argumenta contra immortalitatem animorum, & eorum ſolutio.

52 *1. Argumentum.*

PRIMVM ſit: Ea anima, cuius omnis operatio & functio dependens eſt ab organo corporeo, non poteſt conſiſtere ſeparatim [illegible] qui anima rationalis eſt talis: Ergo non poteſt ſeparata ſubſiſtere. Maior eſt Ariſtotelis lib. 1. de Anima cap. 1. text. 13. & communiter recepta eſt à philoſophis. Ratione etiam manifeſta probari poteſt. Cùm enim *eſſe* ſit propter operationem, in eo ſtatu in quo anima non poteſt habere operationem, non poteſt etiam habere *eſſe*. Illud enim *eſſe* fruſtraneum eſſet, cùm ſuo deſtitueretur fine. Deus autem & natura nihil faciunt fruſtrà. Confirmatur, Quia illa anima, etſi nobiliſſima, eſſet inſtar mortui, & rei inanimæ, ſine notitia, ſine affectu, ſine gaudio, ſine dolore, ſine ſenſu, ſine motu: ac proinde fruſtrà haberet *eſſe* animæ, *eſſe* viuum & vitale.

Minor verò, nempe *Quòd omnis functio animæ rationalis pendeat à corpore*, probatur duobus indiciis. Primò, Quia conſtat functiones ſenſuum externorum, & facultatis imaginatricis, à corporeo inſtrumento pendere. Itaque relinquitur ſola intellectus operatio, de qua poſſit eſſe dubitatio: ſed neque

que hæc absque corporis ope perfici potest. quia, vt Aristoteles inquit lib. 3. de Anima, cap. 8. tex. 39. *Cùm mens contemplatur, necesse est simul phantasma aliquod contemplari.* Experientiâ enim constat, nō posse nos quidquam intelligere, aut aliqua de re intellectu iudicare; nisi simul eius quoddam simulachrum corporeum animo fingamus & imaginemur: adeò, vt neque spiritalia & diuina aliter concipere possimus. Atqui hoc simulachrum formatur per phantasiam; quæ à corporeo instrumento pendet. Itaque cùm intellectus non possit intelligere sine ope phantasiæ, & phantasia non possit operari sine spiritibus, & apta cerebri dispositione; perspicuum videtur, functionem intellectus à corpore pendere. Secundò; Quia experientiâ constat interceptis spirituum animalium meatibus (vt in syncope & apoplexia) repentè hominem omni rationis vsu destitui: quod signum est rationis vsum à spiritibus & cerebri affectu pendere.

Respondeo, distinguendo maiorem. Duplicitur enim potest animæ operatio pendere ab organo corporeo. Primò, per se, & immediate. Secundò, per accidens, & mediatè. 53 *Responsio.*

Si primo modo dependeat; manifestum est, talem operationem sine corporis adminiculo præstari non posse: ac proinde eam ani-

mam, cuius omnis operatio hoc modo à corpore dependet, non posse separatam existere: tales sunt animæ brutorum animantium. Et hoc sensu vera est maior.

Si verò solùm secundo modo dependeat, maior est falsa: quia quod per accidens & solùm per aliud competit, potest tolli. Itaque cùm functio intellectus non per se & immediatè à corpore pendeat, sed solùm per accidens & mediatè, nihil obstat quin extra corpus obiri queat. Quòd autem per se non dependeat à corpore, multis indiciis manifestè deprehenditur. Primò, Functio intellectus potissimùm consistit in iudicando. atqui ad iudicandum phantasia & simulachrum illud corporale nullo modo iuuat, sed potiùs impedit, & errandi occasionem præbet: vnde intellectus phantasiæ conceptionem non debet sequi, neque secundùm illius modum & speciem iudicare; sed luce sua illam corrigere, vt ipsam veritatem possit attingere. Quòd si tanta est vis intellectus vt phantasiæ ruditatem & errata corrigat, & liquidam veritatem longè supra phantasiæ captum positam assequatur; perspicuum est eam per se & secundùm suam substantiam à phantasia non pendere. Secundò, Quia maximè desideramus intelligere spiritalia, quæ sub phantasiam non cadunt. Tertiò,

Digitized by Google

tiò, Quia veritatis cognitio non eſt vllo modo bonũ corporis, ſed animi tantùm, & propter ſolius animi perfectionem expetenda. Quartò, Quia viri ſancti interdum in ecſtaſi ad ſpiritalem contemplationem nullis verbis explicabilem, ac proinde nullis phantaſmatibus imaginabilẽ aut repræſenta[illegible]m, euehuntur: vt ex Apoſtolo 2. ad Corinth. 12. colligitur. Omitto alia quæ ſuprà de vi intelligendi & appetendi deducta ſunt.

Dicet aliquis, Quî fit ergo, vt non poſſimus quidquam intelligere, niſi per phantaſiam corporale quoddam ſimulachrum rei fingamus? vnde huius rei oritur nobis neceſſitas? Reſpondeo, id prouenire ex præſenti animæ ſtatu; nimirum, quia eſt forma corporis illud actu informans & viuificans. Sicut enim cùm ipſa habet ſtatum in corpore, quodammodò corporatur, & veluti craſſeſcit, vt ſe naturæ corporali accommodet: ita omnia quæ concipit, ſub corporali quadam ſpecie concipit. Modus enim operandi ſequitur modum exiſtendi. Cùm verò fuerit à corpore ſeparata, & in ſe ipſam, ſeu in apicem ſui collecta, & per ſe ſubſtiterit, alium modum intelligendi conſequetur; nec opus erit illi tale idolum formare, ſicut nec Intelligentiis, quas Angelos vocamus. Denique cùm eſt in corpore, non poteſt intel- 54

mam, cuius omnis operatio hoc modo à corpore dependet, non poſſe ſeparatam exiſtere: tales ſunt animæ brutorum animantium. Et hoc ſenſu vera eſt maior.

Si verò ſolùm ſecundo modo dependeat, maior eſt falſa: quia quod per accidens & ſolùm per aliud competit, poteſt tolli. Itaque cùm functio intellectus non per ſe & immediatè à corpore pendeat, ſed ſolùm per accidens & mediatè, nihil obſtat quin extra corpus obiri queat. Quòd autem per ſe non dependeat à corpore, multis indiciis manifeſtè deprehenditur. Primò, Functio intellectus potiſſimùm conſiſtit in iudicando. atqui ad iudicandum phantaſia & ſimulachrum illud corporale nullo modo iuuat, ſed potiùs impedit, & errandi occaſionem præbet: vnde intellectus phantaſiæ conceptionem non debet ſequi, neque ſecundùm illius modum & ſpeciem iudicare; ſed luce ſua illam corrigere, vt ipſam veritatem poſſit attingere. Quòd ſi tanta eſt vis intellectus vt phantaſiæ ruditatem & errata corrigat, & liquidam veritatem longè ſupra phantaſiæ captum poſitam aſſequatur; perſpicuum eſt eam per ſe & ſecundùm ſuam ſubſtantiam à phantaſia non pendere. Secundò, Quia maximè deſideramus intelligere ſpiritalia, quæ ſub phantaſiam non cadunt. Tertiò,

tiò, Quia veritatis cognitio non est vllo modo bonū corporis, sed animi tantùm, & propter solius animi perfectionem expetenda. Quartò, Quia viri sancti interdum in ecstasi ad spiritalem contemplationem nullis verbis explicabilem, ac proinde nullis phantasmatibus imaginabilē aut repræsent... m, eueh untur: vt ex Apostolo 2. ad Corinth. 12. colligitur. Omitto alia quæ suprà de vi intelligendi & appetendi deducta sunt.

Dicet aliquis, Quî fit ergo, vt non possi- 54
mus quidquam intelligere, nisi per phantasiam corporale quoddam simulachrum rei fingamus? vnde huius rei oritur nobis necessitas? Respondeo, id prouenire ex præsenti animæ statu; nimirum, quia est forma corporis illud actu informans & viuificans. Sicut enim cùm ipsa habet statum in corpore, quodammodò corporatur, & veluti crassescit, vt se naturæ corporali accommodet: ita omnia quæ concipit, sub corporali quadam specie concipit. Modus enim operandi sequitur modum existendi. Cùm verò fuerit à corpore separata, & in se ipsam, seu in apicem sui collecta, & per se substiterit, alium modum intelligendi consequetur; nec opus erit illi tale idolum formare, sicut nec Intelligentiis, quas Angelos vocamus. Denique cùm est in corpore, non potest intel-

mam, cuius omnis operatio hoc modo à corpore dependet, non poſſe ſeparatam exiſtere: tales ſunt animæ brutorum animantium. Et hoc ſenſu vera eſt maior.

Si verò ſolùm ſecundo modo dependeat, maior eſt falſa: quia quod per accidens & ſolùm per aliud competit, poteſt tolli. Itaque cùm functio intellectus non per ſe & immediatè à corpore pendeat, ſed ſolùm per accidens & mediatè, nihil obſtat quin extra corpus obiri queat. Quòd autem per ſe non dependeat à corpore, multis indiciis manifeſtè deprehenditur. Primò, Functio intellectus potiſſimùm conſiſtit in iudicando. atqui ad iudicandum phantaſia & ſimulachrum illud corporale nullo modo iuuat, ſed potiùs impedit, & errandi occaſionem præbet: vnde intellectus phantaſiæ conceptionem non debet ſequi, neque ſecundùm illius modum & ſpeciem iudicare; ſed luce ſua illam corrigere, vt ipſam veritatem poſſit attingere. Quòd ſi tanta eſt vis intellectus vt phantaſiæ ruditatem & errata corrigat, & liquidam veritatem longè ſupra phantaſiæ captum poſitam aſſequatur; perſpicuum eſt eam per ſe & ſecundùm ſuam ſubſtantiam à phantaſia non pendere. Secundò, Quia maximè deſideramus intelligere ſpiritalia, quæ ſub phantaſiam non cadunt. Tertiò,

tiò, Quia veritatis cognitio non est vllo modo bonũ corporis, sed animi tantùm, & propter solius animi perfectionem expetenda. Quartò, Quia viri sancti interdum in ecstasi ad spiritalem contemplationem nullis verbis explicabilem, ac proinde nullis phantasmatibus imaginabilē aut repræsent[illegible]m, euehuntur: vt ex Apostolo 2. ad Corinth. 12. colligitur. Omitto alia quæ suprà de vi intelligendi & appetendi deducta sunt.

Dicet aliquis, Quî fit ergo, vt non possimus quidquam intelligere, nisi per phantasiam corporale quoddam simulachrum rei fingamus? vnde huius rei oritur nobis necessitas? Respondeo, id prouenire ex præsenti animæ statu; nimirum, quia est forma corporis illud actu informans & viuificans. Sicut enim cùm ipsa habet statum in corpore, quodammodò corporatur, & veluti crassescit, vt se naturæ corporali accommodet: ita omnia quæ concipit, sub corporali quadam specie concipit. Modus enim operandi sequitur modum existendi. Cùm verò fuerit à corpore separata, & in se ipsam, seu in apicem sui collecta, & per se substiterit, alium modum intelligendi consequetur; nec opus erit illi tale idolum formare, sicut nec Intelligentiis, quas Angelos vocamus. Denique cùm est in corpore, non potest intel- 54

mam, cuius omnis operatio hoc modo à corpore dependet, non poſſe ſeparatam exiſtere: tales ſunt animæ brutorum animantium. Et hoc ſenſu vera eſt maior.

Si verò ſolùm ſecundo modo dependeat, maior eſt falſa: quia quod per accidens & ſolùm per aliud competit, poteſt tolli. Itaque cùm functio intellectus non per ſe & immediatè à corpore pendeat, ſed ſolùm per accidens & mediatè, nihil obſtat quin extra corpus obiri queat. Quòd autem per ſe non dependeat à corpore, multis indiciis manifeſtè deprehenditur. Primò, Functio intellectus potiſſimùm conſiſtit in iudicando. atqui ad iudicandum phantaſia & ſimulachrum illud corporale nullo modo iuuat, ſed potiùs impedit, & errandi occaſionem præbet: vnde intellectus phantaſiæ conceptionem non debet ſequi, neque ſecundùm illius modum & ſpeciem iudicare; ſed luce ſua illam corrigere, vt ipſam veritatem poſſit attingere. Quòd ſi tanta eſt vis intellectus vt phantaſiæ ruditatem & errata corrigat, & liquidam veritatem longè ſupra phantaſiæ captum poſitam aſſequatur; perſpicuum eſt eam per ſe & ſecundùm ſuam ſubſtantiam à phantaſia non pendere. Secundò, Quia maximè deſideramus intelligere ſpiritalia, quæ ſub phantaſiam non cadunt. Ter-

tiò,

tiò, Quia veritatis cognitio non est vllo modo bonũ corporis, sed animi tantùm, & propter solius animi perfectionem expetenda. Quartò, Quia viri sancti interdum in ecstasi ad spiritalem contemplationem nullis verbis explicabilem, ac proinde nullis phantasmatibus imaginabilẽ aut repræsentabilem, euehuntur: vt ex Apostolo 2. ad Corinth. 12. colligitur. Omitto alia quæ suprà de vi intelligendi & appetendi deducta sunt.

Dicet aliquis, Quî fit ergo, vt non possimus quidquam intelligere, nisi per phantasiam corporale quoddam simulachrum rei fingamus? vnde huius rei oritur nobis necessitas? Respondeo, id prouenire ex præsenti animæ statu; nimirum, quia est forma corporis illud actu informans & viuificans. Sicut enim cùm ipsa habet statum in corpore, quodammodò corporatur, & veluti crassescit, vt se naturæ corporali accommodet: ita omnia quæ concipit, sub corporali quadam specie concipit. Modus enim operandi sequitur modum existendi. Cùm verò fuerit à corpore separata, & in se ipsam, seu in apicem sui collecta, & per se substiterit, alium modum intelligendi consequetur; nec opus erit illi tale idolum formare, sicut nec Intelligentiis, quas Angelos vocamus. Denique cùm est in corpore, non potest intel- 54

mam, cuius omnis operatio hoc modo à corpore dependet, non posse separatam existere: tales sunt animæ brutorum animantium. Et hoc sensu vera est maior.

Si verò solùm secundo modo dependeat, maior est falsa: quia quod per accidens & solùm per aliud competit, potest tolli. Itaque cùm functio intellectus non per se & immediatè à corpore pendeat, sed solùm per accidens & mediatè, nihil obstat quin extra corpus obiri queat. Quòd autem per se non dependeat à corpore, multis indiciis manifestè deprehenditur. Primò, Functio intellectus potissimùm consistit in iudicando. atqui ad iudicandum phantasia & simulachrum illud corporale nullo modo iuuat, sed potiùs impedit, & errandi occasionem præbet: vnde intellectus phantasiæ conceptionem non debet sequi, neque secundùm illius modum & speciem iudicare; sed luce sua illam corrigere, vt ipsam veritatem possit attingere. Quòd si tanta est vis intellectus vt phantasiæ ruditatem & errata corrigat, & liquidam veritatem longè supra phantasiæ captum positam assequatur; perspicuum est eam per se & secundùm suam substantiam à phantasia non pendere. Secundò, Quia maximè desideramus intelligere spiritalia, quæ sub phantasiam non cadunt. Tertiò,

tiò, Quia veritatis cognitio non est vllo modo bonũ corporis, sed animi tantùm, & propter solius animi perfectionem expetenda. Quartò, Quia viri sancti interdum in ecstasi ad spiritalem contemplationem nullis verbis explicabilem, ac proinde nullis phantasmatibus imaginabilẽ aut repræsentabilem, euehuntur: vt ex Apostolo 2. ad Corinth. 12. colligitur. Omitto alia quæ suprà de vi intelligendi & appetendi deducta sunt.

Dicet aliquis, Quî fit ergo, vt non possi- 54
mus quidquam intelligere, nisi per phantasiam corporale quoddam simulachrum rei fingamus? vnde huius rei oritur nobis necessitas? Respondeo, id prouenire ex præsenti animæ statu; nimirum, quia est forma corporis illud actu informans & viuificans. Sicut enim cùm ipsa habet statum in corpore, quodammodò corporatur, & veluti crassescit, vt se naturæ corporali accommodet: ita omnia quæ concipit, sub corporali quadam specie concipit. Modus enim operandi sequitur modum existendi. Cùm verò fuerit à corpore separata, & in se ipsam, seu in apicem sui collecta, & per se substiterit, alium modum intelligendi consequetur; nec opus erit illi tale idolum formare, sicut nec Intelligentiis, quas Angelos vocamus. Denique cùm est in corpore, non potest intel-

lectu & ratione probè vti, niſi etiam ſenſus externos ſolutos & liberos habuerit; vt ex iis quę in ſomnis experimur, eſt manifeſtum. Cuius rei cauſa eſt, non quòd ſenſuum functio iuuet functionem intellectus, aut hæc per ſe ab illa pendeat: ſed quia functio intellectus eſt ſuprema ac præſtantiſſima. Vnde ad eam obeũdam oportet animam prorſus eſſe liberam & ſui compotem, vt vniuerſam vim eſſentiæ ſuæ in illam cõferre queat. Cuius ſignum eſt, quòd cum mentem ad aliquid intelligendum vehementer applicamus, vix aduertamus ea quæ interim in ſenſum incurrunt, vi animæ ſe in ſupremam functionem expendente. Accedit quòd ea ſit potentiarum animæ in corpore connexio & ſympathia, vt anima non poſſit vti ſuprema, niſi etiam ſit expedita ad infimas. Loquor de iis quæ ad cognitionem pertinent.

55 Secundum argumentum: Si anima cor-
2. Argum. pore exuta manet immortalis, vel perpetuò manebit ſeparata, vel aliquando reſtituetur corpori. Neutrum videtur iuſta ratione dici poſſe. Non prius: quia ſic perpetuò maneret in ſtatu violento & naturę aduerſo. Cùm enim ſit infima ſubſtantiarum ſpiritalium, poſtulat eſſe in corpore tamquam corporis forma; ac proinde habet naturale pondus ad vnionem corporis: ergo ſeparari à corpore,

pore,& separatim existere, est naturali ipsius inclinationi contrarium; & ipsi quodammodò violentum. Atqui nihil violentum est perpetuum. Non posterius: quia inde sequeretur resurrectionem esse naturalem, & ordini rerum naturali debitam. quod non videtur concedendum: tum quia est fidei mysterium: tum quia omnes philosophi illam ignorarunt.

Respondeo: Origenes & Platonici negarunt animam rationalem esse corporis formam; eamque statuerunt in corpore non tamquam formam in natiuo subiecto, ad eius commodum & perfectionem, sed tamquam reum in carcere ad vindictam antè commissorum. Vnde etiam volebant, ex anima & corpore non componi propriè vnam substantiam, nempe hominem; sed solam animam esse hominem, corpus autem esse veluti carcerem, ac proinde omne corpus fugiendum. Verùm hæc sententia manifestè rationi repugnat. Si enim anima in corpore tamquam in carcere, vel loco alieno detinetur: cur adeò horret & refugit mortem? cur adeò molestum est ei à commercio corporis diuelli? Cur nō est ei graue in corpore sordibus oppleto morari? sicut viro nobili purissimis assueto, graue foret in loco impuro & fœtido detineri. Cur corporis com-

Animam esse corporis formam.

commoda & voluptates amat, iisque tantopere delectatur? Cur læsione & incommodis corporis tantopere offenditur, & dolet, cùm potiùs deberet illis gaudere, sicut gaudent vincti, dum vincula rumpi, & carcerem collabi vident? Itaque cùm anima rationalis [illegible] minùs corporis commoda & incommoda sentiat, iisque afficiatur, quàm anima brutorum; perspicuum est eám similiter naturalem corporis esse formam, & naturæ quodam desiderio corporis vnionem affectare. Quia tamen non ita immersa est corpori, vt vnà cum illo extingui debeat; sed beneficio suæ subtilitatis & substantiæ spiritalis per se subsistere potest: hinc fit vt corporis affectibus sit superior, & possit eos contemnere, ita vt nec voluptati, nec dolori, neque etiam morti cedat: quod in brutis animantibus locum non habet.

56 Hac igitur sententia reiecta, dicendum est animam non perpetuò mansuram separatam, sed aliquando corpori restituendam. Quia non sic instituta est vt sit integra & completa substantia, sicut angelus; sed vt sit pars substantiæ, nempe forma, ac proinde incompleta. Vnde necesse est ponere corporum resurrectionem. Hanc tamen non dicimus esse naturalem: quia etsi terminus eius, nimirum corporis formatio, & vnio animæ

cum

Digitized by Google

cum corpore, sit res naturalis, & debita naturali animæ statui & perfectioni: tamen per causas naturales fieri non potest, sed virtute diuina: vnde dicenda supernaturalis. Sicut illuminatio cęci, restitutio membrorum, curatio morborum incurabilium.

Neque mirum videri debet, animam humanam non posse absque diuina virtute & extraordinaria ope suam perfectionem naturalem in æternum obtinere: quia duplicis, & quodammodò contrariæ naturæ est particeps; spiritalis & corporalis, mortalis & immortalis. Itaq; postulat sibi corpus amissum restitui, sed ita firmiter restitui, vt numquam amplius amittat: alioquin infinities deberet fieri resurrectio.

Philosophi resurrectionem ignorarunt, vel quòd putarent animam non esse naturalem corporis formam, sed substantiam completam: vel quòd dubitarent de eius immortalitate: vel quia minus incommodi censebant, statuere animam perpetuò separatam, quàm introducere corporum resurrectionem. Etsi enim naturale sit animæ, esse in corpore; tamen ex statu separationis nihil sentit molestiæ vel incommodi: quin imò liberatur omnibus huius vitæ incommodis, & assequitur gradum quemdam altiorem, & rebus diuinis propinquiorem.

Vnde consistendo intra limites naturæ, non existimo animam appetitu illicito seu rationali desiderare corporis vnionem; quamuis naturæ quodam pondere ad illam propendeat, quia bona illa quæ in statu separationis possidet, longè pluris sunt æstimanda quàm ea obtinet in corpore.

Neque verum est illum statum esse illi violentum: quia etsi carentia vnionis quodammodò violenta ei sit, nempe negatiuè, quatenus est priuatio eius ad quod ipsa essentia animæ effectiuè propendet: tamen libertas illa qua tunc fruitur, & vigor mentis, & modus intelligendi non est vllo modo illi violentus, sed consentaneus illius naturæ in statu separationis.

57 *Argum.* Tertium argumentum: Ipsa corporis structura mortalitatem animi videtur arguere, quia tota ferè ad vsus temporales huius vitæ mortalis comparata est, nimirum vt corpus sustentetur, & natura propagetur. Sic dentes & stomachus ad cibum conterendum & coquendum; intestina ad superflua amandanda; hepar ad conficiendum sanguinem; folliculus fellis ad excipiendas acriores alimenti partes; lien ad crassiorem sanguinem; renes ad secernendas à sanguine serosam alimentorum materiam; vesica ad illam excipiendam, & emittendam; sexus ad procreationem.

tionem. Atqui post hanc vitam non erit amplius vsus ciborum, aut procreatio. Ergo nec debent esse ista membra, quæ ad eum finem instituta: ac proinde neque anima quæ talia membra & corpus ita constructum postulat. Frustrà enim essent illa membra, quorum in æternum nullus sit vsus.

Respondeo: Hoc argumentum directè oppugnat resurrectionem, & solùm ex consequenti animorum immortalitatem. Corporis humani compositio & conformatio manifestè conuincit ipsum secundùm se esse mortale ac solubile, non autem ipsam animam. Verùm etsi corpus dissoluatur, facile est Deo tempore cõstituto illud rursus compingere, eique suam animam inserere: & simul efficere ne amplius dissolui possit. Vt enim Plato in Timæo docet, *Quod natura sua solubile est, & morti obnoxium, imperio diuino potest fieri immortale, ita vt numquam mortis subeat necessitatem.* Cessabunt quidem tunc illæ membrorum functiones, quæ ad alendum corpus & generandum pertinent: non tamen idcircò membra illa erunt frustrà: quia seruient constitutioni naturali corporis, tamquam necessaria ad eius integritatem & pulchritudinem. Hic enim est præcipuus illorum finis, constituere corpus perfectum, animæ conditioni & statui accommoda-

modatum. Functiones autem illæ solùm sunt finis secundarius; quia solùm ad tempus institutæ, ad sarciendas corporis mortalis ruinas, calore naturali carnis substantiam depascente. Vnde sicut cessat accretio, quando corpus iustam staturam nactum fuerit; ita c[illegible]it nutritio, & functiones ei seruientes, quando corpus diuino munere immortale redditum fuerit. Cùm enim istæ functiones sint infimæ, vt quæ conueniant animæ secundùm infimam ipsius partem & facultatem, qua communicat cum plantis, & multas habeant coniunctas sordes & putredines; non conueniebat vt essent perpetuæ, sed vt suo tempore tollerentur, Deo meliori modo corpori succurrente. Sensuum tamen functiones, quia modo spiritali absque corruptione fiunt, perpetuæ erunt; similiter & vocis ac locutionis, quibus illa membra propinquiùs vel remotiùs suo modo deseruient; ac proinde etiam hac ratione frustrà non erunt.

59 *Argumenta Plinij.* Quartò, adduci possunt ea quæ Plinius lib. 7. cap. 55. historiæ naturalis adfert, etsi nihil virium habeant. Primò dicit: *Omnibus à suprema die eadem quæ ante primum: nec magis à morte sensus vllus aut corpori, aut animæ, quàm ante natalem.*

Respondeo, hîc assumi id quod erat in

primis

Digitized by Google

primis probandum. Vnde eadem facilitate negatur, qua asseritur. Et sanè illud falsum esse, docet tota Platonicorum & Pythagoricorum schola. Nulla enim est necessitas, vt id quod cœpit esse, aliquando esse desinat, præsertim si illud sit simplex substantia, sicut est anima, & quæuis natura spiritalis. Secùs est de rebus corporeis, quæ ex elemẽtis constant; in quibus solis illud pronuntiatũ, *Omne genitum potest corrumpi*, locũ habet. Certum enim est materiam primam, quia simplex est, etiamsi inciperet, non posse corrumpi. Idem de cælestibus corporibus, etiam iuxta Platonicorum doctrinam, dicendum. Itaque etsi ante natalem nullus animæ fuerit sensus, non tamen idcircò post mortem nullus ei sensus erit. Ratio est, quia etsi natalis animæ coniunctus fuit cum natali corporis, ac proinde anima ante natalem corporis non extiterit: non tamen interitus animæ comitatur interitum corporis. Mors enim non est interitus vtriusque, sed solius corporis ex animæ separatione.

Deinde quærit Plinius: *Quod corpus animæ* 60
persequitur materiam? Respondeo, Animam hinc abeuntem nullũ sequitur corpus: quia absque omni corpore, nuda (vtpote substantia spiritalis) potest consistere.. *Vbi cogitatio illi?* Non opus est illi cerebro aut corpore vt

cogi-

cogitet; ſicut nec Deo, nec aliis ſubſtantiis ſpiritalibus: quia vis intelligendi quò à corpore remotior, eò præſtantior. *Quomodo viſus, auditus?* Non opus habet ſenſuum externorum obſequio, cùm omnia tunc mente percipiat. Mens enim non ſolùm ſeruit ad [illegible]tandum & abſtractim cognoſcendum, ſed etiam ad intuendum & percipienda omnia quæ nos hîc ſenſibus externis percipimus. Sicut enim tu ipſe de Deo ais:

Lib. 2. c. 7. *Quiſquis eſt Deus, totus eſt ſenſus, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui*: ita anima ſeparata tota eſt ſenſus, tota viſus, tota auditus, tota mens, tota vigor & vita. *Quid agit? qui vſus eius?* Quid agunt alij ſpiritus? Quaſi Deum contemplari, amare, laudare, cæleſtium ſpirituum contubernio frui nihil ſit agere, aut id quod his vacat, nulli vſui ſeruiat? Mira iſtius hominis cæcitas, qui nullum videtur agnouiſſe ſpiritum. Quantò ſapientiùs Platonici & Peripatetici, qui etiam ſummum bonum in contemplatione primi principij ſtatuerunt?

61 Pergit Plinius: *Aut quod ſine his bonum?* Extra ſenſus nullum bonum animæ agnoſcere porcorum eſt, non philoſophorum. *Quæ deinde ſedes?* Facilis reſponſio. Piarum apud ſuperos, impiarum apud inferos. Hic ſenſus totius antiquitatis. *Quanta multitudo*

tot

tot sæculis animarum velut vmbrarum? Tanta multitudo animarũ,quot ab initio mundi in hunc diem vixerunt homines. Cùm enim mundus ceperit exordium, non est infinita earum multitudo, sed certo numero, eoque non adeò magno comprehensa. Facile enim esset ostendere hunc numerum duas ' tres myriades millionum non excedere. Perperàm vocantur *vmbræ*; cùm ipsæ sint instar lucis: corpus potiùs vmbræ est simile, vt rectè Platonici. *Quæ (malum) ista dementia est iterari vitam morte?* Non iteratur vita animæ post mortem corporis, sed corpore moriente continuatur & perseuerat. *Quæ genitis quies vmquam, si in sublimi sensus animæ manet?* Non modò quies illis & vacatio ab huius vitæ turbis & incommodis, sed etiam summa voluptas, summum gaudium si piè vixerint: si impiè, summa miseria. Hoc etiam Platonici agnoscunt. *Perdit profectò ista dulcedo, credulitasq; præcipuum naturæ bonum mortem, ac duplicat obituri dolorem etiam post futuri æstimatione.* Nimirũ hæc est præcipua ratio, cùr scelerati homines refugiant credere animæ immortalitatem; quia hæc credulitas corrumpit omnes eorum voluptates, & animos assidua lancinat formidine futurorum. Conscij enim sibi sunt suorum scelerum, & quid eis iustè debeatur. Optant

itaque

itaque animam vnà cum corpore extingui, cùm maius bonum expectare non possint. Sic enim immunes forent à miseria, quæ illis propter sua flagitia impendet. Et quia id vehementer optant, facilè in animum inducunt [illegible]edere ita futurum. Non est interitus a[illegible] præcipuum naturæ bonum, sed præcipuum naturæ malum. Hinc quælibet res maximè refugit sui interitum; vt quo totum naturæ bonum perdatur. Deinde quomodo dici potest præcipuum naturæ bonum, quo euertitur omnis iustitia? quo subtrahitur pręmium virtuti, & castigatio debita flagitio? Etsi enim impiis omnibus bonum foret animam extingui: piis tamen & pariter bono publico Vniuersi foret malum & iniurium: non secùs ac Reipub. malum foret, si nulla virtuti essent præmia; nulla sceleri vindicta. Impiis quidem duplicat ea cogitatio dolorem: dum non solùm ob mortem corporis quæ huius vitæ dulcia præscindit, dolore afficiuntur, sed etiam (& longè acriùs) ob supplicia quę post mortem corporis occulto naturæ sensu iudicant impendere animæ. hoc est quod ait Plinius, *post-futuri æstimatione.* At contrà piis ea credulitas gaudium conduplicat, cùm non solùm gaudent morte corporis, quæ omnibus huius vitæ miseriis eos eximit, sed etiam (& longè vehementiùs)

tiùs) certa expectatione maximorum bonorum, quæ post mortem laboribus eorum refundentur.

Ex his perspicuum est, friuolas esse Plinianas obiectiones, magisque ex affectu & odio aduersæ sententiæ, quàm ex ratione profectas.

Dicet aliquis: Esto sanè, sit anima immortalis; at nihil post hanc vitam mali patietur, sed fruetur magna libertate, & vacabit rerum contemplationi: vel si aliquid patiatur, id non erit perpetuum, sed longius vel breuius pro ratione labium quas hîc contraxit: maiores labes magisque inolitæ diuturniore supplicio, vel certè grauiore, erunt expiandæ; minores leuiore, vel minùs diuturno.

Fateor Stoicorum fuisse sententiam, animam post hanc vitam nihil mali passuram, sed ad cognatam sibi stellam reuersuram, ibique perseueraturam, si quidem sapiens & proba fuit, vsque ad mundi generalem exustionem; si improba vel fatua, ad breuius tempus: quo transacto, in elementum, vnde sumpta est, conuersum iri. Verùm friuola sunt ista, & prorsus à ratione aliena. Si enim animæ supersunt post hâc vitam, quid procliuius creditu, quàm eas tunc pro meritis accipere? Alioquin vbi prouidentia numinis? *Stoicorum imaginatio.*

minis?

minis? vbi iuſtitia? Verùm ſatis multa ea de re ſuprà dicta ſunt. Deinde ſi abſque corpore ad tempus poſſunt ſubſiſtere, cur non ſemper? Cùm enim ſint ſimplices ſubſtantiæ, non poſſunt temporis progreſſu veteraſcere, aut vigorem amittere, ſicut corpora ex elementis compoſita: ſed ſi vel ad momentum extra corpus ſubſiſtere poſſunt, æterno tempore poſſunt, & omnis interitus ſunt expertes: vt tota Peripateticorum ſchola cum Ariſtotele fatetur. Nihil enim eſt quod ſubſtantiam ſimplicem per ſe ſubſiſtentem poſſit perimere. Vnde & ipſa materia prima, quia res ſimplex eſt per ſe ſubſiſtens, nulliq́ue alteri veluti ſubiecto innixa, incorruptibilis & inexterminabilis eſt.

Quod autem de conflagratione animarum dicitur, quaſi per ignem poſſint diſſolui, liqueſcere, & euaneſcere in auras ſicut corpora, non minùs abſurdũ eſt. Non enim anima eſt corpus aut oleoſa ſubſtantia quæ inflammari & igne diſſolui poſſit, ſed ſpiritus omni aura & igne ſubtilior & leuior. quod autem igne diſſoluitur, corporeum eſſe debet, ipſo igne & iis rebus in quas diſſoluitur, craſſius & corpulentius.

63 Adde, fundamentum Stoicorum, quo nixi exiſtimarunt animas poſt hanc vitam nihil mali paſſuras, etſi hîc peſſimè vixiſſent, fuiſſe

hanc

hanc persuasionem, qua credebant, animas nostras esse particulas quasdam, & ἀποσπάσματα diuinitatis[a]. Diuinitatem enim statuebant animam mundi[b]: ab anima mundi tamquam omnium communi & vniuersali, decerpi animas particulares animantium, & in primis humanas. Itaque vinculis corporeis solutas, redire ad suum principium vnde desumptæ, nempe ad animam mundi, eique rursus coalescere. Quæ omnia ita absurda sunt, vt vix egeant refutatione. Si enim particulæ Dei, quomodo possunt igne dissolui? quomodo tot mutationibus, miseriis, doloribus & timoribus esse obnoxiæ? quomodo tot flagitiis inquinari? Itaque & ipsa diuinitas ex partibus concreta instar rei corporeæ, & omnibus malis erit obnoxia. Facessat rude commentum, quod etiam Cicero benè confutauit.

a Epictetus dissert. 1. cap. 14. Cic. Tusc. 5. & lib. 1. De diuinatione. epist. 92.
b Seneca epist. 94. & 97. Manlius li. 1. Astronom.

64 *Origenis error.*

Origenes fatebatur quidem animas esse immortales, easq; numquam suam speciem ac naturam propriam amissuras; volebat tamen pœnas earum non esse sempiternas, sed post aliquot sæcula finiendas. Idem statuebat de pœna dæmonum. Verùm & huic Origenis dogmati (quod ipse à Platonicis hauserat) multi errores innexi vel connexi sunt.

1. Omnes animas, dæmones, & Ange-

Digitized by Google

los esse eiusdem naturæ: ac proinde non minùs animas quàm Angelos ab omni corporum commercio segregatas.

2. Animas antequam corpori iungerentur, in cælestibus peccasse, & propter peccatum corporibus tamquam carceribus illiga[illegible]

3. [illegible]as ordine quodam in corpora demitti; primùm in subtiliora: deinde, si peccare pergant, in crassiora: vltimò in terrena. Hos gradus descensus animarum in corpora designatos per scalam, quæ in somnis ostensa Iacob, Genesis 28.

4. Omnes animas, & etiam dæmones post aliqua sæcula liberandos, & angelicæ luci restituendos; nimirum cùm suas culpas pœnis exhauserint, & suppliciorum perpessione omnino fuerint expiati.

5. Hanc vicissitudinem felicitatis & miseriæ in creatura rationali fore sempiternam; ita vt infinities eædem animæ nunc sint beatæ, nunc miseræ. Postquam enim multis sæculis in cælo fuerint beatæ, rursum tædio rerum diuinarum affectas, peccato se contaminaturas; ob quæ rursus detrudantur in corpora: in quibus si iniquè vixerint, demergentur in pœnas tartari: quibus expiatæ, rursus cælo restituentur. Hanc conditionem & sortem statuit omni creaturæ rationali,

nali, quocumque nomine vocentur, ſiue Angeli, ſiue principatus, ſiue poteſtates, ſiue dominationes, ſiue dæmones, ſiue animæ. Vide Hieronymum epiſt. ad Pammachium contra errores Ioannis Ieroſolymitani, & Auguſtinum de hæreſibus, cap. 43.

Sed multa in his delirat Origenes. 65

1. Quòd omnes ſpiritales ſubſtantias faciat eiuſdem naturæ & conditionis.

2. Quòd animas nolit eſſe formas corporum, ſed ſubſtantias ſeparatas, quæ corporibus tamquam carceribus illigentur.

3. Quòd omnes animas ponat ab initio mundi ſimul conditas.

4. Quòd ſpiritus beatos putet affici interdum tædio diuinæ contemplationis, & peccare.

5. Quòd propter huiuſmodi peccata velit eos mitti in corpora veluti in carcerem.

6. Quòd ſupplicia dæmonum & animarum putet aliquando terminanda.

7. Quòd omnes damnatos velit aliquando ſaluandos.

8. Quòd hunc circulum, quo ex ſalute itur in peccatum, ex peccato in corpus, ex corpore in damnationem, ex damnatione in ſalutem, ſtatuat eſſe perpetuum.

Poſſent hæc omnia pluribus rationibus refutari, ſed id non eſt huius loci, & nimis

Digitized by Google

abiret in longum. Solùm hoc loco ex diuinis oraculis nobis demonſtrandum eſt, pœnas iniquorũ poſt hanc vitam fore acerbiſſimas, & nullo vnquam tempore finiendas.

De pœnis vitæ futuræ, ex diuinis oraculis.

66 ETSI rationi naturali ſit valdè conſentaneum, vt poſt hanc vitam diuina prouidentia cuique congruam mercedem retribuat, omniaq; ad iuſtum reuocet ordinem; qualis tamen ea merces ſit futura, ſiue in bonum ſiue in malum, & quàm diuturna, nulla ratio humana, nulla Philoſophorum induſtria certò & indubitanter deprehendere poteſt. Cauſa eſt, partim quòd ea res pendeat à libero Dei decreto; partim quòd meritum peccati non ſit iudicio naturali ſatis exploratum. Itaque vt aliquid quod omnino certum ſit habeamus, recurrendum ad oracula diuina; & videndum quid ſpiritus diuinus per Prophetas & viros ſanctos hac de re, & præſertim de pœnis iniquorum, de quibus modò agimus, pronuntiarit.

67 Primum teſtimonium ſit Deuter. 32. in cantico illo admirabili & prophetico Moyſis: *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima: deuorabitq́ terram*

terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.

Quinque hîc expendenda. Primò, Ignem, quo peccatores punientur, iam succensum: tum quia ignis inferni ab initio præparatus est, vt insinuat Dominus Matth. 25. & Isaias Propheta cap. 30. tum qu... nis ille, quo mundus exuretur & peccatores inuoluentur, etsi nondum reipsa succensus sit, tamen in certissima Dei præscientia & prædestinatione iam extat. More enim prophetico, quod certissimè futurum est ex vi diuini decreti, iam esse, existere, & factum esse dicitur. De hoc igne propheta Dauid Psalmo 49. *Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.* & Psal. 96. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Sermo est vtrobique de igne extremi iudicij.

Secundò, Ignem illum succensum esse *in furore Domini.* Vbi designatur causa efficiens & auctor illius ignis. Auctor enim illius est *furor Domini*, id est, voluntas & firmū propositū puniendi impios; puniendi, inquam, non vulgari modo, sed prorsus horribili & inaudito, qualem furor suggerere solet. *Ira & furor* in Deo non sunt passiones, quales in nobis, sed voluntas tranquilla & rationabilis, acerrima tamen & efficacissima, & omnipo-

nipotens infligendi pœnas æternas. Itaque cùm eius effectus omnem furorem æquet, & etiam superet, meritò furor dicitur.

Tertiò, Ignem illum *arsurum vsque ad inferni nouissima.* vel vt habent Hebræa עד-שאול תחתית had-ſcheol tachtith; *vſque ad* [illegible]*em inferiorem.* quibus verbis ſignificatur, quòd ille ignis non ſolùm hîc in terra corripiet & inuoluet impios (cùm Dominus iudicabit orbem) ſed etiam in inferno, & in ima terræ voragine in omnem æternitatem ardebit; quia ſupplicium ignis continuabitur.

Quartò, Ignem hunc *deuoraturum terram* (id eſt vniuerſum terrę ſolum & ſuperficiem) & quidquid ex terra oritur, nimirum omnes arbores, ſiluas, ſegetes, herbas: & omnes ſubſtructiones, & opera humana, quę tunc extabunt, vt ſunt domus, ciuitates, ſuperbà Regum & Principum palatia, arces, munitiones, turres, propugnacula, & omnis pretioſa ſupellex, omneſque opes quæ his continentur. Hæc omnia igne illo abſumentur, & in fauillam ac cinerem redigentur: vt etiam apertè teſtatur B. Petrus, cuius teſtimonium infrà adducemus.

Epiſt. 2. cap. vlt.

Quintò, Illum ignem, diuinæ vindictæ miniſtrum, exuſturum non ſolùm terræ ſuperiora, & ea quæ ibi reperiet, ſed etiam in

terræ

terræ viſcera penetraturum; vt etiam ipſorum montium fundamenta altiſſimè demerſa comburat & in cinerem redigat. Vnde liquet eodem igne omnia metalla, omnes lapides pretioſos, omnes terræ opes quibus ſuperbit mundus, abſumptum iri. Hæc enim ferè montium intimis, terręq; viſceribus abdita continentur. Nihil adeo ſolidum reperietur, quod huic igni valeat reſiſtere: ſed omnia corpora ex elementis concreta, quę generali nomine Mixta vocantur, breui tempore ſua vi diſſoluet, & in ſua primordia, ac ſimplicia principia rediget. Idem inſinuatur Pſal. 96. qui totus eſt de futuro iudicio, etſi more prophetico quaſi de rebus tranſactis loquatur: *Montes ſicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie Domini omnis terra.* Et Iudith 16. *Montes à fundamentis mouebuntur cum terra: petræ ſicut cera liqueſcent ante faciem tuam.* Scimus ingenti ardore ſaxa diſſolui, & inſtar torrentis ignei è montibus per plana decurrere. Quęcumque ignis iſte circa res alias operabitur, ea omnia ſunt indicia & veluti præambula horrendæ & interminabilis impiorum vindictæ.

Secundum teſtimonium, Iudith 16. *Dabit ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur & ſentiant vſque in ſempiternum.* Hîc expreſſe impiorũ ſupplicia ſtatuuntur ſem- 68

piterna. Similis locus est Ecclesiastici 7. *Memento iræ, quoniam non tardabit. humilia valdè spiritum tuum, quia vindicta carnis impij ignis & vermis.*

Dabit ignem in carnes eorum: quia ipsa corpora damnatorum statim post resurrectionem igne corripientur, & instar lignorum ardebunt, vt opus non sit externa materia quæ illis applicetur; quamuis nec ista deerit. Vtrumque infrà ex aliis Scripturæ locis declarabitur. *Et vermes*. Non existimo istos vermes fore corporales, vt dentibus carnes impiorum lacerent: non desunt tamen boni auctores qui ita sentiant. Verùm quid opus est nouo miraculo vilissimas bestias in acerrimo igne facere immortales, vt homines crucient, cùm morsus bestiarũ ad ignis dolores videatur ludus, vel parui momenti? Omitto quòd damnati præ furore & impatientia satis tum in se ipsos, tum in socios dentibus sæuient. Itaque nomine *vermium* possunt hîc intelligi flammulæ tenues, quæ mille locis è carne impiorum instar vermiculorum erumpent: vel vermis conscientię, cuius acerbissimus morsus etiam corpus affligit. Quod vt intelligatur, sciendum est, duas cogitationes assiduè menti eorum obuersaturas: nimirum, quòd propter peccata sua priuati sunt æterna gloria, quam facili nego-

Vermis impiorum.

negotio poterant consequi; & addicti æternis suppliciis, quæ facilè poterant euadere. Hinc geminus nascetur dolor, qui immensa quadam acerbitate cor eorum instar vermis corrodet: nempe quòd inæstimabilem illam gloriam, quæ illis erat quasi in manibus, sua stultitia amiserint; & in æterna tor[illegible]nta se præcipitarint. Hæ cogitationes, & hi dolores sunt vermes acerbissimi, quorum morsus præcipuum est damnatorum tormentum. Plus enim illos affligit apprehensio æternitatis tanti boni amissi, & tantæ pœnæ contractæ, quàm solitarius ignis. Confirmari id potest ex eo, quòd Dominus in Euangelio, Marci 9.
& Isaias Propheta tormenta impiorum ex- Isaiæ 66.
plicent per *ignem* & *vermem*, vt infrà ostendemus. Vnde nisi per *vermem* intelligatur illa cogitatio gemina, & geminus ille dolor ex ea nascens, præcipua pœna videretur ab illis præterita.

Tertium, Iob 21. *Interrogate quemlibet* 69
de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis, quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris adducetur. Vbi sanctus Iob insinuat, doctrinam de punitione improborũ post hanc vitam fuisse suo tempore, hoc est diu ante Moysem (nam Iob putatur Moyse antiquior) passim notam & vulgarem, etiam extra nationem Iudaicam.

Idem cap.20.v.18. *Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur: secundùm multitudinem adinuentionum suarum sic & sustinebit.* Quibus verbis significatur pœnæ æternitas. ita enim luet vt numquam consumatur, sed semper maneat integer ad sustinenda tormenta. Idem v. 26. *Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis eius; deuorabit eum ignis qui non succenditur* (ope humana) *affligetur relictus in tabernaculo suo.*

70 Quartum, Psal. 10. *Dominus interrogat* (id est, examinat, & vt Iudex cognoscit) *iustum & impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Pluet super peccatores laqueos: ignis & sulphur & spiritus procellarum pars calicis eorũ.* Meritò peccator dum amat peccatum dicitur *odisse* animam suam; quia æternum illi malum accersit. Quod odium potest esse maius eo odio quod tantum malum conciliat osori? Itaque omnis peccator dum se videtur maximè amare (omnia enim facit vt suæ libidini & ambitioni seruiat) maximè se ipse odit, summum malum inordinato amore in caput suum accersens.

Pluet, inquit, *super peccatores laqueos. Laquei* sunt inextricabiles malorũ nexus. Omnia futura supplicia erunt laquei, quia ita firmiter impiis adhærescẽt, vt nulla vi, nulla

arte

Digitized by Google

arte valeant illa à se excutere, aut seipsos vel ad breuissimum tempus euoluere. Verbo *pluet* duo insinuantur. 1. Hæc mala ventura ex alto, nimirum ex decreto & sententia cælestis Iudicis; sicut pluuia ruit è cælo. 2. Ea instar nimbi magno impetu & copia innumerabili in eos præcipitatura. *Ignis & sulphur*, &c. portio eorum hereditaria, qua in æternũ fruentur, erit ignis, quo ipsorum corpora ardebunt; & *sulphur* ardens, in quo ipsi versabuntur; & *spiritus procellarum*, quo ignis inferni & sulphur exardescet. Græcè est πνεῦμα καταιγίδος, spiritus turbinis. Videtur hoc verbo insinuari ventus procellosus diuina virtute excitatus, quo ignis ille & stagna sulphurea horrendo cum fremitu perpetuò exæstuabunt. Talis interdum auditur per multos dies in montibus igniuomis, quando suos ignes & flagrantem materiam sunt effusuri. Quidam intelligunt virtutem diuinam, qua ignis ille accendetur & continuabitur.

Quintum, Psal. 20. *Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis.* 71
Sensus est: Eo tempore quo Dominus iram suam declarabit, hoc est, cùm iudicabit orbem, omnes inimicos suos igne ingenti inuoluet, ita vt ipsi ardeant instar clibani. Deinde

inde

inde in ira ſua deturbabit illos ad inferos, vbi æterno igne cruciabuntur. *Conturbabit eos*, Hieronymus vertit, *præcipitabit eos*: quia cùm ignis eos inuoluerit, terra dehiſcente præcipitabuntur in voraginem inferorum, Hebraicè יבלהם ieballehem, quod ſignificat, *de*[illegible]*et eos*: nimirum quia terra eos deglu[illegible]. *Deuorabit eos ignis*, non quidem ſic vt pereant, ſed vt ignis vndique eos inuoluat & concludat, vt abſorpti ab igne videantur.

72 Sextum, Pſal. 139. *Cadent ſuper eos carbones, in ignem deiicies eos, in miſeriis non ſubſiſtent*. Quibus verbis ſignificatur, ex alto, nempe imperio ſupremi Iudicis, non momentaneam aliquam flammam, ſed ignem ſolidum & permanentem, qualis eſt prunarum, ſeu carbonum ardentium, peccatoribus incubiturum. Fiet hoc communiter omnibus in extremo iudicio, quando iuſſu diuino ignis, quo mundus ardebit, peccatores corripiet. *In ignem deiicies eos*. Primùm igne hîc corripientur; & mox in alium ignem, nempe inferum, deiicientur. Illud *in miſeriis non ſubſiſtent*, Hebraicè eſt במהמרות בל יקומו bemahamoroth bal iacumu: hoc eſt, *in foueas profundas ne reſurgant*: & ita quoque vertit Hieronymus. Iuxta Hebraicam lectionem ſignificatur eos hîc in igne correptos in terris, deiiciendos in ignem qui

qui est in profundis foueis, nempe in voragine infernali, ita vt numquam possint emergere.

Septimum, Psal. 48. *Laborabit in æternum, & viuet adhuc in finem.* id est, in æternum affligetur, torquebitur peccator, & 73
numquam extinguetur. Ibidem, *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Gregatim peccatores intra specum infernalem tamquam oues imbelles, quæ sibi non possunt auxiliari, concludentur: & mors eorum pastor erit, qui omni amaritudine eos pascat. Ita enim illud *depascet* accipiendum esse, ex Hebræo & Græco textu colligitur. Græcè enim est θάνατος ποιμανεῖ αὐτοὺς: *mors reget eos tamquam pastor.* Idem planè significant Hebræa מות ירעם maueth irhem: *mors pascet eos.* En teterrimum pastorem & principem qui reget damnatos. Nomine *mortis* vel significatur diabolus mortis auctor: vel est prosopopœia. Meritò ibi mortem pastorem habebunt, qui hîc vitâ pastorem, nempe Christum, sequi recusarunt.

Eodem Psalmo, *Introibit vsque in proge-* 74
nies patrum suorum, & in æternum non videbit lumen. Psal. 91. *Quàm magnificata sunt opera tua Domine: nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc: cùm exorti fuerint*

rint peccatores ſicut fœnum, & apparuerint omnes qui operantur iniquitatem, vt intereant in ſæculum ſæculi: tu autem altiſſimus in æternum Domine. Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt, & diſpergentur omnes qui operantur iniquitatem &c. Pleni ſunt Pſalmorum libri comminationibus pœnarum futuræ vitæ, & ſententiis grauiſſimis de futura cuique pro meritis retributione.

75 Octauum, Eccleſiaſtici 21. *Stupa collecta ſynagoga peccantium, & conſummatio illorum flamma ignis. Via peccantium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ.* Senſus prioris verſiculi eſt: Tota iniquorum multitudo in vnum faſcem colligetur, eritque inſtar ſtupæ compactæ: quo facto, igne corripietur, & ſine fine ardebit. Sicut ſtupa facillimè flammam concipit: ita tota peccatorum multitudo in vnum collecta facili negotio inflammabitur. Fiet hoc in magno illo generalis Iudicij die, quo omnis zizania colligetur in faſciculos ad comburendum, & triticum congregabitur in
Matth. 13. horreum Domini, ſicut ipſe Dominus explicuit. *Conſummatio*, Græcè *συντέλεια*, id eſt, vltimum complementum, & extremus finis illis congruens, poſt quem nihil vlterius expectandum, quia ſine fine durabit.

Inſi-

Insinuatur hoc verbo, totam multitudinem impiorum ad nihil esse idoneam, nisi vt in æternum ardeat.

Alter versiculus significat viam seu rationem viuendi iniquorum videri facilem, commodam, suauem, inoffensam instar viæ planissimæ lapidibus stratæ; sed eam terminari & desinere in præcipitium immane, ... de quis ex improuiso ruit ad inferos, vbi tenebræ & pœnæ æternæ.

Nonum, Sapientiæ 5. Describitur turbatio & lamentatio, qua vsuri sunt iniqui apud inferos quando videbunt iustos translatos in gloriam, & se præcipitatos in tantas miserias. *Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum. Ergo errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis*, &c. 76

Decimum, Isaiæ 30. *Præparata est ab heri Topheth, à Rege præparata, profunda, & dilatata. Nutrimēta eius ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Hæc sententia à S. Hieronymo & aliis veteribus intelligitur de loco inferorū, qui à Deo summo Rege & Iudice iam olim præparatus est diabolo, & omnibus ei adhærentibus. 77

tibus. Hic locus & *profundus* eſt, vtpote in imis terræ viſceribus; & *dilatatus*, vt ſit capax tot corporum: *nutrimenta eius ignis* ſulphureus; & *ligna multa*, hoc eſt, damnatorum corpora, quæ inſtar lignorum aridorum ardebunt. Peccatores enim in Scriptura vocantur *ligna arida*; iuſti *ligna viridia*. Lucæ 23. *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Eccleſiaſtæ 11. *Si ceciderit lignum ad Auſtrum, aut ad Aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit*, &c. Si quæras, qua vi ignis ibi accendetur; reſpondet Propheta: *Flatus Domini tamquam torrens ſulphuris ſuccendens eam*, nempe Topheth, ſeu gehennam. *Flatus Domini* vel eſt ſpiritus procelloſus, diuinitus ibi excitatus; vel vis diuina, qua ignis ille perpetuò abſque conſumptione ardebit. Hic flatus perinde gehennam ſuccendet, ac ſi torrens ſulphuris ardentis in eam infunderetur. Quid magis horrendum animo concipi queat?

78 Vndecimum, Iſaiæ 33. *Conterriti ſunt in Sion peccatores; poſſidebit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?* Hic locus à multis exponitur de pœnis inferorum.

79 Duodecimum, Iſaiæ 50. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate*

late in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. De manu mea factum est hoc vobis: in doloribus dormietis. Hic locus intelligitur non solùm de igne quo vastati sunt Iudæi à Romanis, quem suis peccatis accenderunt; sed etiam de igne æterno, quem omnes peccatores sibi accendunt: vt S. Hieronymus & alij Patres explicant. Ipsa peccata sunt veluti semina ignifera occultam flammam in se continentia, quæ suo tempore erumpet in apertum ignem. Quot ergo quisque habet peccata, tot habet in se ignis fomenta, tot flammarum semina, tot flammis inuisibiliter est succinctus. Rursus peccata in Scripturis comparantur materiæ facilè inflammabili, nimirum ligno arido, fœno, stipulæ, zizaniis, spinis. Itaque qui peccata accumulant, pyram sibi construunt, qua in æternum concrementur. *Ambulate in lumine ignis vestri.* pergite in peccatis vestris, & augete flammas, quas accendere cœpistis. *De manu mea factum est hoc vobis.* Verba sunt Christi, cuius iudicio ac sententia & Iudæi igne vastati sunt, & omnes peccatores igne vastabuntur.

Ignis semina.

Isaiæ 30. & 66. Malach. 4. Matth. 25. &c.

80 Decimumtertium, Isaiæ 66. *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt*

vsque ad satietatem visionis omni carni. *Cadauera* vocat corpora reproborum: tum quia instar cadauerum erunt fœda & horrida; tum quia prostrata & affixa terræ; tum quia instar cadauerum in Inferno in cumulum proiecta. Itaque sensus est: Sicut habitatores cælestis Ierusalem pace fruentur, & se videbunt omnibus bonis circūfluentes: ita consideratione egredientur foras, & videbunt peccatores in corpore & anima diris cruciatibus subiectos. *Vermis eorum non morietur:* quia interiùs in anima perpetuò affligentur dolore tanti boni amissi, & tanti mali suis peccatis contracti. *Et ignis eorum non extinguetur*: quia æternùm ardebunt; & hęc patientur in conspectu omnium electorum.

81 Decimumquartum, Danielis 12. *Multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt: alij in vitam æternā, alij in opprobrium, vt videant semper.* Id est, iusti resurgent vt æterna vita fruantur: peccatores, vt æternum opprobrium sentiant & sustineant. *Vt videant*, id est, vt sentiant, experiantur, sustineant opprobrium & tormentum æternum.

Decimumquintum, Malachiæ 4. *Ecce dies venit succensa quasi caminus; & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet eis radi-*

radicem & germen. quia funditus peccatores succidentur è terra, ita vt nullũ ampliùs eorũ supersit vestigiũ. Loquitur de die Iudicij.

Decimumsextum. Veniamus nunc ad loca noui Testamenti. Sanctus Ioannes Baptista Matthæi 3. in breui monitione ter punitionem futuram insinuat. Primò, cùm ad Pharisæos ait: *Genimina viperarum, quis demonstrabit vobis fugere à ventura ira?* id est, ab æterna vltione quæ peccatoribus impendet. Secundò, cùm ait: *Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonũ, excidetur, & in ignem mittetur.* Tertiò his verbis: *Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit areã suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* Sicut agricola vanno agitando separat paleam à tritico; ita Christus potestate iudiciaria separabit bonos à malis, & vtrisque congruentem locum & sortem assignabit. 82

Decimumseptimum, Marci 9. *Si scandalizauerit te manus tua, abscinde eam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem: vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Idem dicit de pede & oculo. Quibus verbis significat, omnia esse deserenda quæ nobis præbent occasionem peccandi, etiamsi instar manus, 83

pedis vel oculi nobis essent commoda & vtilia: quia longè satius est carere commodis & solatiis temporalibus, quàm coniici in ignem æternum, &c. Vbi aduertendum, hanc sententiam ter iisdem verbis à Domino repeti: tum vt insinuet eam esse longè certissimam, tum vt eam mentibus mortalium altissimè infigat. Non satis ei erat dicere: ***mitti in gehennam, in ignem*** illum ***inextinguibilem***, Græcè εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον: sed idem ingeminans addit, *vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*: bis in eadem sententia nobis ingerens huius ignis æternitatem. Addit in fine: *Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur.* Vbi insinuat rationem cur peccatores igne cremandi sint. Sicut enim omnis victima quæ Domino secundùm legis præscriptum offerebatur, sale aspergenda erat, & salienda, iuxta illud Leuit. 2. v. 13. *Quidquid obtuleris sacrificij, sale condies:* ita omnes peccatores cùm sint futuri instar victimæ, quæ iustitiæ diuinæ sacrificabitur, igne veluti sale condiendi, & saliendi erunt. Comparat peccatores victimæ, & ignem sali. Multis enim locis S. Scriptura punitionem impiorum vocat *victimam* & *sacrificium*. Isaiæ 34. *Victima Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom.* Ierem. 46. *Victima enim Domini exercituum*

Digitized by Google

cituum in terra Aquilonis iuxta fluuium Euphratem. Ezech. 39. *Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israël.* Sicut enim victimæ occiduntur in honorem Dei ad peccata expianda, & iram diuinam placandam: ita tota iniquorum multitudo æterna nocte mactabitur, Deo quodammodò sacrificabitur, vt eorum peccata suppliciis, quantum fas est, expientur, & ira diuina conquiescat, hac veluti satisfactione placata. Rectè etiam *ignis* comparatur *sali.* Sicut enim *sal* vrit & conseruat corpora quibus inspersus fuerit: ita ignis vrit corpora damnatorum, sic tamen vt numquam ea consumat, sed semper integra seruet ad pœnas.

Decimumoctauum, Matth. 10. *Nolite timere eos qui occidunt corpus: sed potiùs timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Lucæ 12. *Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant: ostendam autem vobis quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam: ita dico vobis, hunc timete.* Hîc ostēdit solum Deum timendum, & omnia huius vitæ mala nullius esse momenti, si conferantur cum malis 84

vitæ futuræ, quæ Deus irrogare potest.

85 Decimumnonum, Matthæi 13. duabus parabolis futuras pœnas explicat. Primò, parabola zizaniorum. *Sicut*, inquit, *colliguntur zizania, & igne comburuntur: sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.* Per *scandala* intelligit omnes eos, qui vel imperio, vel doctrina, vel consilio, vel exemplo alios ad peccandum pertrahunt: vt sunt Tyranni, hæretici, mali consiliarij, publici peccatores. Per *eos qui operantur iniquitatem* intelliguntur ceteri peccatores, qui non aliis, sed sibi tantùm causa peccati fuere. Hi omnes veluti noxiæ herbæ in fasciculos collecti in ignem æternum mittentur.

Secundò, parabola sagenæ. *Sic erit*, inquit, *in consummatione sæculi. Exibunt Angeli & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.*

86 Vigesimum. Dominus totò cap. 25. Matthæi hoc vnum agit variis parabolis propositis, vt animis nostris hanc doctrinam de futuris præmiis & suppliciis altissimè infigat. Primò,

Digitized by Google

Primò, parabola decem virginum. Secundò, parabola domini peregrè proficiscentis, & seruis suis talenta ad negotiationem dispertientis. Tertiò, similitudine pastoris separantis oues ab hœdis. *Cùm venerit*, inquit, *Filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli eius cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ: & congregabuntur ad eum o... gentes: & separabit eos ab inuicem sicut segregat pastor oues: & statuet oues quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicet Rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnũ à constitutione mũdi. Esuriui enim*, &c. Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius*, &c. *Et ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in vitam æternam.* Hîc clarissimè ab ipso Iudice & forma istius iudicij; & sententia Iudicis, & æternitas supplicij ac præmij describitur. Denique nihil est quod adeò frequenter & parabolis, & grauissimis sententiis à Domino nobis proponatur & inculcetur, ac futura supplicia, & præmia.

Vigesimumprimum. Apostolus ad Romanos 2. *Secundùm duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vni-*

cuique iuxta opera eius, &c. Multitudo peccatorum thesaurus est pœnarum, & singula peccata sunt semina suppliciorum & ignis æterni, quæ nisi in hac vita pœnitentiæ lacrymis extinguantur, inextinguibilem certissimè ignem ex se parient.

Vigesimumsecundum, 2. ad Corinth. 5. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum.* Idem multis aliis locis repetit.

Vigesimumtertium, 2. ad Thessalonic. 1. *Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.* Loquitur de omnibus peccatoribus qui Euangelio non obediunt. Hi funditus euersi bonis omnibus, quibus hîc fruebantur, dabunt pœnas æternas à facie Domini; quia Domini iudicio, sententia, & potestate illis hæc pœna infligetur, & in conspectu eius, & omnium Sanctorum eam sustinebũt. Porrò hoc fiet communiter omnibus, cùm Dominus venerit, vt Sanctos suos æterna gloria remuneret, & in regnum suum transferat.

87 Vigesimumquartum, 2. Petri 3. *Cæli qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diem Iudicij & perditionis impio-*

impiorum hominum. Et infrà: *Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo cæli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur.* Addit B. Petrus: *Cùm igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent?*

Vigesimumquintum, Apocalyp. 14. *Si* 88
quis adorauerit bestiam, &c. *si quis Antichristo consenserit, hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: & fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum: & requiem non habebunt die ac nocte.* Et cap. 20. *Qui non est inuentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Et cap. 21. *Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Timidos vocat, qui timore mortis vel amissionis bonorum recedunt à recta fide. Excæcatos, qui more idololatrarum viuunt. Mendaces, qui perniciosè mentiuntur: vt

sunt omnes hæretici, periuri, calumniatores.

Omitto alia plurima sacræ Scripturæ testimonia, quibus & Iudicium extremum, & futura remuneratio luculentè astruitur. Nullum dogma in tota Scriptura frequentius: quia illud omnis virtutis & iustitiæ est fundamentum. Nihil æquè vel ad virtutem impellit, vel à flagitiis deterret, atque hæc cogitatio. Vnde Sapiens Ecclesiastici 7. *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.*

89 Neque est quòd quis suspicetur hanc doctrinam politiæ causa excogitatam, ad populum faciliùs in obsequio & legum obedientia continendum. Res enim falsa & conficta tantas vires ad probitatem, innocentiam & iustitiam habere non potest: vt suprà ostensum est. Deinde qui hanc doctrinam maximè tradiderũt, nihil minùs quàm externam politiam, & dominatum temporalem spectauere: cùm rerum temporalium fuerint contemptores, & omnes honores, dignitates, & principatus huius vitæ contemnere docuerint. Adulatorum est, & eorum qui Principum gratiam captant, fingere ea quæ politiæ seruiant, & dominationem eorum illustriorem ac firmiorem efficiant. Tales hoc æuo sunt permulti. Accedit quòd omnes illi & sanctitate admirabili,

& sa-

& sapientia diuinitus infusa, & miraculorum gloria, & prophetiæ spiritu toti mundo fuerint admirabiles, vt nullus sit locus de veritate doctrinæ illorum ambigendi.

RECOLLECTIO.

QVò *ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.* Væ mortalium mentibus sua malitia occæcatis! Væ cordibus insipientium, tenebris peccatorum obsitis! Cælum & terram imples, & tamen à plurimis non agnosceris: omnibus intimè præsens ades, & ignoraris. Omnia creas, formas, nutris, perficis, sustentas, gubernas; & te horum omnium fontem & auctorem negant. Omnibus das esse, & te esse non credunt. Infinitis modis tuam potentiam, sapientiam, bonitatem, misericordiam & iustitiam prodis, omniumque oculis ingeris; & tamquam cæci non percipiunt. Omnis te natura rerum prædicat, & ad prædicationem tam illustrem obsurdescunt. *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Omnia clamant; Psal. 18.

Pſal.99. mant; *Ipſe fecit nos, & non ipſi nos*: nec fortuitus atomorum concurſus. Ipſe ſua potentia nos è nihilo in hanc lucem eduxit: ipſe ſua ſapientia formauit, & hanc ſpeciem & pulchritudinem impreſſit: ipſe ſua bonitate conſeruat, ſua prouidentia gubernat, & in ſuum finem dirigit ſingula. Clamor iſte [illegible]cius creaturæ toto orbe perſonat, vt neminem latere queat, niſi qui dæmonio ſurdo obſeſſus tenetur.

Vnde enim niſi ab omnipotentia & ſapientia tua rapidiſſimæ cælorum vertigines? Vnde ratiſſima illa motuum harmonia, numquam interciſa, numquam vacillans, eodem ſemper tenore indeclinabiliter perſeuerans? Vnde animantium ſtructuræ, & multiplices ac mirabiles formæ? Vnde innumerabiles illæ & aptiſſimæ partium tum inter ſe, tum ad totius corporis ſpeciem, proportiones & ſymmetriæ? Vnde ſingularum partium infinitè multiplex interna temperies, & externa conformatio ad proprias cuique functiones congruentiſſima? Vnde ſeminum ſtupenda vis, qua omnium corpora, & corporum particulæ ſumma arte diſponuntur, formantur, & ſuos in fines aptantur? Nihil horum à ſe eſſe poteſt, quia nec propter ſe: nihil ſibi eſſe finis, vnde nec principium. Sed neque à fortuna vel caſu,

in quibus nihil ratum & firmum, nihil ordinatum,& suis constans mensuris: sed omnia confusa, incerta, ἀταξίας plena.

Necesse est ergo hæc omnia ab aliqua mente procedere, quæ & sapientia sua tam mira & infinita potuit excogitare, & potentia exequi, & prouidentia gubernare. H mentem te esse dicimus Deum ac Dominum nostrum. Tu ergo omnium origo,omnium causa effectrix, omnium forma, omnium finis, omnium sustentaculum, firmamentum, conseruatio. In te ab æterno præexistunt omnia non confusè, sed ordinatissimè, modo tamen simplicissimo, & in esse quodam purissimo: sicut opus artificis priusquam fiat exteriùs, latet interiùs per artem in mente architecti, illique soli est conspicuum. In te, & ex te, & per te, & ad te sunt omnia, & tu supra omnia. Omni enim magnitudine tu diffusior; omni æternitate antiquior; omni potentia fortior; omni luce clarior; omni pulchritudine gratiosior; omni voluptate dulcior; omni honore sublimior; omni secreto interior; omni altitudine celsior; omni profundo inferior. Tu summus simul & optimus, potentissimus & benignissimus, misericordissimus & iustissimus, secretissimus & præsentissimus, pulcherrimus & fortissimus, stabilis & in-

comprehenſibilis; immutabilis, & omnia mutans: numquam nouus, numquam vetus, innouans omnia, & in vetuſtatem deducens ſuperbos, & neſciunt. Semper agens, & ſemper quietus; omnia creans, nutriens & perficiens: omnia portans, implens & protegens: omnibus ſuperior & inferior, interior & exterior. Superior per gubernationem, inferior per ſuſtentationem; interior per penetrationem, exterior per circumdationem. Quàm mirè & benignè nobiſcum
Matth. 5. agis, ô infinita maieſtas! Tu *ſolem tuum oriri facis ſuper bonos & malos, & pluis ſuper iuſtos & iniuſtos.* Tu in perduelles, qui leges tuas proculcant, nomen tuum blaſphemant, prouidentiam pernegant, Eccleſiam oppugnant, copiosè theſauros tuæ bonitatis effundis, omnibus huius vitæ copiis eos locupletans, & ad pœnitentiam, vt etiam æternorum participes fiant, inuitans. Quæris nos cùm nihil deſit tibi. Amas, nec æſtuas; zelas, & ſecurus es; iraſceris, & tranquillus es; pœnitet te, non doles; opera mutas, & non mutas conſilium. Numquam inops, & gaudes lucris; numquam auarus, & vſuras exigis. Reddis debita, nihil debens, donas debita, nihil perdens. Et quid dicimus Deus meus, vita mea, lumen & dulcedo cordis mei? quid dicimus, cùm de te lo-
qui-
Digitized by Google

quimur, qui ſupra omne eloquium ineffabilis, ſupra omnem mentem incomprehenſibilis? Sed hoc ipſum de te dicendum & cognoſcendum erat, te omni eloquio & cogitatione eſſe præſtantiorem. Væ omnibus qui ignorant te. Væ væ omnibus, qui cùm norint te, non ſeruiunt tibi, non ſeruant ſanctiſſimas leges tuas. Væ væ væ omnibus qui oppugnant, vel contemnunt (vt faciunt hæretici & atheiſtæ) ſalutarem doctrinam, quam per Filium reuelaſti, & per ſponſam eius Eccleſiam Catholicam nobis propoſuiſti. Tu qui fons es omnis boni, lucem miſerationum tuarum ſuper miſeras iſtorum omnium mentes effunde, vt aduertant cæcitatem & errores ſuos; vt videant æternæ ſalutis diſcrimen quod certiſſimè illis impendet: vt amplectantur lucem doctrinæ tuæ, quam per Eccleſiam omnibus proponis, & ſic illuminati tuam maieſtatem ac prouidentiam agnoſcant, timeant, ament, laudent, venerentur, & hîc pro tempore huius vitæ, & poſteà in omnem æternitatem. AMEN.

INDEX

Digitized by Google

INDEX RERVM

MAGIS MEMORABILIVM.

A.

Apo-

E.

F.

Ichneu-

I.

L.

M.

N.

Ner-

Septi-

ERRATA.

Pag. 7. *lin.* 12. quærendam *leg.* quærendum. *p.* 17 *lin.* 24. in occidentem *leg.* in orientem. *ibid lin.* 25. in orientem *lege* in occidentem. *p.* 21. *lin.* 6. ex casu fortuito *leg.* ex concursu fortuito. *pag.* 58. *lin.* 6. tempore *leg.* temperie *pag.* 47. *linea* 23. compatus *leg.* comparatus *pag.* 66. *lin.* 6. duobus *leg.* quatuor. *pag.* 67. *in marg.* 224. *leg.* 280. *pag.* 71. *lin.* 4 terminatur *leg.* terminantur. *ibid. lin.* 22. inflaminationibus *leg.* inflammationibus. *pag.* 87. *lin.* 6. quorum *leg.* quarum. *pag.* 95. *lin.* 22. cos *leg.* eas. *pag.* 194. *lin.* 12. quingentorum annorum *leg.* vix quadringentorum. *pag* 211. *lin.* 22. facra *leg.* vasa facra. *pag.* 214. *lin.* 6. Politiorum *leg.* Potitiorum. *pag* 241. *lin.* 16. nulra *leg.* nulla. *pa.* 288. *lin* 7. multa *leg.* inulta. *pag.* 293. *lin.* 18. 1. Machab. *leg.* 2. Machab. *pag.* 312. *li.* 2. illicito *leg.* elicito. *Ibid. lin.* 27. secernendas *leg.* secernendam. *pag.* 315. *lin.* 12. inciperet *leg.* inceperit.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IN

IN LIBRVM
R.P.LEONARDI LESSII
DE NVMINE.

MAGNVS est numerus, fuitq;, eritq;
Oris omnibus, angulisq; mundi,
Qui mundo negat imperare Numen.
Sed minor numerus, minor, minorque
Fiet LESSII *ob aureum libellum*
Quem de Numine condidit recenter.
Cuius qui modò, tréſve, quatuórve
Pagellas leget, immò pauciores;
Negabit priùs eſſe in orbe Solem
Quàm verum neget eſſe in orbe Numen.

H. Hugo S. I.

Approbatio R. P. Provincialis.

Ego Gvilielmvs Veranneman Prouincialis Societatis Iesv in Belgio, poteſtate ad hoc mihi facta à Rdo admodum Patre noſtro Claudio Aquauiua Generali Præpoſito, facultatem concedo, vt [illegible]tus de Prouidentia Numinis & Animæ immortalitate, à P. Leonardo Leſſio, Societatis noſtræ Theologo compoſitus, ac grauium Theologorum eiuſdem Societatis iudicio examinatus & approbatus, typis euulgetur. In cuius rei fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Louanij, anno Domini M.DC.XII. XX. Nouembris.

Guilielmus Veranneman.

Approbatio Censoris.

Hi libri vt varia ſunt eruditione referti, ita & prælo digniſſimi.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus & Archiducalis librorum Cenſor.

SVMMA PRIVILEGII.

ALBERTI & ISABELLÆ CLARÆ EVGENIÆ, Archiducum Auſtriæ, Ducum Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Sereniſſimorum Belgicæ Principum, Priuilegio cautum eſt; nequis, *De Prouidentia Numinis & animi immortalitate libros duos aduerſus atheos & politicos*, *Auctore* LEONARDO LESSIO *Societatis* IESV *S. Theologiæ Profeſſore*, præter Martinæ Plantinæ viduæ & Balthaſaris & Ioannis filiorum Ioannis Moreti p. m. voluntatem, intra decennium imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, confiſcatione librorum & aliâ graui pœnâ mulctabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ, XVIII. Decembr. M. DC.XII.

Signat.

De Berti.

Et in Concilio Brabantiæ

Buſchere.

Digitized by Google

ANTVERPIÆ,

EX OFFICINA PLANTINIANA,

APVD VIDVAM ET FILIOS

IOANNIS MORETI.

M. DC. XIII.

Digitized by Google

353

Digitized by Google

Digitized by Google

LABORATORIO RESTAURO
A. Lombardi
Via [illegible] n. 125-127
Tel. 899908

[redacted]

Digitized by Google